HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA

HRVATSKA KNJIŽEVNA REVIJA

5-6

MARULIĆ

2013.

UDK 821.163.42

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

HRVATSKA KNJIŽEVNA REVIJA
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

god. 46./2013.
br. 5 - 6 (258)
rujan – prosinac 2013.

Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima
ZAGREB, 2013.

MARULIĆ
Hrvatska književna revija. Časopis za književnost i kulturu.

Osnivač i izdavač: Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Stjepan Razum (stjepan.razum@zg.t-com.hr)

Urednica: Jelka Pavišić (jelkapavisic@gmail.com)
Uredničko vijeće: Ivan Golčić, Jerko Grgec, Alojz Jembrih, Ante Kraljević, Stjepan Razum
Ocjenjivač povjesničkih radova: Stjepan Razum
Ispravci: Krunoslav Šoić
Oblikovanje i prijelom teksta: SRZC

Likovno rješenje omota: Ante Starčević

© HKD Sv. Jeronima, Zagreb

Godišnje izlazi šest brojeva časopisa.
Rukopise primamo elektroničkim putom.

Uredništvo i uprava:
10.000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
(01) 4829-375; (t./f.) 4922-300
hkd.marulic@zg.t-com.hr

Godišnja pretplata: 210 kuna
Račun kod Zagrebačke banke (IBAN): **HR3023600001101396418**
Cijena ovoga dvobroja: 70 kuna
Godišnja pretplata za inozemstvo: 100 američkih dolara (500 kuna)
Europa: 65 eura (420 kuna)
Uplate šaljite na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:
2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Naklada: 500 primjeraka

Tisak: Grafika Markulin d.o.o, Lukavec, Dolenska 32
Tiskano u ožujku 2014.

Riječ urednice

Poštovani čitatelji!

Uredništvo *Marulića* potrudilo se, evo, da što prije nadoknadi zastoj u izlaženju časopisa, koji je nastao zbog nekih problema koji su se pojavili u poslovanju, a također i zbog promjene Uredništva. Tako vam sada donosimo dvobroj 5 – 6, za godinu 2013., te ćemo uskoro, uz vašu suradnju izdati prvi broj časopisa za 2014. i nastaviti, nadamo se, s redovitim izdavanjem. Zahvaljujemo svima koji su svojim prilozima omogućili izlazak zadnjih brojeva Marulića u relativno kratkom roku.

U ovom dvobroju naći ćete vrlo vrijedne znanstvene i istraživačke radove, među kojima ću najprije navesti rad dr. Agneze Szabo o još jednom predsjedniku Društva Sv. Jeronima, Franji Budickom, koji je naslijedio prvog predsjednika, Tomu Gajdeka. Prema obećanju autorice, slijedit će prikazi i ostalih predsjednika Društva, što će, vjerujem, za sve nas biti jedan vrlo zanimljiv niz.

Nikako se ne može zaobići, iako s malim zakašnjenjem, ali još uvijek značajna, 300. obljetnica smrti Pavla R. Vitezovića, svestranoga intelektualca i znanstvenika svoga doba. Dio njegova značajnoga djelovanja, a bilo bi zaista teško obuhvatiti ga u cijelosti, kao povjesničara, jezikoslovca, književnika, nacionalnog ideologa, u svome radu prikazuje dr. Alojz Jembrih. Prateći Vitezovićev životni put, u svome nam radu dr. Jembrih donosi mnoge podatke koje ne možemo naći u literaturi koja nam je najčešće na dohvat ruke. U ovom broju donosimo, zbog opsežnosti rada, samo njegov prvi dio. Osim članka o Vitezoviću, dr. Jembrih prilaže i nekoliko pisama biskupa Josipa Jurja Strossmayera, pisanih raznim povodima, koja će nam svakako biti zanimljiva.

Kratki osvrt na tešku borbu za opstanak grkokatoličkoga samostana u Marči, povijesnom grkokatoličkom sjedištu, prikazuje nam Nevenka Kauzlarić, u povodu velikog jubileja proslavljenog u Marči prije godinu dana, kada je svečano blagoslovljena spomen-crkva Sv. Mihaela Arkanđela. Sestre milosrdnice Sv. Vinka Paulskog zaslužuju spomen na svoj dugogodišnji doprinos karitativnom radu u našem narodu, a to nam u svome članku donosi sestra Veronika Mila Popić. Još jedan prilog posvećen jednoj redovnici, prikaz je zbirke pjesama sestre karmelićanke, Mirjam od Isusa. Pročitavši ovu zbirku, otkrila sam u njoj istinski pjesnički talent i smatram da zavrjeđuje jedan prikaz koji će skrenuti pozornost na njezino pjesništvo.

Među književnim tekstovima donosimo četvrti nastavak romana Posljednje putovanje, Mladena Jurčića, pjesme Dušana Pavele i Vere Grgac, te jednu kratku priču J. Pavišić. Kratka priča je danas vrlo raširena i popularna forma, te sam uvjerena da među vama ima mnogo onih koji su se u toj formi okušali i zato vas potičem da nam pošaljete svoje radove. Budući da mi je poznato s kakvim se problemima susreće autor pri kontaktu s izdavačima, makar nudio i kvalitetne književne tekstove, što danas, odgovorno tvrdim, nije prva odrednica za odabir tekstova koji će biti izdavani, već su to neke sasvim druge karakteristike koje su danas "in", obećavam da će se Marulić voditi isključivo književnom kvalitetom. Zato, ohrabrite se i pošaljite nam svoje radove.

U svojim razmišljanjima Marijan Bošnjak nam nudi neke zanimljive misli o poštivanju, odnosno gubljenju morala u javnom životu. Iako su, nažalost, njegovi članci kraći, posebna zanimljivost tekstova dr. Bošnjaka njegov je visoki znanstveni stil.

Slijede vrlo kvalitetni prikazi knjiga, iz pera povjesničara Trpimira Macana, kao što je zasigurno izuzetno zanimljiva knjiga Filipa Hameršaka, "Tamna strana Marsa", u kojoj pristupa stvarnosti rata, ne na temelju mišljenja "velikih" povjesničara, već na temelju bilježaka "običnih" vojnika. Sigurno će nas zainteresirati i mišljenje o djelu prof. dr. Ive Banca koji promišlja o ulozi Crkve u hrvatskom narodu. Govoreći o memoarskim zapisima jednoga srpskog diplomata u Hrvatskoj, gosp. Macan nije želio imenovati ni autora, ni naslov knjige. Iako, po razini svojih krajnje neobjektivnih i nestručno iznesenih primjedaba o "ugroženosti" njegove nacije u "ustašoidnoj" Hrvatskoj, to i ne zaslužuje, ipak je dobro takve činjenice uvijek staviti "na svjetlo dana". Gospodin Macan podsjeća nas, na kraju, na novoizašli časopis "Kaj".

Nakon Mijatovićeva prikaza djela Ivana Jurića o partizanskoj i komunističkoj represiji u Donjem Poneretavlju, slijedi iscrpni prikaz Dnevnika župnika Josipa Vranekovića, kojega je on pisao u vremenu sužanjstva kard. Alojzija Stepinca u Krašiću; priredio ga je dr. Juraj Batelja, a prikaz napisala dr. Agneza Szabo. Dr. Szabo je priložila i prikaz knjige o župi Koprivnički Ivanec, autorice Ružice Medvarić-Bračko.

U odjeljku – Prikazi kulturnih događaja - slijedi prikaz Tanje Baran o susretima duhovnoga književnog stvaralaštva "Stjepan Kranjčić", koji se svake godine održavaju u Križevcima.

I na kraju, uvijek aktualne i iscrpne vijesti, autora S. Razuma.

Želim vam svima ugodno čitanje, sa željom da idući broj Marulića bude još aktualniji i kvalitetniji od dosadašnjih.

Urednica Jelka **Pavišić**

Dr. sc. Agneza SZABO

Franjo Budicki, dobrotvor škola i predsjednik Društva Sv. Jeronima

Među zaslužnim velikanima hrvatske povijesti i kulture 19. stoljeća nalazi se i kanonik Prvostolnoga kaptola zagrebačkoga Franjo Budicki. Osim što je u povijesnim vrelima zabilježen kao revan svećenik, omiljeni kateheta i revan ispovjednik, radio je i na promaknuću hrvatskoga školstva, a također i kao dobrotvor. Osim toga, kroz punih pet godina bio je i predsjednik Društva Sv. Jeronima (1886.-1890.). Stoga ću u ovom radu najprije kratko iznijeti njegovu biografiju, a potom ću težište staviti na prikaz njegova rada u Društvu Sv. Jeronima.

Iz biografije kanonika Franje Budickoga

Prema raspoloživim vrelima Franjo Budicki bio je svećenik Zagrebačke nadbiskupije i na njenom je području primjerno radio i živio, što znači obnašao razne službe, službovao na raznim mjestima prostrane nadbiskupije, a tu je i preminuo. Rođen je u Zagrebu 2. listopada 1825. u obrtničkoj obitelji. Umro je u istome gradu 18. travnja 1908. godine.[1]

Pučku školu i gimnaziju svršio je u Zagrebu s odličnim uspjehom. Budući da se je odazvao svećeničkom pozivu, ušao je u zagrebačko sje-

[1] Ovu kratku biografiju kanonika i dobrotvora Franje Budickoga i predsjednika Društva Sv. Jeoronima (1886.-1890.) napisala sam na temelju sljedećih vrela i literature: *Franjo Budicki*. U: *Katolički list*. Zagreb, 59./1908., br. 17, str. 206. — PLEVNJAK, Fran. *Prilozi za kulturnu povijest hrvatskog svećenstva*. Zagreb 1910., str. 343-344. — CUVAJ, Antun. *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije*. Sv. III. Zagreb, 1910., str. 417, 519-521. — SZABO, Agneza. *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu, II*. Zagreb, 1988., str. 37, 50, 213. Ističem da je pred nama još traganje i za drugim podatcima o životu i djelu zaslužnoga kanonika Franje Budickoga.

menište 1844. godine, ali se mladi Budicki pred kraj studija pridružio i općem narodnome otporu protiv "mađarona" 1848. godine i stoga je bio otpušten iz sjemeništa. Ipak, početkom sljedeće godine bio je primljen natrag na završnu godinu studija, pa je zaređen za svećenika (15. srpnja 1849.). Mladu misu služio je Budicki u samostanskoj crkvi Sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu. Zagrebački biskup Juraj Haulik odmah mu je u samostanskoj djevojačkoj školi povjerio službu vjeroučitelja (katehete), na kojoj je služio dvije godine. Za to je vrijeme nastojao da se u svim samostanskim školama u Hrvatskoj uvede umjesto nastavnoga njemačkoga jezika hrvatski jezik. U tu je svrhu napisao zajedno sa svećenikom Antunom Trautom i priručnik pod naslovom *Čitanka Ilirsko-nemačka za mladež kao i za učitelje, odhranitelje, građane i seljake od dvih svetjenikah zagrebačke biskupie*. Knjiga je tiskana u Zagrebu 1850. godine u Narodnoj tiskarnici Ljudevita Gaja i bila je posvećena Jurju Hauliku, biskupu zagrebačkomu. Međutim, ta je čitanka ubrzo povučena odlukom Vrhovnog školskog ravnateljstva u Beču u korist *Čitanke* za pučke učionice u Hrvatskoj i Slavoniji, koju je napisao učitelj u Zagrebu Petar Zoričić, i za koju je troškove tiskanja već ranije podmirilo isto ravnateljstvo.

Službu vjeroučitelja morao je uskoro napustiti poradi slaboga zdravlja. Najprije je kratko vrijeme bio duhovni pomoćnik (kapelan) u mjestu Mače, a potom mu je povjerena služba pomoćnika u uredništvu *Zagrebačkoga katoličkoga lista* (1851.-1853.), ali kako mu je više odgovarala duhovna pastva, zagrebački nadbiskup povjerio mu je službu duhovnoga pomoćnika u Velikoj Gorici, gdje je tada bio župnik Jakov Kos, čovjek s kojim nije bilo lako surađivati, ali mu je kreposni Franjo Budicki ipak omilio. Zagrebački nadbiskup i kardinal Juraj Haulik veoma je cijenio Budickoga i stoga ga je godinu dana poslije pozvao u Zagreb i to za nadstojnika u Nadbiskupskom sirotištu (orfanotrofiju) koje se nalazilo u Vlaškoj ulici u Zagrebu, i gdje je služio tri godine (1853.-1856.). Naime, poslije smrti župnika Josipa Fabeka, Budicki je 30. studenoga 1856. godine imenovan župnikom u Kupčini gdje je primjerno služio više od deset godina (1856.-1873.). Tada je postao i član Društva Sv. Jeronima, te njegov povjerenik za područje svoje župe, što znači da je njegove knjige širio u narodu, ali i u školama. Na toj je službi Budicki ubrzo imenovan i

začasnim prisjednikom Nadbiskupskoga duhovnoga stola u Zagrebu i podarhiđakonom kotara Pokupskog, te je prema ondašnjoj praksi uskoro imenovan i nadzornikom pučkih škola u istome upravnom kotaru. Kao školski nadzornik bio je osobito voljen i štovan kod cijeloga učiteljstva toga područja. Što više, vlada bana Josipa Šokčevića dala mu je posebno priznanje za njegovo izvrsno služenje.

Nakon smrti župnika Josipa Menjaka (1873.) novi zagrebački nadbiskup Josip Mihalović imenovao je Franju Budickoga župnikom u Cirkveni. A godine 1880. imenovan je Franjo Budicki kanonikom Prvostolnoga kaptola u Zagrebu.

Za kanonika je svečano ustoličen u župnoj crkvi Sv. Marije na Kaptolu, jer je stolna crkva bila teško oštećena od potresa (9. studenoga 1880.) te je bila zatvorena i pripremala se za obnovu. Godine 1886., i to na preporuku već teško bolesnoga predsjednika Tome Gajdeka, neposredno nakon njegove smrti bio je kanonik Franjo Budicki izabran predsjednikom Društva Sv. Jeronima i tu je službu odmah potvrdio i pokrovitelj društva, zagrebački kardinal i nadbiskup Josip Mihalović. Kako ćemo vidjeti kanonik Budicki istu je službu časno obnašao kroz punih pet godina, do početka 1891. godine.

Godine 1894. Franji Budickome podijeljen je i naslov opata od Zagrebačkog polja (de Campo Zagrabiensi, kako se nekoć zvao kraj južno od Zagreba na području današnjeg Turopolja). Poslije smrti Franje Račkoga (1895.) imenovan je kanonik Franjo Budicki kanonikom čuvarom (kustosom) prvostolne crkve zagrebačke. Godine 1899. na dan 15. srpnja skromno je proslavio pedesetu obljetnicu svoga svećeništa, odnosno Zlatnu misu i to u samostanskoj crkvi Sestara milosrdnica, gdje ju je i prvi put slavio. Osim toga, Budicki se rado sjećao svoga života i djelovanja u duhovnoj pastvi, pa je 1906. godine u Kupčini, gdje je proveo kao župnik lijepi niz godina (1856.-1873.) dao u župnoj crkvi Sv. Magdalene, podići krasan veliki oltar, i to na vlastiti trošak, a sam ga je i blagoslovio.

Pri svemu tome, jednoj su se vrlini kanonika Franje Budickoga naročito divili svi oni koji su ga poznavali. Bio je oduvijek neumorni radiša, čovjek blaga i ponizna srca, koji ni s kim nije bio u zavadi, i nikoga nije hotimice uvrijedio. Posebno je zabilježena i njegova velika ljubav i služenje vjernicima u ispovjedaonici. Nedjeljama i svetkovinama, te tijekom

korizmenoga vremena svaki dan po nekoliko sati, bio je na raspolaganju vjernicima u ispovjedaonici, ne samo u mlađim godinama nego i u visokoj životnoj dobi od osamdeset i više godina. Kako su pomno zabilježili njegovi biografi, Franjo Budicki je vrlo dobro shvaćao što je ispovjedaonica za vjerski i socijalni život naroda. Znao je od kakve je važnosti svećenik u ispovjedaonici, a kao rodoljub i na taj je način velikodušno služio svome narodu.

Mjesec dana prije Budickijeve smrti, odnosno 23. ožujka 1908. godine, poslao mu je zagrebački nadbiskup Juraj Posilović zahvalno pismo za njegovo vjerno služenje, iz kojega navodimo: "Milostivi Gospodin Bog vašu je Prečastnost izvolio osobito odlikovati. Učinio Vas je svojim svećenikom i dao Vam obilato vremena da mu služite vjerno i trajno i da si tako stečete njegovu milost. Što je pak našemu Gospodinu milije, nego neumoran rad za spasenje duša? A Vi ste ga u tom slijedili veselo, rado kao kanonik penitencijar [ispovjednik] kroz dvadeset i sedam godina strpljivo ispovijedajući. Bog Vam nagradio takav trud!"

Pred kraj života primio je Franjo Budicki svete sakramente, što ih Crkva daje vjernicima kao popudbinu. Pokopan je u grobnici zagrebačkoga Kaptola na Mirogoju. Pogreb je vodio glavni namjesnik zagrebačkoga biskupa, Ivan Krapac, uz molitve i pratnju vjerničkoga i zahvalnoga naroda.

Franjo Budicki predsjednik Društva Sv. Jeronima

Kao što je već spomenuto, Franjo Budicki, ugledni zagrebački kanonik te stalni član i povjerenik Društva Sv. Jeronima, već od početka njegova osnivanja u Zagrebu (1867.) imenovan je na dužnost predsjednika Društva Sv. Jeronima na izričitu preporuku njegova prvoga predsjednika Tome Gajdeka, i to ubrzo nakon njegove smrti (13. siječnja 1886.). Učinjeno je to već na prvoj sjednici upravnog odbora Društva Sv. Jeronima, 19. siječnja 1886. Izbor Franje Budickoga odmah je potvrdio pokrovitelj Društva, zagrebački nadbiskup i kardinal Josip Mihalović. Osim toga, upravni odbor je istoga dana temeljem svojih Pravila pripremio saziv glavne godišnje skupštine, po redu 18., koja je održana 18. ožujka 1886. godine, i koja je jednoglasno potvrdila izbor Franje Budickoga za predsjednika društva. Ističem da su sve glavne skupštine Društva Sv. Jeronima i za mandata predsjednika Franje Budickoga (1886.-1890.) održane u jednoj od dvorana sjemeništa na Kaptolu u Zagrebu, a prije njezinoga početka redovito je u Prvostolnoj crkvi ili pak crkvi Sv. Marije služena sv. Misa, za sve žive i pokojne dobročinitelje društva. Na početku svake skupštine novi je predsjednik Franjo Budicki održao govor u kojem je iznio načelne rezultate rada Društva u protekloj poslovnoj godini, a potom i program rada za iduću godinu. Budući da se iz tih skupštinskih govora zrcale, ne samo poslovni rezultati društva, odnosno problemi Društva, već i uloženi trud samoga predsjednika, donosimo ovdje sažeti osvrt na sadržaje tih govora.

Prije toga, vrijedno je, ali i zanimljivo spomenuti da je Franjo Budicki na samom početku rada glavne skupštine dao pročitati nedovršeni govor njegova prethodnika Tome Gajdeka, koji je umro nekoliko dana prije. Bit je Gajdekova govora ponajprije osvrt na rad društva i zahvale dobročiniteljima, i pokrovitelju društva, pa i samoj Banskoj vladi na redovitoj potpori iz državnoga proračuna, ali i zapaženi osvrt na 50. obljetnicu početka Hrvatskog narodnog preporoda (1835.-1885.) koja se obljetnica u slavu promaknuća hrvatskoga jezika i "pobjede materinske riječi" hrvatske, sa zahvalnošću slavila širom zemlje. Tomo Gajdek se osvrnuo na ovu doista povijesnu obljetnicu tim više što su neki sudionici preporoda sudjelovali u osnivanju Društva Sv. Jeronima (1867.), a neki su i tada sudjelovali u njegovu radu, bilo kao članovi, bilo kao financijski utemeljitelji, ili pak povjerenici društva, odnosno članovi upravnog odbora. Među njima je bio i aktualni predsjednik Franjo Budicki. Pritom je Gajdek poimence spomenuo i neke od još živućih preporoditelja: to su bili barun Metel Ožegović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Stjepan Ilijašević, Mirko Bogović, Juraj Tordinac, a tu su i dva brata Mažuranića, Antun i Ivan. Ivan Mažuranić postavši banom, postao je i financijski utemeljitelj društvu.[2] Osim toga, ban Ivan Mažuranić prvi je uvrstio u zemaljski pro-

[2] Prema Pravilima Društva financijskim utemeljiteljem smatrao se svaki onaj koji je jednom zauvijek položio najmanje 50 forinti. Članovi I. reda plaćali su jednom zauvijek 20 for.; članovi drugog reda 10 for., a članovi III. reda 5. for. Za uzvrat primali su besplatno nekoja književna izdanja Društva. Više o tome vidjeti: BUTURAC, Josip. *100 godina Hrvatskog književnog društva Sv. Jeronima.* Zagreb, 1969., str. 12.

račun potporu od 200 for. u korist svetojeronimskoga društva, koja je onda postala redovitom poporom, a dvije godine kasnije uvrstio je još 1000 for. izvanredne potpore. Podređenim oblastima, misli se na županije i gradove, preporučio je naše Društvo i položio u zakladu za nagrađivanje pučkih pisaca 50 for. Uz mnoge druge, napisao je Gajdek, tu je i naš pokrovitelj nadbiskup Josip Mihalović, koji nam uz milostivu zaštitu svake godine, tako i ove, daruje 399 for. Spomenuo je đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera koji je i ove godine kupio naših knjiga za 100 for., te senjski biskup Juraj Posilović koji je Društvu i ove godine darovao 50 for. Osobito je spomenuo i viteza Ivana Trnskog. Kako je rekao, Trnski je priskočio u pomoć prvim osnivačima našega društva i tako je već od prve godine, naime od 1868., pa sve do tada, jednoglasno bio svake godine izabran članom upravnog odbora našega Društva.[3]

U nastavku rada skupštine slijedio je programatski govor novoga predsjednika Franje Budickoga u kojem se on ponajprije zahvalio na ukazanom povjerenju izbora, rekavši među ostalim i sljedeće:

"Slavna skupštino! Moram iskreno priznati koliko god mi je želja dragog pokojnika sveta i mila, a jednoglasan izbor slavnog odbora kao i milostiva potvrda Njegove uzoritosti, za mene je veliko odlikovanje, to ipak povjerenu mi službu koju mi je povjerila i ova skupština, primam nekom bojazni; i to ne stoga, što bi se bojao briga i truda; ta ja ću rado svoje slabe sile i malene sposobnosti, ako ostanem predsjednikom posvetiti dobrobiti društva; već stoga, što iza onako slavna i svakim uspjehom ovjenčana predšasnika, teško će mi biti vrijednim i doraslim nasljednikom; te se lako može dogoditi, da uz rodoljubno iskustvo i manje sile, ma i nehotice dobroj stvari naškodim, umjesto da je unaprijedim, te društvo k svetoj svrsi sretno vodim. I ovo posljednje jest što mi bojazan zadaje." Potom je Budicki nastavio svoj govor, te je među ostalim kazao i sljedeće:

"No ipak, uzdajuć se u pomoć Božju, koju dobri Bog za dobru stvar nikome ne uskraćuje; te budući sam uvjeren da će i gospoda odbornici onom istom požrtvovnom ljubavlju i radom, kao što su do sada, tako i

[3] Navedeno prema: *Danica. Koledar i ljetopis Društva svetojeronimskoga za godinu 1887.* Zagreb, 1886., str. 32, 34.

od sada to društvo kao i mene podupirati, privaćam povjerenu mi dužnost. I napokon, nimalo ne dvojim, da će također i nadalje ostala gospoda pisci, povjerenici i prijatelji društva oko napretka našega društva, a time i našega naroda, čijem napretku je ovo društvo namijenjeno, i nadalje revno nastojati i raditi. Zato sam odlučio tu čast i povjerenje primiti za vrijeme, dok bude cijenjenoj gospodi članovima po volji, a meni moguće u korist društva raditi. Zato i govorim: Bio nam Bog u pomoć!" U zapisniku glavne skupštine također čitamo, da su njezini članovi govor novoga predsjednika slušali s najvećom pozornošću, te mu više puta, osobito kad je dovršio govor, oduševljeno povlađivali.[4] Slijedio je potom i financijski izvještaj društva kojega je redovito čitao zagrebački kanonik Ivan Pliverić, a koji je također jednoglasno prihvaćen.[5]

Međutim, smatram vrijednim istaknuti da je na istoj skupštini bilo riječi o *Imeniku svih živih članova* Društva Sv. Jeronima, koji je tiskan krajem 1885. godine i predstavljen upravo na ovoj glavnoj skupštini koja je održana početkom 1886. godine. Njegova je vrijednost u tome, što je iz njega vidljivo da je krajem 1885. godine društvo imalo 5 806 živih članova iz različitih slojeva hrvatskoga društva i iz svih krajeva Hrvatske, premda ih je najviše bilo iz Istre, Dalmacije i Primorja, a najmanje iz središnje Hrvatske i Slavonije. Zato je i novi predsjednik Franjo Budicki posebno upozorio da svi članovi trebaju nastojati, osobito povjerenici društva, da se i ovi "pasivni" krajevi, koji su imućniji od Istre i Primorja, uključe kao članovi u rad društva, te raditi na revnijem primanju i čitanju svetojeronimskih knjiga. U tu je svrhu Budicki najavio poslati svećenicima, učiteljima, pa i drugim višim činovnicima posebne okružnice (pisma u obliku molbe) za pristup u društvo.

Što se pak tiče socijalne strukture članova prema istome *Imeniku,* najbrojniji su bili svećenici (1.275 članova), zatim seljaci, zajedno s učenicima iz pučkih škola (1.460), građani, majstori i trgovci (840), pučki učitelji (328), učenici viših škola (124), aristokrati i vlastela (842); ovi su ug-

[4] *Danica 1887.*, (1986.), str. 36-37.

[5] Dakako, i ovaj dio blagajničkoga izvješća smatram osobito važnim, ali kako nije izravno u vezi s djelovanjem Franje Budickoga, ovdje ne mislim govoriti o tome dijelu rada glavne skupštine, te stoga niti u prikazu rada sljedećih skupština.

lavnom i financijski utemeljitelji društva, ili pak darovatelji, zatim sveučilišni profesori (23) i tako redom. U cjelokupnoj strukturi društva bile su i 342 žene. Iz grada Zagreba bilo je svega 347 članova.[6] Ističem da je ovaj *Imenik* imao veliko značenje i kod Zemaljske vlade u Zagrebu, kao i samo Društvo Sv. Jeronima. Naime u objavljenom *Izvješću o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine* 1884.-1885., kojega je tiskala Zemaljska vlada u Zagrebu i u kojem se iznosi geneza i povijest školstva u Hrvatskoj od početka 17. st. pa sve do najnovijega vremena, precizni podatci koji se odnose na 19. stoljeće, dali su mjesta i zasebnom poglavlju pod naslovom: Družtvo Sv. Jeronima u Zagrebu (str. 334-336). U tom su poglavlju precizno objavljeni i podatci iz već spomenutog *Imenika*, a navodi se i to da je novi predsjednik društva zagrebački kanonik Franjo Budicki. Značilo je to i određeno priznaje radu Društva, a i priznanje utjecaju Društva na svekoliko školstvo, jer su njegove knjige često davane za nagrade učenicima.

Sljedeća i to 19. glavna skupština Društva Sv. Jeronima održana je u Zagrebu 10. veljače 1887. godine, istim uvodnim redom i u istim prostorima kao i prethodnih godina. Nakon uobičajenog pozdrava nazočnih, predsjednik Franjo Budicki u svojem se govoru osvrnuo najprije na prvi glavni problem, koji se odnosio na povečanje broja članstva. Kako je rekao: "Ako uzmemo u obzir kako nam je narod siromašan, i kako si sam mora na sve strane podizati zavode i brinuti za vrela narodnoga života i narodne časti, moramo priznati da je u tim i ovakovim okolnostima razmjerno mnogo učinio za svoju prosvjetu i napredak, da barem dostiza-va druge u Europi i naprednije narode. Ali gospodo, hoćemo li ozbiljnije doći do cilja, ne smijemo sustati niti se bojati žrtava." U nastavku govora izrijekom je nabrojio mecenatske darove kao i mecene društva koji su svi redom bili spomenuti i u prošlogodišnjem izvješću na glavnoj skupštini. Bili su to Zemaljska vlada i od nje darovana novčana sredstva iz Zemaljskog proračuna, zatim "od strane pokrovitelja društva nadbiskupa Josipa Mihalovića, te od biskupa Strossmayera i Posilovića, i više drugih darovatelja, ali i oporuka građana [...]".[7]

[6] *Danica 1887.*, (1886.), str. 43-45.
[7] *Danica 1888.*, (1887.), str. 32-33.

U nastavku svoga govora predsjednik Društva Franjo Budicki kazao je također: "Ali ta potreba milostinje koja nam neophodno treba 'kao ozeblom sunce' potiče nas da i sami razmišljamo kako da se naše društvo materijalno podigne na noge, i osigura si budućnost kao i buduće djelovanje". Kako je rekao, "prvi bi način bio obilan porast članova – utemeljitelja i ostalih triju razreda. To bi se postići moglo jedino marom velerevnih ustrajnih i požrtvovnih povjerenika i prijatelja naroda. Do njih uz Božju pomoć najviše stoji širenje društva, a time posredno i materijalno blagostanje društva. Imade društvo hvala Bogu, i sada revnih i požrtvovnih povjerenika i rodoljuba", među kojima je istaknuo i neka zaslužna imena. Bili su to "Medeotti župnik u Velikom Trojstvu, gosp. dr. Juraj Žerjavić, župnik u Mariji Bistrici, Vukmanić, kateheta u Petrinji, gosp. Peršić, krojač u Sarajevu, gosp. Kulier kotarski pristav u Hercegovini". Ali takvih imena, kazao je Budicki, "nemamo mnogo, a trebali bismo ih [...]".

Budicki je dao još jedan prijedlog o tome kako osigurati djelovanje društva: "Po mojem skromnom mišljenju kao i mišljenju upravnog odbora dalo bi se tome na slijedeći izvedivi način doskočiti: Prvi bi bio da se društvena imovina, koja se sada sastoji od samih državnih papira, tako uloži, da bude veći i sigurniji dobitak donašala. A drugi, da bi se za jedan dio papira nabavila nepokretnina – npr. kuća na mjestu koje bi bilo prikladno, i koja bi i samu glavnicu osigurala, a i veće kamate nam donosila. Time bi naše društvo imalo svoj stalan stan kamo bi moglo smjestiti svoju knjižnicu, koja svakom godinom raste i koja se ne može lako, a i nebi se ni smjela sad ovamo sad onamo prenositi." Na kraju izlaganja ponovio je kako Društvo Sv. Jeronima "silno treba, da si doskora nabavi stalan stan za svoju pisarnu, te knjižnicu i skladište knjiga". Naime, svih ovih godina, kao i do kraja mandata predsjednika Franje Budickoga knjižica društva bila je besplatno smještena u dvije sobe u staroj kući na Kaptolu, u vlasništvu kanonika Mije Mikića, župnika kod Sv. Marije.[8]

Na kraju je glavna skupština jednoglasno i s odobravanjem prihvatila sljedeće zaključke Upravnog odbora, kojih je bit: 1. glavna skupština

[8] *Danica 1888.*, (1887.), str. 33 i dalje.

pristaje na to da se jedan dio društvene glavnice u vrijednosnim papirima upotrijebi za nabavu nekretnina, to jest kuće; 2. u to ime ovlašćuje se upravni odbor da upotrijebi svotu do 40.000 forinti nominalne vrijednosti; 3. kuća ima biti tako uređena da se u njoj ponajprije smjesti društvena pisarna, knjižnica i skladište knjiga, a ostale prostorije da se iznajmljuju; 4. sve što dalje treba u tu svrhu raditi, ova glavna skupština povjerava društvenom upravnom odboru, pod predsjedanjem Franje Budickoga.[9] Međutim, kako ćemo vidjeti, zbog niza okolnosti predsjednik Budicki nije uspio realizirati navede odluke, premda se o njima raspravljalo i na sljedećoj glavnoj skupštini, koja je održana u Zagrebu 1. ožujka 1888. godine na istome mjestu i istim redom kao i prije.

I na početku ove glavne skupštine Budicki je nakon uobičajenih pozdrava nazočnih održao znameniti govor koji govori i o njegovim stavovima, i stoga iz njega smatram vrijednim ponajprije izdvojiti sljedeće:

"Uzvišeni je cilj Društva Sv. Jeronima da naobrazi narod hrvatski, da mu oplemeni srce, i time mu pomogne k njegovoj sreći. Može li biti ljepše svrhe?" Ona znači, "pripomagati djelu našega Spastelja koji hoće da se čovjek što više približi i upriliči Stvoritelju svome [...]."

"Oplemeniti i usrećiti i prema Bogu privoditi svoj narod na tom je putu i naše društvo istaknulo svoj barjak [...]. Istina, za ovo se ima u prvom redu brinuti Crkva [...]. Ali kada Društvo Sv. Jeronima izdavanjem dobrih za puk i u duhu kršćanskom pisanih knjiga nastoji hrvatski narod umno naobraziti i srce mu oplemeniti [...], onda je i naše društvo suradnik vjere, radnik u vinogradu Gospodnjem za dobro i sreću naroda svoga [...]. Tko dakle ne vidi, koliko je važan rad ovoga društva [...]. I koliko je zaslužno i pred Bogom i pred ljudima djelovanje svakoga pojedinoga člana, koji marno radi oko unapređivanja svrhe našega društva, koje osim prave naobrazbe uma oplemenjuje i srce [...] i koje se djelovanje sastoji u tom da narodu pripomogne u vremenitom materijalnom probitku, potom još više u duhovnom, dajući mu u ruke vrsne knjige koje ga lijepo podučavaju i u raznih struka dobroga i umnoga gospodarstva [...]."[10]

[9] *Danica 1888.*, (1887.), str. 38-39.
[10] *Danica 1889.*, (1888.), str. 32-33.

U nastavku govora Budicki je izrekao zahvale već prije spomenutim i stalnim darovateljima i mecenama društva, a potom je i korio nemarne povjerenike društva "koji nisu dosta mara pokazali [...]". Govorio je i o "porocima koji su se uvukli u narod i u naše obitelji", a naše bi ih knjige mogle postupno liječiti i ozdravljati.

Pročitane su potom i prošlogodišnje odluke u povodu nabave nekretnina, kao i prikladne kuće [...]. Istaknuo je Budicki i to kako je upravni odbor radio i molio gradsku općinu neka bi od svojih gradilišta, što ih ima na raspolaganju, darovala društvu jedan komad gradilišta, po prilici 300 hvati i to u produženoj Ulici Marije Valerije [danas Masarykova] preko puta od gradilišta namijenjenoga za zgradu nove djevojačke učionice. Zastupstvo je grada Zagreba jednoglasno molbu uvažilo te zamoljeno gradilište darovalo, zašto mu se predsjednik Franjo Budicki već zahvalio.

Štoviše, glavna je skupština također obaviještena da je upravni odbor odmah počeo raditi na tome da na darovanom zemljištu sagradi kuću, te da se u tu svrhu izrade detaljni nacrti i troškovnici koje trebaju provjeriti stručnjaci, kako bi se kuća već na proljeće počela graditi. Međutim, od planiranoga posla upravni je odbor u svojoj sjednici 9. veljače 1888. godine morao za neko vrijeme odustati. Razlozi su, ne samo volja upravnog odbora, već i savjeti prijatelja našega društva koji su temeljeni na činjenici prema kojoj bi financiranje društvene imovine u papirima poradi današnjih okolnosti u svijetu, društvu dosta štete prouzročilo. Osim toga, "vještaci" su smatrali da će gradnje ove godine biti znatno skuplje, ne samo u pogledu materijala, već i radnika. Slijedila je potom i konačna odluka upravnoga odbora, koja je glasila "da se gradnja društvene kuće tijekom godine 1888. ne započinje". Potom je glavna skupština zamoljena da i ona iznese svoje mišljenje o toj odluci. Na pitanje predsjednikovo, ima li glavna skupština što primijetiti glede odborova zaključka u pitanju građenja društvene kuće, na prijedlog Đure Crnadka skupština je jednoglasno izjavila da odborov postupak sasvim odobrava.[11]

[11] *Danica 1889.*, (1888.), str. 32-33.

Osim toga, vrijedno je istaknuti, da je Društvo Sv. Jeronima i tijekom protekle poslovne godine, 1887. zahvaljujući i naporima njegova predsjednika Franje Budickoga, "raznim našim učionicama, te humanitarnim zavodima i društvima darovala 700 komada knjiga što ih je još imalo u zalihi".[12] Slično će postupati i tijekom sljedećih godina.

I u novoj glavnoj skupštini Društva Sv. Jeronima koja je održana 14. ožujka 1899. također istim redoslijedom i dnevnim redom, nakon kratkog osvrta na još uvijek nedovoljan broj članova, koji se ipak u prosjeku povećavao za 500 novih članova godišnje, i unatoč teškoga materijalnoga stanja u narodu, kao i društvu općenito, predsjednik društva Franjo Budicki najviše je i opet govorio o problematici gradnje "društvene kuće". A kao osobito ugodnu dužnost i zahvalnost smatrao je izvijestiti skupštinu, da je preuzv. gospodin biskup Strossmayer, naš stari dobrotvor za gradnju, odnosno nabavu kuće, prigodom svetkovanja svoje 50-te godišnjice Mlade mise, Društvu Sv. Jeronima poslao lijepi dar u novcu: 1000 for. Dar je popratio i pismom prekrasnih želja za daljnji rad ovoga društva. Potom je Budicki još naglasio kako je nakon odobrenog zaključka na prošlogodišnjoj glavnoj skupštini upravni odbor ostao na činjenici da se gradnja društvene kuće tijekom poslovne godine 1888. nema započinjati, i da stoga sve do ove skupštine, što znači do danas, glede toga posla nije ništa novoga poduzelo. Stoga, daljnji posao oko toga važnoga problema čeka budući upravni odbor, razumije se, u smislu zaključaka, koje će ova glavna skupština možda izreći. Ali ona nije donijela ništa novoga u tome pogledu.[13]

Nova glavna skupština Društva Sv. Jeronima održana je 6. svibnja 1890., također istim redoslijedom i dnevnim redom. Predsjednik Franjo Budicki, uz kraći osvrt na glavni cilj i svrhu društva, koje se u svome radu, uz Božju, pomoć oslanja i na suradnju svih članova društva, za koje bi voljeli da ih je i više, u žarište svoga izlaganja i opet je stavio problematiku pitanja gradnje društvene kuće, "koja nam je neophodno potrebna jer nemamo stana". Potom je izložio društvu kako se uzaludno obratio za pomoć različitim ustanovama, ali nije u ničemu uspio. Ipak,

[12] *Danica 1889.*, (1888.), str. 39.

[13] *Danica 1890.*, (1889.), str. 32-34.

dogotovljeni su nacrti koje je izradio arhitekt Kuno Waidman, troškovi za gradnju iznosili bi u zaokruženom iznosu 75.000 forinti; kuća bi imala dva kata, i sa pročeljem na dvije ulice. No, budući da grad još nije imao dovršenu regulatornu osnovu, ni Društvo Sv. Jeronima nije moglo dobiti potrebne dozvole za gradnju vlastite zgrade. Moralo se stoga još pričekati.[14]

Potom je izvijestio, kako se i unatoč teških socijalnih prilika broj članova društva povečao te je krajem poslovne 1899. godine iznosio ukupno 8 759 upisanih članova, što je prema *Imeniku* objavljenome za 1885. godinu više za 3 153 upisana člana ili gotovo 60%! Bio je to, prema riječima predsjednika Društva, Budickoga, uistinu zavidan uspjeh u ondašnjim socijalnim prilikama.

Štoviše, društvo je zahvaljujući stalnim naporima svoga predsjednika Franje Budickoga također i tijekom poslovne godine 1890. od knjiga "preostalih u zalihi darovalo raznim učionicama i humanitarnim zavodima 800 komada naslova knjig".[15] Osim toga Društvo Sv. Jeronima uspijevalo je i u razdoblju između 1886. i 1890. godine svake godine tiskati kalendar Danicu i Ljetopis svetojeronimskoga društva, te u prosjeku još četiri knjige godišnje. Među tiskanim knjigama ističemo sljedeće naslove, pa i autore: Vjekolav *Klaić*: *Pripovjesti iz hrvatske povijesti*, I. i II. (Zagreb, 1886. i 1887. godine); Franjo *Iveković*: *Život svetaca* (Zagreb 1886; 1888.), zatim knjige koje su namijenjene seljaštvu: *Krmadarstvo, Svilogojstvo, Životnje, Živinski liječnik* i druge. Tu su i knjige pod naslovom: "Dobro dijete, dobar mladić, dobar muž"; zatim i popularna knjiga koju je napisao Josip *Kotarski*: *O pristojnom ponašanju i čistoći*, kao i više drugih naslova.[16]

[14] *Danica 1891.*, (1890.), str. 30-31, 32-33.

[15] *Danica 1891.*, (1890.), str. 35

[16] Više o naslovima tiskanih knjiga Društva Sv. Jeronima i u vrijeme dok mu je predsjednik bio kanonik Franjo Budicki vidjeti: BUTURAC, J. *100 godina*, (1969.), str. 77.

Zaključak

Na temelju ovdje izloženih činjenica mislim da možemo prije svega zaključiti da je Društvo Sv. Jeronima, unatoč ozbiljnih teškoća koje su proizlazile iz općih društvenih prilika, uspijevalo pod vodstvom kanonika Franje Budickoga (1886.-1890.) na zavidnoj razini ispunjavati svoju zadaću u narodu. Ti uspjesi se ponajprije potvrđuju u pridobivanju novih članova, kao i drugih dobrotvora i suradnika, među kojima su bili i kvalitetni pisci korisnih knjiga, razumije su u duhu pravila Društva. Svoju je zadaću Društvo ispunjavalo i tiskanjem istih knjiga na korist svih slojeva društva. A činjenica da Društvo nije tada uspjelo izgraditi vlastitu društvenu kuću (već koju godinu kasnije), posljedica je općih okolnosti, također i u samoj gradskoj upravi, a nipošto nemara upravnog odbora društva ili pak njegova predsjednika Franje Budickoga. Štoviše, ovdje navedene činjenice potvrđuju, da nam je svima kanonik i dobrotvor Franjo Budicki ostavio u baštinu neprolazne vrijednosne primjere zalaganja i služenja općemu dobru svoga naroda, osobito u vrijeme dok je bio predsjednik Društva Sv. Jeronima.

Dr. sc. Alojz JEMBRIH

Uz 300. obljetnicu smrti Pavla Rittera Vitezovića

Dio I.*

U povodu 300. obljetnice smrti hrvatskoga velikana polihistora Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.), na stranicama ovoga časopisa valja se prisjetiti Vitezovićevih zasluga u hrvatskoj povijesti, kulturi i književnost. No ponajprije, ukratko, približimo si lik i djelo toga, nadasve, zaslužnoga muža i u drugim područjima hrvatske kulturne povijesti.[1] Ili kako reče Branko Krmpotić: *Ponajprije, Vitezović je povjesničar, polihistorik, pučki didaktičar, glorifikator prošlosti i pronalazač odgovarajućega narodnoga imena i značenja, zatim jezični reformator, književnik i pjesnik te osnivatelj nacionalne ideologije, mnogo prije pojave tumačenja nacionalnoga pojma u modernome smislu.*[2]

Podrijetlo, školovanje i djelatnost

O podrijetlu svojih predaka Vitezović se je osobno očitovao u jednoj zamolbi upućenoj kralju Josipu I. Habsburškom (1710.) da mu na temelju zasluga njegovih pređa daruje frankopanski grad Novi s imanjem u Vinodolu, pa uz ostalo, piše: *neka dobrostivo zna vaše posvećeno veličanstvo, da ja potječem od onih predaka, koji su potekli od prastare viteške plemenite*

---

* Ovu raspravu, s naslovom "Tragična sudbina zlatnog viteza", pisac istovremeno objavljuje u: *Ljetopis grada Velike Gorice*. Velika Gorica, 10./2013., br. 10, str. 89-120.

[1] Posve je bilo opravdano, i nadasve korisno, što su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 26.-28. rujna 2013. organizirali *3. međunarodnu kroatološku konferenciju*, posvećenu Pavlu Ritteru Vitezoviću, na kojoj je svoje referate pročitalo 40 referenata. Prikaz spomenute konferencije vidi: *Hrvatsko slovo*. Zagreb, 19./2013., br. 966, od 25.X.2013., str. 16-17.

[2] KRMPOTIĆ, Branko, *Vitezovićeva senjska i pomorska tematika*. U: *Pomorski zbornik*, knj. 8. Zadar, 1970., str. 629.

obitelji u Alzaciji (Elsass), naime od Rittera od Urndorfa (danas samo 'Urdorf', na Francuskoj strani), te su za blagopokojnoga Ferdinanda I. (1527.-1564.) došli braniti granice Hrvatske, izložene najviše turskoj dominaciji. Oni su svi ratovali pod zastavama preslavne kuće austrijske, pa su dosljedno i svi na glasu po vojničkim službama i djelima hrabrih junaka. Između njih je (da druge ne spominjem) Antun Ritter, moj pradjed, spasio generala Lenkovića nakon poraza pod Klisom. Otac opet moj Antun u ranoj je mladosti dospio u tursko sužanjstvo, dok su oba dva moja strica također čamili u turskom sužanjstvu [...].[3] U svojoj pak pjesničkoj poslanici, upućenoj biskupu Karlu Liechtensteinu u Olomuc (29. lipnja 1687.), napisao je da je po ocu njemački plemić, a po majci hrvatski (ilirski): [...] *Patre a Germana procedo nobilitate: / Per matrem Illyridum nobile duco genus.*[4] Ono što je poznato, jest da su braća Antun (Vitezovićev otac), Juraj i Ivan godine 1652. od Bečkoga dvora dobili plemstvo s grbom što im ga je 15. listopada, spomenute godine, podijelio Ferdinand III. Habsburški u Pragu,[5] a u Hrvatskom saboru obznanio ju je 25. kolovoza 1653. protonotar Ivan Zakmardi (o. 1600.-1667.). Vitezović nije izostavio viteški podvig svoga strica Jurja o kojemu u *Kronici* (1696.) za godinu 1676. piše: *Juraj, moj stric, i Juriša Balenović od Senja samo četernajsti na morju napuljskom blizu Besta obstrti od Turak Mauritanov (kih je bilo i trih fuštah aliti berzih brodih na pet sto) tako se dugo i viteški harcuvaše, doklam Turci s velikom svojom škodom i špotom od Senjanov komaj oslobojeni odstupiše. Poginu u tom boju Turak blizu poldrugo sto, tulikaj ranjenih odide. Naši takoj vsi ranjeni ostaše, ali nijedan mertav.*[6]

[3] LOPAŠIĆ, Radoslav. *Pavao Ritter Vitezović.* Niz: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 1. Izd. JAZU. Zagreb, 1897., str. 40. — KLAIĆ, Vjekoslav. *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića 1652.-1713.* Zagreb, 1914., str. 3-4. U predočenome tekstu riječ je o Jurju Lenkoviću i bitci pod Klisom 1596., koji je Antuna, koji je bio porkulab u Ledenicama i kapetan Novoga, imenovao zapovjednikom straže u tvrđavi Nehaj u Senju.

[4] SNOPEK, Fr. *Paul Ritter Vitezović, Beiträge zu seiner Biographie.* U: *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 28. Berlin, 1906., str. 597.

[5] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 5. Ta se povelja, danas, nalazi u Arhivu HAZU, Zagreb, oznaka A 74.

[6] VITEZOVIĆ, Pavao. *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov, u dva dela razredjena, koterih pervi, derži od početka svieta do Kristuševoga porojenja, drugi, od Kristuševoga porojenja do ispunjenja leta 1690. složen i na svitlo dan po Pavlu Vitezoviću Zlatnomu vitezu. U Zagrebu leta Gosp. 1696.* Zagreb, 1696., str. 200-201.

Pavao se rodio u Senju 7. siječnja 1652. kao prvo dijete majke Dorote je rođ. Lučkinić,[7] za koju kaže da je i ona plemićkoga roda, *Clarum de Luka Rittereumque genus.*[8] Osnovnu izobrazbu Vitezović je po svoj prilici apsolvirao u Senju koji je bio i biskupski grad u kojemu je bio biskup Petar Mariani (1650.-1665.) i koji je nastojao da u pojedinim župama Senjske biskupije djeluju škole za dječake.[9] *Možda je Pavlu Ritteru bio učiteljem potonji opat, vikar i prepošt senjskoga kaptola, doktor Toma Hreljanović (†1681), kojega se Pavao poslije rado sjeća, te ga u jednoj pjesničkoj poslanici zove 'dragim stricem' (patrue chare). A ipak nije mu bio rodjeni stric.*[10] Majčin brat Jakob Lučkinić[11] obnašao je 1667. službu župnika u Granešini nedaleko Zagreba, pa je moguće da je Vitezović za svoga gimnazijskoga školovanja u Zagrebu na Gradecu kod isusovaca, posjećivao svoga ujaka, a moguće je da mu je i on predložio pohađanje isusovačke gimnazije u koju je došao 1665. u Zagreb gdje je rektorom bio Juraj Habdelić (1609.-1678.)[12], a ravnatelj sjemeništa Baltazar Milovec. Profesor (petoga razreda *poezija*) bio je Ivan Despotović (1639.-1711.),[13] a u šestom (završni raz-

[7] Kasnije 1711. i 1712. Iz Senja će Vitezeoviću u Beč pisati svećenik Ilija Lučkinić koji je bio rođak njegove majke. Vidi: DEROSSI, Zlata. *Jedanaest listova popa Ilije Lukčinića Pavlu Ritteru Vitezoviću.* U: *Senjski zbornik.* Senj, 21./1994., str. 163-189.

[8] SNOPEK, F. *Paul Ritter Vitezović*, (1906.), str. 597.

[9] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 13.

[10] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 13.

[11] Još jedan iz obitelji Lukčinić, Ilija, bio je svećenik u Senju i s njime se je Pavao Vitezović dopisivao iz Beča. Vidi: DEROSSI, Z. *Jedanaest listova*, (1994.), str. 163-189.

[12] Vidi najnovije radove o Jurju Habdeliću u zborniku: *Znanstveni skup o Jurju Habdeliću*; referati sa znanstvenoga skupa održanog 17. travnja 2009. u Velikoj Gorici, Gradska knjižnica Velika Gorica, 2009.

[13] Upravo taj Despotović bit će kasnije Vitezoviću prijatelj i uzor u sastavljanju latinskih pjesama. Usp. NOVAK, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. III., Zagreb, 1999., str. 695-696.

red *retorika*) Franjo Jambrehović (1631.-1703.).[14] Tijek Vitezovićeva školovanja u Zagrebu bio je obilježen s dvama važnim događajima za isusovačku gimnaziju. Prvi je kada je 1665. zagrebački kanonik Nikola Dijanežević rektoru Jurju Habdeliću predao 3000 rajnskih florena (zlatnika) kao zakladu za dvojicu profesora iz filozofije, za što je od isusovačkoga generala Hrvata Mije Šikutena, rođenoga u Soblincu (Sesvete zagrebačke), dobio u znak zahvalnosti naslov *utemeljitelja zagrebačke filozofije*, misli se na profesorsko mjesto. Tako se je počelo s učenjem filozofije i prvo je godište svečano otvoreno 6. studenoga 1662.[15] Vitezović je još uvijek bio đak gimnazije kada je bio utemeljen spomenuti studij filozofije i kad je toj katedri Leopold I. Habsburški, 23. rujna 1669., izdao *Povelju* u Ebersdorfu (kraj Beča), s povlasticama kakve imaju dotadašnja sveučilišta u Habsburškoj monarhiji. Dogodilo se je to zaslugom i nastojanjem tadašnjega rektora isusovačkoga kolegija Filipa Kaušića (1618.-1673.), gradišćanskoga Hrvata (Hrvata iz tadašnje zapadne Ugarske, rođenog u Celindofu, Zillingtal, Burgenland/Gradišće, danas Austrija). No, sve je

[14] U sustavu gimnazijskoga školovanja, u svim isusovačkim gimnazijama u tadašnjoj Europi, razredi su bili ovi: 1. raz. *najniži* (infima, parvuli); 2. r. *principia*, 3. r. *grammatica*, 4. r. *sintaxa*, 5. *poezia*, 6. r. *retorika*. Koji su još bili profesori u godini kad je Vitezović došao u gimnaziju i kasnije, vidi: FRANCEV, Franjo. *Građa za povijest školstva i književnoga rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606.-1772.)*. U: *Starine JAZU*, knj. 37, Zagreb, 1934., str. 94-104.

[15] Taj je događaj, u *Kućnoj kronici* (*Historia domus*) Isusovačkoga kolegija, zapisao Baltazar Milovec riječima: "Ove je godine 6. studenoga počeo filozofski studij u kojemu je bio prvi profesor o. Stjepan Glavač, Hrvat Varaždinac." O Stjepanu Glavaču (1627.-1680.), inače autoru prvoga hrvatskoga zemljovida (1673.), vidi: VANINO, Miroslav. *Kartograf Stjepan Glavač D. I.* U: *Vrela i prinosi*. Sarajevo, 1936., br. 6., str. 139-143. — MACAN, Ivan. *Razmišljanje nas Glavačevim zemljovidom Hrvatske iz godine (1673.)*. U: *Gazophylacium*. Zagreb, 2./1995., br. 1-2, str. 147-155. Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu, kao dan svoga Fakulteta, i danas obilježava 6. studenoga svake godine, kao sjećanje na 1662., kad je započeo studij filozofije u Zagrebu.

ostalo samo na papiru, spomenuta povlastica nije nikada oživotvorena u Zagrebu.[16]

U vezi s Vitezovićevim školovanjem u Zagrebu, neki autori navode: "Završivši šesti razred (*retoriku*), prekinuo je školovanje, a o razlozima ništa ne znamo".[17] Držim da Vitezović nije "prekinuo školovanje" nego ga je upravo završio, jer najviši razred u isusovačkoj gimnaziji bio je šesti (*retorika*).[18] Nakon svršene gimnazije obično je mladić polazio na studij, ili ako je želio poći u isusovački red, slušao bi još *humaniora*, potom odlazi u novicijat (dvije godine), potom na studij filozofije, a potom je mogao predavati u gimnaziji. Ako je želio, ili mu odredili poglavari, pošao bi nakon toga studirati teologiju. U Zagrebu je tada isusovačka gimnazija bila uzdignuta na razinu akademije s trogodišnjim studijem

[16] O tome više, vidi: VANINO, Miroslav. *Povijest filozofije i teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu*. Zagreb, 1930., str. 17-22. Možda je i to bio razlog što Vitezović nije nastavio u Zagrebu studij filozofije, jer je znao da ne će dobiti akademski naziv *bakalaurus* ili *magistar*. Vidi još: KLAIĆ, Nada. *O postanku Zagrebačkog sveučilišta*. Zagreb, 1969. (Izdanje u povodu Proslave 300. godišnjice Sveučilišta u Zagrebu s prilogom: Privilegij kralja Leopolda I. u izvorniku i hrvatskome prijevodu). Držim da griješe svi oni koji govore i pišu da je Filip Kaušić bio prvi rektor Zagrebačkoga sveučilišta, on je bio rektor samo isusovačkoga kolegija. Pretjerivanje ne koristi znanstvenim spoznajama pogotovo ako nema objektivnosti u tome.

[17] VITEZOVIĆ RITTER, Pavao. *Oživjela Hrvatska*. Prev. Zlatko Pleše. Uvod: Josip Bratulić. Zagreb, 1997., str. 11. — "Školovanje je započeo u Senju, a zatim se upisao u Isusovačku gimnaziju u Zagrebu koju ubrzo napušta i odlazi u Rim." LJUBOVIĆ, Enver, *Grbovi senjskih Rittera Vitezovića* ... U: *Senjski zbornik*, 38, Senj, 2011., str. 29. Isti autor u sinopsisu svoga članka navodi da je Vitezović rođen "12. siječnja" ne navodeći otkuda mu taj datum. Dosad se uvijek navodilo da je rođen 7. siječnja 1652. Vidi: KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 9.

[18] Uostalom, to je spomenuo u pjesničkoj poslanici biskupu Lichtensteinu: A quo nam Zagraba (slavne sic dicitur) urbe / Facta meis studiis Suada coronis erat. SNOPEK, F. *Paul Ritter Vitezović*, (1906.), str. 598. — KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 14, predpostavlja da je Vitezović 1665., kao mladić od trinaest godina, došao u gimnaziju na zagrebački Gradec. O sustavu gimnazijskoga učenja te isusovačke gimnazije vidi: DOBRONIĆ, Lelja. *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*. Izd. ŠK. Zagreb, 2004., str. 24-32.

filozofije,[19] pa je Vitezović mogao nastaviti studij ukoliko je to želio. Očito da naš Pavao Vitezović nije otišao na spomenuti studij već je pošao "u Rim gdje se - u Hrvatskom (Ilirskom) kolegiju Sv. Jeronima, vjerojatno, susreo s hrvatskim povjesničarom Ivanom Lučićem (Lucius)".[20] Radoslav Lopašić pak veli da "sina Pavla posla otac na nauke u Belgiju, gdje se mnogo naučio i izobrazio [...]".[21] Po povratku Vitezović se je osposobljavao kod kranjskoga baruna Ivana Vajkarda Valvasora (1641.-1693.) u Bogenšpergu (Wagensberg) u Litiji nedaleko od Ljubljane.[22] Za Vitezovića je Valvasor znao reći "da je vrlo učen i veoma vješt u svih slobodnih i vojničkih znanosti, koje je kao plemić i kavalir, koji je namislio i na bojnom polju svojoj domovini poslužiti, osobito njegovao i u njih se vježbao, pribaviv sebi vještinu i u risanju, dà i u bakrorezbi, kako to posvjedočuje njegova liepo izradjena slika dubičkoga grada".[23] Vitezovićev itinerarium i dalje je pun putovanja, no kod Valvasora je boravio u više navrata, a upoznao je i očeva prijatelja Wolfganga Adama Mordaksa koji je imao svoje imanje kod Novoga Mesta kod kojega je, također, boravio,

[19] Vidi: HORVAT, Rudolf. *Kako je zagrebačka gimnazija god. 1669. dobila naslov "akademija"?* U: *Život*. Zagreb, 10./1929., br. 1, svez. 7, str. 426-431. — DOBRONIĆ, L. *Klasična gimnazija*, (2004.), str. 14-32. — VANINO, M. *Povijest filozofije*, (1930.), str. 17-22.

[20] VITEZOVIĆ RITTER, P. *Oživjela Hrvatska*, (1997.), str. 11. — KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 16-17.

[21] LOPAŠIĆ, Radoslav. *Pavao Ritter Vitezović*. Niz: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 1. Izd. JAZU. Zagreb, 1897., str. 41. To isto je ponovljeno i u: WURZBACH, Constant von. *Ritter-Vitezović Paul*. U: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreichs*, Bd. 26. Wien, 1874., str. 189, 191. I tu je navedeno da je prvo izdanje *Oddiljenja sigetskoga* tiskano u Beču 1684. što je posve krivo. To je samo dokaz kako generiraju pogrješke koje učini prvi autor, u ovom je slučaju to bio Đuro Šurmin.

[22] Naime, Valvasor je svojedobno (1663. i 1664.), kao vojnik, bio u vojsci kod Nikole Zrinskoga u Senju, pa je za pretpostaviti, da je Vitezovića to radije primio i uputio ga u tiskarske poslove i izradbu bakropisa. Klaić navodi da je Vitezovića Valvasoru preporučio barun Wolfgang Adam Mordaks, KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 18.

[23] LOPAŠIĆ, R. *Pavao Ritter Vitezović*, (1897.), str. 41.

a susreo se je i s plemićima hrvatskoga podrijetla, Gušićima, od kojih je bio na glasu Ivan Žigmund, a k tome je upoznao "jamačno i najuglednijega i najimućnijega velikaša kranjskoga Ivana Wajkarda Auersperga (1615.-1677-)".[24] No ipak, Vitezović se je bio udomio kod Valvasora, koji spada među "najumnije i najpožrtvovnije muževe, što ih je vojvodina Kranjska rodila".[25] Neko je vrijeme boravio i kod spomenutoga Auersperga kod kojega se je "bavio tada vježbanjem u oružju i jahanjem".[26] Vitezović je svoja takva i slična bavljenja vješto interpolirao u pokoju od pjesničkih poslanica, pa su one dragocjeni izvor za poznavanje njegova života i rada.[27] Budući da je Valvasor namjeravao tiskom objelodaniti veliko djelo *Die Ehre des Herzogthums Krain* (*Slava vojvodine Kranjske*, Ljubljana, 1689.), trebao je više suradnika. Među takve je uvrstio i mladoga (25 g.) Pavla Rittera Vitezovića "koji mu je mogao lijepo pomagati pri

[24] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 18.

[25] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 19.

[26] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 18. Da se prisjetimo. Tomaš Mikloušić je u svojem djelu *Izbor dugovanjh vsakoverstneh* [...] (1821., str. 90-91) o Vitezoviću, uz ostalo, zapisao: *Pavel Ritter, ali: Vitezovič, vu pravdah, vitiznanstvu i ostaleh navukih sebe glasovitoga je včinil, nezatrudjen vu čtejenju i pisanju, jedno vreme Dvorni pravdih opravitel (agens) vu Beču je bil. Vu velikem Zboru vugerskem 1687. pri korunjenju Jožefa I. zlati konjanik je postal: 1691. Like i Kerbave župan (vicecomes) zatem tolnačnik kraljevski i baron včinjen. Po zapovedi Leopolda občinske i osebne knjižarnice je pregledal, marljivo vnoga van ispisajuči. Kada bi Leopold 5. rožnjaka 1705. preminul, vu tulike neprilike je dospel, da i vu Zagrebu vu njegoveh hižah i na njegovom imanju Ščitarjevu vse pohištvo je pograbljeno, i on vu Beč odišel gde 17ti grudna 1713. je predi življenje, kak svoje pravde dokončal*. Nije jasno odkuda Mikluošiću podatak da je Vitezović umro 17. prosinca 1713.!? Vitezović je, prema upisu u knjigu umrlih u Beču, umro i pokopan 21. siječnja 1713. Vidi ovdje preslik zapisa. — Doista, Vitezović je i u svojoj *Kronici* za godinu 1687. zapisao: *Spravišče veliko ugerske i slovenske gospode u Požunu, u kom Jožefa sina svoga Leopold cesar kruniti učini,* ***od koga i ja s ostalom gospodom zlatoga viteštva čast prijeh*** (*Kronika*, 1696., str. 215, istaknuo A. J.). — Što je sve bilo u Vitezovićevoj kući u Zagrebu, vidi: KLAIĆ, V., *Život i djela*, (1914.), str. 290-291.

[27] Klaić ih je na više mjesta predočio u svojoj monografiji (1914.) o Vitezoviću.

hrvatskim stvarima, jer je poznavao i krajinu i gradjansku Hrvatsku".[28] Uostalom, Vitezović je izradio 59 veduta gradova za Valvazorovo djelo *Topographia ducatus Carnioliae modernae* (1679.).[29] Uza sve, Vitezović se je, za boravaka kod Valvasora, okušao i u pjesničkome umijeću pretočeno u latinske pjesničke poslanice, koje je kasnije prikupio Valvasor pod naslovom: *Eq[uitis] Pauli Ritter epistolarum metricarum liber primus* (i *liber secundus*).[30] U životu mladoga Vitezovića bilo je trenutaka u kojima je morao razmišljati o svojem budućem zvanju. Nije se mogao odlučiti za izbor, već je savjet tražio od očeva prijatelja Mordaksa, pri čemu ga moli, "da ga ne šalje za redovnika u Senj, jer će ondje prije reda poginuti".[31] Ipak se odluči poći u Zagreb 1676. Je li on tada mislio nastaviti studij na starome mjestu kod isusovaca, nije nam poznato. No, u Zagrebu nije dugo ostao pa se vratio barunu Mordaksu kod kojega ostaje do travnja

[28] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 20. Naime, Valvasor je u spomenuto djelo uvrstio dio Istre, hrvatsku krajinu sa senjskom kapetanijom i neka mjesta tadanje građanske Hrvatske, kao npr. *Zagreb*. Poznat je bakropis toga grada (1689.) koji se mnogo puta može uočiti u različitim izdanjima sve do naših dana; kod KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 97.

[29] Obično je bakropise Vitezović potpisivao sa: *PR* (Paulus Ritter), *R*, s oznakom *f*, ili *fecit*, ili *sculpsit*, *sculps*. Vidi: KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 29. Usput budi rečeno, Valvasorova cjelokupna knjižnica nalazi se danas u Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke nadbiskupije u Zagrebu, a kupio ju je 1690. na preporuku Vitezovićevu, biskup Aleksandar Mikulić (1650.-1694), biskup od 1688. On je *uz biskupski dvor sagradio zgradu za knjižicu, smjestio u nju kojekuda rastepene skupocjene rukopise i knjige katedralne crkve, nabavio od Valvasora biblioteku od kojih 10.000 svezaka, starih knjiga među kojima je bilo i dosta inkunabula te znamenita zbirka bakro- i drvoreza, koja danas reprezentiraju vrijednost od više milijuna dinara. Time je bio položen temelj metropolitanskoj biblioteci* [...]. IVANČAN, Ljudevit. *Aleksnadar Ignacij barun Mikulich de Brunkovecz*. U: *Bogoslovska smotra*. Zagreb, 21./1933., br. 3, str. 264-269. — Vidi još: ABAFFY, Mirna. *Valavazorova zbirka Zagrebačke nadbiskupije*. U: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.-1994*. Zagreb, 1995., str. 593-598. — MAGIĆ, Vladimir. *Metropolitanska knjižnica*. U: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.-1994*. Zagreb, 1995., str. 421-433.

[30] Danas u Arhivu HAZU, Zagreb, oznaka II. d. 147.

[31] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 25.

1677., da bi potom opet došao Valvasoru u Bogenšperg, radeći na pripremi velikoga albuma, spomenute *Topografije vojvodine Kranjske* koja je tiskana u Ljubljani 1679. I napokon odluči Vitezović poći u svoj Senj 1678./1679. u kojemu je bilo gotovo svaki dan različitih događaja, jedan je takav opisao kasnije u svojoj *Kronici* (1696.) pri čemu se može razabrati da je i on u tome događaju osobno sudjelovao. Naime za godinu 1679. Vitezović u *Kronici*, uz ostalo, zapisuje: *Tri sto Senjanov derča u Liku pod Novi* [Novigrad kod Gospića] *prik Velebića; zavješe velik plin, niti s njim šetuvahu, konjanici se razšterkahu po selih i pod kule turske, a pišci* [pješaci] *niki kolo igrahu, a niki i spahu, doklam iz vsih stran istekoše Turci, naše prez reda potiraše, razbiše, plin oteše. Poginu totu od Senjanov 21, pade ih u sužanjstvo 8. Turak mertvih osta 30, a 7 živih* ***dopeljasmo***.[32] Upravo taj glagolski oblik, *dopeljasmo*, suponira Vitezovićevo sudjelovanje. Boraveći u Senju, Vitezović je imao namjeru poći u Veneciju, o toj namjeri piše Ivanu Despotoviću u latinskoj stihovanoj poslanici gdje navodi kako je, "sastavio svoje hrvatske knjižice koje bi želio u Mletcima tiskom objaviti".[33] O čemu je riječ nije moguće razabrati, Klaiću se nameće misao da je to moglo biti Vitezovićevo pjesničko djelo *Oddiljenje Sigetsko*, koje je zgotovio 1679., a onda objavio kasnije 1684. u Linzu.[34]

U najnovije vrijeme, zaokruženu je sliku o Pavlu Ritteru Vitezoviću, Stjepan Antoljak ovako predočio: *barun, dvorski savjetnik, političar, ratnik, pjesnik, bakrorezac, tiskar, kartograf, heraldičar, književnik i povjesničar. Ispočetka je zanesen mišlju da su Iliri Slaveni, koji su po cijeloj Europi, pa tako Hrvati, Srbi i Slovenci. No, nešto kasnije odbacuje tu tezu i sada Srbe i Slovence proglašava Hrvatima, a time i svojevoljno širi granice Hrvatske, dok pojam Dalmacije pokušava odstraniti iz dotadašnje upotrebe. Na taj način u svojim daljnjim spisima Vitezović je, poslužiši se onakvim izvorima kakvi su mu odgovarali, ustvrdio da je Hrvatska obuhvaćala gotovo cijeli rimski Ilirik i da su*

[32] VITEZOVIĆ, P. *Kronika*, (1696.), str. 203-204., istaknuo A. J.

[33] Vidi: KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 34.

[34] Danas je to izdanje dostupno u pretisku i transkripciji u seriji Reprint izdanja *Liber Croaticus*, izd. Liber, ur. Ivo Frangeš, Zagreb, 1971. Đuro Šurmin je za to izdanje u svojoj knjizi (1898.) naveo da je tiskano u Beču, što ne odgovara istini.

svi narodi koji tu žive Hrvati. Ovakve njegove tendencije odgovarale su u potpunosti budućim političkim planovima bečkog dvora, koji mu je dao u zadaću da odredi i utvrdi granice takve Hrvatske. [...] *Njegovi rukopisi danas su doduše gotovo svi pohranjeni u Zagrebu, ali ne i sasvim proučeni i valorizirani. Naime, preporučljivo bi bilo da se ovaj golemi rukopisni materijal još jedanput detaljno pregleda i odijeli što bi se od historijske građe imalo tiskati. No pored toga se ipak ne smije zaboraviti da će biti nužno obraditi ponovno i život i djela genijalnoga Vitezovića o kome su i toliki naši pisci i historičari 19. i 20. st. dali svoj sud, koji ipak nije ni danas definitivan.*[35]

Kad je zasjedanje sabora u Šopronu završilo (krajem prosinca 1681.), Vitezović je otišao u Beč, gdje je privremeno bio smješten u *Hrvatskom zavodu*. Za svoga boravka u Beču Vitezović je uspio svome prijatelju Franji Ivanoviću isposlovati da je Ivanović doista bio uzvišen na grofovsku čast. Klaić to opisuje: [...] *U Beču je obavljao Ritter razne poslove i za svoje brojne prijatelje u Hrvatskoj, Ugarskoj i Kranjskoj. Stariji njegov prijatelj Franjo Ivanović, koji bijaše napustio službu kapitana u vojsci te nedavno postao podžupanom Križevačke županije, izvidio je svoju lozu od nekadanjih knezova Okićkih, pa tražio, da se njemu i njegovim potomcima prizna, dotično potvrdi kneževska ili grofovska čast. Trebalo je to posebnim spisom i dokazati, pa je to preuzeo, u rodoslovlja već dobrano upućeni, Ritter. Ovaj je to izradio, pa je zatim kralj Leopold I. svečanom poveljom, izdanom u Beču 4. kolovoza 1687., Franju Ivanovića uzvisio na grofovsku čast. Podjedno je u isti mah zaslužnoga muža imenovao velikim županom Virovitičke i Požeške županije, jer je bilo temeljite nade, da će se oboje naskoro posve osloboditi turske vlasti. Kad se je na to 25. ožujka 1688. sastao Hrvatski sabor u Zagrebu, staleži su člankom 14. primili na znanje imenovanje Ivanovićevo, pa su mjesto njega izabrali Baltazara Patačića za križevačkoga podžupana. Ali podjedno su usrdnim riječima pozvali grofa Ivanovića, neka na svaki način poradi, da se obje županije što prije pridruže materi zemlji, jer su joj od davnine prije pripadale, te su tek turskom najezdom bile od nje otkinute.*[36]

---

[35] ANTOLJAK, Stjepan. *Hrvatska historiografija*. Knjiga prva, Zagreb, 1992. (drugo izd. 2004.), str. 798-799.

[36] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 67-68.

Dakle, Vitezovića svakako ide zasluga što je Ivanović bio promaknut na grofovsku čast, a k tome je postao veliki župan Virovitičke i Požeške županije.

Ovdje treba spomenuti još nešto. Naime, kad je Vitezović iz Šoprona, gdje se upoznao s Franjom Ivanovićem, otišao u Beč, već je u ožujku 1682. Vitezović Ivanoviću napisao pjesničku poslanicu (pismo) u dvostruko rimovanom dvanaestercu na hrvatskome jeziku koja u cijelosti glasi:

"Dobro-plemenitomu i viteškomu g[ospodi]nu Ferencu Ivanoviću od Šćitara cesarovi i kraljevi svitlosti slobodnih šeregov hervatskih Kerievih pervomu i grada Pokupskoga glavaru. Paval Vitezović S. i D. P.

Prijeh pismo tvoje iz Nitre poslano,
Od dužnosti moje lipo poštovano,
Ko buduć proštano, oni hip (morem reć)
Što je v njem' zdržano, razumih i još več.
Ja dara ne gljedeć kot prijatelj pravi
Tvojoj ću se trudeć poslužit ljubavi,
I činit, što k slavi biti hoće tvojoj,
Da rečeš: je pravi prijatelj ovo moj.
Što si skrbi mojoj pustil učiniti,
Opravljeno (ne dvoj) dično hoće biti.
Gdi ne ću kratiti skrb ni trud takoje,
Neg hoću ljubiti kako pravo moje.
Jer ono delo je k domovine prudu,
Ko do hvale tvoje radi čtali budu
Zpoznaje, da trudu ne oprašćaš ni ti,
Ki trud ti zaludu, veruj, ne će biti.
Počel si saditi kripost v domovini,
Plod 'z cvita roditi sebi i družini.
Nakon sinov sini od Hrvatske vlasti
I susedi ini otkud primu slasti.
Koje pred napasti cvalo bude sime
I u vičnoj časti raslo tvoje ime.
Grad i orsag vrime najsrećnije čuje,

Dokle se s mudrime ljudi odičuje.
Ni kralj ne kraljuje dobro bez mudrosti,
Nit prez nje stanuje orsag v slobodnosti.
Zaman su tvrdosti gradom i zidine,
Ako ní složnosti i mudrosti ciné.
V reziku ne zgine, koga mudrost vodi,
Mudrost do visine nebeske prohodi.
Jako kralju škodi, orsagu i gradu,
Da mudrim narodi precimbe ne dadu.
Ni čudo, da padu većekrat u službu,
I plakati znadu na zle sriće družbu,
Tere plačnu tužbu na zle roke meću,
Zapušćenu družbu mudrih ne odmeću.
Sriću s ničim veću ljuctvo ne dobavi,
Neg držeć kod zreću mudrost u ljubavi.
Jer mudrost naravi od zlih staz odluča,
Mudrost k vičnoj slavi vodi i priuča.
Ljudem priporuča i Bogu človika,
Ki se njoj izruča, procvita mu dika.
Pak dobrota nika nima veću cinu,
Neg kad se čini ka za pomoć vekšinu.
Ljubav domovinu nad vsake dragosti
Priporuča sinu, ki jest ke mudrosti,
Da svoje kriposti orsagu obrati,
V kom ga na svitlo svita poda mati.
Napridak iskati svoje domovine
Triba j' htit i znati ne gljedeć težine,
Da prem ne precine ljudi sega svita
Nit za dobre čine daju dobra mita,
Ali stanovita je plaća kriposti
V nebu, gdi procvita v neumrteljnosti.
Tebi Bog mudrosti dal jè dobru meru,
Dal ti jè jakosti i v sablji i v peru.
Braniš s rukom veru i učiš takoje

Nevernim zlu smeru i vernim pokoje.
Neg ti ove tvoje kripostne težine
Obrati za svoje kripost domovine.
Znaš, da skoro ona zemlja mala,
Ka je mnokrat sine ljutom Marču dala,
Odtud ni imala pokoja zadosti,
Da bi ih pušćala nastojat mudrosti.
Zato i vridnosti zadržanja svoga,
Kih učini dosti za dom i za Boga,
Pera 'zučenoga ni mogla imati,
Za moć do ovoga naroda pisati.
I tako nam zkrati srića po toj sili,
Da ni moć kazati, s čim bi se dičili.
Da b' drugi imili puki naše rati,
Zlatom bi je htili v knjige pritiskati.
Što je meni znati dala narav moja,
Ne ću prepušćati truda ni pokoja;
Il mira il boja hrvatsko držanje
Dati ću ništo ja svitu na poznanje.
Ali zadržanje mala oblast čini,
Ubogo je stanje v tesnoj domovini.
Ke pak srića hini u blagu moguće,
Oni jesu sini skuposti kipuće.
Zaman jest i vruće srce dom pomoći,
Od nikud tekuće kada nije moći.
Pak vila v samoći najradja pribiva,
A kad je v tesnoći, teškom voljom spiva.
I moju zadiva vilu del skrb mnoga,
Redko kad počiva do naslada svoga.
Al ufam u Boga, da još pomoć hoće
I pomanjkat moga stana potriboće.
Zač moje dragoće, ke prosim da mi dá,
Domovini voće nose do naprida.
Da prem k ruki sida kragulj koga vabi,

I svoga se gnjizda v polačah pozabi.
Pri meni ne rabi vab ni višnji krovi,
I jaki i slabi leté v hum orlovi.
Bog neg' blagoslovi naš orsag u miru
(Za koga gotovi jesmo umrit viru),
Da se ne raztiru v njem zlih glasov vlasti,
I da ne zadiru v njem turske napasti.
Dobit će glas časti i vidjena dika
Ne će mu opasti od vika do vika.
Lipa je prilika tebi od naravi
Za včinit velika domaćoj državi,
Da bi te ljubavi tuđih ne držale,
S tobom bi u slavi naše zemlje cvale.
Ja sam glave male i male jakosti,
Da bi mi se dale ganut tve mudrosti;
Tvoj nauk je dosti i tva volja tebi
Ni ove lahkosti ne bi pisat meni;
Vsaki zna pri sebi, što i zač što čini,
Pamet dana z' nebi razumne ne hini.
Ada htij i čini, što te želje nude,
Jeda domovini vse na diku bude.
Za moje pak trude i nemoj skrbiti,
Med ke godar ljude dojdem, tvoj ću biti.
Illyricis jam Pucz venit legatus ab oris
Sanus et incolumis, sed nova pauca tulit.
Kuzmince Makario Goluboc quoque Mulciber ignem
Absumpsit rapido: caetera cuncta silent.
Idem te et Rector Szalai Vernichque salutant
Teque salutat Eques quintus, Amice. Vale.
Vienna 21. Maij 1682.[37]

[37] Pjesma je tiskana u časopisu: *Nastavni vjesnik*, knj. 10, svez. 4, Zagreb, 1902., str. 534-536. Izvorni tekst pjesme nalazi se u NSK-u u Zagrebu među rukopisnom Vitezovićevom ostavštinom: *Otia metrica manuscripta et impressa*. Sadržaj rukopisa je opisan u katalogu izložbe: *Pavao Ritter Vitezović u zbirci rukopisa i*

Predočena pjesma, kao što se razabire, puna je rodoljublja i velike nade koju Vitezović polaže u tadašnjega Franju Ivanovića i njegove moguće pothvate.

S Turopoljem je Vitezovića spajao još jedan događaj koji se je zbio u prosincu 1683.

Vitezović i Adam Zrinski u Obrežu

Uoči blagdana Sv. Lucije (11. XII. 1683.) priredio je hrvatski ban Nikola Erdedski (1630.-1693.)[38] u svojem dvoru Obrež (Turopolje) objed na kojemu su, uz ostale, bili Pavao Ritter Vitezović i grof Adam Zrinski (o. 1658.-1691).[39] Vitezović, koji je bio vješt u pisanju latinskih stihova, sut-

starih knjiga NSK, povodom 300. obljetnice smrti, priredio Ivan Kosić, Zagreb, 2013., str. 23-29. U spomenutome se fasciklu nalazi ukupno sedam pisama upućenih Ivanoviću. Svakako bi od velike koristi bilo prevesti sva ta i ostala pisama.

[38] O Erdedskima vidi: SZABO, Agneza. *Jastrebarska grana grofova Erdödy*. U: *Gazophylacium*. Zagreb, 14./2009., br. 1-2, str. 99-111.

[39] O njemu vidi: LASZOVSKI, Emilije. *Adam grof Zrinski*. U: *Vjesnik kr. državnoga arkiva u Zagrebu*. Zagreb, 3./1937., str. 79-101. — SCHMIDT, Rudolf. *Podaci o Adamu grofu Zrinskom iz Austrijskoga ratnoga arkiva*. U: *Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu*. Zagreb, 3./1937., str. 102-127. Ono što će možda današnjega čitatelja i povjesničara "začuditi" jest činjenica da je Adam Zrinski samo osam godina nakon pogibije Petra Zrinskoga u Bečkom Novom Mjestu (1671.), na Bečkom pravnom fakultetu branio svoju pravnu raspravu koju je posvetio caru Leopoldu I. Čitava je rasprava na latinskome jeziku i tiskana je u istoj tiskari sveučilišnoga bečkoga tiskara Ivana Ghelena 1679., kao i 1685. *Oddiljenje sigetsko*. Naslov na hrvatskome Adamove rasprave (početak) glasi: *Pravna rasprava, ili raspravljanje o tutorstvu i skrbništvu koje sadrži ukupnu građu o siročadi i malodobnicima, tutorima i skrbnicima, osvijetljenu moralnim dogmatičarima, etičarima, povjesničarima, političarima te presudama i austrijskim pravom. Pod pokroviteljstvom najuzvišenijega i najnepobjedivoga od rimskih careva Leopolda I. [...] predano za raspravu od vrlo uglednoga gospodina grofa Adama Zrinskoga, učenika obaju prava, dana 24. mjeseca ožujka godine 1679. U poslijepodnevnim satima u uobičajenom juridičkom carskom auditoriju*. Čitavu raspravu, u kopiji s mikrofilma iz Austrijske nacionalne knjižnice u Beču, posjeduje autor ovih redaka. Ta bi se

radan je s njima počastio grofa Zrinskoga kojega je poželio imati za svoga pokrovitelja (mecenu). Tako mu je i za Novu godinu 1684., 29. prosinca 1683. napisao čestitku želeći mu sreću i zdravlje. No, Zrinski se je tada spremao u Linz na vjenčanje s Marijom Katarinom groficom Lamberg, pa je i tu prigodu iskoristio Vitezović u svojoj čestitci. No, početkom 1684. i Vitezovića je "zapala zadaća (sreća) da i on putuje u Linz i da ondje proboravi neko vrijeme".[40] Svakako da je slobodno vrijeme, uz službene poslove, iskoristio za pripremu tiskanja svojega djela *Oddiljenje sigetsko* koje je već imao gotovo. Da to ostvari upravo u Linzu, možda mu je u tome bio poticaj Dubrovčanin Petar Bogašinović koji iste godine i kod istoga tiskara tiska svoje djelo: *Becia grada obkrufcegnie. Od Cara Mehmeta i Kara Muftafe velikoga vefiera. Slofceno u piefan u jefik Slovinski po Petru Toma Bogascinovichia Dubrovcianina. U Linzu iz Pritiftenice Gafpara Fraifmida. Godiscta Gofp. 1684.*[41] Vitezovićevo djelo s naslovom glasi: *Oddilyenje figetfko. Tuliko razlicsitom, kuliko necsujenom dofle Hervatfke risme lipotom fpravlyeno. Po Plemenitomu i Hrabreno(m)u Gofpodinu Pavlu Vitezovichu aliti Ritter, Hërvatfkomu i fenyfkomu Vlaftelinu flavn. Vojvoftva Ricardianfkoga Capitanu. U Lincu, kalupom Gaspara Frajsmidovicha, Letta Gofpod.1684.* Djelo je posvećeno Adamu Zrinskomu koji je tada boravio također u Linzu. Latinska posveta ima nadnevak "Lincio 5. Maji 1684.". I ona glasi:

Illustrissimo domino domino comiti ADAMO perpetuo a ZRIN, Szaladiensis & Simigiensis comitatuum supremo comiti, praesidii Legrad ac Insulae Murakez supremo et haereditario capitaneo, S. C. Regiaeque M. CONSILIARIO, CAMERARIO, & Agazonum Regalium per Ungariam MAGISRO, &c. domino domino PATRONO gratiosissimo, PAULUS Ritter S. P. & FELICITATEM. [...].[42]

rasprava mogla i danas prevesti na hrvatski jezik i bila bi doprinos povijesnome pravu i povijesti društva općenito u ondašnjoj Habsburškoj monarhiji.

[40] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 57,

[41] Naslovnicu vidi u *Ljetopisu Grada Velike Gorice*. Velika Gorica, 9./2012., br. 9, str. 105.

[42] Tekst u stihovima vidi u pretisku *Oddiljenja sigetskoga*...., izd. Liber, Zagreb, 1971. — Što se pak Adama Zrinskoga kao mecene tiče, valja se prisjetiti da je

Možda nije suvišno spomenuti neke disparatnosti oko toga izdanja. Naime, M. Šrepel piše da je u *Odiljenju sigetskom - u prvom izdanju izišao samo prvi dio; istom u drugom bečkom izdanju 1685. nalazimo sva četiri dijela.*[43] Ovako napisana rečenica govori da Šrepel nije vidio prvoga izdanja, jer upravo ono ima četiri dijela. Stoga je ispravno za drugo izdanje zapisano (1952.): *Ovo je fiktivno 'drugo' izdanje 'Odiljenja'. U predgovoru se pisac ispričava, što nije dovršio obećana tri dijela svog djela. Djelo ponovo izdaje 'krnje', jer je rasprodano i jer ga prijatelji salijetaju, da ga izda.*[44] Drugo je izdanje različito već po naslovu, po tekstu posvete i čitatelju, nema otisnute ispravke kao u prvome izdanju. Sam tekst *Odiljenja* sadržajno nema razlike od prvoga izdanja. Vitezović se ispričava čitatelju u drugome izdanju: *Prijaznivi štavče. Obećah se lani, o pervom 'Odiljenja' ovoga sigetskoga na svitlo* [iz]*danju, tri ostala dila u kratko vrime na svitlo takoj dati, koje kak ti vidjeti morebit čekaše, tako i ja ukazati željah, ali dvimi uzroki upričen, niti tvojemu nadijanju, nit hotenju mojemu zadosta učiniti mogah. Navlastito, ne budući jošće ona tri dila po misli mojoj dosveršena, pak neimajući gospodara, koji bi ih u darežljivi milošće svoje naručaj veselo prijel. Budući vremena ovoga sega i našega orsaga općinu nato obernula, da* ***Ćim ki veće ima, već želi imati. / A ki ništar nima, odkud će što dati****? A meni i trude činiti i stroške gubiti, ni uhara, jer nisam tako bogat, da gore s mosti za drugih lahkoću vežem, ni tako ubog, da s tim življenja uzderžanje išćem, niti tako skazliv, da taštju od tuda slavu radim zadobiti. Pisma mojega sprave ne na drugo, nego jezika hervatskoga uzderžanje i naroda ime, upravljam. Mnoga bi na svitlo dal, koja jur spravna imam, ali zgora rečena zaderžuju. Zato, prijaznivi štavče, ove knjižice medtimtoga primi, šti, i ljubi, dokle srića drugim put odpre; najti ćeš u njih, što*

1685. kad su trojica studenata na kraju školske godine branila svoje teze iz filozofije na isusovačkoj akademiji, na Gradecu, Adam podmirio tiskarske troškove tiskanja teza. VANINO, M., *Povijest filozofije*, (1930.), str. 14.

[43] ŠREPEL, Milivoj. *Sigetski junak u povijesti hrvatskoga pjesništva*. U: *Rad JAZU*, knj. 148. Zagreb, 1902., str. 104.

[44] *Izložba djela Pavla Vitezovića*. Zagreb 1952., str. 8.

je vridno pomilovanja i pohvale, tuliko za nje od kojih su spravljene, tuliko za onoga, ko je spravi. S tim te Bog zdravo derži.[45]

Vitezović kao nakladnik i ravnatelj Zemaljske tiskare u Zagrebu

Naime, znamo da je posljednja putujuća tiskara u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bila ona u 16. stoljeću u Varaždinu Ivana Manliusa koji je 1587. tiskao dva latinska djela: Ivana Pergošića i Blaža Škrinjarića.[46] U prvoj polovici 17. stoljeća, gotovo sva književna djela, bilo hrvatska, bilo latinska hrvatskih autora, tiskana su u Veneciji, Grazu, Beču, Linzu, Trnavi, Požunu, Ljubljani.

Stoga je pravi podvig da je, izrazito, zahtjevan i odgovoran posao preuzeo Vitezović u doba kada u Zagrebu nije bila zamijećena tiskarska produkcija. Zanimljivo je, uopće, kako je nabavljena tiskarska preša, tj. koji je to bio dobrotvor koji je dio svoga novca darovao za nabavu i uređenje tiskare u Zagrebu. Klaić spominje da je to bio hrvatski plemić Petar Bošnjak, rodom iz Križevačke županije ispod grada Velikoga Kalnika

[45] Tekst Predgovora otisnut u: *Pavao Ritter Vitezović*, katalog izložbe, NSK, Zagreb, 2013., str. 288.

[46] Pergošić je priredio na latinskome jeziku: *Praefationes et Epistolae Dedicatoriae doctiss. & sanctae vitae viri, Desiderii Erasmi Roterodami* [...]. Blaž Škrinjarić pak: *De Agno Paschali* [...]. Vidi: JEMBRIH, Alojz. *Antun Vramec i njegovo djelo*. Čakovec 1991., str. 264-267. — Posve je netočno autor članka: "Tiskarstvo", u *Hrvatskoj književnoj eciklopediji*, knj. 4 (2012., str. 301) napisao da je tiskara iz Nedelišča prenesena u Varaždin. Moguća je pretpostavka da je Manlius, kad je čuo da Hoffhalter iz Nedelišča odlazi, kupio njegovu tiskaru i prenio u Ljubljanu gdje je tiskao slovenske knjige i Vramčevu *Kroniku* (1578.). To se vidi po istim naslovnicama i bordurama knjiga koje je Manlius tiskao u Ljubljani. Takve je bordure koristio i Hoffhalter tiskajući na mađarskome jeziku knjige dok je još boravio u Dolnjoj Lendavi odakle je došao u Nedelišče. Budući da je Manlius iz Ljubljane, također po carskome dekretu, morao napustiti Ljubljanu, otišavši u Güssing, s istom je tiskarom, potom, stigao i u Varaždin. Usp. JEMBRIH, Alojz. *Ivan Manlius prvi tiskar Varaždina (1586.-1587.)*. U: *Kaj*. Zagreb, 19./1986., br. 3, 29-45. — SEMMELWEIS, Karl. *Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhundert (1582.-1823.)*. U: *Buregnländische Forschungen*, Sonderheft IV. Eisenstadt, 1972.

i koji je kasnije otišao u službu ugarskome palatinu Franji Vesselenyiju (1654.-1667.) obnašajući službu njegova tajnika. Taj Bošnjak je oženio udovicu bogatu bez djece, pa je nakon njezine smrti on dobio i sav imetak, jer nije imala rodbine. Budući da je i on umro, u jednoj oporuci (o. 1660.) je napisao da dio od svoga imetaka ostavlja u svojoj domovini Hrvatskoj za osnutak tiskare.[47]

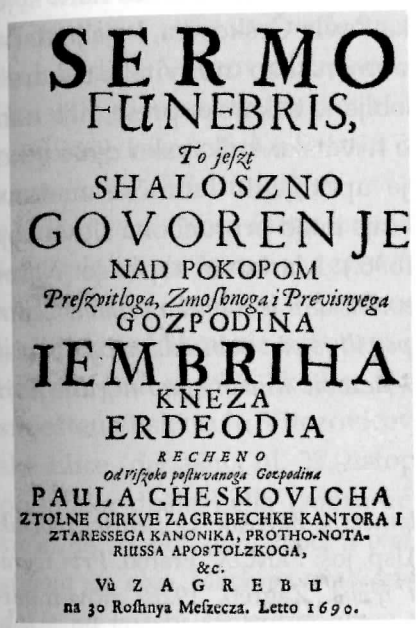
SERMO
FUNEBRIS,
To jeſzt
SHALOSZNO
GOVORENJE
NAD POKOPOM
Preſzvitloga, Zmoſsnoga i Previsnyega
GOZPODINA
IEMBRIHA
KNEZA
ERDEODIA
RECHENO
Od Viſzoke poſtuvanoga Gozpodina
PAULA CHESKOVICHA
ZTOLNE CIRKVE ZAGREBECHKE KANTORA I
ZTARESSEGA KANONIKA, PROTHO-NOTA-
RIUSSA APOSTOLZKOGA,
&c.
Vù ZAGREBU
na 30 Roſhnya Meſzecza. Letto 1690.

SERMO
FUNEBRIS,
Aliti
MERTVACSKO
GOVORENJE
nad pokopom
Dobro plemenito rodjenoga i viteskoga
GOSZPONA
GABORA CSERNKOCZIA,
od CSERNKOVECZ,
Ceſzarove i Kralyeve Szvetlozti Regimenta Konyanicskoga ù Polyu Vice-Oberitara, &c.
Recseno
Od Vnogo Poſtuvanoga Goſzpona
IHALJA SIMUNICHA
Ztolne Cirque Zagrebacske Canonika,
Jeſpriſta Goricskoga,
U Cirqui Schitarevacskoj
Letta 1695.
Pritiſzkan ù Zagrebu.

Naslovnice dviju pogrebnih propovijedi koje je tisakao Pavao Vitezović, 1690. i 1695.

[47] Vidi: KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 94. Zanimljivo je spomenuti da je kućni povjsničar isusovačkoga zavoda u Zagrebu o spomenutome Bošnjaku zapisao sljedeće: [...] *Generosus autem dominus Petrus Bošnjak, natus quondam in comitatu Krisiensi non procul a domino Nagy Kamnik, postea promotus ad secretas comitis Francisci Veseleni, Hungariae palatini, expeditiones, demum connubio opulentissimae viduae copiosis dotatus thesauris, memor suae patriae pro publico emolumento, potissimum vero gymnasii nostri, legavit moriens, et traditi sunt Collegio n(ost)ro per Ioannem Zakmardi de Dijankovec, personalem, flor. 1900 pro erigendo typo publico, qui anno ab tertio a Collegio Labacensi emptus et allatus est, pluribus tanem annis otiosus nulli fuit usui, nescio quibus difficultatibus moram inijcientibus*. FRANCEV, F., *Građa za povijest školstva*, (1934.), str. 94.

Možda je mladi Vitezović čuo da je plemić Petar Bošnjak oporučno ostavio 1900 forinta za osnutak tiskare u Zagrebu. Svota je bila predana zagrebačkim isusovcima 'pro erigendo typo publico'. [...] Zagrebački isusovci kupili su uređaj tiskare od ljubljanskih isusovaca 1663. Ipak, ona nikada nije pravo proradila, i nije poznata nijedna knjiga izašla iz nje.[48] Jasno je da je Vitezović uz posredovanje Mikulićevo uspio doći do tog ljubljanskog tiskarskog stroja koji je osposobio za rad i da je već počeo tiskati 1690. godine, što nam svjedoči već spominjana propovijed kanonika Pavla Češkovića, koja je tiskana upravo te godine, ali bez Vitezovićeva imena kao upravitelja tiskare.[49] Je li to bio samo pokusni rad novoosposobljene tiskarske preše, nije nam poznato. Svakako je to bilo prvo tiskano hrvatsko kajkavsko djelo s kojim se je Vitezović susreo i u kojemu je upotrijebio latiničke znakove kakvi su dotada bili u običaju. Dakle, još nije imao pri ruci ona slova koja je kasnije upotrijebio u svojoj *Kronici* (1696.). Marković zapisuje: *Nakon objavljivanja Češkovićeve knjižice Vitezovićeva tiskara je na neko vrijeme zamrla. Možda je oko prve edicije izbio nekakav spor ili je ona pobudila nečiju zavist, ali ostaje činjenica da sve do 1695. godine Vitezović nije otisnuo nijedne knji-*

[48] DOBRONIĆ, Lelja. *Vitezovićeva tiskarska djelatnost u Zagrebu*. U: *Senjski zbornik*. Senj, 21./1994., str. 117-126, tj. str. 118. — Usp. još: FANCEV, Franjo. *Prvi izgrađivači hrvatskoga štamparstva*. U: *Grafička revija*. Zagreb, 1926., novembar-decembar, str. 229.

[49] Vidi: MARKOVIĆ, Mirko. *Prilog poznavanju djela objavljenih u zagrebačkoj tiskari Pavla Rittera Vitezovića*. U: *Starine JAZU*, knj. 60. Zagreb, 1987., str. 71-99. Uz to treba uzeti u obzir i ovaj navod: *Hrvatski literarni historik A. Baričević u 'Catalogus librorum impressorum Zagrabiae ab anno 1690. usque ad annum 1800.' stavlja početke rada zagrebačke štamparije u g. 1690., a kao prvi njezin produkt spominje 'Žalosno govorenje nad pokopom ... Jembriha kneza Erdevdi', što ga je na '30. rožnja mjeseca leta 1690.' držao kanonik Pavao Češković. Taj Baričevićev navod mogao bi biti i ispravan, jer da je Vitezović i prije pomenutog saborskog zaključka od 11. XI. 1694. radio oko te štamparije, potvrđuje to, što je on za svoga bavljenja u Beču već sredinom god. 1694. nabavio jedan novi štamparski stroj.* [...] *Nekako oko g. 1690. Vitezović je dobio od biskupa A. Mikulića za stanovanje jednu kuću ispod biskupskoga grada, i baš iz toga svoga stana on je g. 1694. prenesao štampariju na Grič.* FANCEV, F. *Prvi izgrađivači*, (1926.), str. 229.

ge.[50] Tek kad je Vitezović 1694. u Beču kupio novi tiskarski stroj i kad je Hrvatski sabor u Varaždinu 11. studenoga 1694. njega imenovao voditeljem zagrebačke Zemaljske tiskare, tiskanje je postalo transparentnije. Saborski čl. 11. u hrvatskom prijevodu glasi: *Preuzvišeni gospodin biskup zagrebački* [Mikulić] *neka preda kraljevsku tiskaru, koja se kod njega čuva, štovanomu Pavlu Ritteru, koji je preuzeo na sebe brigu za tiskaru i njezin rad u Zagrebu. Pavao Ritter ne smije ovu tiskaru uništiti ili oštetiti, dužan ju je vjerno čuvati, ne smije i ne može imati priliku odnijeti ju bilo kamo iz Zagreba.*[51] Budući da je Vitezović utrošio i osobnih sredstava za poboljšanje tiskare, Hrvatski je sabor to imao u vidu pa je u jednom članku svojih odluka propisao: *Iako je Sabor (Staleži i Redovi) opterećen velikim izdatcima, ipak uzimajući u obzir tipografski rad i izdatke koje je za nj iz vlastitih sredstava učinio štovani Pavao Ritter, nalaže da blagajnik Kraljevine Pavlu Ritteru godišnje isplaćuje dvije stotine ugarskih forinta, tako da bi bio obvezan s ovom tiskarom nastaviti i baviti se.*[52] Gledano na broj tiskanih djela, moglo bi se zaključiti da je Vitezović tiskarom dobro upravljao sve dok ga nije zadesila nesreća požara 1706., koji se je s Kaptola proširio na Gradec gdje je bila smještena tiskara [u Vitezovićevoj kući, na uglu Markova trga i Županijske ulice (današnja ul. 29. listopada 1918.) smjestio je tiskaru]. Do tih je podataka došla Lelja Dobronić koja piše: *Vitezović je bio vlasnik zidane kuće 'na tri kata' (što znači u ono vrijeme: prizemlje, prvi i drugi kat) koja je stajala na uglu Markova (Radićeva) trga i današnje Ulice 29. listopada 1918., dakle na mjestu sjeverozapadnog ugla današnje saborske zgrade. Za tu kuću, koja je kao dvokatnica za tadašnja zagrebačka mjerila morala biti vrlo velika i impozantna, službeno je provedena kupoprodaja 1699., kad ju je Vitezović kupio od zagrebačkoga kanonika Petra Pucza, ali ju je imao u posjedu već prije. Sam Vitezović u jednom pismu spominje da njegova 'trokatna zidana kuća' stoji na*

[50] MARKOVIĆ, M. *Prilog poznavanju*, (1987.), str. 80. — Godine 1695. Vitezović je tiskao Šimunićevu pogrebnu propovijed o Gabrijelu Črnkovečkom, vidi naslovnicu u *Ljetopisu Grada Velike Gorice*. Velika Gorica, 10./2013., br. 10, str. 102.

[51] Hrvatski prijevod: DOBRONIĆ, L., *Vitezovićeva tiskarska djelatnost*, (1994.), str. 120. Da bi mogao upravljati tiskarom Vitezović je trebao postati zagrebačkim građaninom pa je to bilo učinjeno 3. veljače 1695.

[52] DOBRONIĆ, L. *Vitezovićeva tiskarska djelatnost*, (1994.), str. 121.

najljepšem mjestu Gornjega grada.[53] Sudbinu Vitezovićeve kuće, a onda i tiskare, opisao je Klaić.[54] No, nakon požara 1706. ta je kuća stradala i za popravak nije dobio ništa od Grada.[55] Posudio je novac od časnih sestara klarisa, "svotu od 700 forinti, zapisavši im za slučaj, ako ne bi duga s kamatima vratio ili vratiti mogao, ne samo svoju kuću, nego i čitavo ostalo imanje svoje".[56]

Palača Hrvatskoga sabora u 18. stoljeću. Do nje je dvokatnica u kojoj je Pavao Ritter Vitezović vodio državnu tiskaru od 1694. do 1706.

Dvokatnica na uglu (lijevo): Vitezovićeva kuća i tiskara u Zagrebu

Doista, Vitezović je kasnije zapao u novčane teškoće i klarise su sudskim putem sebi za posuđeni novac Vitezoviću, kad je on već bora-

[53] DOBRONIĆ, L. *Vitezovićeva tiskarska djelatnost*, (1994.), str. 61.

[54] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 200-201.

[55] Zanimljiva je zabilježba o požaru u isusovačkoj kronici za godinu 1706. Požar je buknuo 14. lipnja 1706. na Kaptolu i proširio se na Gornji grad: *Od toga sve škole lišene krovova, prazne bez đaka, primivši obilne kiše kroz svoje svodove, oplakivale su kao suzama svoju napuštenost i ostale prazne do korizme slijedeće godine.* DOBRONIĆ, L. *Klasična gimnazija*, (2004.), str. 62.

[56] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 201.

vio u Beču, tu kuću sebi pripisale, no ipak ne tako glatko jer je Vitezoviću upomoć skočio bečki dvor.[57]

Hrvatski je sabor također raspravljalo o sudbini Vitezovićevoj i tiskari (16. prosinca 1709.) te odlučilo da se Vitezoviću uskrati upravljanje Zemaljskom tiskarom.[58] Srećom, danas je dostupna njegova reakcija koju je artikulirao u pismu Petru Kegleviću (oko 1660.-1724.) banskome namjesniku. Za ilustraciju evo nekoliko rečenica iz pisma što ga je na hrvatski preveo Vjekoslav Klaić: [...] *Čuo sam da se je u posljednjoj konferenciji mnogo protiv mene odsutna rogoborilo. Govorili su neki od gospode deputata kako nijesam dostojan da živim među njima.*[59] *To će mi ostati duboko usječeno u pamet.* [...] *Nadalje da se iz mojih ruku uzme štamparija, a ja neka tražim zaostalu plaću koja mi je sve do prošle godine dozvoljena. Kako je teško jedno čuti, a drugo iskusiti.* [...] *To tražim da mi se nadoknadi trošak i izdaci za štampariju, jer sam jedino uz taj uvjet obećao u posljednjem saboru da ću se svojih zahtjeva odreći. Ta nitko ne može suditi da je nepravedno kad ja tražim svoje izdatke i naplatu za trud oko tiskare onako, kako slavni staleži zahtijevaju povratak same štamparije. Ta bi štamparija, kroz više od trideset godina zametnuta, bila propala da je ja nisam svojom brigom i trudom uskrisio, znatnim troškom obnovio, te za nedavnog požara s velikim svojim gubitkom sretno spasio.*[60] *Ovako je po mojem gorljivom nastojanju bila na veliku čast i korist kraljevstva. U njoj bo* [jer] *štampane su knjige za školsku mladež ovoga naroda tako korisne kao i potrebite, onda kronika hrvatska, zatim latinska kronika s naslovom 'Plorantis Croatiae';*[61] *nadalje 'Prodromus in Croatiam redivivam',*[62] *mnoge molitvene knjižice, hr-*

[57] Vidi: BUNTAK, Franjo. *Povijest Zagreba*. Zagreb, 1996., str. 374, bilj. 1193.

[58] Bilo je to i zbog slučaja s imanjem u Ščitarjevu koje je Vitezović želio dobiti kao naknadu za skrb kanonika Ivanovića.

[59] Protiv Vitezovića su bili: veliki prepošt Pavao Češković kojemu je Vitezović tiskao 1690. propovijed, zagrebački podžupan Jakob Ilijašić i turopoljski plemić Ljudevit Vagić. BUNTAK, F. *Povijest Zagreba*, (1996.), str. 371, bilj. 1182.

[60] Požar se dogodio 14. lipnja 1706. godine.

[61] Vidi: BLAŽEVIĆ, Zrinka. *Plorantis Croatiae saeculo duo* ... U: *Umjetnost riječi*, 49. Zagreb, 2005., br. 1, str. 37-47. — KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 185-188.

[62] Vidi: BLAŽEVIĆ, Zrinka, *Primjerak Vitezovićeva djela "Oživljena Hrvatska" iz ostavštine grofa L. F. Marsiglija*. U: *Senjski zbornik*. Senj, 26./1999., str. 179-228. Riječ je dakle o djelu *Croatia rediviva / Oživljena Hrvatska* (1700.), o kojoj Slavko

vatski koledari za više godina, priričnik ('proverbiorum sententiarum libellus'); suviše Artikuli kraljevine Slavonije ('Articuli regni Slavoniae'), 'Stematographia regni Illyrici', propovijedi Šimunićeve ('Conciones Simunicianae')[63] *i još druge stvari, koje su, nekad nečuvene, domovinu dovoljno rasvijetlile. A sad se našao neki zlobnik koji je sam slabo poznat po svojim vrlinama, pa više da je štamparija bila beskorisna, a ja nevrijedan ove domovine. Doista ne bih se ja bio prihvatio štamparije s tom namjerom, da mi se nakon tolike skrbi, napora i troška po volji koga mu drago opet oduzme, jer bih radije prije nego što je uzmem rabiti, svojih tisuću talira obratio u drugu svrhu. Napokon ni onaj članak, stvoren u posljednjem saboru, ne traži tako brzu predaju tiskare.*[64] *A ima zaključaka i drugih sabora, koji me ne lišavaju nade u pripomoć za izdavanje brojnih djela. Tako su mi obećani troškovi za štampanje 'Ilirsko-latinskog' i 'Latinsko-ilirskog rječnika',*[65] *koje je djelo ogromno i potrebuje više godina da se doštampa; nadalje*

Ježić, ukratko piše. "Kako je bečki dvor pomišljao i na daljnja osvajanja zemalja od Turaka, a možda i od Mlečana, povjerio je hrvatskom piscu i povjesničaru *Pavlu Ritteru-Vitezoviću* neka istraži stare međe i čitavo bivše područje hrvatskoga kraljevstva, da se utvrdi što po državnohistorijskom pravu pripada Leopoldu kao hrvatskom kraju, u prvom redu s obzirom na Bosnu, Hercegovinu i Dalmaciju. Rezultat je Vitezovićeva rada djelo *Croatia rediviva regnante Leopoldo Magno caesare* (Zagreb, 1700.). Vitezović u tom djelu poistovjetuje Ilire sa Slavenima, a kako se hrvatski jezik zove i *slovinski* (= ilirski), to on i stari rimski Ilirik poistovjetuje s Hrvatskom. Razlikuje Bijelu i Crvenu Hrvatsku, te pod imenom Bijele Hrvatske obuhvaća Primorje (tj. svu obalu od Raše do Bara), Zagorje (Bosnu i Hercegovinu), Međurječje (između Save i Drave) i Planinsku Hrvatsku (tj. Koruško, Štajersku i Kranjsku). Za te zemlje predlaže ujedinjenje pod hrvatskim imenom. Pod imenom Crvene Hrvatske razumijeva on Srbiju, Bugarsku, Macedoniju i Traciju; u svim tim zemljama govore se narječja *hrvatskoga* jezika." JEŽIĆ, Slavko, *Hrvatska književnost od početka do danas, 1100.-1944*. Zagreb, 1944. (pretisak 1993.), str. 44, 149.

[63] Između Šimunićevih djela, kao što je *Služba Marialska. To je to osem prodekih na osem svetkov B. D. Marije* [...] 1697., Vitezović je tiskao i pogrebnu propovijed (nekrolog) Gabrijelu Črnkovečkom, KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 98; vidi naslovnicu ovdje, str. 37.

[64] Sabor je to učinio na zasjedanju 16. prosinca 1709.

[65] Na sreću, doživjeli smo izdanje samo latinsko-hrvatskoga dijela rječnika, jer je hrvatsko-latinski dio do danas ostao zagubljen. Izdanje je spomenutoga rječ-

mi bješe određeno 250 forinti za popravak tiskare [...]. *Molim stoga Vašu preuzvišenost da vlašću svojom namjesničkom poradi da se što moguće prije učini što tražim. U Zagrebu, 16. siječnja 1710.*[66]

Moglo bi se postaviti pitanje, kako to da su se protiv Vitezovića, uz kanonike zagrebačkoga Kaptola, okrenuli i neki hrvatski tadašnji plemići? Klaić je naveo da je tome razlog mogao biti što je sastavio *novu spomenicu ili memorijal, u kojemu je iznio i razložio sva prava i prihode kraljevskoga fiska u Hrvatskoj i Slavoniji.* [...] *Čini se, da je njom dvoru i kralju ugodio, jer se je namah zatim pročulo, da ga je kralj imenovao svojim dvorskim savjetnikom ('consiliarius aulicus').*[67] Protiv Vitezovića su se digli, kanonici: spomenuti Pavao Češković, Ivan Znika, Tomo Kovačević i drugi. Kao što se u sljedećem poglavlju pokazuje sva zamršenost oko posjeda u Ščitarjevu, na koji je posjed aspirirao Vitezović, zanimljivo je spomenuti da je on iz Beča svojem bivšem prijatelju, kanoniku pjevaču, Tomi Kovače-

nika primjereno tiskano u nakladi Artresor u Zagrebu, najprije kao faksimil 2000., a potom i u prijepisu 2009. s popratnim jezikoslovnim prilozima Nade Vajs i Zrnke Meštrović.

[66] Predočeni tekst objavljen je u: *Pavao Ritter Vitezović*, izbor iz djela, priredio i pogovor napisao Josip Bratulić, Ersamus Naklada, Zagreb, 1994., str. 121-122. [Bilješke u taj citat umetnuo A. Jembrih]. Ovdje treba spomenuti što je pisao Đuro Šurmin u svojoj *Povijesti književnosti hrvatske i srpske*, 1898., str. 135, o Vitezovićevoj tiskari. [...] *Živeći u Zagrebu naumi podignuti tiskaru, kojom će se promicati narodna književnost; no među svećenicima nađe se sva sila protivnika, jer su isusovci bili odgojitelji, pa su svakako gušili ono, što je narodno. Tiskaru je osnovao, ali je radi nje imao vrlo mnogo neprilika, pa kako je car Leopold I. umro, ocrne ga isusovci na dvoru u Beču, a on izgubi ne samo imanje nego i sve časti. Kad je pošao u Beč, da dokaže svoju nevinost, stigne ga u Beču smrt 17. prosinca 1713. godine*. Ovaj citat potvrđuje nepoznavanje prave slike o Vitezovićevoj tiskari, a Šurmina predstavlja kao tendencioznoga autora koji ne piše na temelju izvornih podataka. Sada kada se, nakon Klaićeve monografije o Vitezoviću više zna, i kad znamo što je sve Vitezović tiskao u Zagrebu, i da isusovci *nisu gušili sve što je narodno*, i kad znamo da nije umro 17. prosinca kako je to bio naveo Tomaš Mikloušić i Šurmin ponavlja, i da Vitezović nije izgubio sve časti, Šurminovo pisanje nije relevantno.

[67] KLAIĆ, V. *Život i djela*, (1914.), str. 160-161.

viću, uputio jedno pismo u kojemu se razabire ljudskost i poštenje Pavla Rittera Vitezovića. Upravo zbog tih njegovih vrlina, evo toga pisma u hrvatskome prijevodu.

Gospodinu kantoru zagrebačke crkve.

Neka uvreda koja nam se dogodila zbog ljudske slabosti s kršćanskom pobožnošću pređe u vječni zaborav. Ja pred Bogom prepuštam sve da se uništi iz duše i sjećanja i istome se nadam od poštovanoga Gospodstva, da napokon povezani u bratskoj ljubavi njegujemo međusobno uvažavanje te moju iskrenost i poštovanje Vašeg Poštovanog Gospodstva preporučimo domovini i svijetu. S ovom vjerom dakle objavljujem da ću se rado vratiti prijašnjem kultu poštovanoga zagrebačkog Kaptola, samo da i on sa svojim starim, vjernim i zaslužnim štovateljem postupa na sličan način. Spreman sam i prava koja imam na Ivanovićeva razasuta imanja poslije svoje smrti prenijeti radije njemu nego ikome drugome (djece nemam), zadržavajući sebi parnicu protiv Vagića i njegovih suradnika. Neka Vaše poštovano Gospodstvo to predloži pred moćnicima spomenutog poštovanog Kaptola i neka bude pravedan posrednik te meni dojavi njihovu odluku, pa da se o uvjetima dogovorimo ili pismeno ili posredstvom gospodina, velečasnog rektora u ovom kolegiju[68] *koji u tome vjerojatno ne će biti tvrdoglav. Na brigu sam predao gospodinu mjesnom župniku i gospodinu Matiji Brenčiću da paze da se zbog mojega odsustva i slabosti malobrojne obitelji ili nepromišljenosti susjedstva ne dogodi kakva nepravda. Ovu brigu obojici ili jednome od njih Vaše Poštovano Gospodstvo može s bratskom ljubavlju dodatno preporučiti da njome raspolažu za poboljšanje stanja stvari i smanjenje moje štete. Tu uslugu sam prijašnjim dobrim držanjem i zdušnim služenjem koliko su mi snage dopuštale zaslužio. Ovim riječima se zaklinjem i želim da Vaše Poštovano Gospodstvo sretno poživi te očekujem od njega milostiv odgovor. U Beču, 13. srpnja 1710. godine, Pavao Vitezović Ritter.*[69]

(nastavak slijedi)

[68] Kad kaže "u ovom kolegiju" to znači da je tada Vitezović boravio u *Hrvatskom kolegiju* u Beču; o toj ustanovi vidi u *Ljetopisu Grada Velike Gorice*. Velika Gorica, 7./2010., br. 7, str. 119-136.

[69] Pismo je interpolirano u tekstu: KLAIĆ, Vjekoslav, *Tomo Kovačević, povjesničar hrvatski (1664.-1724.)*. U: *Bogoslovska smotra*. Zagreb, 13./1925., str. 78.

Stjepan RAZUM, zc

Molitvenik "Kruh nebeski"

Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima poznato je u hrvatskom narodu kao izdavač mnogobrojnih pučkih knjižica, čijim je sadržajima tijekom svojih 145 godina postojanja izgrađivalo i izgrađuje hrvatski puk. Sadržaji tih knjižica su poučni i prikladni za izgradnju osobnih savjesti, ali i za izgradnju zajedničkih vrednota u hrvatskom narodu. Da bi se čitatelj u to uvjerio, dovoljno je pogledati popis dotada svih objavljenih knjižica, koji je 1969. objavio Josip Buturac.[1] Među svim tim knjigama posebno mjesto zauzimaju molitvenici, koji pomažu pobožnim vjernicima razvijati osobni odnos prema Bogu i Božjim ugodnicima (svetcima). Od svih molitvenika koje je Društvo dosada objavilo, u ovom članku predstavljam molitvenik "Kruh nebeski", koji je po svojoj dugovječnosti postao prepoznatljivi znak HKD-a Sv. Jeronima.[2]

Molitvenik "Kruh nebeski" objavljen je prvi put 1909. godine, a njegovo posljednje, 46. izdanje objavljeno je 2011. godine. U pripremi je 47. izdanje.

U sjedištu Hrvatskoga književnog društva Sv. Jeronima ne čuvaju se, nažalost, primjerci svih izdanja, ali većina izdanja se ipak čuva, pa na

[1] BUTURAC, Josip. *Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima ili Sv. Ćirila i Metoda, 1868.-1968.* [Naslov na prednjoj korici: *100 godina Hrvatskog književnog društva Sv. Jeronima ili Sv. Ćirila i Metoda, 1868.-1968.*]. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, 1969., str. 77-86.

[2] Treba spomenuti da je istoimeni molitvenik "Kruh nebeski" objavljivan u drugoj polovici 20. stoljeća, kako u Italiji, tako i u Austriji. Talijanski molitvenik "Kruh nebeski", s jednostavnim podnaslovom "molitvenik" priredio je dr. Juraj Mađerec i objavio ga 1952. godine u Rimu. Drugo njegovo izdanje priredio je dr. Đuro Kokša i objavio ga 1961. godine. Austrijski molitvenik "Kruh nebeski", s podnaslovom "molitvenik za hrvatski narod Gradišća" sastavili su Martin Meršić i Štefan Horvat. Njegovo peto izdanje objavljeno je u Beču 1972. godine, a šesto izdanje, 1976. godine. Logički se može predpostaviti da su sastavljači tih dvaju molitvenika uzor u njihovu sastavljanju imali u zagrebačkom molitveniku "Kruh nebeski".

temelju tih sačuvanih primjeraka, kao i na temelju primjeraka koji se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, te u Knjižnici grada Zagreba, dajem ovaj kratki prikaz o tom molitveniku. U prilogu ovom prikazu nalazi se i popis svih dostupnih molitvenika, s osnovnim podatcima o njima.

Prva dva izdanja molitvenika "Kruh nebeski"

Sastavljač molitvenika "Kruh nebeski" jest isusovac Josip Celinščak (*1848. †1929.).[3] Uz naslov, "Kruh nebeski", molitvenik je u svom prvom izdanju (1909.) imao i podnaslov: "Molitvena i poučna knjižica". Primjerak prvog izdanja nije dostupan piscu ovih redaka, ali mu je dostupan primjerak drugoga izdanja iz 1910. godine, koje je istovjetno prvom izdanju. Na temelju toga drugog izdanja vidimo da je molitvenik sastavljen od 498 stranica (2 stranice neobrojčane, 16 stranica obrojčanih latinskim brojkama i 480 stranica obrojčanih arabskim brojkama). Sadržaj molitvenika pregledao je dr. Valentin Čebušnik koji je ustanovio da se sadržaj u podpunosti slaže s naukom Katoličke crkve, pa je na temelju tog mišljenja dobiveno odobrenje za tisak, a koje je podpisao pomoćni biskup Ivan Krapac. Na početku molitvenika nalaze se korisne obavijesti, tj. križaljka pomičnih svetkovina, te kalendar. Glavni dio molitvenika zauzimaju molitve (str. 1-320), nakon kojih slijedi dodatak (str. 321-412), koji je sastavljen od četiri poglavlja: *A. Što mora kršćanin znati i vjerovati?* (str. 321-350), *B. Što mora kršćanin činiti?* (str. 351-373), *C. U čemu se mora kršćanin vježbati?* (str. 374-407) i *D. Četiri zadnje stvari* (str. 407-412). U ta četiri poglavlja nalazi se zapravo katekizam katoličke vjere. Na kraju molitvenika nalaze se pjesme (str. 413-474).

[3] Josip Celinščak (Celinšćak) rođen je 1848. u Dubrovčaku kod Ivanić-Grada. Kao isusovac bio je član Austro-ugarske pokrajine Družbe Isusove (-1909.), odnosno Hrvatske misije Austrijske pokrajine DI (1909.-). Djelovao je u Travniku od 1882. godine. Bio je prvi razrednik i predavač na novootvorenoj Travničkoj gimnaziji. Djeluje zatim u sjemeništu u Sarajevu. Godine 1901. držao je pučko vjeroposlanstvo u Martinskoj Vesi. Umro je 1929.

Drugo izdanje molitvenika iz 1910. trajalo je cijelo jedno desetljeće, pa ga na kraju drugoga desetljeća, a osobito na početku trećega desetljeća 20. stoljeća nije bilo više moguće ni nabaviti.

Službeni "Crkveni molitvenik"

Nakon svršetka Prvoga svjetskoga rata, nakon kojega je hrvatski narod uguran u umjetnu državnu tvorevinu Kraljevine SHS, hrvatski su biskupi uočili potrebu izdavanja jednog zajedničkog molitvenika za sve katolike koji u toj novoj državi govore hrvatskim jezikom. Posao sastavljanja takvog jednog molitvenika povjerili su biskupu dr. Ivanu Šariću, tada upravitelju Vrhbosanske nadbiskupije, od strane Vrhbosanskoga kaptola. Biskup Šarić je sastavio "Crkveni molitvenik", koji su biskupi na svom zasjedanju, održanom poslije Uskrsa 1920. u Zagrebu, odobrili i odredili da se objavi. Sam biskup Šarić je izrazio želju ta taj službeni "Crkveni molitvenik" izda Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima. Tako je i bilo, pa je taj "Crkveni molitvenik" objavljen 1921. godine u nakladi Hrvatskoga književnoga društva Sv. Jeronima, a kao izdavači su navedeni hrvatski biskupi. Molitvenik je otisnut na 123 stranice (2 stranice neobrojčane, 118 stranica obrojčanih arabskim brojkama i tri stranice obrojčane rimskim brojkama).

Na početku molitvenika objavljena je okružnica hrvatskih nadbiskupa i biskupa (str. 1-5), a onda slijede molitve (str. 6-118). Na kraju je kazalo (str. I.-III.). Među molitvama objavljene su samo one koje se javno u crkvama mole, a izostavljene su one koje vjernici posebnički mole iz vlastite pobožnosti. Zanimljiv je sadržaj navedene okružnice, u kojoj biskupi veliki naglasak stavljaju na jezično jedinstvo svih katoličkih vjernika. Okružnica u cijelosti slovi:

Nadbiskupi i biskupi hrvatski časnom svećenstvu i pravovjernom puku pozdrav u Gospodinu!

Predraga braćo u Isusu!

Milost vam i mir od Boga Oca našega i Gospodina Isusa Krista!

Toliko se puta izrekla želja od našega bogoljubnoga puka i svećenstva, da se u sve hrvatske biskupije uvede jedan jedinstveni Crkveni Molitvenik u čistom našem književnom jeziku. Neka bismo svi i u hvaljenju i slavljenju Boga našega

bili jedni, jedni i srcem i ustima! Hvala Bogu! Što smo željeli, to smo evo i postigli. Sad imamo svoj zajednički Crkveni Molitvenik, preobražen i obnovljen u duhu naše svete Crkve i u duhu našega danas književnoga jezika. Odsada prema ovom Crkvenom Molitveniku uređivat će se svaki drugi naš molitvenik za puk.

Bog će sigurno ovaj naš Crkveni Molitvenik blagosloviti svakim svojim svetim blagoslovom. I vi ćete, braćo, sigurno ovaj svoj novi Crkveni Molitvenik zavoljeti. Zavoljeti ga svim srcem svojim. Zavoljeti ga kao svoga ponajdražeg druga i pratioca u crkvu.

Mi smo ovaj Crkveni Molitvenik opremili i obradili, kako smo znali i mogli najbolje. Kad ga samo uočite dobro, vidjet ćete, da lijepo odgovara i svojemu svetomu izvoru i našemu danas vremenu. Posao oko toga nije bio baš najlakši. Nije lako pregorjeti u običaj već uzetu riječ. I mučno se od nje odviknuti. Navika je jedna muka, a odvika dvije muke. Ali sveta ljubav sve prevladava i ne traži svoje. Za ljubav našega svetog u molitvi jedinstva ne ćemo žaliti ni truda ni muke, da se što prije i posve priviknemo zgodnijim riječima i novim književnim oblicima u ovom Crkvenom Molitveniku. Uz dobru i plemenitu volju našega dobroga puka i svećenstva to će ići brže nego mislimo. I kad se budemo svi molili iz ovoga zajedničkoga molitvenika, Bog će nas onda sigurno milostivo pogledati u tom našem molitvenom jedinstvu, i uslišit će naše ponizne molitve, što smo ih Njemu u slavu zaodjeli u ponajljepše ruho svojega jezika.

Bogu našemu bit će veoma ugodno to naše jedinstvo u crkvenim molitvama. Bog hoće, da budemo jedni jedinstveni osobito u vjerskim i crkvenim stvarima. Bog iziskuje, da svaka naša riječ u svetoj molitvi bude na svome mjestu: "Da ne opetuješ riječ u molitvi svojoj!" zapovijeda Duh Sveti (Crkv. 7, 15). Molitva "Očenaš", kako znate, molitva je i riječ Gospodnja. U mnogim se našim krajevima umeće i u tu molitvu Gospodnju ova i ona riječ naša. I to svakako treba da prestane biti naš običaj. "Ništa ne dodajte riječi, koju vam ja govorim, niti oduzmite od nje!" zapovijeda nam sâm Bog (Mojs. V. 4, 2). A tako treba da častimo i čuvamo i riječ svete Crkve.

I mi smo na to sve savjesno pripazili u ovom Crkvenom Molitveniku. Samo da bude što dostojnija slava i hvala Bogu našemu u našim crkvama po ovom molitveniku! U tu svrhu svaki od potpisanih uvodi ovaj Crkveni Molitvenik u svoju biskupiju ili nadbiskupiju. I ovom prilikom poručujemo svima svojim svećenicima i vjernicima ono što je Sveti Pavao apostol poručio svojim Filiplja-

nima: "Ispunite moju radost, da jedno mislite, jednu ljubav imate, jedinodušni i jedinomisleni. Ništa ne činite usprkos ili za praznu slavu; nego u poniznosti smatrajte jedan drugoga većim od sebe!" (Filiplj. 2, 2-3). Ovomu poniznomu jedinstvu naših misli i duša puno će svakako pripomoći naše jedinstvo u svetoj crkvenoj molitvi.

Pa stoga vas, predraga braćo, i opet molimo da upravo zavolite ovaj Crkveni Molitvenik. Po njemu zavoljet ćete još više svoju domaću Crkvu i službu Božju u njoj.

I tako vam, braćo u Isusu, predajemo u ruke ovaj Crkveni Molitvenik. Mećemo vam napokon na srce i ove svete misli Duha Svetoga: "Otvorite usta svoja k molitvi! Hvalite Gospodina u molitvi! Prizovite Gospodina, da vas ne ostavi bez pomoći u dan nevolje vaše! Hvalite Ime Gospodnje bez prestanka, i slavite ga sa hvalom! I bit će uslišena molitva vaša. I Gospodin će vas osloboditi od propasti. Izbavit će vas Gospodin u zlo vrijeme. I slavit ćemo Tebe svi, i hvalu pjevati Tebi, Gospodine Bože naš!" (Crkv. 51, 14-17).

Milost Gospodina našega Isusa Krista s duhom vašim, braćo! Amen.

U Zagrebu dne 8. prosinca 1920.

Dr. Antun Bauer, nadbiskup zagrebačk; Lazar Miedia, nadbiskup skopljanski; o. Alojzije Mišić, biskup mostarski; dr. Juraj Carić, biskup splitski i makarski; dr. Josip Marušić, biskup senjski i modruški; dr. Nikola Dobrečić, primas Srbije i nadbiskup barski; dr. Josip Marčelić, biskup dubrovački; Antun Akšamović, biskup bosansko-srijemski; o. Josip Garić, biskup banjalučki; dr. Dionizije Njaradi, vladika križevački; dr. Ivan Šarić, biskup, kapitularni vikar sarajevski.[4]

"Crkveni molitvenik" postao je, dakle, službeni molitvenik za sve katoličke vjernike u novostvorenoj državi. *Odsada prema ovom Crkvenom Molitveniku uređivat će se svaki drugi naš molitvenik za puk,* određuju biskupi. Tu je odredbu uzelo k srcu i vodstvo HKD-a Sv. Jeronima, koje je dotada objavilo dva izdanja vlastitoga molitvenika, "Kruh nebeski".

---

[4] ŠARIĆ, Ivan. *Crkveni molitvenik.* Pn: *Za sve biskupije, u kojima se govori hrvatski.* Složio dr. Ivan Šarić, biskup. Izdali biskupi hrvatski. Nakl. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, 1921., str. 1-5.

Treće izdanje molitvenika "Kruh nebeski" (1921.)

Treće izdanje molitvenika "Kruh nebeski" objedinjuje sadržaj drugog izdanja molitvenika "Kruh nebeski" iz 1910. godine i Šarićevog "Crkvenog molitvenika" iz 1921. godine. Stoga mu je naslov "Kruh nebeski", a podnaslov "Crkveni molitvenik", koji su složili dr. Ivan Šarić, biskup i Josip Celinščak, svećenik Družbe Isusove. U prvom dijelu molitvenika, naslovljenom "Crkveni molitvenik" (str. 1-118), nalazi se cjeloviti sadržaj Šarićevog "Crkvenog molitvenika", zajedno s okružnicom hrvatskih nadbiskupa i biskupa (str. 1-5), a u drugom dijelu, naslovljenom "Posebne molitve" (str. 119-285), nalazi se sadržaj "Kruha nebeskog", u kojem je dijelu ipak izostavljeno ono što se već nalazi u prvom dijelu. Na kraju se nalaze pjesme (str. 286-366). S cijelim svojim sadržajem molitvenik obuhvaća 398 stranica (24 stranice obrojčane rimskim brojkama, na kojima se nalazi predgovor i kalendar, 2 stranice neobrojčane, 366 stranica obrojčanih arabskim brojkama i 6 stranica obrojčanih ponovno rimskim brojkama).

Sadržaj molitvenika pregledao je dr. Josip Lončarević koji je ustanovio da se u podpunosti slaže s naukom Katoličke crkve, pa je na temelju tog mišljenja dobiveno odobrenje za tisak, a koje je podpisao pomoćni biskup dr. Dominik Premuš.

Na naslovnici su kao sastavljači molitvenika navedeni: dr. Ivan Šarić, biskup i Josip Celinščak, svećenik Družbe Isusove. No, kao što doznajemo iz bilješke na kraju petoga izdanja, ovo treće izdanje priredili su stvarno dr. Ivan Šarić i dr. Josip Lončarić.

Izdavač, Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima podpisuje "Predgovor" u kojemu je potanko opisano na koji je način došlo do objave ovog trećeg izdanja molitvenika "Kruh nebeski". Taj predgovor u cijelosti slovi:

Tko ga još ima, ili tko pozna "Kruh nebeski", što ga je Društvo Sv. Jeronima izdalo 1910. godine, pa uzme listati "Kruh nebeski" što mu ga isto društvo pruža eto sada, nakon jedanaest godina, brzo će opaziti, da ovo nije onaj molitvenik iz godine 1910.

To doista on i nije. Imade u ovome izdanju dosta, a i znatnih promjena.

A zašto ove promjene?

Na ovo pitanje valja da Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima odgovori, a taj odgovor neka je mjesto predgovora u ovaj molitvenik.

Hrvatski biskupi davno su već i vruće željeli, da za sve zemlje, gdje imade Hrvata katolika, izdadu i propišu jedan jedinstveni molitvenik. Što su pak davno već željeli, to su eto sada odlučili da učine, a presvijetlomu su biskupu dru. Ivanu Šariću povjerili, da takav molitvenik sastavi.

Presvijetli biskup Šarić doista je molitvenik sastavio, predložio ga konferenciji biskupa, što se iza Uskrsa 1920. držala u Zagrebu, a biskupi taj molitvenik odobriše i odrediše da se izda.

Biskup Šarić zaželio je, neka molitvenik ovaj izda Društvo Sv. Jeronima, a ono je s veseljem biskupovu želju prihvatilo i odmah odlučilo, da joj što prije udovolji.

No u molitveniku, kako ga je biskup Šarić sastavio, a biskupi ga hrvatski odobrili, samo su one molitve, što se javno u crkvama mole, a sve druge, što ih vjernici privatno, svaki za sebe, moli, tu su izostavljene. U Crkvenom dakle molitveniku nema jutarnjih i večernjih molitava, nema misnih, ispovjednih i pričesnih molitava, kao i mnogih drugih, što ih u raznim potrebama pojedinci tako rado mole. Od litanija su u Crkvenom molitveniku samo one, koje su od Crkve odobrene.

Da društvo dakle Sv. Jeronima udovolji plemenitoj želji Hrvatskih biskupa, da katolički Hrvatski narod bude već jednom svuda, gdje ga ima, sve molitve, što ih javno u Crkvi sa svojim svećenicima moli, molio jednako, a u drugu ruku da udovolji i potrebama i želji naroda, koji osim ovih molitava, što se javno mole, traži u molitveniku i druge molitve, u kojima i svaki pojedinac hoće da s Bogom svojim razgovara, odlučio je Odbor Društva, da Crkveni molitvenik, kako ga je sastavio biskup Šarić, a odobrio Hrvatski episkopat, izda zajedno s molitvenikom, što ga je društvo Sv. Jeronima podalo Hrvatskomu narodu godine 1910., naime "Kruh nebeski". Odlučio je to s tim laglje, što su i onako društvu Sv. Jeronima stizavale već više godina sa svih strana molbe, neka opet izda Kruh nebeski", jer narod svuda traži taj molitvenik, a više ga nigdje nema.

Svoju odluku saopćio je odbor društva Sv. Jeronima presvijetlomu biskupu Šariću, a on ju je odmah i rado odobrio.

Tako je eto došlo do ovoga molitvenika.

Prvi mu je dio Crkveni molitvenik u cijelosti i nepromijenjen, kako ga je odobrio Hrvatski episkopat. U njemu su, kako već spomenusmo, sve molitve, što ih svećenici s narodom svojim javno u crkvama mole; tu su dakle sve javne crkvene molitve.

Drugi je dio zapravo "Kruh nebeski", ali je izostavljeno u njemu sve ono, što se nalazi u prvom dijelu, a pridržane su sve ostale molitve: jutarnje, večernje, misne, ispovjedne, pričesne itd., a i pjesme.

Tako eto Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima pružajući Hrvatskomu narodu ovaj lijepi molitvenik ispunja želju Hrvatskih naših biskupa: izdaje zajednički molitvenik za sve Hrvatske zemlje, pa će se odsele svi Hrvati katolici u crkvama svojim posvuda javno jednako moliti, a udovoljuje željama i potrebama samoga naroda, jer će svaki pojedinac u molitveniku ovome naći molitava, što ih je već zavolio i što ih rado moli, kad sam za sebe hoće da Bogu svome i Spasitelju otvori srce svoje.

Primi zato, Hrvatski katolički narode, ovu molitvenu knjižicu i prigrli je s onom ljubavlju, s kojom ti je namjenjuju tvoji biskupi, i s kojom ti je pruža ovo tvoje Društvo. Neka ti lijepa ova molitvena knjižica bude vjerna pratilica u životu, a kad te biju nevolje, potraži u njoj okrepe i utjehe: moli se, moli se rado, moli se postojano, pa će dobri Bog sigurno i saslušati tvoju molitvu i uslišiti je.

U Zagrebu na Spasovo, 5. svibnja 1921.[5]

Nakon kalendarskog dijela (str. IX.-XXIV.), slijedi dakle prvi dio molitvenika, naslovljen "Crkveni molitvenik", na čijem je početku ponovno objavljena okružnica hrvatskih biskupa i nadbiskupa od 8. prosinca 1920. godine. Kao i u Šarićevom "Crkvenom molitveniku" i ovdje su u podpisu okružnice navedeni svi biskupi i nadbiskupi, tj. dr. Antun Bauer, nadbiskup zagrebački; Lazar Miedia, nadbiskup skopljanski; o. Alojzije Mišić, biskup mostarski; dr. Juraj Carić, biskup splitski i makarski; dr. Josip Marušić, biskup senjski i modruški; dr. Nikola Dobrečić, primas Srbije i nadbiskup barski; dr. Josip Marčelić, biskup dubrovački; Antun Akšamović, biskup bosansko-srijemski; o. Josip Garić, biskup

[5] HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA. *Predgovor*. U: ŠARIĆ, Ivan; CELINŠĆAK, Josip. *Kruh nebeski*. Pn: *Crkveni molitvenik*. Složili dr. Ivan Šarić, biskup i Josip Celinšćak, svećenik Družbe Isusove. Treće izdanje. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, ³1921., str. V.-VIII.

banjalučki; dr. Dionizije Njaradi, vladika križevački, te dr. Ivan Šarić, biskup, kapitularni vikar sarajevski (str. 1-5).

Četvrto izdanje molitvenika "Kruh nebeski" (1930.)

Četvrto izdanje molitvenika "Kruh nebeski" objavljeno je 1930. godine. Neočekivano, to je novo izdanje, ne trećega (iz 1921.), već drugoga izdanja (iz 1910.). Stoga mu je i podnaslov: "Molitvena i poučna knjižica". Kao sastavljač je naveden, naravno, samo Josip Celinščak. No, priredilo ga je dr. Josip Lončarić, kao što piše u bilješci na kraju petoga izdanja. Na samoj naslovnici piše pak da ga je "priredilo i izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima". Objavljeno je dopuštenjem Nadbiskupskoga duhovnoga stola, br. 2543, od 8. travnja 1930. Molitvenik obuhvaća 509 stranica. Obuhvaća molitve (19-318), dodatak katekizamskog sadržaja (str. 319-411) i pjesme (str. 411-495). U odnosu na drugo izdanje, listovi su manjega oblika.

Iznenađujući je taj podhvat izdavanja molitvenika, mimo odredbe hrvatskih biskupa, napisane u okružnici od 8. prosinca 1920., koju je objavilo samo Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima u Šarićevom "Crkvenom molitveniku" i u trećem izdanju "Kruha nebeskog", a koja slovi: *Odsada prema ovom Crkvenom Molitveniku uređivat će se svaki drugi naš molitvenik za puk*. Dakle, usprkos toj odredbi, HKD Sv. Jeronima, u pripremi dr. Josipa Lončarića, izdaje svoj vlastiti molitvenik 1930. godine sa sadržajem s kojim ga je bio izdao 1910. godine.

Od petog (1933.) do trinaestog (1941.) izdanja molitvenika "Kruh nebeski"

Tri godine kasnije, HKD Sv. Jeronima izdaje peto izdanje svoga molitvenika, s naslovom "Kruh nebeski" i podnaslovom "Crkveni molitvenik". To je sada novo izdanje trećega izdanja (iz 1921. godine). Sastoji se od tri dijela: *I. Crkveni molitvenik* (str. 27-166); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-459), iz čega je vidljivo da se izdavač vratio na složeni molitvenik koji je zajedničko djelo isusovca Josipa Celinščaka i biskupa Ivana Šarića. No, njihovih imena nema na naslovnici. Na naslovnici nema ni imena priređivača. No, njihova su imena objavljena u

bilješci na kraju samoga molitvenika: dr. Josip Lončarić, dr. Stjepan Markulin i dr. Josip Andrić.

Izdanje je objavljeno dopuštenjem Nadbiskupskoga duhovnog stola, br. 2891, od 28. travnja 1933.

Na početku samoga molitvenika objavljena je biskupska okružnica od 8. prosinca 1920., ali s podpisom samo dr. Antuna Bauera, nadbiskupa zagrebačkog i predsjednika biskupskih konferencija, a podpisi ostalih biskupa nadomješteni su rečenicom: "Potpisani i svi drugi nadbiskupi i biskupi hrvatski" (str. 5-8).[6]

Molitvenik je opremljen s nekoliko slika o kojima kratka obavijest piše na kraju molitvenika: *Sliku na 2. stranici naslikao Karlo Dolci (1616. do 1686.). Slike Križnoga puta naslikao Fridrik Overbeck (1789. do 1869.), a originali se nalaze u Rimu. Ostale slike su od R. Cramera* (str. 477). Odmah iza toga, na predposljednjoj stranici molitvenika nalazimo korisne obavijesti o dotadašnjim izdanjima, kao i o tom petom izdanju. Tu čitamo: *Prvo izdanje izašlo god. 1909., priredio ga Josip Celinšćak D. I. Drugo izdanje izašlo god. 1910., posve jednako kao i prvo. Treće izdanje izašlo god. 1921. na osnovu predašnjih izdanja, priredili* [ga] *dr. Ivan Ev. Šarić, nadbiskup, i dr. Josip Lončarić. Četvrto izdanje izašlo g. 1930. prema prvom i drugom izdanju, priredio* [ga] *dr. Josip Lončarić. Peto izdanje izašlo god. 1933. prema trećem izdanju, popunili i priredili* [ga] *dr. Josip Lončarić, dr. Stjepan Markulin i dr. Josip Andrić.* (str. 476). Takve obavijesti, ali uvijek s novim podatcima glede kasnijih izdanja nalazimo i u sljedećim izdanjima.

Šesto izdanje molitvenika nije dostupno u sjedištu samoga Društva. No, jedan se primjerak tog izdanja čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Objavljeno je 1933. godine i posve je jednako petom izdanju. To je očevidno i iz bilješke, objavljene na kraju sedmoga izdanja.

Sedmo izdanje objavljeno je 1934. godine, također s naslovom "Kruh nebeski" i podnaslovom "Crkveni molitvenik". Nije traženo novo dopuštenje objavljivanja, već je objavljen na temelju predhodnoga dopuštenja, br. 2891, od 28. travnja 1933. Ni tu nema, kao ni u budućim izdanjima, ni imena Josipa Celinščaka, ni imena Ivana Šarića, ali ni imena priređivača. Na naslovnici piše da ga je "priredilo i izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima". Okružnica biskupa i nadbiskupa od 8. prosinca 1920. objavljena je s istim jezičnim odstupanjima kao i u petom izdanju.

Ni **osmo** izdanje molitvenika nije dostupno u sjedištu HKD-a Sv. Jeronima. No, jedan se primjerak tog izdanja čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Objavljeno je 1935. godine. Ta godina izdanja proizlazi i iz bilješke, objavljene na kraju devetoga izdanja.

Deveto izdanje, s tada već ustaljenim naslovom "Kruh nebeski" i podnaslovom "Crkveni molitvenik", objavljeno je 1936. godine. Sadržaj molitvenika pregledao je franjevac Dionizije Andrašec, te je na temelju njegova mišljenja Nadbiskupski duhovni stol 5. lipnja 1936. odobrio njegovo tiskanje. Odobrenje je podpisao glavni zamjenski namjesnik dr. Antun Slamić. Molitvenik je "priredilo i izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima".

Kako u petom, tako i sljedećim izdanjima, pa i u ovom devetom izdanju, na početku samoga molitvenika objavljena je biskupska okružnica od 8. prosinca 1920., i uvijek s podpisom samo dr. Antuna Bauera, nadbiskupa zagrebačkog i predsjednika biskupskih konferencija, a podpisi ostalih biskupa nadomješteni su rečenicom: "Potpisani i svi drugi nadbiskupi i biskupi hrvatski" (str. 5-8).[7]

Uz ustaljene dijelove molitvenika: *I. Crkveni molitvenik* (str. 27-166), *II. Posebne molitve* (str. 167-350) i *III. Pjesme* (str. 351-462), u ovom devetom izdanju nakon pjesama nalazimo *Kršćanski nauk* (str. 463-502). Taj dio molitvenika postao je sastavni dio i budućih izdanja.

Iste 1936. godine objavljeno je i **deseto** izdanje molitvenika. Odobrenje za njegovo tiskanje, na temelju mišljenja franjevca Dionizija Andrašeca, dao je Nadbiskupski duhovni stol 12. studenoga 1936., a podpisao ga biskup i glavni namjesnik dr. Franjo Salis. Molitvenik je "priredilo i izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima". Okružnica nadbisku-

[6] Tekst okružnice je istovjetan kao i u izdanjima iz 1921. godine, osim što je pred kraj odlomka "Bogu našemu bit će veoma ugodno", napisano "zapovijeda nam sam Bog", umjesto "zapovijeda nam sâm Bog" (kako je bilo napisano 1921.), te na kraju okružnice, umjesto "I slavit ćemo Tebe svi" sada piše "I slavit ćemo svi Tebe".

[7] O tekstualnim inačicama okružnice u ovom izdanju vrijedi isto što je navedeno u bilješci br. 6.

pa i biskupa od 8. prosinca 1920., po tada već ustaljenom običaju, otisnuta je na samom početku molitvenika, ispred kalendarskog dijela.

Za **jedanaesto** izdanje, koje je izišlo 1938. godine, odobrenje je dao Nadbiskupski duhovni stol 10. kolovoza 1938. Na temelju mišljenja franjevca Dionizija Andrašeca, odobrenje je podpisao biskup i glavni namjesnik dr. Franjo Salis. Za priređivača je ponovno navedeno samo HKD Sv. Jeronima, a okružnica od 8. prosinca 1920. ponovno je na samom početku molitvenika.

Dvanaesto izdanje molitvenika objavljeno je 1940. godine. Na temelju mišljenja dr. Dragutina Hrena, odobrenje je u ime Nadbiskupskoga duhovnog stola podpisao ponovno biskup i glavni namjesnik dr. Franjo Salis, 8. svibnja 1940. Molitvenik je "priredilo i izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima". Okružnica biskupa i nadbiskupa od 8. prosinca 1920. objavljena je ovaj puta iza kalendarskog dijela, tj. na svom izvornom mjestu, na početku prvog dijela – "Crkveni molitvenik" (str. 25-28). Okružnica je objavljena s tekstualnim inačicama kao i u neposredno predhodnim izdanjima, te opet s podpisom samo nadbiskupa dr. Antuna Bauera, nadbiskupa zagrebačkog i predsjednika biskupskih konferencija, koji je tada bio već pokojni. Podpisi ostalih biskupa iz izdanja 1921. godine nadomješteni su rečenicom: *Potpisani i svi drugi nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 28).

Godine 1941. objavljena su čak tri **trinaesta** izdanja molitvenika "Kruh nebeski", koji od 1933. godine stalno ima podnaslov "Crkveni molitvenik". Sva tri trinaesta izdanja objavljena su *s dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 23. travnja 1941., broj 3806*. Možda je to ipak samo jedno izdanje, ali na jednom piše da je to *Jeronimska knjiga 622.*, na drugom da je to *Jeronimska knjiga 646.*, a na trećem, da je to *Jeronimska knjiga 663*. U svemu ostalom sva ta tri trinaesta izdanja su istovjetna, te na naslovnici svih triju izdanja izričito piše: "trinaesto izdanje". Ta činjenica o trostrukom trinaestom izdanju govori da je za molitvenikom "Kruh nebeski" 1941. godine bila velika potražnja, te se zbog toga u istoj godini tiskao čak tri puta. Po običaju ga je "priredilo i izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima". Kao i u predhodnom izdanju, okružnica biskupa i nadbiskupa od 8. prosinca 1920. objavljena je i ovaj

put iza kalendarskog dijela, s podpisom samo nadbiskupa dr. Antuna Bauera (str. 25-28).

Kako su priređivači unijeli na kraj petoga izdanja, tako su unosili na kraj svakoga sljedećeg izdanja, pa i u trinaesto izdanje, bilješku o svim predhodnim izdanjima. U ovom trinaestom izdanju ta bilješka u cijelosti slovi: *Prvo izdanje izašlo god. 1909., priredio ga Josip Celinšćak D. I. Drugo izdanje izašlo god. 1910., posve jednako kao i prvo. Treće izdanje izašlo god. 1921. na osnovu predašnjih izdanja, priredili* [ga] *dr. Ivan Ev. Šarić, nadbiskup, i dr. Josip Lončarić. Četvorto izdanje izašlo g. 1930. prema prvom i drugom izdanju, priredio* [ga] *dr. Josip Lončarić. Peto izdanje izašlo god. 1933. prema trećem izdanju, popunili i priredili* [ga] *dr. Josip Lončarić, dr. Stjepan Markulin i dr. Josip Andrić. Šesto izdanje izašlo god. 1933., posve jednako kao i peto. Sedmo izdanje izašlo god. 1934., osmo izdanje izašlo god. 1935., IX. i X. izdanje izašlo god. 1936., XI. izdanje izašlo god. 1938., XII. izdanje izašlo god. 1940., XIII. izdanje izašlo god. 1941.* (str. 520).

Objavljivanje s poteškoćama

Razdoblje koje je uslijedilo nakon Drugoga svjetskog rata, obilježeno bezbožnom i protunarodnom vlašću, prouzročilo je Hrvatskom književnom društvu Sv. Jeronima poteškoće u njegovoj osnovnoj djelatnosti, a to je objavljivanje molitvenika i knjiga za puk. Društvo je prije svega moralo promijeniti svoje ime u Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda. U samom izdavanju molitvenika "Kruh nebeski" Društvo je imalo poteškoće, pa u pojedinim izdanjima nalazimo da ga izdaje Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu, a ne HKD Sv. Ćirila i Metoda. Ta se pojava dogodila u vremenu kad je u cijeloj toj nesretnoj, složenoj državi bio objavljivan jedan jedini vjerski časopis, i to "Blagovest" u Beogradu. U Srbiji je, dakle, bilo moguće objavljivati nabožni tisak, a u Hrvatskoj nije. Stoga je HKD Sv. Ćirila i Metoda imao dogovor s Nadbiskupskim ordinarijatom u Beogradu da on bude formalni izdavač molitvenika "Kruh nebeski".

Četrnaesto izdanje molitvenika "Kruh nebeski", još uvijek s podnaslovom "Crkveni molitvenik", objavljeno je 1948. godine u Zagrebu, *s dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 5. prosinca 1947.*,

broj 6749/1947. Izdavač je Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda. Molitvenik je manjega oblika u odnosu na dotadašnja izdanja, ali zaprema 704 stranice. Nakon kalendarskog dijela molitvenika, sadržaj je raspoređen po ustaljenim odjeljcima: *I. Crkveni molitvenik* (str. 25-200), *II. Posebne molitve* (str. 201-463), *III. Pjesme* (str. 465-604) i *Kršćanski nauk za odrasle* (str. 605-686). Riječ hrvatskih nadbiskupa i biskupa od 8. prosinca 1920. otisnuta je u skraćenom obliku, ali i ovaj put na izvornom mjestu, na početku prvog dijela – "Crkvenog molitvenika". Taj skraćeni dio okružnice slovi:

Nadbiskupi i biskupi hrvatski izdali su o Crkvenom Molitveniku okružnicu, u kojoj između ostaloga piše i ovo:

Toliko se puta izrekla želja od našega bogoljubnoga puka i svećenstva, da se u sve hrvatske biskupije uvede jedan jedinstveni Crkveni Molitvenik u čistom našem književnom jeziku. Neka bismo svi i u hvaljenju i slavljenju Boga našega bili jedni, jedni i srcem i ustima! Hvala Bogu! Što smo željeli, to smo evo i postigli. Odsada prema ovom Crkvenom Molitveniku uređivat će se svaki drugi naš molitvenik za puk.

I tako vam, braćo u Isusu, predajemo u ruke ovaj Crkveni Molitvenik. Mećemo vam napokon na srce i ove svete misli Duha Svetoga: "Otvorite usta svoja k molitvi! Hvalite Gospodina u molitvi! Prizovite Gospodina, da vas ne ostavi bez pomoći u dan nevolje vaše! Hvalite Ime Gospodnje bez prestanka, i slavite ga sa hvalom! I bit će uslišena molitva vaša. I Gospodin će vas osloboditi od propasti. Izbavit će vas Gospodin u zlo vrijeme. I slavit ćemo svi Tebe, i hvalu pjevati Tebi, Gospodine Bože naš!" (Crkv. 51, 14-17).

Milost Gospodina našega Isusa Krista s duhom vašim, braćo! Amen.

U Zagrebu dne 8. prosinca 1920.

Dr. Antun Bauer, nadbiskup zagrebački i predsjednik biskupski konferencija. Potpisani i svi drugi nadbiskupi i biskupi hrvatski (str. 27-28).

Uspoređujući ovu skraćenu okružnicu s njezinim cjelovitim tekstom, objavljenim zadnji put 1941. godine, vidljivo je da je ovdje ispušten veći dio okružnice.

Molitvenik je opremljen crtežima, koji su različiti od onih iz 1941. godine. Iz samog molitvenika nije očito, čiji su ili odakle su preuzeti.

Kako je tekla objava daljnjih izdanja molitvenika nije moguće ustanoviti na temelju sačuvanih primjeraka u sjedištu HKD-a Sv. Jeronima, jer primjerci nekih izdanja nisu nam sačuvani. No, svakako treba zabilježiti da su sačuvana dva primjerka molitvenika "Mali kruh nebeski", koji također ima podnaslov "Crkveni molitvenik". On je "mali" ne samo po obliku, već i po broju stranica, ali nije "mali" u smislu da bi bio namijenjen djeci, već je "mali" da bi ga i odrasli lakše imali uza se, u crkvi, na putovanju, na hodočašću i slično. U njima nije naveden podatak o kojem se izdanju radi, pa nije jasno ulaze li oni u sveukupni red izdanja molitvenika "Kruh nebeski" ili ne ulaze.

Prvi "Mali kruh nebeski", s podnaslovom "Crkveni molitvenik", objavljen je 1949. u Zagrebu, *s dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 22. VII. 1949., br. 3435.* Izdalo ga Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda. U njemu nema kalendarskoga dijela, a sadržaj je razdijeljen uglavnom i kao kod redovitoga "Kruha nebeskog" na sljedeće odjeljke: *I. Crkveni molitvenik* (str. 5-94), *II. Posebne molitve* (str. 95-167), *Pjesme* (str. 168-195) i *Kršćanski nauk* (str. 196-244), ali tu imamo i dio: *Podvorba kod svete Mise* (str. 245-250), što je potrebno osobito za poslužitelje (ministrante).

Drugi "Mali kruh nebeski", s podnaslovom "Crkveni molitvenik", objavljen je 1951. u Zagrebu, *s dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 26. III. 1951., br. 1736.* U odnosu na predhodni, ovaj je obogaćen novim sadržajem u svom završnom dijelu, pa pregled odjeljaka izgleda ovako: *I. Crkveni molitvenik* (str. 5-106), *II. Posebne molitve* (str. 107-188), *Pjesme* (str. 189-218), *Kršćanski nauk* (str. 219-272), *Podvorba kod svete Mise* (str. 273-279), *Čin Misi - Staroslavenski* (str. 280-288), *Svećenička subota* (str. 289-292), *Za duše u čistilištu* (str. 293-296) i *Kalendar* (str. 297-312).

Daljnje izdanje molitvenika "Kruh nebeski", ali sada bez podnaslova "Crkveni molitvenik", imamo iz 1958. godine. Izdali su ga zajedno Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu i HKD Sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu. Izdan je *odobrenjem Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, dne 17. VII. 1957., br. 3739.* Bez obzira na ispušteni podnaslov, prvi dio molitvenika naslovljen je: *I. Crkvene molitve* (str. 3-81). Nakon toga slijede odjeljci: *II.*

Moj dan (str. 83-112), *III. Moja nedjelja* (str. 113-191), *IV. Moj život u Gospodinu* (str. 193-270), *V. Himni, sekvence i pjesme* (str. 271-369), te *Pogovor* (str. 370-375). Iz ovog je pregleda vidljivo da je sadržaj molitvenika raspoređen drugačije, nego li je to bilo uobičajeno do 1948., pa i do 1951. godine. U tom smislu svakako je vrijedno pročitati "pogovor", s podnaslovom "molitvenik", koji u cijelosti slovi:

Ovaj je molitvenik zamišljen prvenstveno kao priručnik za zajedničko sudjelovanje cijele župske zajednice kod sv. Mise, sv. Sakramenata i raznih drugih pobožnosti pod vodstvom svećenika. Stoga je ovaj molitvenik domaćem puku i mali misal i mali obrednik i mali psaltir i mali kantual (koliko je to moguće na ograničenom prostoru).

Molitvenik se dijeli na pet dijelova.

I. CRKVENE MOLITVE. U ovom dijelu nalaze se molitve, koje treba da znade svaki katolik kao i opće molitve i pobožnosti, koje treba da zajednički i što češće obavljamo. Litanije, blagoslov s Presv. Sakramentom, Gospina Krunica i Križni Put divne su pobožnosti i molitve, u kojima treba da učestvuje cijela župska zajednica. Lijep je običaj, da se mnoge od njih zajednički i pobožno mole u našim obiteljima. Zbog skladnog moljenja u zajednici naznačene su u tekstu stanke, gdje treba malo odahnuti. Češćim moljenjem molitava iz ovog dijela molitvenika vjernici ih nauče napamet, što se i preporuča. U njima se nalazi veliko dogmatsko blago, pa se po njima duše vjernika napunjaju – pored neprocjenljivim milostima – još i mnogim vjerskim istinama. A time se u njihovim srcima jačaju motivi i volja za boljim i savršenijim životom. Dobro je da im svećenik od vremena na vrijeme objasni te istine, protumači molitve i potakne ih na kršćanski život.

II. MOJ DAN. Ovaj dio molitvenika sadrži dnevne molitve, po kojima će vjernici čitav svoj dan posvetiti Bogu, moliti Mu se za svoje potrebe i zahvaliti Mu za sve milosti i darove. Svečana jutarnja molitva i Povečernja poslužit će nam, kad se cijela župska zajednica nađe na okupu (u crkvi), a bilo bi poželjno da se to što češće događa. No one se mogu zajednički obavljati i u katoličkim obiteljima i pojedinačno. Pored tih pobožnosti ovdje su i kratke jutarnje i večernje molitve, kojima se vjernici rado dnevno služe. K tome su donesene upute i za osobnu jutarnju i večernju molitvu, kakve pojedini vjernici sami u sebi oblikuju prema svom duševnom raspoloženju. Takva vrsta molitve čini prijelaz na mis-

lenu molitvu. U ovom dijelu nalaze se i molitve prije i poslije jela, koje se svakoga dana mole u našim obiteljima, a zatim i neke druge molitve, koje pojedinci dnevno običavaju moliti.

III. MOJA NEDJELJA. Nedjelja je dan Gospodnji, i taj dan treba da u cijelosti posvetimo Bogu. Svaki je vjernik dužan nedjeljom prisustvovati sv. Misi – Nekrvnoj Žrtvi, koja treba da bude središte duhovnog života cijele župske zajednice toga dana. Nedjeljom vjernici najviše pristupaju k Stolu Gospodnjem – Sv. Pričesti. Najbolje je zato, da se vjernici svi zajedno pobožno pripreme za Nekrvnu Žrtvu te da sa svećenikom učestvuju kod sv. Mise i ujedno da se preko sv. Mise svi zajednički pričeste. Baš su zbog toga u ovom molitveniku pobožnosti sv. Mise i sv. Pričest vjernika zamišljeni kao jedna jedinstvena cjelina. Svećenik i cijela župska zajednica zajedno se pripremaju za Nekrvnu Žrtvu, zajedno mole kod sv. Mise, zajedno se pod sv. Misom pričešćuju i na kraju zahvaljuju za Nekrvnu Žrtvu. Molitve se zajednički recitiraju, te slova S. i P. znače dijalog između svećenika i puka, a brojke 1. i 2. prvi i drugi kor vjernika. Kod mnogih su molitava stavljene i stanke, da zajedničko recitiranje bude skladno i jedinstveno. Svećenik će s vjernicima jedanput potanje moliti ovaj dio sv. Mise, drugi put onaj itd., pa će na taj način vjernici temeljito upoznati sve dijelove sv. Mise i naučiti se, da sa shvaćanjem i pobožno učestvuju kod Nekrvne Žrtve. Zbog ograničenog prostora u ovom su dijelu molitvenika donijeti promjenljivi dijelovi sv. Mise jedino za Misu Presv. Srca Isusova, a u IV. dijelu za Misu kod vjenčanja. Misa Presv. Srca Isusova može se moliti dosta često t.j. svakoga prvog petka u mjesecu, pa će na ovom primjeru vjernici naučiti, kako se promjenljivi dijelovi sv. Mise spajaju s nepromjenljivima. Tako će se pomalo uvesti u poznavanje potpunog misala, kojim će se nastojati kompletirati buduća izdanja "Kruha nebeskog". Sv. Otac želi, da se što više uvede zajedničko obavljanje Večernje u prisutnosti cijele župske zajednice. Ovdje je stavljena Nedjeljna Večernja, i to samo oni dijelovi, koje puk moli ili pjeva: pet nedjeljnih psalama, himan i Magnifikat. Za sve ostalo, što mole ili pjevaju pjevači ili sam svećenik, treba pratiti iz drugih crkvenih priručnika. Donijeli smo još i tri psalma od Večernje za blagdane Bl. Dj. Marije, pa kad se k tome doda još i psalam 150. i 115. (sa str. 167-170), vjernici mogu sudjelovati u pjevanju psalama na sve nedjelje, na sve Marijine blagdane i na većinu ostalih blagdana. O načinu, kako će vjer-

nici učestvovati kod sv. Mise i Večernje župnik će češće poučiti svoju župsku zajednicu.

IV. MOJ ŽIVOT U GOSPODINU. U ovome su dijelu molitvenika obrađeni sv. Sakramenti, ti kanali, po kojima Božja milost teče u naše duše. Događa se da vjernici ponekad pasivno promatraju obrede pojedinih sv. Sakramenata, te dovoljno ne shvaćaju riječi i vanjske znakove, kojima se podjeljuju sv. Sakramenti. A potrebno je da svi vjernici sve to dobro poznaju i razumiju te da sami aktivno sudjeluju kod tih obreda. Zato su ovdje doneseni obredi sv. Sakramenata, i to najprije obred sv. Krštenja, s poukom za kumove i za podjelu sv. Krsta u nuždi, te odgovori, po kojima će kumovi i ostali vjernici učestvovati pri ovom svečanom činu. Ovdje se nalazi i Obnova krsnog zavjeta. Kod sv. Ispovijedi naglašena je posebice razlika između teškog i lakog grijeha. To je vrlo važno za sve vjernike, a posebice za one koji često pristupaju k sv. Pričesti, jer se mnogi ustežu pristupiti k Stolu Gospodnjem, čim su i najmanje sagriješili. Važno je naglasiti da vjernici sami ispovjede grijehe, a ne da čekaju jedino na pitanja svećenika. Isto je tako važno naglasiti, da se iskreno pokaju, prije nego će stupiti u ispovjedaonicu. Ovdje je objašnjen i Sakramenat sv. Potvrde i sv. Reda, kao i sv. Ženidbe, kod koje je donesena i sv. Misa za ženidbu, jer treba nastojati, da se svako vjenčanje obavlja pod sv. Misom. Posebno je u ovom dijelu molitvenika posvećena pažnja brizi oko prijelaza u vječni život: Pričest bolesnika, sakramenat Bolesničkog pomazanja, Litanije za umiruće i zazivi na izdahnuću. U svemu tome vjernici treba da pobožno sudjeluju. Isto tako treba da sudjeluju kod sprovoda moljenjem psalama i dr., kao što je ovdje navedeno. Svećenik će češće protumačiti vjernicima obrede za pojedine sv. Sakramente i ostale pobožnosti te ih uputiti, kako će sudjelovati u njima služeći se ovim molitvenikom, koji u ovom dijelu pretstavlja i mali obrednik za župsku zajednicu. (Sv. Pričest je obrađena u III. dijelu zajedno sa sv. Misom).

V. HIMNI, SEKVENCE I PJESME. Ovaj dio molitvenika predstavlja mali pučki kantual u okviru crkvene godine. Ovdje je obuhvaćeno veliko bogatstvo kojim se naše župske zajednice služe pri raznim pobožnostima tokom cijele godine. Pri tome je pohvalno da postoji ili poseban zbor ili bar netko, tko je sigurno izvježban i pouzdan u nastupu, ali je važno, da se zbor ili pojedinac ne izolira, nego da sav prisutni puk sudjeluje u pjesmi. Kad preko sv. Mise ili ostalih pobožnosti vjernici ne recitiraju zajednički određene tekstove, onda je lijepo, kad cjelokupna župska zajednica složnim i pobožnim pjevanjem te jasnim izgovorom putem ovih himni, sekvenca i pjesama uzdiže pamet i srce k Bogu (str. 370-375).

Pogovor je sastavio vjerojatno priređivač molitvenika, ali je objavljen nepodpisan.

Jedno izdanje molitvenika "Kruh nebeski" objavljeno je 1962. godine, kako doznajemo iz predgovora izdanja što ga je priredio dr. Antun Ivandija, i kojemu je upravo to izdanje iz 1962. godine bilo podloga za njegovo obnovljeno izdanje.

"Kruh nebeski", bez ikakvog podnaslova, objavljen je 1963. godine u Beogradu. Odobren je od crkvenih vlasti pod br. 3078/1962., a izdao ga Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu. Bez obzira na formalnog izdavača, molitvenik pripada HKD-u Sv. Ćirila i Metoda. Nije označen brojem izdanja. Sadržaj je razdijeljen u sljedeće odjeljke: *Crkvene molitve* (str. 3-99), *Svagdanje molitve* (str. 100-108), *Sveti sakramenti* (str. 109-267), *Sveta vremena* (str. 268-301), *U zajednici sa svetima* (str. 302-324) i *Pjesme* (str. 325-434). Iz tog pregleda je vidljivo da se razlikuje od predhodnoga izdana.

Na isti način, u Beogradu su objavljena još dva izdanja "Kruha nebeskog", 1964. i 1965. godine, s naznačenim izdavačem: Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu. Odobrenje je uvijek isto, ono pod br. 3078/1962.

Kako su se 1966. godine crkveno-državni odnosi utanačili podpisivanjem međunarodnog protokola, tako se i djelatnost HKD-a Sv. Ćirila i Metoda mogla iz Beograda vratiti u Zagreb. Dakle, godine 1966. HKD Sv. Ćirila i Metoda objavljuje ponovno u Zagrebu svoj "Kruh nebeski". Na njemu nije navedeno o kojem se izdanju radi.

"Kruh nebeski" uredio dr. Antun Ivandija

Nakon 1966. godine, novo izdanje molitvenika "Kruh nebeski", poznato iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice, objavljeno je 1974. godine, i to kao trideset i prvo izdanje. Godine 1977. tiskano je 32. izdanje molitvenika "Kruh nebeski", s jednostavnim podnaslovom "Molitvenik". No, naslov ili podnaslov molitvenika na stranici s podatcima o njemu slovi: "Katolički molitvenik". Uredio ga je dr. Antun Ivandija. Tiskan je odob-

renjem Nadbiskupskoga duhovnog stola u Zagrebu, br. 2063/1977., od 15. X. 1977., s podpisom glavnoga namjesnika, biskupa dr. Josip Laha.

Molitvenik "Kruh nebeski", s podnaslovom "Molitvenik" (odnosno s podnaslovom među podatcima o njemu: "Katolički molitvenik"), dr. Antuna Ivandije izlazi dalje sljedećim redom: 33. izdanje 1980. godine, 34. izdanje 1983. godine, 35. izdanje 1985. godine, 36. izdanje 1987. godine, 37. izdanje 1989. godine, 38. izdanje 1990. godine, 39. izdanje 1992. godine, 40. izdanje 1994. godine, 41. izdanje 1996. godine, 42. izdanje 2001. godine, 43. izdanje 2003. godine, 44. izdanje 2005. godine, 45. izdanje 2008. godine i 46. izdanje 2011. godine.

Sva izdanja od 32. do 41. tiskana su na temelju istoga odobrenja iz 1977. godine, kao i daljnja izdanja, ali bez navođenja broja i nadnevka odobrenja.

U 38. izdanju iz 1990. godine čitamo u predgovoru sljedeće:

Molitvenik "Kruh nebeski" je naš najpoznatiji i najrašireniji molitvenik koji je doživio velik broj izdanja te je uvijek nastojao odgovarati duševnim potrebama vjernika i biti u skladu s razvojem bogoslužja i liturgijskog pokreta uopće. I ovim novim izdanjem nastojalo se udovoljiti subjektivnim potrebama pretežnog broja vjernika – jer subjektivna crta je glavna oznaka svakog molitvenika – a uz to se nastojalo da ono bude u skladu s liturgijskom obnovom kako bi zadovoljilo i potrebu javnog sudjelovanja vjernika u bogoslužju. Da bi se što više naglasio život s Crkvom kroz čitavu crkvenu godinu, donijet je novi liturgijski kalendar s molitvama za spomendane onih svetaca koji se u našem narodu više časte. I pjesme nisu više dodane u posebnom odsjeku, nego su uklopljene u pojedina liturgijska vremena i k molitvama svetkovina da bi se što više naglasila liturgijska povezanost molitava i pjesama. Na kraju je dodana kratka vjerska pouka za odrasle koja nije iscrpna, nego će poslužiti tek kao podsjetnik za obnovu onog vjerskog znanja što ga vjernik dobiva u mladim godinama polazeći vjeronauk.

Temelj ovom izdanju je "Kruh nebeski" iz godine 1962., a unesene promjene i nadopune dodane su prema Rimskom misalu i novom Redu mise, kao i prema drugim odredbama II. vatikanskog sabora.

Crkvene pjesme uzete su iz izdanja 1962., a dodane su još neke iz ranijih izdanja. Te se prigodne pjesme najčešće pjevaju kod proštenja, hodočašća i drugih skupova izvan bogoslužja.

Želja je i molba izdavača da svaki vjernik ovo novo izdanje "Kruha nebeskog" primi s onakvom ljubavlju i duhovnom koristi s kakvom ga je ljubavlju izdavač priredio (str. 3-4).

Ovaj je predgovor objavljen i u sljedećim izdanjima, sve do 2011. godine.

U tom, dakle, obnovljenom izdanju sadržaj molitvenika je razvrstan pod sljedeće podnaslove: *Predgovor* (str. 3-4); *Pregled pomičnih svetkovina* (str. 5-6); *Molitve koje treba znati svaki kršćanin* (str. 7-12); *Svagdanje molitve* (str. 13-21); *Sveta Misa* (str. 22-83); *Crkvene pobožnosti* (str. 84-180); *Sveti sakramenti* (str. 181-288); *Crkvena godina* (str. 289-457); *Posebne pobožnosti* (str. 458-523); *Pregled katoličke vjerske nauke* (str. 524-530); *Ispovijest vjere pape Pavla VI.* (str. 530-541).

Zaključak

Premda u sjedištu Hrvatskoga književnoga društva Sv. Jeronima nedostaju primjerci više od 15 različitih izdanja molitvenika "Kruh nebeski", sačuvani primjerci pružaju nam ipak prilično podataka da mognemo upoznati dio dugovječnog izdavačkog podhvata HKD-a Sv. Jeronima, počevši od 1909. godine pa sve do 2011. godine. U tom razdoblju od preko jednog stoljeća, molitvenik "Kruh nebeski" doživio je 46 izdanja.

Jezgru mu je oblikovao isusovac Josip Celinščak, a dopunio ju biskup dr. Ivan Šarić. Tijekom vremena uređivali su ga članovi Društva, a poimence su to činili: dr. Josip Lončarić, dr. Stjepan Markulin, dr. Josip Andrić i dr. Antun Ivandija.

Zadržao je svoje prvotno ime "Kruh nebeski" tijekom cijeloga razdoblja izlaženja, a podnaslov se tijekom vremena mijenjao, pa ga nalazimo u sljedećim oblicima: "Molitvena i poučna knjižica", "Crkveni molitvenik", te samo "Molitvenik" (dodatno: "Katolički molitvenik").

Bitno obilježje molitvenika bilo je dugo vremena kalendar, koji je uz imena svetaca i blagdana imao samo dane u mjesecu, a dani u tjednu bili

su označeni slovima od A do g, tako da se njime moglo koristiti u svim godinama. Drugo obilježje molitvenika je zbirka bogoslužnih pjesama iz svih bogoslužnih vremena, objavljena redovito na njegovom posljednjem dijelu. Tijekom dužeg vremena molitvenik je bio opremljen i kratkim kršćanskim naukom za odrasle, kao podsjetnikom onoga što su odrasli učili kao djeca na vjeronauku.

Usprkos mnogobrojnoj molitveničkoj ponudi na hrvatskom jeziku, molitvenik "Kruh nebeski" postao je po svojoj dugovječnosti i po mnogobrojnoj uporabi u hrvatskom katoličkom narodu pouzdan vodič u duhovnom životu i osobnoj pobožnosti hrvatskoga katoličkog vjernika.

Dodatak: Popis molitvenika "Kruh nebeski"

U prilogu ovom članku donosim popis većeg dijela izdanja molitvenika "Kruh nebeski", koje sam imao neposredno u rukama i mogao ih izravno popisati. Ovaj popis je ujedno poziv onim čitateljima koji možda posjeduju koje izdanje, ovdje nepopisano, da nam ga dostave, barem na ogled, kako bismo mogli ovaj popis upodpuniti.

CELINŠĆAK, Josip. ***Kruh nebeski***. Pn: *Molitvena i poučna knjižica. Složio ju Josip Celinšćak, svećenik Družbe Isusove. Izdalo Društvo Sv. Jeronima, s dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke i starješinstva redovničkoga. U Zagrebu. Tisak Hrv. kat. tiskovnog društva, 1909*. Izd. Društvo Sv. Jeronima. Zagreb, [1]1909., [2] + XVI + 480 stranica. — Dostupnost: KGZ (Knjižnica grada Zagreba).

CELINŠĆAK, Josip. ***Kruh nebeski***. Pn: *Molitvena i poučna knjižica. Složio ju Josip Celinšćak, svećenik Družbe Isusove. Izdalo Društvo Sv. Jeronima,s dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke i starješinstva redovničkoga. Drugo izdanje. U Zagrebu. Tisak Hrv. kat. tiskovnog društva, 1910.* Izd. Društvo Sv. Jeronima. Zagreb, [2]1910., [2] + XVI + 480 stranica. — Nije naveden niz "Jeronimske knjige", ali je rukom dopisan broj 163. Odobrenje: Nihil obstat, dr. Valentin Čebušnik, cenzor. Br. 5777. Imprimatur. U Zagrebu, dne 28. listopada 1909. Generalni vikar: I. Krapac, v. r., pomoćni biskup. Sva prava pridržana. Tisak Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom rascvjetanoga križa. Visina: 13,2 cm (korice 14 cm), širina: 9,4 cm (korice 10 cm). — Pregled sadržaja: *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. III.); *Druge pomične svetkovine, koje nijesu u skrižaljci* (str. IV.); *Posti* (str. IV.); *Siječanj ... Prosinac* (str. V.-XVI.); *Molitve* (str. 1-320); *Dodatak* (str. 321-412); *Pjesme* (str. 413-474); *Kazalo* (str. 475-480). — Dostupnost: HKD.

ŠARIĆ, Ivan. ***Crkveni molitvenik***. Pn: *Za sve biskupije, u kojima se govori hrvatski*. Složio dr. Ivan Šarić, biskup. Izdali biskupi hrvatski. Nakl. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, 1921., [2] + 118 stranica + III + 1 prazna. — Odobrenje: Nihil obstat, dr. Josip Lončarić, censor. Br. 4346. Imprimatur. U Zagrebu 10. svibnja 1921., dr. Dominik Premuš, posvećeni biskup, generalni vikar. Sva prava pridržana. Tisak Nadbiskupske tiskare. Uvez u tvrde plastificirane korice s reljefnim prikazom knjige, kaleža, hostije i križeva. Visina: 15 cm (korice 15,5 cm), širina: 9,5 cm (korice 10 cm). — Pregled sadržaja: *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 1-5); *Molitve* (str. 6-118); *Kazalo* (str. I.-III.). — Dostupnost: NAZ.

ŠARIĆ, Ivan; CELINŠĆAK, Josip. ***Kruh nebeski***. Pn: *Crkveni molitvenik*. Složili dr. Ivan Šarić, biskup i Josip Celinšćak, svećenik Družbe Isusove. Treće izdanje. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [3]1921., XXIV + [2] + 366 + VI stranica + 2 prazne. — Nije naveden niz "Jeronimske knjige", ali je rukom dopisan broj 199f. Odobrenje: Nihil obstat, dr. Josip Lončarić, cenzor. Br. 4346. Imprimatur, u Zagrebu 10. svibnja 1921., dr. Dominik Premuš, posvećeni biskup, generalni vikar. Sva prava pridržana. Tisak Nadbiskupske tiskare. Uvez u tvrde plastificirane korice, s reljefom koji prikazuje Isusa kako pričešćuje apostole. Visina: 15,5 cm (korice 16 cm), širina: 10 cm (korice 10,5 cm). — Pregled sadržaja: HKD SV. JERONIMA. *Predgovor* (str. V.-VIII.); *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. IX.); *Druge neke pomične svetkovine* (str. X.-XI.); *Kada je post?* (str. XI.-XII.); Kalendarski mjeseci (str. XIII.- XXIV.); *I. dio. Crkveni molitvenik* (str. 1-2, 6-118): *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 1-5); *II. dio. Posebne molitve* (st. 119-285); *Pjesme* (str. 286-366); *Kazalo* (str. I.-VI.). — Dostupnost: HKD.

CELINŠĆAK, Josip. ***Kruh nebeski***. Pn: *Molitvena i poučna knjižica. Složio ju Josip Celinšćak, svećenik Družbe Isusove. Izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima u Zagrebu, s dopuštenjem Nadbiskupske duhovne oblasti zag-*

rebačke, 8. IV. 1930., broj 2543, i starješinstva redovničkoga. Četvrto izdanje. U Zagrebu. Nadbiskupske tiskare, 1930. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [4]1930., XVIII + 19-509 stranica + 3 prazne. — Nije naveden niz "Jeronimske knjige", ali je rukom dopisan broj 344. Tisak Nadbiskupske tiskare. Uvez u tvrde plastificirane korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13,3 cm (korice 13,8 cm), širina: 9 cm (korice 9,7 cm). — Pregled sadržaja: *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. III.); *Druge neke pomične svetkovine* (str. IV.-V.); *Kada je post?* (str. V.-VI.); *Siječanj ... Prosinac* (str. VII.-XVIII.); *Molitve* (str. 19-318); *Dodatak* (str. 319-411); *Pjesme* (str. 411-495); *Gdje je što* (str. 497-509). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Peto izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 409*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [5]1933., 479 stranica + 1 prazna. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga četrista deveta. Prema trećem izdanju popunili i priredili dr. Josip Lončarić, dr. Stjepan Markulin i dr. Josip Andrić. S dopuštenjem Nadbiskupske duhovne oblasti zagrebačke od 28. travnja 1933., broj 2891. Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13 cm (korice 13,8 cm), širina: 9 cm (korice 10 cm). — Pregled sadržaja: *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 5-8); *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 9); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 10-11); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 11-12); *O oprostima* (str. 12-14); Kalendarski mjeseci (str. 15-26); *I. Crkveni molitvenik* (str. 27-166); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-459); *Sadržaj* (str. 461-476); Opis slika (str. 477); Popis izdanja (str. 478); Oglas (str. 479). — Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Šesto izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 409*.[!] Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [6]1933., 479 stranica + 1 prazna. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga četrista deveta. Prema trećem izdanju popunili i priredili dr. Josip Lončarić, dr. Stjepan Markulin i dr. Josip Andrić. S dopuštenjem Nadbiskupske duhovne oblasti zagrebačke od 28. travnja 1933., broj 2891. Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. — Dostupnost: NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Sedmo izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 409*.[!] Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [7]1934., 479 stranica + 1 prazna. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga četrista deveta [rukom ispravljeno u: 452a]. S dopuštenjem Nadbiskupske duhovne oblasti zagrebačke od 28. travnja 1933., broj 2891. Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13,2 cm (korice 13,5 cm), širina: 9 cm (korice 9,5 cm). — Pregled sadržaja: *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 5-8); *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 9); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 10-11); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 11-12); *O oprostima* (str. 12-14); *Siječanj ... Prosinac* (str. 15-26); *I. Crkveni molitvenik* (str. 27-166); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-459); *Sadržaj* (str. 461-477); Opis slika (str. 478); Popis izdanja (str. 479); Oglas (str. 480). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Osmo izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 409*.[!] Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [8]1935., 479 stranica + 1 prazna. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga četrista deveta. Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13 cm, širina: 8,6 cm. — Dostupnost: NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Deveto izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 409*.[!] Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [9]1936., 520 stranica. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga četrista deveta [rukom ispravljeno u: 516a]. Odobrenje: Ordinariatus archidioecesis Zagrebiensis, nr. 4410, nihil obstat, o. Dionisius Andrašec, censor; imprimatur, Zagreb, die 5. Junii 1936., dr. Antonius Slamić, provicarius generalis (str. 4). Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13 cm (korice 13,8 cm), širina: 8,6 cm (korice 9,2 cm). — Pregled sadržaja: *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 5-8); *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 9); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 10-11); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 11-

12); *O oproštenjima* (str. 12-14); Kalendarski mjeseci (str. 15-26); *I. Crkveni molitvenik* (str. 27-166); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-462); *Kršćanski nauk* (str. 463-502); *Sadržaj* (str. 503-519); Opis slika i popis izdanja (str. 520). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Deseto izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 513*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [10]1936., 520 stranica. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga pet stotina trinaesta. Odobrenje: Ordinariatus archidioecesis Zagrebiensis, Nr. 8408. Nihil obstat, o. Dionisius Andrašec, censor. Imprimatur. Zagreb, die 12. Novembris 1936., dr. Franciscus Salis, episcopus consecratus, vicarius generalis (str. 4). Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu, a dio u plastične korice, s istim reljefom, te s uložnicom. Visina: 13 cm (korice 13,5 cm), širina: 8,6 cm (korice 9,2 cm). — Pregled sadržaja: *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 5-8); *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 9); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 10-11); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 11-12); *O oproštenjima* (str. 12-14); Kalendarski mjeseci (str. 15-26); *I. Crkveni molitvenik* (str. 27-166); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-462); *Kršćanski nauk* (str. 463-502); *Sadržaj* (str. 503-519); Opis slika i popis izdanja (str. 520). — Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Jedanaesto izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 560*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [11]1938., 520 stranica. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga pet stotina šesdeseta. Odobrio: Ordinariatus archidioecesis Zagrebiensis, nr. 6597, nihil obstat, o. Dionisius Andrašec, censor; imprimatur, Zagreb, die 10. Augusti 1938., dr. Franciscus Salis, episcopus consecratus, vicarius generalis (str. 4). Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13,2 cm (korice 13,7 cm), širina: 8,9 cm (korice 9,2 cm). — Pregled sadržaja: *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 5-8); *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 9); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 10-11); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 11-12); *O oproštenjima* (str. 12-14); Kalendarski mjeseci (str. 15-26); *I. Crkveni molitvenik* (str. 27-166); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-462); *Kršćanski nauk* (str. 463-502); *Sadržaj* (str. 503-519); Opis slika i popis izdanja (str. 520). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Dvanaesto izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 590*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [12]1940., 520 stranica. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga pet stotina devedeseta. Odobrio: Ordinariatus archidioecesis Zagrebiensis, Nr. 3994. Nihil obstat, dr. Carolus Hren, censor. Imprimatur, Zagreb, die 8. Maii 1940., dr. Franciscus Salis, episcopus consecratus, vicarius generalis (str. 4). Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13,2 cm (korice 13,8 cm), širina: 8,7 cm (korice 9,2 cm). — Pregled sadržaja: *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 5); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 6-7); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 7-8); *O oproštenjima* (str. 8-10); *Siječanj ... Prosinac* (str. 11-22); *I. Crkveni molitvenik* (str. 23-166): *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 25-28); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-462); *Kršćanski nauk* (str. 463-502); *Sadržaj* (str. 503-519); Opis slika i popis izdanja (str. 520). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Trinaesto izdanje. Niz: *Jeronimska knjiga 622*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [13]1941., 520 stranica. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga šest stotina dvadeset druga. S dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 23. travnja 1941., broj 3806. Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Narodna tiskara u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13 cm (korice 13,8 cm), širina: 8,8 cm (korice 10 cm). — Pregled sadržaja: *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 5); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 6-7); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 7-8); *O oproštenjima* (str. 8-10); Kalendarski mjeseci (str. 11-22); *I. Crkveni molitvenik* (str. 23-166): *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 25-28); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-462); *Kršćanski nauk* (str. 463-502); *Sadržaj* (str. 503-519); Opis slika i popis izdanja (str. 520). — Opis slika i popis izdanja u cijelosti slovi: *Sliku na 2. stranici naslikao Karlo Dolci (1616. do 1686.). Slike Križ-*

noga puta naslikao Fridrik Overbeck (1789. do 1869.), a originali se nalaze u Rimu. Ostale slike su od R. Cramera. Prvo izdanje izašlo god. 1909., priredio ga Josip Celinšćak D. I. Drugo izdanje izašlo god. 1910., posve jednako kao i prvo. Treće izdanje izašlo god. 1921. na osnovu predašnjih izdanja, priredili [ga] *dr. Ivan Ev. Šarić, nadbiskup, i dr. Josip Lončarić. Četvrto izdanje izašlo g. 1930. prema prvom i drugom izdanju, priredio* [ga] *dr. Josip Lončarić. Peto izdanje izašlo god. 1933. prema trećem izdanju, popunili i priredili* [ga] *dr. Josip Lončarić, dr. Stjepan Markulin i dr. Josip Andrić. Šesto izdanje izašlo god. 1933., posve jednako kao i peto. Sedmo izdanje izašlo god. 1934., osmo izdanje izašlo god. 1935., IX. i X. izdanje izašlo god. 1936., XI. izdanje izašlo god. 1938., XII. izdanje izašlo god. 1940.* (str. 520). — Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Trinaesto izdanje [rukom dodano: a]. Niz: *Jeronimska knjiga 646*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [13]1941., 520 stranica. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. S dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 23. travnja 1941., broj 3806. Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Narodna tiskara u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13 cm (korice 13,8 cm), širina: 8,8 cm (korice 10 cm). — Pregled sadržaja: *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 5); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 6-7); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 7-8); *O oproštenjima* (str. 8-10); Kalendarski mjeseci (str. 11-22); *I. Crkveni molitvenik* (str. 23-166): *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 25-28); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-462); *Kršćanski nauk* (str. 463-502); *Sadržaj* (str. 503-519); Opis slika i popis izdanja (str. 520). — Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Trinaesto izdanje [rukom dodano: c]. Niz: *Jeronimska knjiga 663*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [13]1941., 520 stranica. — Priredilo i izdalo HKD Sv. Jeronima. Jeronimska knjiga šest stotina šestdeset treća [rukom ispravljeno u: 696, a na naslovnici u: 691]. S dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 23. travnja 1941., broj 3806. Sva prava pridržava Društvo Sv. Jeronima. Tisak: Narodna tiskara u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, s reljefnim kaležom i kupolom Sv. Petra u Rimu. Visina: 13 cm (korice 13,6

cm), širina: 9 cm (korice 9,5 cm). — Pregled sadržaja: *Skrižaljka pomičnih svetkovina* (str. 5); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 6-7); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 7-8); *O oproštenjima* (str. 8-10); Kalendarski mjeseci (str. 11-22); *I. Crkveni molitvenik* (str. 23-166): *Nadbiskupi i biskupi hrvatski* (str. 25-28); *II. Posebne molitve* (str. 167-350); *III. Pjesme* (str. 351-462); *Kršćanski nauk* (str. 463-502); *Sadržaj* (str. 503-519); Opis slika i popis izdanja (str. 520). — Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Četrnaesto izdanje. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [14]1948., 704 stranice. — S dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 5. prosinca 1947., broj 6749/1947. Tisak: "Tipografija" grafičkog nakladnog zavoda u Zagrebu. Uvez u tvrde plastificirane korice s hrbtom obloženim u platno, sa utisnutim rascvjetalim križem. Visina: 11 cm (korice 11,5 cm), širina: 7,5 cm (korice 8,3 cm). — Pregled sadržaja: *Križaljka pomičnih svetkovina* (str. 5); *Druge neke pomične svetkovine* (str. 6-7); *Što je nemrs, a što je post?* (str. 7-9); *O oproštenjima* (str. 9-11); Kalendarski mjeseci (str. 12-23); *I. Crkveni molitvenik* (str. 25-200); *II. Posebne molitve* (str. 201-463); *III. Pjesme* (str. 465-604); *Kršćanski nauk za odrasle* (str. 605-686); *Sadržaj* (str. 687-704). — Dostupnost: HKD, NAZ.

Mali Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, 1949., 255 stranica + 1 prazna. — S dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 22. VII. 1949., br. 3435. Tisak: "Tipografija" grafičko-nakladnog zavoda u Zagrebu. Uvez u tvrde korice, na hrbtu presvučene platnom. Visina: 9,8 cm (korice: 10,1 cm), širina: 7,1 cm (korice 7,6 cm). — Pregled sadržaja: *I. Crkveni molitvenik* (str. 5-94); *II. Posebne molitve* (str. 95-167); *Pjesme* (str. 168-195); *Kršćanski nauk* (str. 196-244); *Podvorba kod svete Mise* (str. 245-250); *Sadržaj* (str. 251-255). — Dostupnost: HKD.

Mali Kruh nebeski. Pn: *Crkveni molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, 1951., 319 stranica + 1 prazna. — S dopuštenjem duhovne oblasti Nadbiskupije zagrebačke od 26. III. 1951., br. 1736. Tisak: "Štamparija novina", Zagreb. Uvez u tvrde korice, na hrbtu presvučene platnom. Visina: 10 cm (korice: 10,5 cm), širina: 7,2 cm (korice 8 cm). — Pregled sadržaja: *I. Crkveni molitvenik* (str. 5-106); *II. Posebne molitve*

(str. 107-188); *Pjesme* (str. 189-218); *Kršćanski nauk* (str. 219-272); *Podvorba kod svete Mise* (str. 273-279); *Čin Misi*. Pn: *Staroslavenski* (str. 280-288); *Svećenička subota* (str. 289-292); *Za duše u čistilištu* (str. 293-296); *Kalendar* (str. 297-312); *Sadržaj* (str. 313-319). — Dostupnost: HKD, NSK, KGZ.

Kruh nebeski. Izd. Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu i HKD Sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu. Beograd-Zagreb, 1958., 384 stranice. — Odobrenjem Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, dne 17. VII. 1957., br. 3739. Tisak: "Štamparija DOZ", Beograd. Uvez je različit: plastificirane tvrde korice sa zlatotiskom križa, ili tvrde korice presvučene platnom, sa zlatotiskom križa ili utisnutim Isusovim monogramom, ili plastificirane tvrde korice s utisnutim Isusovim monogramom. Visina: 11,7 cm (korice 12,2 cm), širina: 8,5 cm (korice 9 cm). — Pregled sadržaja: *I. Crkvene molitve* (str. 3-81); *II. Moj dan* (str. 83-112); *III. Moja nedjelja* (str. 113-191); *IV. Moj život u Gospodinu* (str. 193-270); *V. Himni, sekvence i pjesme* (str. 271-369); *Pogovor* (str. 370-375); *Sadržaj* (str. 376-384). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Izd. Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu. Beograd, 1963., 448 stranica. — Premda je izdavač Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu, molitvenik je HKD-a Sv. Ćirila i Metoda. Odobreno od crkvenih vlasti pod br. 3078/1962. Tisak: "Srboštampa", Beograd, Zmaj Jovina 39. Uvez s mekanim koricama umetnutim u plastični ovitak, s utisnutim križem i naslovom. Visina: 11,8 cm (korice 12,2 cm), širina: 8,3 cm (korice 8,9 cm). — Pregled sadržaja: *Crkvene molitve* (str. 3-99); *Svagdanje molitve* (str. 100-108); *Sveti sakramenti* (str. 109-267); *Sveta vremena* (str. 268-301); *U zajednici sa svetima* (str. 302-324); *Pjesme* (str. 325-434); *Sadržaj* (str. 435-448). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Izd. Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu. Beograd, 1964., 447 stranica + 1 prazna. — Premda je izdavač Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu, molitvenik je HKD-a Sv. Ćirila i Metoda. Odobreno od crkvenih vlasti pod br. 3078/1962. Tisak: "Srboštampa", Beograd, Zmaj Jovina 39. Uvez s mekanim koricama umetnutim u plastični ovitak, s utisnutim križem i naslovom, ili u plastične korice, s utisnutim križem i naslovom. Visina: 11,5 cm (korice 12 cm), širina: 8,5 cm

(korice 9,3 cm). — Dostupnost: HKD, osobini primjerak Dragice Razum rođ. Šoić.

Kruh nebeski. Izd. Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu. Beograd, 1965., 447 stranica + 1 prazna. — Premda je izdavač Nadbiskupski ordinarijat u Beogradu, molitvenik je HKD-a Sv. Ćirila i Metoda. Odobreno od crkvenih vlasti pod br. 3078/1962. Tisak: "Srboštampa", Beograd, Zmaj Jovina 39. Uvez s mekanim koricama umetnutim u plastični ovitak, s utisnutim križem i naslovom. Visina: 11,5 cm (korice 12,3 cm), širina: 8,5 cm (korice 9,3 cm). — Pregled sadržaja: *Crkvene molitve* (str. 3-97); *Svagdanje molitve* (str. 98-104); *Sveti sakramenti* (str. 105-264); *Sveta vremena* (str. 265-301); *U zajednici sa svetima* (str. 302-329); *Pjesme* (str. 330-431); *Sadržaj* (str. 433-447). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, 1966., 447 stranica + 1 prazna. — Odobreno od crkvenih vlasti pod br. 3078/1962. Tisak: "Srboštampa", Beograd, Dobračina 8. Uvez u plastične korice, s utisnutim križem i naslovom. Visina: 11,5 cm (korice 12 cm), širina: 8,5 cm (korice 9,3 cm). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [31]1974., 560 stranica. —Uredio: dr. Antun Ivandija. — Dostupnost: NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [32]1977., 560 stranica. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 32. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, br. 2063/1977., dne 15. X. 1977., generalni vikar dr. Josip Lach. Tisak: GIP "Štampa", Osijek. Uvez u tvrde korice obložene spužvom i plastikom, sa zlatotiskom križa i naslova. Visina: 11,8 cm (korice 12,6 cm), širina: 8 cm (korice 9 cm). — Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH, br. 4867/1-1972., od 29. XII. 1972. (str. 560). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [33]1980., 560 stranica. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 33. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, br. 2063/1977., dne 15. X.

1977., generalni vikar dr. Josip Lach. Tisak: GIP "Štampa", Osijek. Uvez dijelom u tvrde plastificirane korice, a dijelom u tvrde korice obložene spužvom i plastikom, sa zlatotiskom križa i naslova. Visina: 11,6 cm (korice 12,2 cm), širina: 8 cm (korice 8,5 cm). — Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH, br. 4867/1-1972., od 29. XII. 1972. (str. 560). — Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [34]1983., 560 stranica. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 34. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, br. 2063/1977., dne 15. X. 1977., generalni vikar dr. Josip Lach. Tisak: GRO "Plamen", Slavonski Brod. Uvez u tvrde plastificirane korice razne boje, sa zlatotiskom križa i naslova. Visina: 11,5 cm (korice 12 cm), širina: 8 cm (korice 8,5 cm). — Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH, br. 4867/1-1972., od 29. XII. 1972. (str. 560).— Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [35]1985., 560 stranica. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 35. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, br. 2063/1977., dne 15. X. 1977., generalni vikar dr. Josip Lach. Tisak: GRO "Plamen", Slavonski Brod. Uvez u tvrde plastificirane korice razne boje, sa zlatotiskom križa i naslova. Visina: 11,5 cm, širina: 8 cm. — Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH, br. 4867/1-1972., od 29. XII. 1972. (str. 560).— Dostupnost: NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [36]1987., 560 stranica. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 36. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, br. 2063/1977., dne 15. X. 1977., generalni vikar dr. Josip Lach. Tisak: GRO "Plamen", Slavonski Brod. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom križa i naslova. Visina: 11,5 cm (korice 12 cm), širina: 8 cm (korice 8,5 cm).— Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH, br. 4867/1-1972., od 29. XII. 1972. (str. 560).— Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [37]1989., 560 stranica. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 37. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, br. 2063/1977., dne 15. X. 1977., generalni vikar dr. Josip Lach. Tisak: Narodna tiskara i knjigovežnica, Kutina. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom križa i naslova. Visina: 11,7 cm (korice 12,2 cm), širina: 8,3 cm (korice 9 cm).— Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH, br. 4867/1-1972., od 29. XII. 1972. (str. 560).— Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [38]1990., 560 stranica. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 38. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, br. 2063/1977., dne 15. X. 1977. Tisak: TIZ "Zrinski", Čakovec. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom križa i naslova. Visina: 11,6 cm (korice 12,2 cm), širina: 8,3 cm (korice 9 cm). — Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH, br. 4867/1-1972., od 29. XII. 1972. (str. 560). — Pregled sadržaja: *Predgovor* (str. 3-4); *Pregled pomičnih svetkovina* (str. 5-6); *Molitve koje treba znati svaki kršćanin* (str. 7-12); *Svagdanje molitve* (str. 13-21); *Sveta Misa* (str. 22-83); *Crkvene pobožnosti* (str. 84-180); *Sveti sakramenti* (str. 181-288); *Crkvena godina* (str. 289-457); *Posebne pobožnosti* (str. 458-523); *Pregled katoličke vjerske nauke* (str. 524-530); *Ispovijest vjere pape Pavla VI.* (str. 530-541); *Sadržaj* (str. 543-559). — Dostupnost: HKD, NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, [39]1992., 559 stranica + 1 prazna. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 39. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Tisak: Tipografija, Đakovo. Visina: 12 cm, širina: 8,1 cm. — Dostupnost: NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Jeronima (Sv. Ćirila i Metoda). Zagreb, [40]1994., 559 stranica + 1 prazna. — Naslov na stranici s podatci-

ma o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 40. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Tisak: Tipografija, Đakovo. Visina: 12 cm, širina: 8,1 cm. — Dostupnost: NSK.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda (Sv. Jeronima). Zagreb, [41]1996., 559 stranica + 1 prazna. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 41. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, br. 2063/1977., dne 15. X. 1977. Tisak: Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina. Uvez u tvrde plastificirane korice. Visina: 12 cm (korice 12,3 cm), širina: 8,1 cm (korice 8,5 cm). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [42]2001., 551 stranica + 1 prazna. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 42. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu. Tisak: Novi Time d.o.o., Đakovo. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom križa i naslova. Visina: 12 cm (korice 12,8 cm), širina: 7,9 cm (korice 8,2 cm). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [43]2003., 554 stranice + 2 prazne. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 43. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu. Tisak: "A. G. Matoš" d.d., Samobor. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom Kristova monograma, naslova i izdavača, s obrubom. Visina: 12 cm (korice 12,8 cm), širina: 7,9 cm (korice 8,5 cm). — Pregled sadržaja: *Predgovor* (str. 3-4); *Pregled pomičnih svetkovina* (str. 5-6); *Molitve koje treba znati svaki kršćanin* (str. 7-12); *Svagdanje molitve* (str. 13-21); *Sveta Misa* (str. 22-83); *Crkvene pobožnosti* (str. 84-182); *Sveti sakramenti* (str. 183-290); *Crkvena godina* (str. 291-462); *Posebne pobožnosti* (str. 463-519); *Pregled katoličke vjerske nauke* (str. 520-526); *Ispovijest vjere pape Pavla VI.* (str. 527-537); *Sadržaj* (str. 538-553). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [44]2005., 554 stranice + 2 prazne. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 44. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu. Tisak: "A. G. Matoš" d.d., Samobor. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom Kristova monograma, naslova i izdavača, s obrubom. Visina: 12 cm (korice 12,8 cm), širina: 7,9 cm (korice 8,2 cm). — Pregled sadržaja: *Predgovor* (str. 3-4); *Pomične svetkovine i blagdani do 2026*. (str. 5-6); *Molitve koje treba znati svaki kršćanin* (str. 7-12); *Svagdanje molitve* (str. 13-21); *Sveta Misa* (str. 22-83); *Crkvene pobožnosti* (str. 84-182); *Sveti sakramenti* (str. 183-290); *Crkvena godina* (str. 291-462); *Posebne pobožnosti* (str. 463-519); *Pregled katoličke vjerske nauke* (str. 520-526); *Ispovijest vjere pape Pavla VI.* (str. 527-537); *Sadržaj* (str. 538-553). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [45]2008., 554 stranice + 2 prazne. — Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 45. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu. Tisak: "A. G. Matoš" d.d., Samobor. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom Kristova monograma, naslova i izdavača, s obrubom. Visina: 12 cm (korice 12,8 cm), širina: 7,9 cm (korice 8,2 cm). Cijena: 45,00 kuna. — Pregled sadržaja: *Predgovor* (str. 3-4); *Pomične svetkovine i blagdani do 2026*. (str. 5-6); *Molitve koje treba znati svaki kršćanin* (str. 7-12); *Svagdanje molitve* (str. 13-21); *Sveta Misa* (str. 22-83); *Crkvene pobožnosti* (str. 84-182); *Sveti sakramenti* (str. 183-290); *Crkvena godina* (str. 291-462); *Posebne pobožnosti* (str. 463-519); *Pregled katoličke vjerske nauke* (str. 520-526); *Ispovijest vjere pape Pavla VI.* (str. 527-537); *Sadržaj* (str. 538-553). — Dostupnost: HKD.

Kruh nebeski. Pn: *Molitvenik*. Izd. HKD Sv. Jeronima. Zagreb, [46]2011., 554 stranice + 2 prazne. — Bez ISBN-a. Naslov na stranici s podatcima o molitveniku: *Katolički molitvenik*. 46. izdanje. Uredio: dr. Antun Ivandija. Odobrava: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu. Tisak: "A. G. Matoš" d.d., Samobor. Uvez u tvrde plastificirane korice, sa zlatotiskom Kristova monograma, naslova i izdavača, s obrubom. Visina: 12 cm (korice 12,8 cm), širina: 8 cm (korice 8,5 cm). Cijena: 45,00 kuna. — Pregled sadržaja: *Predgovor* (str. 3-4); *Pomične svetkovine i blagdani do 2026*. (str. 5-6); *Molitve koje treba znati svaki kršćanin* (str. 7-12); *Svagdanje molitve* (str. 13-21); *Sveta Misa* (str. 22-83); *Crkvene pobožnosti* (str. 84-182); *Sveti sakramenti* (str. 183-290); *Crkvena godina* (str. 291-462); *Posebne pobožnosti* (str. 463-519); *Pregled katoličke vjerske nauke* (str. 520-526); *Ispovijest vjere pape Pavla VI.* (str. 527-537); *Sadržaj* (str. 538-553). — Dostupnost: HKD.

Nevenka KAUZLARIĆ

Povijest grkokatoličkog samostana u Marči
Posvećeno Marčanskoj Bogorodici

Marčanska Bogorodica u društvu Sv. Mihaela Arkanđela i grkokatoličkih marčanskih biskupa na spomen-ploči ponovno se nalazi u Marči, na posjedu Grkokatoličkog sjemeništa iz Zagreba.

Prošle su 273 godine otkako im je bio opljačkan i zapaljen stari dom u Marči. Zahvaljujući anonimnom slikaru i čuvarima vjerskih svetinja, lik je Marčanske Bogorodice ostao sačuvan. Gledam je. Lice mi je prepoznatljivo. Slikaru kao da su za predložak poslužile žene domaćice iz Marče i nedalekih Mostara. Tako je Marčansku Bogorodicu s Djetetom u ruci približio zemaljskoj majci patnici. I odjeća joj je vrlo jednostavna. Bogomajci nije potrebna raskoš. Zemaljska pak majka onoga vremena koja se spašavala u kloštransko-marčanskom kraju pred turskim osvajačima, jedva je tkanjem namaknula platna za najnužniju odjeću i ručnike.

Uz rub eliptične slike Marčanske Bogorodice, štovanje Majke upisano je starohrvatskim jezikom i staroslavenskim pismom:

Bogorodice, Tebe veličamo koju štuju kerubini i uistinu slave serafini! Tebe Vječnu koja si rodila Riječ-Boga![1]

Kad je prije 400 godina zagrebački biskup Petar Domitrović ponudio prebjezima iz "turskih zemalja" znatan dio marčanskog imanja u vlasništvu Zagrebačke biskupije, da se tamo konačno skrase sjedinjeni u kršćanskoj vjeri bizantskog i rimskog obreda, nije mogao slutiti da mu tu gestu dobrote, mira i privrednog oporavka, nikada ne će, naglašavam - nikada, oprostiti politički i vjerski pripadnici Pećke patrijaršije. Grkokatolici, bazilijanci, na temeljima razorene crkve Svih svetih u Marči izgradili su, pa s vremenom dograđivali i uljepšavali samostan (manastir) posvećen Sv. Mihaelu Arkanđelu. Osim monaha bazilijanaca i njihovih biskupa (vladika), pa duhovnog predstavnika istine i hrabrosti Mihaela

[1] Prijevod: dr. sc. Marica Čunčić, ravnateljica Staroslavenskog instituta u Zagrebu.

Arkanđela, u prekrasnom zdanju grkokatoličkog marčanskog samostana, stanovala je i Bogomajka.

Marčanska Bogorodica s naslovnice Žumberačkog krijesa, kalendara za 2012. godinu.

Bilo je tu mjesta za sve što ljudski život čini osmišljenim i korisnim. Stari prijatelji, pčela i cvijet, stvarali su najbolji medonosni lijek za stanovnike samostana i goste njihove, i silno potreban vosak za svijeće voštanice. Ribe su nadohvat ruke plivale čistom rijekom Glogovnicom i u umjetnom jezeru. Ptice su u krošnjama prastara drveća gradile porodična gnijezda i brinule o pernatim potomcima svojim, jednako kao i u Početku. Znalo se kad će ptičji pjevački zbor održati koncert i kad će nastupiti solist slavuj. Na večernji zvon zaustavili bi se težaci na putu kući i prekrižili. Iz crkve Sv. Mihaela Arkanđela put Neba je odlazila zajednička molitva. Sva Božja stvorenja na zemlji, u vodi i u zraku uskladila su suživot. Molilo se, radilo, stvaralo.

Majci Božjoj nije smetalo ako se netko pred Njezinom zemaljskom slikom pomolio na grčkom jeziku, drugi na starohrvatskom ili možda na latinskom. Svejedno. Bitna je bila misao, što se molitvom želi postići, za koga se moli ili što se slavi.

Ali čovjek-zloduh nije bio zadovoljan ni darovanim imanjem, ni ljudima sjedinjenima u molitvi. Godine 1631., mjeseca ožujka, u selu Bešlincu boravi egzarh Eufemije iz Pećke patrijaršije. Zagrebačkom biskupu javlja da je došao pogledati kako tu žive "njihovi kršćani". U povijesti Dubrave Ljudevita Šusteka piše da je namjesnik pećkog patrijarha došao poticati svoje ljude na pobunu protiv sjedinjenih i protiv zagrebačkog biskupa. Godine 1637. buntovnici su opljačkali marčanski grkokatolički samostan.

Drugu veću pobunu i pljačku marčanskog samostana organizirao je severinski pravoslavni biskup Šimun (Simeon) Filipović, 19. studenoga 1735. Njegovi naoružani konjanici i kaluđeri u dosluhu s domaćim lopovima, upali su u samostansku crkvu, zatečene monahe zavezali pa ih pobacali u podrum gdje su ih zvjerski mučili. Opljačkane su stvari odnijeli u Severin. Domaći pijani razbojnicu su bježeći po blatnjavu putu izgubili niz opljačkanih stvari.

Treći, najteži udarac, zadan je Marči prema pričuvnom planu biskupa Šimuna Filipovića, ako Dvorsko ratno vijeće iz Beča vrati Marču zakonitim vlasnicima, grkokatolicima, što se i dogodilo. Sažetak o paklenom planu Šimuna Filipovića iz Severina pisala sam u subotu navečer, 14. srpnja 2012. i usput slušala TV-prijenos Verdijeve opere Nabucco iz Splita. Razmišljala sam kako što sažetije reći o pljački i paležu grkokatoličkog samostana i svih pripadajućih mu gospodarskih zgrada u Marči u čast pravoslavnoga Vidovdana, 28. lipnja 1739. godine, a da ne ponavljam što je već opširnije napisano i u usmenoj predaji zabilježeno. I baš je tada zagrmio operni pjevač, bariton iz Splita u ulozi Nabucca: Pljačkajte! Hram zapalite! Ostala sam zaprepaštena. Kakva podudarnost! Šeststo godina prije Krista i 2000 godina poslije Krista, ništa se nije promijenilo u osvajačkim ratnim pohodima. Isti sam čas napisala: Onda je severinski Nabucco zapovjedio: "Uzmite, nosite, koliko vam stane u kola, u torbe, na konje, a uvečer sve okolo naokolo zapalite!"

Dan prije opće pljačke i paleža odvezene su u Severin *Vlaške povlastice*, vrijedna umjetnička djela, knjige i svetinje što je još bilo ostalo u samostanu od grabeži iz 1735. godine.

Zarobljeni Židovi, u Babilonu na obalama Eufrata, pjevaju čeznutljivu pjesmu svojoj domovini: "Pođi miso na krilima zlatnim / pođi tamo u drage planine / gdje lelujaju lahori blagi / tamo čežnje nam rodni je kraj". Ta je pjesma iz kazališta izašla na ulice razjedinjene i djelomično porobljene Italije i pjevala se kao prevratnička himna. I u našoj razjedinjenoj i od tuđinaca porobljavanoj Hrvatskoj stalno nam se kroz povijest nametao nečiji Nabucco. Od Tatara, Turaka, Napoleona, do kojekakvih političkih fašističkih i komunističkih saveza s drugim državama, bili smo meta za metanastazu, za njihovu vladavinu i useljavanje. Komu danas uputiti misō na krilima zlatnim, osim Bogu? Zar svjetskim moćnicima i njihovu Nabucco-sudu koji nam ne mogu oprostiti pobjedu u nedavnom Domovinskom ratu, pa izmišljaju krivnju našim časnim generalima.[2]

Zahvaljujući križevačkom grkokatoličkom biskupu, mons. Nikoli Kekiću koji je od nekoliko privatnih posjednika kupio u Marči malo više od tri i pol rali zemlje za Grkokatoličko sjemenište u Zagrebu, danas je njegovom upornošću, upornošću njegovih suradnika i darovatelja, na kupljenu imanju izgrađena prekrasna drvena kuća poput brvnare za arhimandriju i zidana spomen-crkva. Ovo malo imanje u površini, a veliko po namjeni, graniči s privatnim posjedima nekadašnjeg velikog grkokatoličkog samostana, kojemu je pripadalo 427 rali zemlje. Nova spomen-crkva s kupolom u bizantskom slogu posvećena je u duhu povijesne baštine Sv. Mihaelu Arkanđelu. U crkvi se nalazi i replika veoma štovane i veličane Marčanske Bogorodice.

Što je u Marči ostalo sačuvano iz ondašnjosti?

Južno, nedaleko od posjeda Grkokatoličkog sjemeništa nalazi se ostatak nekadašnjega biskupskog ribnjaka, danas u posjedu i službi Seoskog turizma. Iz onog vremena na istome se mjestu nalazi kapelica Svih svetih s grobljem, u narodu zvana Sesvetice. To je najstariji (oko 400 godina) vjerski i kulturni spomenik u Marči, do danas sačuvan.

---

[2] Generali Ante Gotovina i Pavao Markač oslobođeni su svake krivnje 16. studenoga 2013. godine. Domovinski rat bio je obranbeni rat.

Vjerujem da će od drva izgrađen dom arhimandrije u svome najprirodnijem ambijentu i zidana spomen-crkva posvećena Sv. Mihaelu Arkanđelu s povratnicom Marčanskom Bogorodicom, u kultiviranu okolišu, biti vrijedna vjersko-kulturna baština. Bit će podsjetnik da je na marčanskom tlu, na staru posjedu Zagrebačke biskupije, prije 400 godina računajući od dana posvete 30. rujna 2012., bilo obnovljeno crkveno jedinstvo u ovom dijelu Europe.

Neka nam je svima na ponos, a prvenstveno Zagrebačkoj nadbiskupiji i Križevačkoj biskupiji! Njime će se dičiti i kloštarivanička župa i općina.

Ove sam godine (2012.) u Mariji Bistrici kupila turističku monografiju Majka Božja Bistrička. Htjela sam još jedanput pročitati, ponoviti, kako je narod ovoga kraja očuvao zavjetni kip crne Gospe, Majke Božje Bistričke, gdje je sve kip bio smješten, sakriven, zakopan, zazidan, da bi se sačuvao u naletima turskih osvajača. Drugo, monografija donosi pregled uglednika hodočasnika u Mariju Bistricu, od nadbiskupa Alojzija Stepinca 1935. Godine, do rimskog prvosvećenika, pape Ivana Pavla II. koji je 1998. godine ispred kipa Majke Božje Bistričke, kardinala Alojzija Stepinca proglasio BLAŽENIM.

Ovu zanimljivu monografiju napisao je dr. Zvonimir Kurečić. Gospodin Kurečić je 1992. godine obranio doktorsku radnju iz kanonskoga prava na Papinskom sveučilištu Gregorijani. Na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove predaje Istočno bogoslovlje i ekumensku teologiju. Preko 30 godina surađuje s hrvatskim grkokatolicima. Križevački biskup, mons. Nikola Kekić imenovao ga marčanskim arhimandritom.

U turističkoj monografiji Marije Bistrice zapisana je posvetna molitva kojom se nadbiskup supomoćnik Alojzije Stepinac, 7. srpnja 1935. zavjetovao Majci Božjoj, Kraljici Hrvata:

Obećajemo da ćemo ti ostati vjerni
i iskreni štovatelji!
Vjerni dok budu žuborili potočići naši,
šumile rijeke naše,
dok se bude pjenilo sinje more naše!
Vjerni dok se budu zelenile livade naše,

dok se budu zlatile njive naše,
dok se budu sjenile tamne šume naše,
dok bude mirisalo cvijeće
domovine naše!

Stepinčevom himnom-molitvom pozdravljamo povratak Marčanske Bogorodice u starinu svoju!

Dodatak

U godini velikog jubileja, proslave 400. obljetnice crkvenog zajedništva u Hrvatskoj s Apostolskom Stolicom u Rimu, u nedjelju 30. rujna 2012., u 11 je sati započelo veličajno slavlje predvođeno križevačkim biskupom Nikolom Kekićem. Osim brojnoga grkokatoličkog svećenstva, nekoliko katoličkih svećenika, časnih sestara, tamošnjeg naroda i predstavnika općine Kloštar-Ivanić, slavlje su uveličali grkokatolici iz Samobora, ponosno istaknuvši svoju zastavu i žumberački grkokatolici noseći svoju uskočku zastavu, odjeveni u žumberačke narodne nošnje.

Po predviđenom programu bila je posvećena spomen-crkva Sv. Mihaela Arkanđela, otkrivena spomen-ploča sedamnaestorici grkokatoličkih biskupa u Marči, održana arhijerejska liturgija Sv. Ivana Zlatoustog i blagoslovljen dom arhimandrije.

Alojz JEMBRIH

Pet Štrosmajerovih pisama Slovencima

Ovdje se prvi put objavljuje pet pisama đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Štrosmajera (Strossmayer, 1815.-1905.),[1] što ih je uputio nekim Slovencima i ustanovama. Ta su pisma pohranjena u Narodnoj i sveučilištnoj knjižnici (Narodna in univerzitetna knjižnica) u Ljubljani gdje sam ih u proljeće 1990.[2] prepisao sa željom da ih jednom i objavim. Činim to tek sada u nadi da će čitateljima časopisa *Marulić* biti zanimljiva, a nekima i izvor novih podataka. Osim toga, u razdoblju u kojemu su pisma pisana još je uvijek, u političkom smislu kod Štrosmajera, prisutna želja za južnoslavenskim jedinstvom na crkvenom i jezičnom planu.

Prvo je pismo Štrosmajer uputio iz Rogaške Slatine 19. srpnja 1877. dr. Janezu Bleiweisu u Ljubljanu.[3]

[1] O njemu vidi: CEPELIĆ, Milko. *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djekovački i srijemski god. 1850.- 1900.* [...]. Zagreb, 1900-1904. — SMIČIKLAS, Tade. *Misli i djela biskupa Strossmayera.* U: *Rad JAZU*, knj. 39, Zagreb, 1888., str. 210-224 — SMIČIKLAS, Tade. *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabarani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice.* Izd. JAZU. Zagreb, 1906. — MATL, Joseph. *Josef Georg Stroßmayer.* U: *Neue osterreichische Biographie*, Bd. IX. Wien, 1956., str. 73-83.

[2] U rukopisnom Odjeljku iste knjižnice. Tada sam još bio docent (1983.-1996.) na Oddelku za slovanske jezike in književnosti u Ljubljani, predajući jezikoslovne predmete iz hrvatskoga jezika (službeni naziv tada u Sloveniji bio je srbohrvaščina).

[3] Janez Bleiweis (1808.-1881.) poznati slovenski novinar i političar; osnivač novina i urednik *Novice* u kojima su do izražaja dolazili nacionalni slovenski interesi. Istaknuo se po unapređenju poljodjelstva, higijene, obrta i manufakture u Sloveniji. Bio je za uvođenje slovenskoga jezika u škole i službene urede. Na političkoj strani bio je lojalan Austriji i Beču. O njemu više u: *Slovenski biografski leksikon*, sv. 1. Ljubljana, 1925. — Vidi još: LOKAR, Johann. *Bleiweis und di Bedeutung seiner "Novice" für die slovenische Sprache.* Wien, 1905. [Disertacije u rukopisu, Universitätsbibliothek in Wien, sign. D 11408, UBW].

Vele cjenjeni moj Gospodine i prijatelju!

Vaš cjenjeni list dobio sam prekasno, nebivši od dulje vriemena kod kuće. Iskreno mi je medjutim izpovediti, da Vam, da sam i bio kod kuće, pomoći ne bi mogao, jer gradjenje moje crkve toliko me stoji, da se u izdatci svojih na najnuždnije stvari stegnuti moram.

Vi ste medjutim, žalibože, propali. Molim vas i prijatelje vaše, da stoga nesdvajate, nego podvostručenom silom o napriedku narodnom nastojite. Slavjanskoj je stvari sudjeno, da se kroz razne suprotivštine vere i probija, ali nebojmo se i nedajmo se: qui perseveraverit usque in finem, salvus erit.[4]

Drugi put u sličnih okolnosti, ako živio budem, obratite se na me za vriemena; jedno pol godine, od prilike, unapried. Kako je Vaša narodna stvar posve naša stvar, mislim, da bi se njeka sriedstva mogla kod nas naći, da Vam se u sličnih okolnosti pomogne.

Žali Bože, da se poleg svega tužnoga izkustva, slog činimo, nedržimo se, a sluge i one uzajamnosti, koje bi saslišati morali, da u pravednih naših težnja uspijemo.

Izvestno je da nam je sviem ukupno il poginuti, što ako Bog da ne će biti, jer nam dogadjaji na ruku idu; il da nam je ukupno uskrsnut, i do pravoga i naravnog našega položaja dospieti, što bi na, vazda na slogu i solidnost opominjati moralo.

S osobiti štovanjem i ljubavlju ostajem za vazda Vaš prijatelj i štovatelj.

Strossmaier

u Rogaškoj Slatini 19. srpnja 1877.[5]

Drugo je pismo je zahvala slovenskom društvu Sv. Mohorja za rođendansku čestitku.

Veleštovani i velemili moj prijatelju![6]

[4] U hrvatskom prijevodu: Tko ustraje dokraja, bit će spašen.

[5] Izvornik u NUK, Ljubljana, Ms 876 III/20; nalazi se u ostavštini Janeza Bleiweisa. Pisma su prepisana bez grafijskih i jezičnih izmjena.

Hvala liepa na čestitci u ime slavnoga i narodu našemu velekoristnoga društva Sv. Mohorja.[7] Bog blagoslovio to krasno društvo i svakom ga svojom srećom preobilno obdario, ko što ono to u podpunoj mjeri zaslužuje.

Bog blagoslovio i slavno predsjedništvo i ravnateljstvo, i sve članove toga društva, koje o tom nastoji, da sav naš dobri slovenski puk oplemeni, uzvisi, prosvietli i na one puteve i ciljeve uputi, koji k pravoj slobodi, prosvjeti i boljoj budućnosti i slavi vode. Mi Srbi i Hrvati dične naše Slovence kano rodjenu braću našu smatramo i iskreno ljubimo, znajući vrlo dobro, da nam obima u bratskoj ljubavi, slozi i jedinstvu jedini zalog boljoj sreći i boljoj budućnosti leži. U to ime još jedan put hvala i slava Vam na vieke.[8]

Djakovo 23. 3. 1888.

Josip Juraj Strossmayer,
biskup.

Slijedi treće pismo u kojemu također nije naznačen primatelj.[9]

Ugledni moj Gospodine i veleštovani moj prijatelju!

Na vrlo plemenitu težnju, koju u Vašem listu spomenuste šaljem 200 for. i molim Vas i sve Vaše i naše prijatelje, da mi oprostite, što ne mogu

[6] Tko je taj prijatelj za sada nisam mogao odgonetnuti. Možda tadašnji predsjednik spomenutoga društva Sv. Mohorja?

[7] To je Društvo osnovano u Celovcu, tj. Pravila su mu potvrđena 28. kolovoza 1853. Zaslužni za osnutak i djelovanje su: Andrej Einspieler (1813.-1888.) i slavist Anton Janežič (1818.-1869.) i Anton Martin Slomšek (1800.-1862.). Godine 1860., 22. siječnja, Društvo je preustrojeno u bratovštinu Društva Sv. Mohorja u Celovcu, a papa Pio IX. ju je potvrdio. Po svojoj izdavačkoj djelatnosti Društvo je bilo slično našemu Društvu Sv. Jeronima u Zagrebu. Godine 1871. Društvo je osnovalo vlastitu tiskaru koja još danas djeluje.

[8] Vjerojatno se Strossmayer zahvaljuje za rođendansku čestitku – 73. rođendan.

[9] U Katalogu rukopisa, NUK, Ljubljana u vezi s tim pismom čitamo: "30/54 Strossmayer, Josip Jurij, Pismo neugotovljenom naslovniku." Dakle nije poznato kome je upućeno. Bilješka u katalogu govori da je pismo kupljeno 22. 2. 1954. u antikvarijatu Cankarjeve založbe u Ljubljani.

više učiniti. Kod nas se nužde i nevolje strahovito uzmnažaju, pak čovjek jedva zna, kud bi najprvo rukom pomoćnicom zasegnuo.

Namjera vaša i vaših prijatelja, da se jednom u jedno združimo sveta je i uzvišena je. U njoj jedino zalog naše sreće, snage, slobode i budućnosti sastoji.

Bog bi dao, da se ista čim prije izpuni!

Ja sam još nješto bolješljiv, pak se preporučujem Vašoj i vaših prijatelja molitvi.

U ostalom sa osobitim štovanjem i bratskom ljubavlju ostajem srdačnim prijateljem.

Djakovo dne 19. siečnja 1889.

J. J. Strossmayer
biskup

Četvrto je pismo upućeno ustanovi i naslovljeno je:

Slavnoj Šentjakobskoj – Trnovskoj ženskoj podružnici Sv. Cirila in Metoda v Ljubljani[10]

Čast mi je oviem izjaviti toplu hvalu na priposlanom mi društvenom poročilu.[11]

Bog dragi blagoslovio slavno društvo, i to tim prije i tim više, što ga rukovode ženska srdca, koja sa svom nježnosti duše svoje spajaju ljubav prama Isusu sa ljubavlju prema slovenskom narodu i prama milozvučnom jeziku njegovom.

Sa osobitim poštovanjem,

slavnom društvu odani,

u Djakovu dne 14. decembra 1893.,

Strossmayer
biskup[12]

[10] Dodano je "na ruke gdj. Hedvige Šubic". O toj podružnici vidi: VRHOVNIK, Ivan. *Trnovska župnija v Ljubljani*. Ljubljana, 1933., str. 194.

[11] Riječ je vjerojatno o Društvenom glasilu – godišnjem izvješću.

[12] Valja još spomenuti da je biskup Strossmayer u Ljubljani 14. studenoga 1860. dobio pisano priznanje od *Der gewerbliche Aushilfskasse-Verein*. Priznanje i obrazloženje je bilo pisano slovenskim jezikom, a u njemačkim novima u Ljub-

Peto pismo također je upućeno istoj ustanovi, ovaj put ga je pisao biskupov tajnik:

Milostive plemenite gospodje!

Zahvaljujuć vam se na priposlanom mu Vašem "Poročilu" za leto 1894., preuzvišeni gospodin biskup J. J. Strossmayer šalje Vam podjendo u plemenitu svrhu družbe Sv. Cirila i Metoda v Ljubljani svoju pripomoć od 50 for., uvjeren, da ono, što Bog u nježnom srdcu gospodja i gospodjica postavlja i čuva, jest postavljeno i sačuvano na život spas i slavu naroda, komu služe.

Uz ovu milostivu poruku, čast mi je bilježiti se

s odličnim poštovanjem,

u Djakovu 18./I. 1895.,

najpokorniji sluga
Dr. Matej Novosel.
biskupov tajnik.

ljani *Laibacher Zeitung*, 1860., br. 262, str. 1017, objavljeno je iznova na njemačkom jeziku pod naslovom: *Lokales*.

Sestra Veronika Mila POPIĆ
Družba sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskog

Sestre milosrdnice u službi ranjenika: 1845.-1945.

Sažetak

Područje zdravstva oduvijek je bilo osobitost djelovanja članica Družbe sestara milosrdnica svetog Vinka Paulskog - Zagreb. Ova je djelatnost posebice bila izražena tijekom ratnih sukoba, kada su sestre bile pozivane njegovati ranjene vojnike (različitih vojski) na brojnim ratištima. Činjenica je da je optužbama i osudama na smrt sestara milosrdnica u komunističkom poratnom vremenu posebice pogodovala njihova pripadnost Katoličkoj crkvi (redovničko zvanje), ali i narav djelatnosti koje su sestre obavljale služeći svima koji su bili potrebni njihove pomoći. Naime, sestre su u svakom ratnom sukobu, bez obzira na različite vlasti i vojske, savjesno i vrlo požrtvovno obavljale svoje dužnosti bolničarki, bez obzira na činjenicu da ih je to u mnogo slučajeva i stajalo života.

Ključne riječi: Katolička crkva, redovnice, milosrdnice, zdravstvo, ranjenici, vojnici, poraće, progoni, komunizam, mučeništvo.

Summary

Health-care has always been a characteristic field of activity of members of the Congregation of Sisters of Charity of St. Vincent de Paul – Zagreb. The activity was in a special way distinctive during wars, when sisters were asked to care for wounded soldiers (of different warring sides) at numerous battlefields. The fact is that their belonging to Catholic Church (their religious vocation) as well as the nature of their activities of serving the poor of their times contributed to accusations and deaths of sisters in the Post-Communist period. The article shows

that sisters in each of the specific wars did their duties of nurses unselfishly, regardless the fact that in many cases it caused their deaths.

Key words: Catholic Church, religious, Sisters of Charity, health-care, wounded-person, soldiers, after-war period, repression, Communism, martyrdom.

1. Uvod

Ovaj rad donosi pregled djelovanja Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog – Zagreb, na području njezina zdravstveno-karitativnog poslanja, točnije na području služenja ranjenicima tijekom ratnih sukoba koji su se događali na području Družbina djelovanja (ali i šire) od vremena dolaska sestara u Hrvatsku (1845.) pa sve do kraja Drugoga svjetskog rata (1945.).

Djelatnost navedene Družbe promotrit će se i s aspekta njezine važnosti u stvaranju cjelovitije slike njene povijesti tijekom razdoblja Drugoga svjetskog rata i poraća. Činjenica je, kako je u radu vidljivo, da je ovo poslanje u mnogome utjecalo na poslijeratne komunističke montirane optužbe i progone milosrdnica koji su rezultirali i strijeljanim sestrama. Može se reći da se djelatnosti (i čak postojanje) navedene Družbe u pojedinim razdobljima na neki način prisilno gušilo ili zaustavljalo. Odnosi se to na razdoblje poraća tijekom kojeg je djelatno uključivanje sestara milosrdnica u tijek povijesti hrvatskog naroda u Drugom svjetskom ratu (na području odgoja, obrazovanja, zdravstva i karitativnog djelovanja) za komunističku vlast značilo izliku i povod za progone sestara, ubijanja, suđenja i konfiskaciju imovine.

2. Izvori za povijest Družbe sestara milosrdnica 1845.-1945.

Prva tiskana povijest Družbe (koja obuhvaća razdoblje od godine 1845. do 1922.) izdana je godine 1935. (Kratka povijest Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu). Slijedili su sljedeći prikazi povijesti Družbe koje su redovito pisale same sestre milosrdnice (tiskani su ili umnoženi ciklostilom): Musil, B., Kratak historijski prikaz Družbe zagrebačkih milosrdnica, Zagreb, 1959. (obrađuje osobe ključne za razvoj Družbe, tijek i naglaske pojedinih Glavnih skupština Družbe); Momčinović, A., Izvori povijesti Zagrebačkih milosrdnica, Zagreb, 1968. (opisuje povijesni tijek vinkovske karizme); Kirn, L. i Nosić, V. (prir.), Sestre milosrdnice u Rijeci, Rijeka, 1980. (obrađuje povijest sestara milosrdnica u Rijeci od 1858. do 1978. godine); Vračić, B. i Kovačić, A., Sestre milosrdnice I., Zagreb, 1996. (obrađuje utemeljitelje Družbe, postanak i razvitak Družbe, početke rada sestara, Kuću maticu u Zagrebu, unutrašnje uređenje, crkvu svetog Vinka Paulskog u Zagrebu, odgojno-prosvjetno i zdravstveno djelovanje u Zagrebu, redovničke zajednice na području grada Zagreba, redovničke zajednice u najužoj vezi s Kućom maticom); Vračić, B. i Kovačić, A., Sestre milosrdnice II., Zagreb 1998. (obrađuje filijale u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, potom na području između Save i Jadrana, u Slavoniji, Srijemu, Dalmaciji, Sloveniji, Srbiji, Vojvodini, Kosovu, Bosni i Hercegovini, Albaniji, Makedoniji, Bugarskoj).

Važan izvor podataka predstavljaju i sestarska (interna) glasila kao i časopisi (upućeni prema javnosti) koje je Družba izdavala i tiskala. Izdavačka je djelatnost bila jedna od grana njezine prosvjetne djelatnosti. Naime, od svojih početaka na hrvatskom tlu sestre milosrdnice izdavale su nekoliko časopisa.[1] Od 1873. do 1945. izdavale su *Glasnik Svetog Josipa* (koji je bio zabranjen od strane komunističkih vlasti te ponovno pokrenut 1984. godine, ali izdavač je Nacionalno svetište Svetog Josipa u Karlovcu). Također, od 1900. godine do početka Prvog svjetskog rata izdavale su časopis pod nazivom *Marijin cvjetnjak*.

Izdavačka djelatnost još se više razvila otvaranjem sestarske tiskare u Vlaškoj ulici u Zagrebu godine 1924. Tiskaru su vodile same sestre (izučivši prethodno tiskarski zanat u Švicarskoj).[2] U njoj se tiskala od 1924. *Ljiljan bašča*, zbirka životopisa preminulih sestara milosrdnica i *Šematizam* (koji predstavljaju važne izvore podataka za rekonstrukciju povijesti Družbe), potom i okružnice vrhovne glavarice, Ustanove, prva

[1] VRAČIĆ, Berislava i KOVAČIĆ, Alfonza. *Sestre milosrdnice, I.* Zagreb, 1996. str. 63.

[2] MUSIL, Blažena, *Kratak historijski prikaz Družbe zagrebačkih milosrdnica*. Zagreb, 1959., str. 63.

povijest Družbe, sestarski molitvenici i sl. Ovu su tiskaru zatvorile komunističke vlasti godine 1945.[3]

Prvo interno glasilo sestara milosrdnica počelo je izlaziti 1921. godine pod nazivom *Mudra djevica*. Njega godine 1928. zamjenjuje *Naš vjesnik*[4] koji izlazi i danas. Također povremeno izlaze i provincijska glasila (*Milosrdnica* – glasilo Provincije Majke Dobrog Savjeta – Rijeka (1992.), *Blagovjesnik* – glasilo Provincije Navještenja Gospodinova – Split (2006.), *Zornica* – glasilo Provincije Bezgrješnog Začeća Blažene Djevice Marije – Zagreb (2006.-2010.).

U pogledu izvora posebno je zahtjevno razdoblje Drugoga svjetskog rata i poraća. Podatci za oblikovanje povijesnog tijeka Družbe u razdoblju Drugoga svjetskog rata mogu se, uz građu Arhiva Družbe kao i područnih (provincijskih) arhiva, pronaći u više tiskanih povijesti Družbe, a također i u građi časopisa koje je Družba izdavala do godine 1945. Međutim, upravo razdoblje Drugoga svjetskog rata i poraća zbog intenzivne represije komunističkih vlasti usmjerene prema Družbi, kao katoličkoj ustanovi (i Katoličkoj crkvi općenito) uzrokovalo je sustavno uništavanje arhivske građe i zapisa u kronikama Družbe te se stoga analiza i istraživanje izvora veže uz poteškoće definiranja cjelovite slike života i poslanja sestara u tom vremenu. U tom pogledu, zapisi koje pronalazimo u (internom) sestarskom glasilu *Naš vjesnik* dragocjen su doprinos stvaranju cjelovitijeg prikaza života, djelovanja i stavova Družbe (sestara) tijekom zahtjevnog razdoblja Drugog svjetskog rata.

3. Sestre milosrdnice na bojišnicama - u službi ranjenih vojnika

3.1. Razdoblje od 1845. do 1918. godine

Družba sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskog – Zagreb i danas je najbrojnija ženska redovnička družba u Hrvatskoj.[5] Početak njihove prisutnosti i djelovanja na ovim prostorima veže se uz osobu zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Jurja Haulika[6] koji je posrednik dolaska sestara milosrdnica iz Zamsa (Tirol) u Hrvatsku, u rujnu godine 1845. te je i utemeljitelj hrvatske Družbe (1856.). Hrvatsku su u tom vremenu obilježili Ilirski preporod, odmak od mađarizacije, ponovni utjecaj Austrije i germanizacija pod apsolutizmom Josipa Bacha. To burno političko razdoblje prožimala je borba za teritorijalnu cjelokupnost Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Na području kulture vođena je borba i za hrvatski jezik. Ta je težnja, kao i težnja za postupnim osamostaljivanjem od Mađarske, našla svoje predvodnike i u Crkvi, u biskupima, među kojima je u vremenu od 1837. do 1869. bio i biskup Juraj Haulik, poslije prvi zagrebački nadbiskup i kardinal (1856.).

Dolazak sestara u Hrvatsku odraz je svesrdna djelovanja Jurja Haulika za dobro Hrvatske, za poboljšanje pučkog i visokog školstva.[7] Od početka biskupske službe kardinal Haulik je želio osnovati ženski samostan s poslanjem prosvjete i karitativnog služenja bolesnicima. Znajući za njihovo djelovanje u austrijskim zemljama želio je da to budu sestre milosrdnice svetog Vinka Paulskog. Došavši u za njih izgrađen samostan u današnjoj Frankopanskoj ulici godine 1845., sestre su ubrzo otvorile osnovnu školu i započele rad u bolnici unutar samostana. Haulik je dan Družbina utemeljenja smatrao najsretnijim danom u svom životu, a samostan svojim životnim djelom.[8] Nakon jedanaest godina, godine

---

[3] VRAČIĆ, B. i KOVAČIĆ, A. *Sestre milosrdnice, I.*, (1996.), str. 63-64.

[4] VRAČIĆ, B. i KOVAČIĆ, A. *Sestre milosrdnice, I.*, (1996.), str. 64.

[5] Danas Družba broji 778 sestara i djeluje u 16 zemalja svijeta (Hrvatska, BiH, Argentina, Paragvaj, Bugarska, Italija, Njemačka, SAD, Kanada, Slovenija, Srbija, Crna Gora, Urugvaj, Austrija, Salomonski otoci i Francuska). Družba ima 6 provincija i 2 delegature.

[6] KIRN, Livija i NOSIĆ, Vincencija (prir.). *Sestre milosrdnice u Rijeci*. Rijeka, 1980., str. 31-32. — BUTURAC, Josip i IVANDIJA, Antun. *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*. Izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda. Zagreb, 1973., str. 230-231. — KOLARIĆ, Juraj. *Život i djelo nadbiskupa Jurja Haulika (1788.-1869.)*. U: *Zbornik radova Učiteljske akademije u Zagrebu*. Vol. 2, 2000., br. 1, str. 199.-206. — SZABO, Agneza. *Zagrebački nadbiskup Juraj Haulik – mecena hrvatskih središnjih preporodnih kulturnih i prosvjetnih ustanova u Zagrebu*. U: *Zbornik radova Učiteljske akademije u Zagrebu*. Vol. 2, 2000., br. 1, str. 209-214.

[7] KIRN, J. i NOSIĆ, V., *Sestre milosrdnice*, (1980.), str. 35.

[8] KIRN, J. i NOSIĆ, V., *Sestre milosrdnice*, (1980.), str. 35-37. — VRAČIĆ, B. i KOVAČIĆ, A. *Sestre milosrdnice, I.*, (1996.), str. 35.-46.

1856., postignuti su uvjeti za osamostaljenje Družbe od Kuće matice u Zamsu. Proglasom o osamostaljenju kardinal je postao utemeljitelj hrvatske redovničke družbe sestara milosrdnica svetog Vinka Paulskog s Kućom maticom u Zagrebu.

Ugled kojeg su sestre uživale u hrvatskom narodu, a i šire, temeljio se na požrtvovnosti njihova služenja čovjeku, napose čovjeku potrebniku. U pogledu zdravstveno-karitativne karizme sestre su se pokazale iznimno požrtvovne tijekom najzahtjevnijih povijesnih razdoblja, kao što su ratni sukobi. Već od samih početaka svoje prisutnosti na hrvatskim prostorima aktualna vlast ih je pozivala da stručnošću i požrtvovnošću skrbe za ranjene vojnike. Ta ih je ista vlast za tu službu velikodušno, i s razlogom, nagrađivala. Prvi zabilježeni podatak o služenju ranjenicima na bojišnicama odnosi se na Mađarsku revoluciju (kolovoz 1849. godine) te inicijativu habsburške vlasti da uz sestre milosrdnice iz Tirola i Salzburga, dođu i četiri sestre milosrdnice iz Zagreba: "Bilo je to 2. augusta 1849., kad su stigle sestre iz Tirola u Zagreb, te su zajedno s našima pošle u Rumu, jer je ovdje među vojskom i ranjenicima harao tifus. Sestre su se žrtvovale kao prave milosrdnice, mnoge su i same oboljele, no umrla ondje nije nijedna. Svojom požrtvovnosti istakla se je napose sestra Notburga, koja je bila odlikovana za taj rad, a bila je vikarica u Zagrebu. Sestre su se vratile iz logora upravo pred Božić 1849 g."[9]

Sljedeći vojni sukob u kojemu su kao bolničarke sudjelovale zagrebačke milosrdnice dogodio se deset godina poslije, tijekom Drugog rata za nezavisnost Italije (1859.). Na zamolbu (austrijske) vojne uprave u Veronu je poslano dvadeset sestara i dvije kandidatkinje, koje su za to također bile i odlikovane: "Naše milosrdnice, koje su u Veroni neumorno njegovale i dvorile bolesne i ranjene vojnike, odlikovao je car za njihove zasluge i podijelio je s. Moniki Krizmer, bivšoj predstojnici odaslanih milosrdnica iz Zagreba u Veronu zlatni krst za zasluge. [...] Sve milosrdne sestre po vojničkim bolnicama nevjerojatno su mnogo učinile."[10] Ratni se sukobi nastavljaju te usmjeravaju prema područjima pod osmanlijskom vlašću. Tako, austro-ugarska okupacija Bosne 1878. godine postaje povod za širenje karitativnog djelovanja sestara milosrdnica: "Vojno zapovjedništvo iz Beča zamolilo je Družbu sestara milosrdnica u Zagrebu da pošalje 20 sestara za dvorbu ranjenika u Mostar... Punih 5 mjeseci vršile su ovdje tešku samarijansku službu... sve sestre ovdje zaposlene bile su odlikovane srebrenim križem, a s. Georgija i s. Alojzija predstojnica u Mostaru dobile su zlatne križeve kao odlikovanje za požrtvovni rad kod dvorbe ranjenika."[11]

Početkom 20. stoljeća Družba se još više teritorijalno proširila, a rasprostranjenost družbinih filijala (Srbija, Bugarska, Albanija, Makedonija, Tursko carstvo) dovelo je sestre i do karitativne uključenosti u Balkanske ratove (1912.-1913.). U zapisima o djelatnosti sestara na bojišnici doći će posebno do izražaja složenost same ratne situacije. Naime, vojske su u bolnicama bile različite, a pred sestrama trajan izazov djelatne kršćanske ljubavi prema svakom čovjeku. Tijekom Prvog balkanskog rata čitamo zapis sestara iz Plovdiva (Bugarska): "Nama je dobro. Za ranjenike smo namjestili 70 kreveta. Ima ih Bugara i Turaka, a njegujemo ih jednakom ljubavlju i brigom... Sve su škole pretvorene u bolnice. Nije nam ni jedan trud težak, jer radimo Bogu na slavu, a za pomoć bližnjega."[12] Također pronalazimo i zapis iz Drinopolja (Turska), koji donosi zapis o dvorbi Nijemaca i Turaka: "Dne 28. X. zahtijevao je paša 6 sestara za dvorbu bolesnika – ranjenika, koji su smješteni u najvećoj kasarni Karaagač."[13] U isto vrijeme, sestre djeluju i u njemačkoj i u turskoj bolnici u Karaagaču, a ravnatelj turske bolnice o njihovom će djelovanju izjaviti: „Koliko sam svijetom putovao, svagdje sam našao veliku sebičnost; prvi put sam se sastao sa milosrdnicama i tu eto vidim sasma protivno onom duhu. Ovo je za mene dobra škola i ja se tome divim."[14] Tijekom Balkanskih ratova sestre djeluju u službi ranjenika u Skadru i na Cetinju.[15]

[9] *Kratka povijest Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu*. Zagreb, 1935., str. 23.

[10] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 62-63.

[11] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 145-146.

[12] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 358.

[13] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 359.

[14] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 362.

[15] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 363-364.

Nedugo nakon Balkanskih ratova buknuo je Prvi svjetski rat. Priređivači *Kratke povijesti Družbe* o tom će događaju donijeti zanimljiv komentar: "Duge godine mira gotovo u svim europskim državama bile su za narod u Europi jednolične, pa je obijesna masa u obilju svega tražila i veselo pozdravljala vijesti o ratu."[16] Međutim, duge godine sukoba i njegova eskalacija, siromaštvo, bolesti i smrt, donijeli su promjenu: iz radosti i sućuti u bijeg i bešćutnost. Ali, (milosrdnički) samostanski prostori trajno su bili mjesta samaritanske brige: "U svijetu je bjesnio silni rat kao oluja na uzburkanom moru i kao orkan u pustinji, a samostan je bio kao mirna oaza, gdje se radilo i žrtvovalo, trpjelo i molilo, i gdje je ranjeni vojnik našao pomoć i okrepu."[17] Potrebe države bile su velike te je stoga poglavarstvo Družbe, na poziv vojnih i civilnih vlasti, stavilo na raspolaganje 120 sestara za dvorbu ranjenika u različitim rezervnim ili pričuvnim vojnim bolnicama raspoređenih u Zagrebu, Bjelovaru, Karlovcu, Osijeku, Petrinji, Varaždinu, Sarajevu, Mostaru, Požegi, Travniku, Banjoj Luci: "Sestre su njegovale jednakom brigom sve vojnike bez razlike vjere i narodnosti, kako to traži prava kršćanska ljubav."[18]

No, bez obzira na složenost i turbulentnost društveno-političkih događanja, u kojima su sestre sudjelovale revno svjedočeći svoje poslanje služenja baš svakom čovjeku u potrebi, može se reći da je Družba u prvoj polovici 20. stoljeća doživjela svoj puni procvat izgrađujući vlastite škole i bolnice, ulažući u obrazovanje članica te potičući njihovo kulturno djelovanje. Obnova Ustanova (1922.) donijela je i novu upravnu podjelu u provincije godine 1932.[19] Brojeći 1995 članica, godine 1939. bila je podijeljena u četiri provincije sa sjedištima u Zagrebu, Rijeci, Splitu i Dock Sudu (Buenos Aires - Argentina). Obuhvaćala je Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Sloveniju, Bugarsku, Italiju, Albaniju i Argentinu.[20]

[16] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 378.
[17] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 380.
[18] *Kratka povijest Družbe*, (1935.), str. 405.
[19] KIRN, J. i NOSIĆ, V., *Sestre milosrdnice*, (1980.), str. 49.
[20] Arhiv Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga – Zagreb (dalje: ADSM), Dopis br. 90/1946., od 5. travnja 1946.

Svj. 1. Nadbiskup Juraj Haulik

Svj. 2. Crkva Sv. Vinka Paulskoga i samostan sestara milosrdnica u Zagrebu, Frankopanska ulica.

Svj. 3. S. Žarka Ivasić

Svj. 4. Grob s. Žarke Ivasić u Gospiću.

3.2. Razdoblje od 1941. do 1945. godine

U vremensko razdoblje Drugoga svjetskog rata Družba dakle ulazi kao najbrojnija hrvatska ženska redovnička družba. Poslanje sestara i dalje je zdravstveno-karitativno te odgojno-prosvjetno. U službi toga poslanja na području bivše Jugoslavije u posjedu je Družbe 136 kuća, 30 škola, 2 bolnice.[21] Uz to, sestre djeluju u 12 državnih škola i 33 državne bolnice.[22] Posjeduju i vode i različite mirovne domove, ekonomije, mlinove. Djeluju i u državnim dječjim domovima.[23]

Analizom „ratnih" brojeva *Našeg vjesnika* dolazimo do podataka koji ukazuju na kretanje sestara (primjerice na preuzimanje novih dužnosti sukladno potrebama mjesta i vremena, potom na njihovu edukaciju, njihove premještaje, ulaske u samostan, izlaske ili smrti), napose njihovo stvaranje drugačije ratne fronte, i to karitativne (kristovske) "fronte" pomoći potrebnicima u navedenom vremenu. Proglašenjem Nezavisne Države Hrvatske godine 1941. stvaraju se ratišta na područjima neposrednog djelovanja sestara. U mjesecima svibnju i lipnju 1941. redovita su ratna izvješća širom Družbe. Na primjer, iz Beograda i Livna donose se izvješća o zračnim napadima, a iz beogradske zarazne bolnice i vijest o odlasku sestara jer su ih "zbog sve veće političke napetosti počeli vrlo

[21] U zagrebačkoj Bolnici sestara milosrdnica na Vinogradskoj cesti radi 170 sestara milosrdnica, a bolnica ima 1100 kreveta. U Družbinoj bolnici u Zemunu radi 35 sestara, a bolnica ima 400 kreveta.

[22] ADSM, Dopis br. 90/1946., od 5. travnja 1946. Sestre su djelovale u državnim bolnicama u sljedećim gradovima: Banja Luka, Bjelovar, Brčko, Derventa, Duga Resa, Karlovac, Koprivnica, Kraljevica, Nova Gradiška, Ogulin, Osijek, Petrinja, Prizren, Sarajevo, Travnik, Tuzla, Varaždin, Petrovgrad, Vrapče, Sušak, Split – civilna bolnica, Split – zarazno odjeljenje, Dubrovnik, Budva, Kotor, Livno, Supetar, Šibenik, Rijeka, Opatija, Ičići, Rijeka – Valscurigne, Zagreb – Merkurov sanatorij. Tijekom rata morale su napustiti rad u bolnicama u Beogradu, Glini, Gračacu, Kovinu, Novom Marofu, Otočcu, Požegi, Prelogu, Senju, Skoplju, Stolcu.

[23] ADSM, Dopis br. 90/1946., od 5. travnja 1946.

neprijateljski susretati".[24] Posebno su zanimljivi opisi borbe u Mostaru i oko njega (proglašenje Nezavisne Države Hrvatske, organiziranje ustaške vojske i njihovi sukobi s četnicima, potom bijeg sestara iz grada te ponovni povratak).[25] U godini 1941. bilježi se i dolazak njemačke vojske u Sloveniju te odlazak sestara iz Mokrica, Kamnika i Šent Vida, potom i promjena vlasti u pojedinim zemljama: "Najteže je bilo sestrama koje su čudnim slučajem zaostale u zavodu Šent Vidu i tamo bile gotovo dva mjeseca u službi njemačke vojske, a kasnije slovenskih zarobljenika. [...] Neke su filijale došle pod upravu novih država. Sestre u Skopju potpale su sada pod Bugarsku, sestre u Prizrenu pod Italiju, a sestre u Bečkereku i Kovinu pod njemačku vlast."[26]

Sukladno potrebama države i ratnoj situaciji, koja se brzo razvijala, u godini 1942. sestre preuzimaju i nove djelatnosti. Jedna je od njih skrb za ratnu siročad (iz Bosne) na Josipovcu, poslije i u Jaski.[27] U ovoj godini bilježe se prve žrtve sestara vezane uz mjesta njihova djelovanja na ratnim područjima. U Tuzli umire sestra zaražena tifusom: "...radila je na kirurškom odjelu, gdje najviše vojnika dolazi".[28] Uopće, tijekom oba svjetska rata sestre su se na poseban način iskazale i u dvorbi tifusnih bolesnika i to pod cijenu života sestara (npr. na Sušaku i u Prizrenu), a posebno je bio značajan slučaj sestre Klarencije Kancilije u Livnu: "Za vrijeme rata Livno je bilo na samoj bojišnici, te su ljudi pa i sestre, već prema prilikama, ostavljali grad i u nj se opet vraćali. Ali sestra Klarencija se nije micala; ona je ostala uz bolesnike koji su bili smješteni po privatnim kućama, jer su partizani pri povlačenju iz Livna bolnicu zapalili. [...] Jedno je vrijeme sestra Klarencija dvorila tifusare, pa se i sama zarazila. [...] Umrla je 3. veljače 1943. godine. Svi su s poštovanjem o njoj go-

[24] *Naš vjesnik* [dalje: NV]. Zagreb, 14./1941., br. 7 i 8, srpanj i kolovoz 1941., str. 82.

[25] NV, 14./1941., br. 5 i 6, svibanj i lipanj 1941., str. 64.

[26] NV, 14./1941., br. 7 i 8, srpanj i kolovoz 1941., str. 86.

[27] NV, 15./1942., br. 1 i 2, siječanj i veljača 1942., str. 20.

[28] NV, 15./1942., br. 5 i 6, svibanj i lipanj 1942., str. 70.

vorili kao o žrtvi ljubavi za bližnjega, kao o svetici. Partizani su joj, također s poštovanjem, priredili dostojan sprovod."[29]

Uz regularne bolnice, sestre bolničarke (ali i učiteljice) na mnogim su mjestima djelovale u bolnicama koje su otvorene za vrijeme većih bitki (npr. u Sinju i okolici – Domobranska bolnica, bolnica za zarazne bolesti "Trnovača", Dječji domovi za ratnu siročad) te su od 1943. do 1944. sudjelovale kao dragovoljke u brizi za ranjenike.[30] Požrtvovnost sestara ne odvaja ih od bolesnika te tako mnoge i stradavaju za vrijeme bombardiranja pomažući bolesnicima (npr. sestra poginula u bolnici u Šibeniku).[31] Za ilustraciju spomenimo i slučaj u Koprivnici: "Ratne su strahote pogodile i Koprivnicu i njezinu bolnicu. U bolnici je 16 sestara danonoćno bdjelo uz ranjenike. Sestra predstojnica Araneja Horvat osobno je naporno radila, a sestrama je znala govoriti: 'Sestre drage, u svakom gledajmo patnika čovjeka, i radi Boga učinimo sve da svakom pomognemo.' Sestre su tako i radile, a bolesnici su imali u njih veliko povjerenje. Jauk i dozivanje sa svih strana, a sestre neumorno prilaze svakom, svakom pomažu i svaki od njih očekuje spas.'"[32]

Značajno je da bez obzira na česte promjene vlasti tijekom ratnih sukoba sestre su ostajale na svojim mjestima i obavljale svoje dužnosti. Uslijed jedne takve promjene vlasti, o partizanskoj vlasti u Livnu i odnosima partizana prema sestrama čitamo: „Došle su nam iz Livna s. Domina iz bolnice i s. Malvina starješica iz škole. Prva je došla po materijal potreban za bolnicu, druga po sestre učiteljice, da se može početi s ra-

[29] VRAČIĆ, Berislava i KOVAČIĆ, Alfonza. *Sestre milosrdnice, II.* Zagreb, 1998., str. 518.

[30] VRAČIĆ, B. i KOVAČIĆ, A. *Sestre milosrdnice, II.*, (1998.), str. 336.

[31] *Za Drugoga svjetskog rata, kad su Talijani s ostalim dijelom Dalmacije okupirali i Šibenik, sestre su dijelile sudbinu grada i bolnice. Posebno su pogođene smrću svojih dviju sestara. Prva je od tih požrtvovna sestra Pantagata Vadnov koja je poginula 3. siječnja 1944. za vrijeme bombardiranja. Pala je kao žrtva pomažući bolesnicima.* VRAČIĆ, B. i KOVAČIĆ, A. *Sestre milosrdnice, II.*, (1998.), str. 321.

[32] VRAČIĆ, B. i KOVAČIĆ, A. *Sestre milosrdnice, II.*, (1998.), str. 62.

dom u školi. Uglavnom su dobro izdržale vladu partizana u Livnu. Kad milosrdnice vrše svoje dužnosti, one su svima svete."[33]

4. Služenje bolesnicima i ranjenicima kao izlika montiranih komunističkih presuda u poraću

Međutim, navedeni stav kršćanske ljubavi sestara prema ranjenicima različitih vojski, u ratno vrijeme i poraću poslužio je komunističkim vlastima kao povod za lažnu optužbu i osudu sestara. Činjenica je da su ratna i poratna previranja, a napose dolazak komunističke vlasti, donijela promjenu u naravi poslanja Družbe. Tako, 1946. godine (Družba broji 1921 sestru, 118 kuća) oduzete su joj sve škole, zabranjeno djelovanje u državnim školama i dječjim domovima. Započelo je državno preuzimanje Družbinih bolnica, kao i otpuštanje sestara iz državnih bolnica.[34]

Kako je prethodno navedeno, Družba sestara milosrdnica svetog Vinka Paulskog, sa sjedištem u Zagrebu, u doba Drugoga svjetskog rata, poraća, a i danas, bila je po broju svojih članica najbrojnija hrvatska ženska redovnička družba. Imajući u vidu navedenu brojnost članica Družbe, kao i njezinu teritorijalnu rasprostranjenost (i materijalne posjede u službi Družbinih djelatnosti), može se reći da je (uz temeljni razlog pripadnosti Katoličkoj crkvi) stradanje sestara milosrdnica tijekom Drugoga svjetskog rata, a potom i za vrijeme komunističke vladavine, bilo u velikoj mjeri uvjetovano i njezinim poslanjem (karizmom). Ovi podatci pomažu razumijevanju prisutnosti sestara milosrdnica na brojnim i različitim područjima služenja čovjeku potrebniku tijekom Drugoga svjetskog rata koji su bili temelj većini poslijeratnih komunističkih lažnih optužbi i presuda.

Primjerice, zdravstveno-karitativno područje bilo je izuzetno pogodno bilo kojem režimu koji je htio stvoriti brzu i nepravednu osudu jer pomoći ranjeniku druge vojske, poštujući i ljudsku, i medicinsku, i kršćansku etiku – moglo je biti lako protumačeno kao izdaja i suradnja s režimskim neprijateljem. U tom pogledu, procjenjuje se da je više od

[33] NV, 16./1943., br. 1 i 2, studeni i prosinac 1943., str. 131.

[34] ADSM, Dopis br. 90/1946., od 5. travnja 1946.

šezdeset posto ukupnog broja osuđenih sestara milosrdnica u poratnom vremenu bilo u službi bolničarki i sestara koje su djelovale na drugim radnim mjestima u bolnicama (napose u službi vojnicima – ranjenicima). Oko dvadeset posto osuđenih sestara bilo je vezano uz djelatnost u odgojno-obrazovnim ustanovama. Kao dio režimskog nastojanja da diskreditira Družbu pred narodom preko neutemeljenih optužbi i često javnih suđenja, i pritom je i materijalno oslabi, od kolovoza 1945. godine Družbi je oduzeto trideset škola i mogućnost djelovanja u zabavištima i državnim dječjim domovima.[35] Sestre bolničarke su u godini 1945. i dalje radile u bolnicama, ali su tijekom rata morale napustiti rad u jedanaest bolnica, a Družbine bolnice dane su državi u zakup.[36]

Ključ komunističke lažne optužbe sestara koje su tijekom rata samaritanski djelovale u bolnicama, školama, dječjim domovima, ubožnicama može se iščitati u komunističkoj knjizi *Magnum crimen*, pisca Viktora Novaka. Sestre su, prema njegovim navodima, bile od vlasti optužene i proglašene "državnim neprijateljima". On navodi da su redovnice, zadužene za odgojni i humanitarni rad, "sačinjavale pravu žensku pomoćnu vojsku za mnoge klerikalne akcije, u kojima se i pomoću kojih su se stvarale psihološke osnove za sva moguća presizanja osionog i militantnog klerikalizma za pravo klero-fašiziranje svega što je njima bilo povjereno [...] bolnice, ubožnice, osnovne, srednje, stručne škole, zabavišta, domovi milosrđa kao i konvikti."[37] Također, "klerofašisti u NDH imali su u 'časnim' i 'milosrdnim' sestrama najpouzdanije suradnike u velikom krugu njihovog 'karitativnog' i školskog djelovanja."[38]

Dosadašnja istraživanja i analize popisa osuđivanih sestara milosrdnica pokazala su da su za vrijeme komunističkog režima (od 1945. do 1953.) uhićene i zatvorene (na dulje ili kraće vrijeme) 74 sestre (od tog

[35] AKMADŽA, Miroslav. *Oduzimanje imovine Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskog u Hrvatskoj od strane komunističkog režima*. U: *Povijesni zbornik, godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*. Osijek, 2./2008., br. 3, str. 175-196.

[36] ADSM, Dopis br. 90/1946., od 5. travnja 1946.

[37] NOVAK, Viktor. *Magnum crimen*. Zagreb, 1948., str. 821.

[38] NOVAK, V. *Magnum crimen*, (1948.), str. 832.

broja jedna sestra zatvorena je tijekom rata, godine 1944.).[39] Dulje vremenske kazne sestre su služile u sljedećim zatvorima: 3 u Bugarskoj (Stara Zagora); 1 u Sloveniji (Rajhenburg), 4 u Srbiji (Požarevac i Zrenjanin), 31 u Bosni i Hercegovini (Zenica, Sarajevo, Stolac, Brčko, Tuzla, Mostar), 26 u Hrvatskoj (Zagreb, Požega, Rijeka, Stara Gradiška, Gospić, Osijek), a za 9 sestara još je neutvrđeno mjesto zatvaranja i služenja zatvorske kazne.[40]

5. Smrtno stradale sestre milosrdnice

Žrtvoslov sestara milosrdnica obuhvaća šesnaest sestara smrtno stradalih u razdoblju od 1943. do 1995. godine.[41] Ovaj broj obuhvaća: 1. Osam sestara smrtno stradalih u godinama 1943. i 1944. od posljedica bombardiranja ili napada (pet sestara u Hrvatskoj, tri u Bugarskoj: M. Gracija Mileković, Pantagata Vadnov, M. Estera Dukić, Eutihija Novak, Tihorada Jandrić, M. Kristina Dečak, Realina Peterlin, Jerka Ivanova). 2. Tri strijeljane sestre: jednu sestru partizani su bez suđenja strijeljali u Hvaru tijekom Drugoga svjetskog rata (Kornelija Horvat, 1944. godine), dvije sestre komunisti su lažno optužili, osudili i strijeljali nakon rata (Blanda Stipetić, osuđena prijekim sudom i strijeljana u lipnju 1945. u Zagrebu, i sestra Žarka Ivasić, strijeljana u svibnju 1946. u Gospiću kao završetak duljeg sudskog postupka). 3. Milosrdnice su dijelile sudbinu ranjenika zagrebačkih bolnica: tri sestre bačene su u žumberačku jamu Jazovku (Geralda Jakob, Konstantina Mesar, Lipharda Horvat). 4. Jedna sestra je preminula neposredno nakon izlaska iz zatvora od posljedica zatvorskog mučenja (Trofima Miloslavić, zatvor u Rajhenburgu - Slovenija). 5. U najnovije vrijeme, u Presnačama (BiH), u svibnju 1995. godine

[39] Usp. ADSM, Šematizmi Družbe za godine 1947., 1948., 1952., 1953., 1954. — ADSM, Dopis br. 90/1946., od 5. travnja 1946.

[40] Od ovog broja 11 sestara je napustilo Družbu u vremenu od 1943. do 1966., ali su bile zatvorene i suđene kao sestre milosrdnice.

[41] Vidi: ADSM, Dopis br. 90/1946., od 5. travnja 1946. — BAKOVIĆ, Anto. *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*. Zagreb, 2007. — BATELJA, Juraj (priredio, uvod napisao i bilješkama popratio). *Crna knjiga o grozovitostima komunističke vladavine u Hrvatskoj*. Zagreb, 2000.

od srpskog agresora ubijena je i spaljena sestra Cecilija Grgić (i presnački župnik Filip Lukenda).[42]

Od godine 2007. sustavno se prikuplja dokumentacija s ciljem pokretanja biskupijskog postupka za proglašenje blaženom Žarke Ivasić (1908.-1946.). Ona je svojim djelovanjem i smrću povezana s Gospićko-senjskom biskupijom (napose gradovima Otočcem i Gospićem). Temelj njezine lažne komunističke optužbe upravo je bolničarski poziv i to služenje ranjenicima svih vojski u bolnici u Otočcu – milosrđe prema svakom čovjeku. Sestra Žarka je lažno optužena, zatočena i suđena u Gospiću, gdje je i strijeljana 16. svibnja 1946. godine. Skupina sestara milosrdnica koje su djelovale u Otočcu, a posebno sestra Žarka, lažno su optužene među ostalim da tijekom partizanske vlasti u Otočcu nisu vršile svoje redovničko i bolničarsko zvanje, njegujući s mržnjom partizanske ranjenike, a simpatizirajući ustaške. Dodatna laž bila je uperena protiv sestre Žarke. Ona je bila lažno optužena za prokazivanje partizanskih ranjenika tijekom ustaškog napada na otočku bolnicu (u rujnu 1943. godine).[43] Javna sudska rasprava održana je u Gospiću, pred Okružnim narodnim sudom za Liku, 7. veljače 1946. godine. Sestra Žarka je pritom kao prvooptužena bila osuđena na najstrožu kaznu - smrt vješanjem, a ostale sestre na kaznu smrti strijeljanjem.[44]

Sestra Žarka je podnijela mučeništvo u vremenu komunističke represije nakon Drugog svjetskog rata. Namješteni sudski postupci i smrtne kazne izvršene nad svećenicima, redovnicima i redovnicama te vjernicima katolicima u Hrvatskoj, pokazale su da je vladajućima smetala upravo Katolička crkva. Intenzivna protuvjerska promičba u Hrvatskoj započeta je i prije završetka rata, a nakon završetka rata ona se počela sustavno provoditi s ciljem stvaranja "novog protuvjerskog duha" (kako

[42] Vidi: LUKENDA, Marko. *Spaljene zemaljske ruže: vlč. Filip Lukenda i s. Cecilija Grgić*. Zagreb, 1999.

[43] Državni arhiv u Gospiću [dalje: DAGS], fond: *Okružni sud Gospić*, K-30/46, Optužnica K-132/1945., od 28. siječnja 1946.

[44] DAGS, fond: *Okružni sud Gospić*, K-30/1946., Presuda K30/1946-9, od 7. veljače 1946.

navodi pismo Alojzija Stepinca J. Hurleyu 2. lipnja 1946.)[45] pri čemu je bilo nužno degradirati vjeru i zvanje crkvenih službenika. To je i posvjedočio postupak protiv sestre Žarke i ostalih sestara milosrdnica iz otočke bolnice. Ono što dobro pokazuje slučaj sestre Žarke (kao i ostalih osuđenih sestara milosrdnica) jest komunistička manipulacija navodne krivnje ili krivotvorenje povijesti prema potrebama vlasti (vidljiva u sačuvanoj dokumentaciji).[46]

6. Zaključak

Tema analize jedne od grana poslanja sestara milosrdnica koja se odnosi na služenje ranjenicima tijekom ratnih sukoba pokazala se važnom zbog više razloga. Prvi i najvažniji razlog odnosi se na uočavanje kršćanske dimenzije zdravstveno-karitativnog služenja bolesnicima, odnosno vojnicima ranjenicima, koja se u određenim (katoličanstvu nesklonim) političkim okolnostima pokazala idealnim načinom konstrukcije lažne optužbe i stvaranja krivotvorene slike povijesti, ne samo Družbe sestara milosrdnica, već Crkve u cjelini, što je ujedno drugi važan razlog još temeljitije analize navedene teme. Velik broj lažno optuženih sestara u poratnom vremenu, kao i smrtno stradalih i ubijenih, na to izričito poziva.

Postupak "krivotvorenja povijesti" tijekom vremena Drugoga svjetskog rata i poraća na poseban se način može uočiti u služenju, uhićenju, osudi i smrti sestre Žarke Ivasić, koja je u radu navedena kao jedan od primjera. Međutim, protuargument komunističkim optužbama Družbe može se vidjeti i u slijedu svjetskih povijesnih ratnih događaja kojih je Družba bila dijelom od samih početaka svojeg djelovanja na hrvatskom tlu. Kronike će pokazati odlučnu i ustrajnu usmjerenost Družbe prema prepoznavanju znaka vremena, aktualnosti trenutka, spremnosti na požrtvovnost i brigu za svakog čovjeka koji trpi (bez obzira na njegovu nacionalnu ili vjersku opredijeljenost), što se očitovalo i tijekom ne-

[45] BATELJA, J. *Crna knjiga*, (2000.), str. XXX.

[46] POPIĆ, Veronika Mila. *Sestra Žarka Ivasić, mučenica svoga zvanja*. Zagreb, 2010., str. 104-108.

davnog Domovinskog rata. Važno je također naglasiti da je na poseban način smrtno stradanje sestre Žarke Ivasić prepoznato, u Družbi, ali i narodu, kao kršćansko mučeništvo koje i današnjim naraštajima može svijetliti kao primjer i ohrabrenje.

7. Bibliografija

AKMADŽA, Miroslav. *Oduzimanje imovine Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog u Hrvatskoj od strane komunističkog režima*. U: *Povijesni zbornik, godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*. Osijek, 2./2008., br. 3, str. 175-196.

BAKOVIĆ, Anto. *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*. Zagreb, 2007.

BATELJA, Juraj (priredio, uvod napisao i bilješkama popratio). *Crna knjiga o grozovitostima komunističke vladavine u Hrvatskoj*. Zagreb, 2000.

BUTURAC, Josip i IVANDIJA, Antun. *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*. Zagreb, 1973.

KIRN, Livija i NOSIĆ, Vincencija (prir.). *Sestre milosrdnice u Rijeci*. Rijeka, 1980.

KOLARIĆ, Juraj. *Život i djelo nadbiskupa Jurja Haulika (1788.-1869.)*. U: *Zbornik radova Učiteljske akademije u Zagrebu*. Zagreb, 2./2000., br. 1.

Kratka povijest Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu. Zagreb, 1935.

LUKENDA, Marko. *Spaljene zemaljske ruže: vlč. Filip Lukenda i s. Cecilija Grgić*. Zagreb, 1999.

MOMČINOVIĆ, Agnes. *Izvori povijesti Zagrebačkih milosrdnica*. Zagreb, 1968.

MUSIL, Blažena. *Kratak historijski prikaz Družbe zagrebačkih milosrdnica*. Zagreb, 1959.

POPIĆ, Veronika Mila. *Sestra Žarka Ivasić mučenica svoga zvanja*. Zagreb, 2010.

POPIĆ, Veronika Mila. *Sestra Žarka Ivasić – mučenica svojega zvanja*. U: *Žrtva znak vremena. Zbornik radova Petog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa*. Zagreb, 2011., str. 339-349.

SZABO, Agneza. *Zagrebački nadbiskup Juraj Haulik – mecena hrvatskih središnjih preporodnih kulturnih i prosvjetnih ustanova u Zagrebu*. U: *Zbornik radova Učiteljske akademije u Zagrebu*. Zagreb, 2./2000., br. 1.

VRAČIĆ, Berislava i KOVAČIĆ, Alfonza. *Sestre milosrdnice, I*. Zagreb, 1996.

VRAČIĆ, Berislava i KOVAČIĆ, Agneza. *Sestre milosrdnice, II*. Zagreb 1998.

PETEŠIĆ, Ćiril. *Dječji dom Jastrebarsko 1939.-1947. Dokumenti*. Zagreb, 1990.

MRZLJAK, M. Magdalena. *Naše sestre – žrtve Drugog svjetskog rata*. U: *Naš vjesnik*. Zagreb, 1994., br. 4.

Jelka PAVIŠIĆ

Noć preobraženja

Analiza zbirke pjesama: S. Mirjam od Isusa, *Nebo satkano od trpljenja i čežnje*, Karmelska izdanja, KIZ, Zagreb, travanj 2009.

Nedavno sam od prijateljice na dar dobila zbirku pjesama sestre karmelićanke Mirjam od Isusa (Jelica Adžaga), pod naslovom *Nebo satkano od trpljenja i čežnje*. Čitajući knjigu, otkrivala sam iz stranice u stranicu jedan izuzetan pjesnički talent, profinjenog načina izražavanja i duboke duhovnosti. Bila sam impresionirana tim više kad sam pročitala da je ove pjesme pisala u svojim dvadesetim godinama, nemajući neko određeno književno obrazovanje, što govori da su pjesme koje piše potpuno spontani izraz bogatstva njezine duše i njezinoga od Boga dobivenoga dara. Smatrala sam da zbirka zaslužuje da bude prikazana u nekom književnom časopisu, kako ne bi ostala anonimna na policama knjižara u kojima će ih tek pokoji čitatelj slučajno pronaći. Zbirka me je, naime, sasvim ponijela pri mojem prvom čitanju, i to svojom proživljenom duhovnošću koja otkriva da pjesnikinja u svojim duhovnim proživljavanjima svoga osebujnoga životnoga iskustva naslućuje one duhovne dubine koje, ako ih zaista bude dosegnula, sigurno vode do onakvoga zajedništva sa Stvoriteljem koje kida sve ovozemaljske spone i koje više nikad ne dopuštaju povratak u prozaičnost.

Zbirka je, prema posveti na prvim stranicama, posvećena Stvoritelju, a zatim autoričinim pokojnima majci i djedu, te hrvatskim braniteljima. Ona je cijela zapravo jedno opraštanje i ponovno susretanje s njima. Pjesme su prije svega prožete dubokom boli zbog rastanka s onima koji su joj bili jedino utočište u užasu rata što se grubo i neočekivano sručio na njezino djetinjstvo na izmaku, ili njezinu zoru mladosti, s onima koji su joj u tom pobješnjelom moru zla bili jedina hrid. Međutim, to more užasa naglo je potopilo i njezinu jedinu hrid spasa; najprije je, slomljen zbog primoranosti da pod svoje stare dane ode sa svojega ognjišta u nepoznato, umro njezin djed, a nedugo zatim i njezina majka. Tako se Jelica, kao trinaestogodišnja djevojčica najednom našla sama u stranom svijetu izbjeglištva. Ovaj teret njezino prenježno i već izranjeno srce zaista nije moglo podnijeti i tada se u njega useljava ta nesavladiva bol koja od tada boji sve njezine dane, njezinu dušu, a s njom i sve pjesme koje su iz dana u dan provirale iz nje. Sigurno je da djevojčica u tako mladoj dobi ne može shvatiti ovako neočekivani preokret njezinoga mladoga života, kao ni razloge zašto su se u njezinom životu morale dogoditi tako tragične stvari, preteške da bi ih mogla prihvatiti. Mnogo godina kasnije, no sa još uvijek svježim sjećanjima, njezina se zbunjena i obeshrabrena duša pita – zašto?

zašto si dopustio da me rastrga bol
i da duša puna tajanstvenog sna
siđe u mrkli dol noći
(*Zašto*)

Zasigurno je to pitanje dugo, dugo ostalo neodgovoreno u njenom srcu. I ona traži odgovor. A kako Isus sam ide ususret izgubljenim i ranjenim dušama, tako je susreo i nju i počeo joj otkrivati kako će odsad On sam voditi lađu njezinoga života. Na jedan tako umiljat i jednostavan način ona nam otkriva kako se je, iako još uvijek ne razumijevajući o čemu se zapravo radi, mogla jedino bespomoćno predati i prihvatiti da On promijeni smjer njezinoga života.

Ti ušao si u lađu mog života
i darom svoje prisutnosti
zbunio moje odluke i želje
i vesla u mojoj ruci zastala su
(*Ti ušao si*)

Tako je, umjesto prerano umrle majke, njezin oslonac postao Isus. On je otada njezin tješitelj, sigurnost i nježna ljubav. No, posve je razumljivo da njezina bol za tako rano i u tako tragičnim okolnostima izgubljenom majkom, i dalje ne prestaje i da još dugi niz godina ranjava njezino srce. Njoj je posvećeno više prelijepih pjesama, jer još jedino u njima ona može biti i dalje sjedinjena s majkom. Neke od njih, one koje nose najveće breme boli za majkom, smještene su na sam početak zbirke; one su njezine prve stope na putu patnje prema Golgoti.

...majko
noć je sišla u naš vrt
i slušala sam kako u brezama
pjevaju rasute zvijezde
i slušala sam kako sve tiše dišeš
kako polako odlaziš
i kako krv u tvojim žilama
teče usporeno kao rijeka pod ledom
da – čula sam kako odlaziš
(*Pjesma majci*)

još uvijek su moje sanje
zapletene u tvojim kosama
i duga tvog pogleda
svija se nad mojim putom...
(*Majci*)

A, kako je u stanju od jednoga na prvi pogled prozaičnoga detalja stvoriti izuzetnu pjesničku sliku i pokazati u njoj kako ju svaka, baš svaka sitnica koje se samo može sjetiti, neraskidivo veže za njezine najbliže i para u njezinom srcu brazdu boli, vrlo dirljivo pokazuje u pjesmi *Bijelo tkanje moje majke*, gdje ovaj naoko beznačajan motiv kroz pjesmu postaje prevrijednom sastavnicom života samoga; to je platno koje je tkala njezina majka da bi u njemu bila pokopana:

u to si osunčano bijelo tkanje
na odar željela leći
i u njem pokopana biti
(*Bijelo tkanje moje majke*)

a onda je umrla pokrivena tuđom plahtom, dok je njezino *osunčano, bijelo tkanje* ostalo među ruševinama doma, i s. Mirjam se pita: *tko li sad nosi tvoje tkanje bijelo.* Bijelo platno pojavljuje se u još jednoj njezinoj pjesmi, ali ovaj put u imaginarnom obliku, u pjesmi *Zemljo reci*, gdje moli zemlju, *kad magla na polje spusti svoje platno bijelo*, da joj otkrije grob njezinoga brata. Svi su branitelji, koji su ostavili svoje živote u njezinom rodnom kraju, njezina mrtva braća, a oni su u toj zemlji prekriveni bijelim platnom hladne magle, i ona istom boli plače za njima, kao i za zemljom, jednako kao kad u pjesmi o izgubljenom majčinom posmrtnom pokrovu, plače nad ruševinama njihovoga doma i sela. Jer, majka je domovina, a domovina je majka. Zato je u Mirjaminoj zbirci vrlo teško rasplesti to zajedničko tkanje ljubavi i boli za majkom i za domovinom. Više ili manje svjesno, pjesnikinja poistovjećuje ova dva bića, za njih ju vežu isti osjećaji od kojih plete jedan te isti plet ljubavi i boli. Od nje, od te boli, ona se ne može, a kao da se i ne želi odijeliti, jer samo preko nje može i dalje živjeti s ovim svojim dvjema ljubavima. O tome sada razgovara s Gospodinom – a s kim bi drugim razgovarala, kad je izgubila sve; majku koja joj je bila zadnja sigurnost, ljude koje je voljela i domovinu u kojoj se osjećala zaštićenom. Vrlo je rano shvatila da joj ostaje samo On, i shvatila je, srećom, da je to dar.

dok bdiješ nad opustjelom stazom
moga sela
pomiluj umjesto mene ruševine
mom srcu tako drage
poljubi mučeničku zemlju...
(*Isus, Bugojno i ja*)

No, mora da je bila, u onim strašnim danima majčine smrti i izgnanstva, mora da je ta patnja bila neprebolna, pa nije čudo da ju više puta uspoređuje s onom koju je Isus trpio na Kalvariji. U Njegovoj patnji ona nalazi smisao svoje, kako joj se njezina patnja ne bi učinila besmislenom i kako ne bi satrla u njoj svaku nadu. Sjedinjujući tako svoju bol s Njegovom, sve jasnije shvaća da će od nje biti oslobođena na isti način kao i Isus; tako da putem Kalvarije dođe do svojega oslobođenja.

pusti me da prođem
kalvarijskom stazom
noseći u duši
svu bol svojih dana
pusti me da dođem do potoka vječnih
da isperem ondje
svu krv svojih rana
(*Pusti me da prođem*)

Kad je smogla snage da primi svoju patnju, prisiljena da naglo odraste, kad je shvatila njezin smisao, otada je hrid njezinoga života zaista Isus sam, i samo On. Njemu predaje sve svoje dvojbe i muke, i u Njegovoj muci traži i nalazi smisao svoje. Iako su sve pjesme, što im god stihovi govorili, prožete jednom dubokom, ljudski bi se kazalo, neutješnom boli, sve one ipak odišu nedvojbenim prihvaćanjem trpljenja, od kojega ona, kao što sama kaže već u naslovu zbirke, tka svoje nebo. Patnja i čežnja za nebom sada su ono što joj je jedino preostalo u njenom životu, očišćenom od svega, baš svega što je dotada činilo život njezine *duše pune tajanstvenog sna*. Ni u jednom se stihu ona ne oslanja ni na jednu trunku ovozemaljske utjehe; svaki je njezin korak usmjeren ka vječnosti. Ponekad ju, ipak, a to je sasvim razumljivo, silno obuzima čežnja za povratkom u rodni kraj, na dragu zemlju, putove, šumarke i polja, a najviše u dragu kuću, svoj dom iz kojega je grubo istrgnuta njezina osjetljiva duša. Tada si daje oduška i crta u svojim pjesmama slike rodnoga kraja, razgovarajući istovremeno s njim, i nastojeći da ove slike zauvijek ostanu neizbrisivi oblici na njenom obzoru.

zastat ću opet
na krvavom tragu tvojih brjegova
gdje sokolovi naši
snivaju vječni san
i znam dobro
da ćeš me prepoznati
jer moji su koraci
urezani u tvoj bijeli kamen...
(*Bugojno*)

doći ću ti kad zamirišu
pokošena sijena
i kad cvrčci pjesmom dozovu noć
doći ću ti kao leptir cvijetu...
(*Povratak*)

U njezinom srcu, jednako tako, zauvijek ostaju i njezina braća, branitelji, koji su ostali da brane ostatke njihovih domova, koliko je to još bilo moguće. Svjesna je da oni više nikada ne će doći na njezin put i da ih sada može susretati još jedino tu, u svojemu srcu. U njoj diše njihov zadnji dah, s njima ona i dalje nosi njihovu patnju, razgovara s njima i tješi ih.

pjevam tebi
čije ništa nisu mogli ubiti u mome sjećanju
pjevam tebi
kojega nisam sahranila
već pohranila u svoje srce
u svoje uspomene
i u svoje molitve
(*Zdravku umjesto svijeće*)

Kako u njezinom srcu, tako i u njezinim molitvama oni nastavljaju živjeti. Njihovi su životi isprepleteni s njezinim snovima, i s njezinim očekivanjem vječnosti ka kojoj sama hodi i čvrsto se nada da hodaju i oni, i da njihove žrtve donose neprocjenjivi plod.

daj svemogući Bože...
da žrtva onih koji su sebe
za obranu Tvoga dobra darovali
pridružena Tvojoj
u svetom času čudesnog buđenja
svaku suzu sa svakog lica otre
i plod spasenja svima donese
(*Molitva za poginule*)

To je poanta svake njezine pjesme. Svaka, baš svaka pjesma, kako god teškim stihom započela svoj bolni pjev, svaka završava vjerom u smisao patnje. Uostalom, ona je patnju primila kao svoj način življenja i, kao što njezine pjesme govore, čini se da na drugi način više i ne bi znala, a niti htjela živjeti. Jer bol se utkala u njezin život upravo u njezinim najranjivijim godinama, u vrijeme kad se formirala kao osoba, kad se oblikovao i zacrtao njezin životni put; vrlo je teško, tkanje koje se u to doba utka u osobu, istrgati ili preoblikovati. Možda će se netko upitati –

Zašto odabrati patnju za svoj životni put? – No, na to pitanje nema racionalnog odgovora; na to se pitanje može odgovoriti samo na način na koji to s. Mirjam odgovara u svojoj pjesmi, koja je cijela jedna prekrasna metafora, a svaki je njezin stih jedna njezina latica: *Kad ubijeli noć.*

kad ubijeli noć
haljinu mog predanja
ja stat ću na tragu
jutarnjeg sunca
da Te dočekam
da se pričestim rosom
iz Tvojih dlanova
i da ubijeljena patnjom
pođem u susret
dolazećoj svjetlosti.

Eto; zato odabrati patnju kao svoj životni put. Sestra Mirjam je, zapravo svjesna da je imala tu milost upoznati takvu patnju, *dotakoh svu muku getsemanske noći*, koja joj je jedina mogla rasvijetliti put do spoznaje smisla života i povesti ju putem koji jedino vodi k sigurnom oslobođenju i, što je još veće, k susretu sa Uskrslim. Svjesna je da je s Njim poistovjećena po ranama.

mogu...
čekati da sunce ograne
na odvaljenom kamenu
jer tad ćemo se prepoznati
po ranama
i s naših će grudi
biti strgnuta sva bol
(*Dotakoh svu muku*)

To će biti kraj. Kraj jednoga preteškoga i prebolnoga puta, jedne osjetljive i prerano ranjene duše. No, nakon što je *isplakala sve suze na pragu svoga doma*, nakon što je prihvatila rastanak s majkom, ona pomirljivo govori:

njen lik je još uvijek vidljiv
u zjenama mojim...

i kad podignu vjetrovi
svoje prozirne i šuškave plašteve
znam
to nam ona šapće
ohrabrenje i okrjepu
(*Majka nije umrla*)

Nakon što se konačno oprostila od majke i od palih prijatelja, predavši ih Gospodinu da njihova žrtva *svaku suzu sa svakog lica otre i plod spasenja svima donese*, njezina je duša prekaljena i vidi još samo prebolni, ali veličanstveni smisao svih patnja koje su pale na njezin nedosanjani san.

barut krv dim vatra
a usprkos tome
sunce na istoku
rađa ljepotu svjetla
jaču od smrti.
(*Bugojansko jutro 1993.*)

Konačno je sigurna i preobražena u Njemu, u Gospodinu, i pjeva jedne od svojih najljepših stihova, stihove svojega potpunoga predanja i svoje potpune preobrazbe:

obilježena sam Tvojom ljubavlju
ko dovratnici Izraelaca
krvlju mladih jaganjaca
(*Obilježena sam*)

sad sam kao struna
sasvim novog zvuka
(*Moje preobraženje*)

Pjesme su ove zbirke pisane slobodnim stihom, uz izostavljanje bilo kakve interpunkcije, ne bi li im se tako dala još veća oslobođenost od svih spona i naglasila neograničenost njihova izražaja i njihovih poruka. Stihovima se njihovim, tako, ne zna konkretan početak, niti im je određen kraj, već kao da mogu teći i dalje, poput boli koja je njihovo osnovno

tkanje. Pjesnikinja je svojim pjesničkim uradcima dala osebujan fizički lik, te tako, zbog različite dužine pojedinih stihova dobivaju osebujne oblike koji mogu podsjećati na vrč, cvijet, visoki tanki jablan, ili pak u nama bude asocijaciju malih prozora i vrata, uokvirenih u čvrsti okvir, a to su ujedno i slike koje pjesnikinja nosi u svome sjećanju. U nekoliko pjesama, tako, nalazimo simbol poluotvorenih vrata koja nedvojbeno označavaju makar kakvu mogućnost povratka. Kroz cijelu se zbirku provlači ta težina odlaska i neutaživa čežnja za povratkom, te stoga autorica kućna vrata svoga doma "ne može" zatvoriti; ona moraju ostati barem odškrinuta, kao u pjesmi *Povratak*, kada odlazi djed, teška srca, a *za sobom ostavlja poluotvorena kućna vrata.*

Slobodni stih ovih pjesma nedvojbeno je i u službi ostvarivanja osebujnoga ritma, čime autorica također, uz potpuni nedostatak ikakve rime, slijedi tendencije suvremenoga pjesništva koje je napustilo okvire klasične versifikacije. U klasičnoj je versifikaciji rima značila jedan od osnovnih elemenata u gradnji poetskoga govora. Osim nje, bili su to još neki stalni pjesnički elementi, kao što su dugi i kratki slogovi, te naglašeni i nenaglašeni, kao i sam broj slogova; njihovom pravilnom izmjenom tvoren je ritam pjesme i to je bila nezaobilazna zakonitost u tvorbi stihova. Suvremeno pjesništvo je izašlo iz ovih okvira, iako je zadržalo neke od tih elemenata, ali gradeći pomoću njih stihove prema vlastitoj poetici. Tako je izmjena dugih i kratkih slogova, a također i dugih i kratkih stihova, jedan od vrlo važnih činilaca ritma u suvremenoj poeziji. Ovim se umijećem služi i s. Mirjam, više ili manje svjesna da tako stvara svoju vlastitu poetiku. Osim što je njezino tkanje pjesama nizanjem dugih i kratkih stihova, u službi ritma pjesme, u njemu se dadu prepoznati i neke druge pjesničke poruke. Tako nailazimo na pjesničke tvorevine od tek nekoliko stihova, u kojima pjesnikinja najčešće samo šapne Bogu nekoliko riječi svoje čežnje, svjesna da Njemu i nije potrebno govoriti mnogo, jer On svaki njezin osjećaj razumije i bez puno riječi, te nas oni podsjećaju na kratke uzdahe boli, koji tek zadrhte u duši i brzo nestanu. No, kad u pjesmi govori o svojim najdražima koje je izgubila u ratu, ne samo o majci i djedu, već i o dragim prijateljima iz djetinjstva, čije je *lice dojučerašnjeg dječaka najednom poprimilo crte lica ratnika*, i koji su se izgubili u ratnom vihoru, tada se dugo, dugo oprašta s njima, nižući teške i široke stihove, kao da si želi dati vremena da iskali svu svoju bol i da im kaže sve što joj je na srcu, i da što duže ostane među njima, koliko god to boljelo; oni nas zapljuskuju kao valovi kojima naglo nadošla oluja udara o tvrde stijene što nesmiljeno stoje između nje i izgubljenih.

Izuzetno bogato stilsko izražavanje nastavlja se iz pjesme u pjesmu, iako s. Mirjam nije svoje umijeće pjevanja školovala. Može se, doduše, naći pokoji sklop stihova koji pomalo odiše običnošću ili naivnošću, ne noseći mnogo više od ustaljenih epiteta, ali takvih nekoliko pjesama djeluju više kao neki zaostali izražaj s početaka njezinoga brušenja svojega umijeća, nego kao jedan ozbiljan gubitak inspiracije. Bez rezerve se može reći da ona u svojim pjesmama pokazuje izuzetan dar za bogato stilsko izražavanje, te njezine pjesme obiluju koloritom pjesničkih slika, satkanih od cijelih grozdova književnoumjetničkih stilskih figura. U nekoliko navrata nalazimo vrlo vješto upotrijebljene figure dikcije, kako imenujemo ponavljanje riječi (anafora, epifora, polisindet), kao na primjer anafore: *i noćas je Netko prošao kroz trave lijući rosu..., i noćas je Netko..., i noćas je Netko ublažio samoću moju* (*Zamijećeni Bog*) ili: *kad dođe proljeće..., kad omekšaju..., kad rosa..., i čuj..., i čuj kako moje srce diše ljubavlju* (*Kad dođe proljeće*), kojima pjesnikinja stvara jedan pjevni ritam koji odgovara sanjivosti pjesme koja liječi njezinu samoću, ali nalazimo i takve koje su u službi, naprotiv, tvrdoga ritma, kao na primjer u pjesmi pod naslovom *Bosni*, gdje čak tri puta ponavlja riječi zadnjega stiha:

...da na korijenu
stoljećima zatiranom
ostanem čvrsto stajati
ostanem čvrsto stajati
ostanem čvrsto stajati

kako bi, možda, i nas i sebe samu uvjerila da će ostati nepokolebljiva na korijenu Bosne. No, najplodnija i najmaštovitija, upravo upečatljivo bogata je njezina metaforika. Raskošju svojih metafora, koje nas neodoljivo uvjeravaju kako nisu naučene, već su spontani izraz duboko i vrsno proživljenih događaja, ona izražava ono za što nema riječi u običnom govoru, a živi u njezinoj senzibilnoj duši, i mora se reći, mora se nekako izra-

ziti. Zato se taj duboki unutarnji doživljaj preoblikuje osebujnim jezikom provrelim iz njenoga unutarnjeg senzibiliteta koji proniče u samu srž događaja, onu koja se ne vidi izvana i može se izraziti samo tim transcendentnim jezikom duboko skrivenog i sasvim individualnog svijeta. Prekrasna je i ujedno tragična metaforika pjesme *Tamo gdje sam rođena*, kojom se opet vraća rodnome kraju, koji sada više nije neko lijepo snoviđenje iz njezinog djetinjstva, već naprotiv gruba stvarnost na koju je pala tamna sjena:

tamo gdje sam rođena
vrutci iz crnih dubina
proviru bolom...
tamo gdje sam rođena
ptice više ne svijaju gnijezda

Tamo

gdje sokolovi naši
snivaju vječni san...
toga je jutra sunce zateklo
krv u bijelim runima...
toga su jutra utihnuli naši jaganjci
minama su posuta njihova polja
(*Tamo gdje sam rođena*)

Poput ovih stihova, mnogo je onih u kojima su metafore isprepletene dubokim alegorijama: – *u tvojim su očima – zaspali moji dani – o tko bi mogao dokučiti – tajnu zvijezde – što svjetlošću tka – tišinu Tvoga sna* (*U tvojim su očima*); *u mojim njedrima – kao u kamenu – urezano je sjećanje – na sokolove – što su i polomljenih krila – o letu sanjali* (*Junaci ne umiru*); *tišina koja pita – u kojoj se kleči – i pognute glave odlazi – moja Hrvatska je žilavi trs – na kojem rastu nove loze* (*Zid boli*).

A uz ove snažno inspirirane pjesničke slike koje tako istinito govore o tragediji koja je pogodila njezin rodni kraj, koji je sav slika krvi u bijelim runima, ne smije se zaboraviti jedna od zasigurno najsnažnijih metafora ove zbirke, sadržana u pjesmi *Isus, Bugojno i ja*, gdje se u završnim stihovima pjesme ona grčevito hvata za grudu rodne zemlje ne bi li ostala na njoj, ali to se pokazuje tragično nemogućim:

i osjećam kako izmiče kroz moje prste
i kako se dok me s nje odvlače
i moje srce od mene otkida.

Usprkos ovim tragičnim slikama razrušene i spaljene zemlje svoga djetinjstva i rastanka s njom, ona opet, s novim mirom u duši, govori o povratku u svoj grad i personificirajući ga, govori mu:

i znam dobro da ćeš me prepoznati
jer moji su koraci urezani u tvoj bijeli kamen
(*Bugojno*)

Kako vrijeme odmiče, autorica sve smirenije prihvaća svoju sudbinu i okreće se Onome koji joj jedini može pružiti svoju utjehu, te shvaća *kako bol rađa spasenjem*. Sve smirenije prihvaća svoj križ i još samo moli Gospodina da joj dade milost da prepozna ispraznost svojega plača nad onim što je prolazno, nad grobovima koji su prazni, u kojima, zapravo, ne prebivaju oni za kojima plače.

daruj mi tad nove oči
da ne plačem više
nad grobom praznim

Simbol praznoga groba ponavlja se nekoliko puta, i nedvojbeno upućuje na Isusov prazan grob nakon Njegova uskrsnuća, a simbol je uskrsnuća i njezinih voljenih, i ona ih konačno pušta *da odu obasjanom cestom*, i tada sjetno, i s osjećajem oslobođenosti od tereta boli, pjeva: *sad sam ko struna sasvim novog zvuka*, da bi se u pjesmi *Moja bol* potpuno izmirila s njom: *moja je bol ko proljetna kiša učinila da izrastem visoko poput jablana*.

Najrazličitijih pjesničkih figura, puna je njezina poezija, kako već spominjanih, tako i mnogih drugih, metafora koje su bremenite značenjem, zatim personifikacija, kao *kad diše bijeli kamen moje zemlje, a rasute zvijezde pjevaju*, epiteta, poredaba, kontrasta, pa i jedna vrlo pjevna anafora u pjesmi *Zamijećeni Bog*, kao i asindet, a koje spominjem samo zato što slutim da s. Mirjam nije bila ni svjesna svih pjesničkih ukrasa koje je upotrijebila u svojim pjesmama, budući da ih nije studirala, već su oni, očito, sasvim spontano izlazili iz njezine rođene pjesničke duše, koja je jednostavno obdarena nadnaravnom inspirativnošću i koja je, ne trudeći

se oko artificijelnosti svojih stihova, jednostavno govorila pjevajući, i pjevala plačući. Divna je ta njezina skromnost zbog koje se nije ustručavala, ona, karmelićanka, od koje bi mnogi očekivali najstrožu samozatajnost, izložiti svoju ljudsku nemoć, svoju pretešku bol, usprkos svijesti da bol rađa spasenjem i da je grob prazan, i priznati svoje umiranje zbog napuštanja ovozemaljskih ljubavi. Međutim, upravo je zbog ovoga svog nepoštednog i teškog uspinjanja stubama boli došla do vrhunaca ponad oblaka, *ususret (Njegovoj) svjetlosti i svome životu*. I na kraju ovoga kratkog meditiranja uz ovu zbirku pjesama i poniranja u patnju jedne, upravo tom patnjom preobražene duše, mislim da mogu zaključiti da se cijeli ovaj patnički život može najbolje sažeti u njezinim vlastitim riječima, u stihovima pjesme *Kad ubijeli noć*:

kad ubijeli noć
haljinu mog predanja
ja stat ću na tragu
jutarnjeg sunca
da Te dočekam
da se pričestim rosom
iz Tvojih dlanova
i da ubijeljena patnjom
pođem ususret
dolazećoj svjetlosti.

Mladen JURČIĆ

Posljednje putovanje (IV.)

(*nastavak iz prošlog broja*)

Kratak sadržaj prošlih nastavaka: Dario Čavra, profesor filozofije, gubi posao, a ostavlja ga i žena. Očajan, on odjednom otkriva neobičnu sposobnost da može probijati dimenzije i posjećivati paralelne svjetove u kojima žive naši dvojnici, ali u posve drukčijim okolnostima, jer su im, zbog različitih životnih izbora i odluka životi pošli drugim smjerovima. Čavra u dimenzijama susreće lik svoje žene, posve drukčije od one od koje se rastao, jer u dimenzijama je to osoba njegova života, koju u svom svijetu nikad nije upoznao. Zaljubljuje se u nju, ali ona je supruga njegova zloga dvojnika u toj dimenziji, koji joj zbog nasljedstva radi o glavi. Kako bi je spasio, Čavra u tučnjavi nehotice ubije svog zloga dvojnika, no time ubija i polovicu samoga sebe, pa u svom svijetu završi u bolnici s dijagnozom kapi, zbog koje mu je oduzeta polovica tijela. Unatoč tome što je sada samo "pola čovjeka", on (u snovima?) i dalje može nesmetano putovati dimenzijama, pa u svakoj traži ženu koja mu je postala opsesija, a u jednoj od tih dimenzija zajedno s njom se bori protiv organizacije koja želi zavladati svijetom. No, poslije svakog nevjerojatnog, ali i vrlo realističkoga sna, uvijek se ponovno budi uzet i nemoćan u bolničkoj sobi.

VI.

Smak

No nije se probudio uz Marinu, u prisnosti njihova doma u fantastičnomu, opasnomu svijetu, nego je, otvorivši oči, nad sobom ugledao nesmiljeni bolnički strop i ponovno se nije mogao pomaknuti ni razgovijetno govoriti, a kamo li se u letjelici vinuti prema nebu, kako bi pomogao spasiti svijet.

Ni Marina nije bila prekrasna žena u okrugloj kući na brdu, nego je, kako je rekla bolničarka, ležala nedaleko od njega i to u komi. Ali, kako je znao da je ovdje, kako ju je vidio kao medicinsku sestru? Ako je ovo njegov "izvorni" svijet, ne bi trebao imati to neobjašnjivo, snoliko "znanje".

Kad bi samo mogao ustati, pa se, makar s kakvim naporom, odvući do nje da je pogleda. No, to je, barem zasad, bilo nemoguće.

Po tko zna koji put očajan se upitao hoće li zauvijek ostati tako nepokretan i jadan? No barem se pročistio, jer ubio je svoju zlu polovicu, ili ga je naprosto zadesila obična kap. Ako je zaista ubio svog dvojnika i uništio vlastitu zlu stranu, u čemu se sad sastoji ta njegova preostala "dobrota"? U očaju, nemoći i samotnosti?

Tko bi znao što je istina! "Naša istina" zapravo nam najviše smeta da uvidimo onu objektivnu, zaprječuje je i čini nas slijepima za nju. Vjerojatno su događaji u teškomu razdoblju njegova života uzrokovali depresiju i smetenost, pa je barem unekoliko sišao s uma, a povrh svega pogodila ga je i kap, tako da je sad posve smušen. Stvarne događaje nije u stanju odijeliti od snova, maštanja i halucinacija, no stvarnost nam je obično tako blijeda da je vrlo lako izgubimo iz vida, krivo je procijenjujemo, pa zabludimo u izmišljotine, priče, mitove i apsurdnosti u koje vjerujemo samo kako bismo pobjegli što dalje od takve stvarnosti. Velika većina ljudi živi u samozavaravanju, u zamišljanjima, ili pak nesvjesno, bez složenih pitanja, jer inače mnogi od nas vjerojatno ne bi mogli preživjeti stvarnost.

Bit će da je nakratko ponovno zaspao, a kad je otvorio oči vidio je da pokraj kreveta sjedi Tatjana, njegova bivša žena. Ovaj put sigurno nije sanjao, niti je zašao u ikakav usporedni svijet, jer sumnjao je da bi ondje zatekao Tatjanu. Bila je odviše stvarni, neodvojivi dio ovoga svijeta i čvrsto je stajala na zemlji.

Nije izgledala loše. Na sebi je imala zelenkasti kostim, a promijenila je i frizuru, skratila je kosu, pa je djelovala mlađe i privlačnije. Očito joj je prijalo što se riješila nesposobnoga muža, pa je živnula.

- Dario, ja sam – počela je nepotrebno, pozorno ga motreći kao da ispituje u kakvu je stanju, a na licu su joj se miješali začuđenost, sažaljenje i odbojnost. – Drago mi je da si se probudio. Došla bih prije, ali posjete još nisu bile dopuštene. Vrlo mi je žao što ti se to dogodilo, ali mislim da si velikim dijelom sam kriv, jer sebi si natovario neprestani stres. Da si mene slušao, vjerojatno ne bi izgubio posao, pa do svega ovoga ne bi ni došlo, ali uvijek si postupao kao tvrdoglavo magare. Ipak, voljela sam te i žalim te – uzdahnula je – iako si uvijek bio čudan. Još kad smo se upoznali nešto me je kod tebe istodobno snažno privlačilo, ali i odbijalo, govorilo mi je da pobjegnem od tebe dok je još vrijeme. No, što je tu je, sad to više nije važno. Razgovarala sam s liječnikom. U nekim se slučajevima pacijenti u sličnom stanju razmjerno dobro oporave, a i tebi to od srca želim. Nadam se da će ti, kad sljedeći put dođem, već biti bolje. Neko vrijeme me ne će biti, jer počeo mi je godišnji odmor, pa ću malo do obale, da se smirim i opustim, jer i sama sam pod jakim stresom, ali čim se vratim doći ću te posjetiti, časna riječ. Znaš da ne mogu bez mora. Kad se bacim u valove zaboravim sve brige i daleko sam zdravija.

Nije mogao suvislo odgovarati, a pred njom nije htio jadno krkljati ni zavijati. Sad se zbilja doimao kao nijemi, nesposobni autist, kako ga je ocijenila. Žarko je poželio da joj je više toga rekao u prijašnje doba koje se danas činilo tako dalekim, dok su bili mlađi, još sretni zajedno i dok je još bilo zabavno. Žalio je što nije dovoljno puta izjavio da je doista voli i koliko mu znači, dok je još bilo vremena. Toliko toga naprosto moramo učiniti dok još ima vremena, ali uvijek gubimo tu najdragocjeniju valutu. Ipak, komunikacija među njima nikad nije posve glatko tekla, osim tjelesne, ali je li ikad ijednoj osobi rekao nešto što je zbilja zapamtila?

Kad je otišla, ostavivši veliki buket cvijeća u vazi na stoliću, nije znao bi li se razbjesnio ili bi zaplakao. No Tatjana je bila uvijek ista i nije ga rastuživala samo njezina pomalo bešćutna jezgra, nego ga je snažno pogodila činjenica da, osim nje, ništa više nikada ne će biti kao prije. Da mu se to nije dogodilo nikad ne bi vjerovao da je moguće tako duboko žaliti za sivim, dosadnim životom na koji se je barem moguće kako-tako priviknuti.

I ovaj put je "znao" gdje je. Gotovo čim se probudio u toj dimenziji "sjetio" se tamošnjih prilika, ali začudo nije se uspaničio, iako je tu bilo neusporedivo opasnije nego na Zemlji kojom je vladala Visoka kuća. Ili ne, ne "opasnije", jer ovdje nije bila riječ samo o opasnosti, nego o izvjesnosti uništenja – svijeta u kojemu se našao uskoro više ne će biti!

Zašto se onda, prožet užasom, nije očajnički nastojao "probuditi", izaći odavde, vratiti se makar i u onu bolničku sobu? Bio je to čudan osjećaj – pomirenja sa svim, prihvaćanja. Je li se već tijekom svoga prijašnjega života ovdje, koji zapravo nije proživio on nego nekakvo njegovo drugo "ja", već posve pomirio s neizbježnom propašću, ili ga je zadržavala činjenica da Marina ne može izaći odavde, a bez nje nije želio živjeti? Svakako, bio je začudno miran, unatoč činjenici da su Marina i on ovdje čekali – smak svijeta!

Sada je, u ovom trenutku u šumi, napeto motrio, jer činilo se da će vepar ipak napasti. Gledali su se nepomični, u tišini podcrtanoj šumorom lišća, pa iako mu je puška bila spremna, Čavra je bio svjestan da nije lovac te bi vrlo lako mogao promašiti, ili samo raniti životinju, koja bi onda postala još agresivnija.

Nije želio ubiti vepra, pogotovo sada. Iznenada naišavši na njega u šumi pomislio je da će to morati učiniti i da je prava sreća što je ponio pušku, iako bi bilo okrutno i krajnje nepotrebno ugasiti život nekoga bića sada, kad je ionako sve svršeno, a samo je pitanje dana kad će se nepovratno ugasiti svaki život, sve što ovdje postoji. Kakvu je opasnost vepar mogao značiti za bilo koga, u posljednjim danima svijeta? Osim Čavre i Marine više ionako nitko nije šetao tom šumom.

No, vepar ne zna da dolazi kraj, bujna šuma doima se trajnom kao i uvijek, a krajolici su i sad jedina stalna, bezvremena točka u nesmiljenu tijeku, no ubrzo će i oni nestati bez ikakva traga, u svemiru ne će biti ni primjetno da više nema mrvice Zemlje, niti će to začudno zrnce svemirske prašine bilo kome nedostajati.

Onda se vepar okrene, pa bez žurbe otapka u šumu. Čavra je, spustivši pušku, još neko vrijeme gledao guštik, osluškujući šustanje lišća i cvrkut ptica koji se nastavio poslije kratkotrajnoga, napetoga zatišja. Onda se i "lovac" okrenuo, pa je šumskim puteljkom pošao prema kući.

I u ovomu svijetu hodao je bez poteškoća, nije bio bogalj, a i ovdje je mogao duže boraviti, kao i u onom prijašnjemu, možda zato što je na tajanstveni način osjećao pripadnost, ispunjenost i prisnost veze s Marinom.

Pripadnost izgubljenomu, osuđenomu svijetu, na rubu nestajanja? Upravo bi mu tako što i bilo svojstveno!

S puškom nemarno prebačenom preko ramena doimao bi se poput uobičajene slike lovca da je još ikome padalo na um da ovdje ležerno pođe u lov i da šeće prirodom.

U ovomu kraju Marina i on bili su daleko od još neviđenoga vrenja u svijetu, od kaosa, panike, rasula i ludila koji su zavladali kad su ljudi postali svjesni što će se dogoditi. No *ovdje*, u šumi, sve je bilo jednako samotno i osvježavajuće zeleno.

Čudio se svojoj smirenosti koja kao da je odgovarala šumskomu spokoju. Je li biće koje je bio u ovoj dimenziji u toj mjeri rezignirano, ili su i taj drugi Dario Čavra, a i on sam, oduvijek naginjali samouništenju?

Kad se prije dva dana tu probudio, nije panično primio spoznaju (koja se, kao i obično, snoliko pojavila) o budućnosti, ili bolje, o *nepostojanju* bilo kakve budućnosti ovoga svijeta.

"Znao" je da se ovdje već neko vrijeme govorilo o mogućoj golemoj opasnosti, ali sve su pripisivali naklapanjima katastrofičara, patološki samodestruktivnih, kakav je možda bio i on sam, koji su uživali izmišljati zastrašujuće vijesti o kraju svijeta.

Činilo se da sve to dolazi ravno sa stranica znanstvenofantastičnoga romana čija je tema već poprilično istrošena. Najprije se samo nagađalo, a onda je službeno potvrđeno da je najstrašniji izum do sada, oružje krajnjega razaranja, tajanstvena tekuća građa za najrazorniji eksploziv u povijesti, katastrofalno iscurila u skrivenim postrojenjima, a kako je riječ o smjesi čija svojstva znanstvenici još nisu posve naučili obuzdavati (ako ju je nešto i moglo obuzdati), ta će smjesa polako prodirati sve dublje u naslage natopljena tla, dok za neko vrijeme ne dospije do temperature koju više ne će moći podnijeti, pa će doći do najrazornije eksplozije poznate čovječanstvu – cijela će se planeta jednostavno razletjeti. To je neminovnost, ništa se više ne može učiniti, na najgori se način obistinila

uzrečica da je mnogo lakše razarati nego stvarati, da je jednostavnije stvoriti pogubnu pošast nego spasonosni lijek.

Kad je došao i sve to shvatio, Čavra je vidio da ovdje s Marinom živi u kućici u šumi, kamo su se ona i njegov ovdašnji "ja" povukli iz uspaničena svijeta nakon što je skora propast i službeno potvrđena, pa je, posebno u većim gradovima, zavladao kaos užasa i beznađa. Njih dvoje došli su ovamo, u svoje posljednje sklonište, na nestvarno, idilično i po tome u sadašnjemu strašnomu trenutku gotovo fantastično mjesto, iako tu, u posve običnu krajoliku, inače nije bilo ničega fantastičnoga.

- I ne slutiš kako je umirujuće gledati te dok tako šećeš – začuo je melodičan glas nedaleko od sebe. – Tko bi rekao da će i sama tvoja pojava djelovati ljekovito u poludjelomu svijetu.

Zamišljen, nije ni primijetio da mu je Marina došla u susret. Raspustila je dugu crnu kosu, našminkala se i odjenula plavu lepršavu ljetnu haljinu. – Posljednje dane pametno je provoditi u šetnji i meditaciji – prokomentirala je. Bila je posve smirena, a kad bi ga, zbog onoga što dolazi, prožela ledena zebnja, bilo je to samo zato što je pomislio da će i ona nestati. – Što bi sad i moglo biti važno? Više ništa nema značenja – nastavila je tužno, ali sabrano, kao da naprosto dokono razmatra dok s njim šeće šumom.

- Ništa osim nas i samoga značenja – odgovorio je. – Mislim da će, kad svega nestane, u praznini ipak ostati nevidljivi upitnik: Je li ikad išta doista *značilo*?

- Smatrali su da će o Zemlju udariti komet – prisjetila se – da će razaranje i propast doći izvana, iz svemira, a ne iz same planete.

- Da, sama je razlog svoje propasti – složio se – što je u neku ruku razumljivo, jer pripada čovjeku. Na njoj smo ostvarili svoju sudbinu, a ona mora slijediti naše ludosti, do samoga kraja.

- Kako... – Marinina smirenost kao da je napukla. – Kako će se to dogoditi? Što ćemo osjetiti?

- Kažu: ništa, srećom. Eksplozija će biti takva da je vjerojatno ne ćemo stići ni primijetiti.

- Žao mi je... svega. – Spustila je glavu.

- Barem smo zajedno. Svijet je počeo s ljubavnim parom, pa je prikladno da tako i završi. Ponekad mi se čini da su samo ljubavni parovi oduvijek i tvorili istinsku jezgru svijeta, davali mu stvarnost i podnošljivost, da su bili prava povijest, a sve je drugo samo buka u pozadini, makar ih je ta buka često progutala. – Možda je i u svim našim životima, diljem usporednih svemira i dimenzija, sve drugo bila samo buka u pozadini, ili popratna glazba, pomislio je. Možda je bit doista samo jedna, unatoč svim raznolikostima, pa i te dimenzije postoje samo da bismo se ona i ja našli i bili zajedno, kad nam to već nije uspjelo u "stvarnomu" okruženju. Možda se prava ljubav može nesmetano odvijati i uspijevati samo u nestvarnomu.

Pogledao je oko sebe, mirisavo grmlje i zelene krošnje koje su se dizale prema sjaju modroga neba. – Kažu da je priroda ono najstvarnije – primijetio je – no meni se sad čini posve nestvarnom, jer skladna je, savršeno sređena i spokojna usred ludoga kaosa i previranja, obnovljena je i svježa čak i prije potpunoga uništenja.

Odjednom je poželio zagrliti, poljubiti i čvrsto držati Marinu, pa se naglo okrenuo prema njoj i obuhvatio je rukama. Poslije dugoga poljupca stajali su čvrsto zagrljeni u šumoru šume, u njihovu lijepomu, osuđenomu svijetu.

Iznenada je počela plakati, a on ju je još čvršće stisnuo, milujući joj kosu. Podigla je prema njemu lice niz koje su tekle suze. – Vjeruješ li da plačem od sreće? – upitala je.

Dok je te noći ležao uz nju, osluškujući umirujuće noćne zvukove prirode koja ih je okruživala, odjednom se trgnuo, jer začuo je drukčiji, bliži štropot. Isprva je pomislio da mu se pričinilo, no upravo kad je tonuo u san zvuk se ponovio, a činilo se da dopire iz kuće, štoviše, da ga je proizvelo nešto u susjednoj sobi. Bio je siguran da je čuo štropot, a onda neobično šuškanje i pucketanje.

Pomislivši da se u kuću zavukla kakva životinjica, sjeo je, prebacio noge preko ruba kreveta i mamurno se odgegao do vrata. Pogledao je u hodnik, a kad ništa nije vidio, pošao je hodnikom, ušao u primaću sobu i upalio svjetlo. Prostorija se doimala prazna, ali možda se nekamo zavu-

kao koji šumski stanovnik. Ljutit zbog kasnonoćne vježbe, spustio se na koljena i sagnuvši se, pogledao pod stol i pod fotelje, a onda je otišao do ormara, legao na pod i zavirio pod njega, no ni tamo ništa nije šmugnulo.

Kad je ustao odjednom ga je obuzeo osjećaj nečije nazočnosti u prostoriji. Učinilo mu se da ga drevno čulo u dubini bića upozorava da nešto nije u redu, da odnekuda vreba opasnost, pa se okrenuo – i skamenio se. Iza njega je, s podrugljivim osmijehom na licu, stajao njegov dvojnik u crnoj odjeći, kojega je, još u onoj dimenziji, ubio da spasi Marinu, a time je napola uništio i samoga sebe.

Prošla ga je duboka, hladna jeza, jer prilika pred njim istodobno se doimala stvarno, ali i nekako bestjelesno, bila je djelomično prozirna, kao da se sastoji od mutne, prljave tekućine koja joj je kolala obrisima.

Ima li kraja kaotičnomu snivanju, lutanju poludjelim labirintima i beskrajnim noćnim morama? – Ti si mrtav! – očajno je povikao.

- Jesam li? – nasmiješi se podrugljivo dvojnik, uprijevši u Čavru potpuno crne oči, bez zjenica. – Bilo bi to vrlo prikladno, ali naše loše značajke nikada nisu potpuno mrtve. Ne bi li to upravo *ti* trebao znati, jer predavao si filozofiju? Nije čudo da su te otpustili.

Iza njega, na vratima sobe pojavila se Marina koja je vjerojatno osjetila da je Čavra ustao iz kreveta, pa tumara po kući. Ugledavši pojavu prodorno je kriknula, a uljez se okrenuo prema njoj. Izvan sebe od bijesa, straha, tjeskobe i gađenja Čavra pojuri na njega, no kad ga je pokušao zgrabiti, ruke su mu utonule u hladnu, žitku, nepostojanu smjesu, a onda kao da se pred njim rastvorila praznina, pa je izgubio ravnotežu i – srušio se u pojavu, poletio je naprijed kao da ga je jaka sila usisala kroz jezivi otvor u obliku uljezova tijela.

Stropoštao se u nepoznati prostor, a osjećaj strašnoga pada bio je nalik na doživljaj u noćnoj mori, samo što je daleko duže trajao. Nije mogao ni kriknuti. Dok je padao i padao, a strava u njemu neizdrživo je rasla, pitao se što se dogodilo i je li dospio do samoga kraja užasa? Kroz glavu mu je proletjela žarka nada da će na dno svega toga napokon tresnuti mrtav.

VII.

Izgubljena dimenzija

Ali to se nije dogodilo – preživio je, kao da bi čak i potpuni, makar kako strašan svršetak bio odviše lijep i brz.

Ovaj put bila je to kamena pustinja. Ležao je na sivomu kamenu, a kad se očajan pridigao vidio je da su posvuda oko njega pusti kameni vrhovi i udoline i ništa drugo pod nebom, prekrivenim jednolično sivim, niskim oblacima.

Polako se uspravio. Iako je i tu mogao hodati, osjećao je veliku težinu, mnogo neugodniju nego za nesnosno sparnoga dana, kao da mu je na leđima težak nevidljivi teret koji ga sabija u tlo.

Gdje se to našao i kamo da pođe? Sve kamenje u krajoliku bilo je nalik jedno na drugo, s vrlo malo raznolikosti, kao da se isti oblici unutar jedne jedine slike u nedogled ponavljaju, umnoženi nevidljivim računalom, a činilo se da upravo sumorno nebo sve prtišće svojom težinom, koja nije samo izvanjska, nego doseže u dušu i guši je. Noge su mu svakim korakom bile sve teže. Osjećao je da je na goloj, beskrajnoj planini, odakle nema izlaza.

Polako je pošao... naprijed? Nije se mogao orijentirati, jer svugdje je bilo potpuno isto. Kad bi ugledao kamenu uzvišicu popeo bi se na nju da vidi što je iza, ali nije bilo ničega, pred sobom bi ugledao identičan nastavak kamene pustinje.

Duboka jeza, tjeskobna samotnost i izgubljenost gotovo su ga nepodnošljivo izjedale. Je li ovamo dospio jer je – pao u dvojnika, u duha? Je li sada unutar njega? Što ako ovdje zauvijek ostane i skonča sam, beznadno zalutao?

Hodao je i hodao, a naposljetku je počeo posrtati, no činilo mu se da se vrti u bezizlaznomu krugu. Od umora su ga obuzimale sve veća tromost i otupjelost. Ako je i bio u nestvarnu svijetu, iscrpljenost, samoća i očajanje bili su posve stvarni. Pomislio je da će mu od tuge i goleme praznine koju je osjećao prepuknuti srce. Htio je leći na kamenje i više se ne pomaknuti, što bilo da bilo, jer već je jedva hodao.

A onda ga je ugledao. Ponovno se naglo okrenuo, jer je, kao i onda u kući, nepogrešivo osjetio nečiju nazočnost u užasnoj praznini.

Nedaleko od njega stajao je dvojnik i pakosno se smješio, a pojava kao da mu se i sad sastojala od prljave tekućine koja se, poluprozirna, odvratno gibala, pa čak i klokotala.

Pobjesnivši, Čavra automatski podigne poveći kamen i svom preostalom snagom baci ga na pojavu. Pogodio ga je, a kamen je pljusnuo u dvojnika, baš kao u prljavu tekućinu i nestao, ostavljajući uzgibane krugove.

Tada se dogodilo nešto neobično. Kad ga je kamen pogodio, s dvojnikova lica nestao je pakosni osmijeh, a zamijenio ga je uznemireni, gotovo bolni izraz.

Je li moguće da ga kamen boli? Ali kako bi duh osjećao nešto stvarno i to *bolno* osjećao? Bilo je to besmisleno, no onda Čavri kroz glavu proleti nejasna, ali vrlo zanimljiva misao. Ako je usisan u dvojnika, koji je zapravo mrtav, pa je "duh", onda je sve ovo što vidi oko sebe zapravo dio unutrašnjosti te zle osobe, duhovno je, a ne tvarno, ili je pak neko za zloga dvojnika predviđeno ispaštanje, neka vrst "pakla", u onkraju, a ne prava "dimenzija", kao što su bile ostale. Možda ga zato kamenje boli, jer dio je njega, postvarenje njegovoga pustoga bića, iako je bestjelesan, ili pak "svijeta" u kojemu je osuđen na ispaštanje.

Pobjedonosno zarežavši, Čavra podigne još jedan kamen, pa ga baci na, ili bolje *u* dvojnika, koji se i sad bolno trgnuo, a na licu mu se pojavio uplašeni izraz. Čavra podigne najveći kamen, pa ga s naporom baci, no kako je kamen bio vrlo težak, bacivši ga izgubio je ravnotežu, pa je posrnuo i poletio nekoliko koraka naprijed. Nastojao se zadržati na nogama, ali... Ponovno je osjetio onu silu koja ga je usisala dok je bio u kući s Marinom. Ni sad se nije mogao oduprijeti, pa je, prije nego se snašao, ponovno poletio u svoga neprijatelja, kao u apsurdni, razjapljeni otvor.

Sad nije bilo samo jezivo pusto i još više tjeskobno, jer jeza i tjeskoba kao da su se produbljivale matematičkom progresijom, nego i neizdržljivo hladno. Studen kao da je izgrizala i same kosti, bušila ih, tvarna studen pomiješana s ledenim osjećajem samoće... Tvarno i netvarno ponovno se tajanstveno, zastrašujuće spajalo, jer ovaj put je, razmjerno lagano odjeven, ležao u dubokom snijegu.

Očajan je ustao, tresući se. Ovo je bilo još daleko gore od prijašnjega krajolika, jer kao prije kamena, sad se posvuda prostirala *snježna* pustinja. K sebi je došao ležeći u dubokomu snijegu, pa je bio promočen. Ozbiljno se pobojao da će se smrznuti, ili u najmanju ruku navući upalu pluća, pa će biti uzeti čovjek s upalom pluća!

Ovdje je bio još manje u stanju orijentirati se i odlučiti kamo da pođe, jer osim nekoliko uzvisina svuda unaokolo pružala se nepregledna snježna ravnica. Ipak, mora se kretati, a ne samo pocupkivati na mjestu, trljajući se. Pitao se je li ovo oko njega još uvijek unutrašnjost njegova dvojnika – i to mrtvoga, a u neku ruku dio unutrašnjosti i njega samoga. Je li u tom čovjeku bilo ičega plodnoga?

Noge su mu upadale duboko u snijeg koji je sve prekrio, pa nije vidio po čemu zapravo hoda. Što ako nekamo propadne?

Naglo se zaustavio, jer sve ipak nije bilo tako pusto. Zaokrenuvši za uzvisinu odjednom je naišao na mnoštvo tragova u snijegu i to velikih, koji su vodili prema drugoj sniježnoj uzvisini. Koliko je mogao razabrati, ostavila su ih tri prsta golemoga nepoznatoga stvorenja ili više njih. Dva prsta bila su kraća, a srednji je bio duži. Je li riječ o ptici? Cijelo mjesto iza uzvisine bilo je prekriveno tim tragovima. Ledena pustoš i velika, vjerojatno zastrašujuća stvorenja u nečijoj unutrašnjosti i to djelomice njegovoj? Odlučio je da će, ako se izbavi odavde, odsad samo meditirati i to o najljepšim stvarima.

Morao je nekamo poći, bilo kamo. Kad si statičan neizdržljivo je, a kad se možeš doslovno fantastično kretati, čak i među dimenzijama, još je neizdržljivije, potpuno konfuzno i ludo, pomislio je. Na kraju krajeva, kamo god pošli, sve je samo lutanje, a možda je sve, što god učinili, samo beznadna iluzija, san i besmisleno samozavaravanje.

Unatoč krajoliku u kojemu se našao, gorko se nasmijao, jer s nostalgijom je pomislio na bolnicu u kojoj je ležao uzet. S nostalgijom! Prečesto nam se čini da je ono *prije* bilo bitno bolje, samo zato što je ono potonje u neku ruku uvijek još gore, propadanje, izbljeđivanje, deterioracija. Kako je zapravo nostalgija lažna i besmislena, a hrani je samo naša čežnja za nestvarnim, zamišljenim rajem!

Onda više nije imao vremena za mozganje. Snježna površina pred njim dizala se, naglo je rasla uvis, kao da je niotkuda izbilo i počelo rasti brdo! Ustuknuo je u snijegu i pao natraške, ali hitro je ustao. Snježno brdo pred njim poprimalo je oblik. Najprije je nastala kugla koja kao da je lebdjela u zraku, a onda su iz nje izbile tanke noge člankonošca. Promijenila se i boja, kao da se snijeg, rastopivši se, pretvorio u vrlo blatnu bljuzgavicu koja je ipak ostala visjeti u zraku, nije se razlijevala, nego se i dalje oblikovala...

Bio je to golemi pauk od blatne, tekuće smjese, ili barem stvorenje koje je nalikovalo pauku, jer nije imalo tijelo, nego samo golemu, okruglastu glavu iz koje je izbijalo osam tankih nogu, a završavale su s po tri prsta, dva kraća i jednim duljim, nalik na tragove u snijegu.

Glava je bila tamna, od blatne tekućine i dlaka, izobličena, s mnoštvom crvenkastih očiju i odvratnim izraslinama nalik na kljove sa svake strane gubice, ali bila je to ipak njegova, Čavrina, ili bolje, dvojnikova glava. No da, i njegova! Gubica kao da se široko smiješila, a onda se razjapila, pa je zijevnula rupa široka gotovo kao cijela glavurda.

Čavra se okrene i počne bježati, ali nije daleko dospio, jer na jednom mjestu do pasa je propao u snijeg. Hladnoća ga je rezala nemilosrdnim, oštrim noževima. Posve obuzet panikom, nije se usuđivao okrenuti, jer znao je da je čudovište tik iza njega.

Na vrhuncu strave pomislio je na Marinu koju je spasio, na njihove trenutke, na dobre, tankoćutne i smislene knjige koje je napisao u kući kraj mora, u onoj čarobnoj dimenziji, pa makar Marina i te knjige postojali samo u zamišljanju, u nedostižnom "nigdje" i "nikada", ipak, da bi to uopće mogao zamisliti, cijelim bićem tako žarko željeti, *moralo* je to biti negdje duboko u njemu, sačinjavati barem iskupljujući *dio* njegova bića, kao nekakva neiskorištena mogućnost, makar kako inače bio nesposoban, jalov i prazan, jer inače ne bi ni mislio na to, ne bi ni poželio učiniti nešto sjajno, značajno, lijepo i ljubavno, makar kako nedostižno.

Da, želio sam ljubav i smisao, više od svega, mislio je glupo i grčevito, izvan sebe od užasa. Ništa drugo više nije znao, samo ta pomisao nametala mu se u možda posljednjim trenucima života... Marina, čežnja za tom nepostojećom ženom, a i on sam je oduvijek tek djelomično postojao... negdje. Možda ono najljepše, za nas najvažnije i najnježnije uopće ne postoji. A sad će ga proždrijeti nepostojeća neman! Možda i nisam za drugo nego da me samelje luda, najapsurdnija slika, ništa usred ničega, pomislio je, ali pokušavao sam, nastojao, volio, pa gdje je onda svrha svemu tomu? Nečega bi ipak trebalo biti, a ako je tako, ako ima i mrvice shvatljivoga, trebao bih se vratiti...

Na tu očajničku pomisao hladnoća kao da se naglo povukla, a počela ga je obuzimati nevjerojatna toplina... Marina...

U toplom bolničkom krevetu nepokretan je zurio u strop. Sad mu je bilo čak vruće, jer bolnica, koliko je mogao osjetiti, nije imala klima uređaj. O, ponekad do krajnosti apsurdni živote! Da mu je ikad itko rekao da će biti vrlo sretan što se uzet probudio u bolnici bio bi ga pošteno zviznuo!

Ali bio je sretan što je barem tu, u krevetu, a ne u snijegu, u ledenoj unutrašnjosti mrtvaca... a djelomično i svojoj vlastitoj! Kako se izvukao? Kao da je poništio užas kad se sjetio svog stvaranja, knjiga, Marine, ljubavnih trenutaka s njom i krasnoga krajolika u kojemu su bili. Je li u toj izgubljenoj dimenziji čak nešto važno otkrio? Jesu li ljepota, stvaralaštvo i ljubav u stanju zapriječiti, poništiti pustinjski užas, ili ga barem držati podalje?

VIII.

Blizu

Kasnije te noći probudio se s neobičnim osjećajem da je mnogo lakši i pokretniji. Činilo mu se da osjeća obadvije strane tijela i da bi mogao ustati bez ičije pomoći. Kad je to oprezno pokušao učiniti, uspio je bez poteškoća. Posve naravno je stajao u bolničkoj sobi, čak i bez potrebe da se na nešto nasloni, a to mu je govorilo da ponovno sanja, ili da je ušao u neku "dimenziju". Ali kako to da je okolina ostala ista? To se nikad prije nije dogodilo. Je li postao potpuno konfuzan? S druge strane, možda je ova dimenzija bliže njegovoj nego druge, ali što znači "bliže"? A što ako se čak dodiruju?

Bilo kako bilo, sad je prilika da potraži Marinu. Što je rekla bolničarka, u kojoj je sobi? Na kardiologiji, u sobi 32! Ali gdje je točno kardiologija, na kojemu katu i jesu li pojedini hodnici u ovo doba zaključani.

Izašao je iz sobe u hodnik, a doista se lako kretao. Nije bilo ni traga uzetosti, ali kamo će sada? Kako će u dizalo, a da ga nitko ne primijeti?

Pošao je hodnikom svoga odjela, no kad je htio otvoriti vrata na drugom kraju sama su se otvorila i našao se – oči u oči s Marinom. Trgnula se i začuđeno ga pogledala, a i on je zaprepašteno, bez riječi zurio u nju. Po njezinu pogledu vidio je da ga nije prepoznala. Na sebi je imala jednostavnu plavkastu bolničku spavaćicu, ali činilo mu se da joj stoji bolje nego ijedna odjeća u kojoj ju je vidio.

- I vi ste pacijent? – upitala je, očito odahnuvši. – Uplašila sam se da je bolničar i da će me potjerati natrag u sobu. U ovo doba ne bismo smjeli lutati hodnicima.

- Ne... zapravo, tražio sam... – uzmucao se Čavra. Bilo bi vrlo glupo kad bi joj rekao da je upravo *nju* tražio. Nije li bolničarka rekla da Marina leži u komi, no stojeći pred njim doimala se posve zdrava.

- Tražili ste malo svježega zraka? I vi ovdje imate problema sa spavanjem? Dođite, pokazat ću vam nešto.

Povela ga je natrag, do sredine hodnika i zastala, okrenuta prema zidu. – Gledajte, nitko ne bi rekao, ali tu su vrata.

Iako Čavra nije vidio nikakva vrata, položila je ruku na zid, prešla njome preko površine, a onda joj je ruka zastala kao da je nešto napipala. Gurnula je zid, a u njemu se odjednom doista otvorio pravokutnik skrivenih vrata. – Vidite li? Imala sam pravo. Izađimo na svjež zrak.

Zaprepašteno je izašao za njom i pogledao oko sebe. Kao da nisu bili u bolničkom dvorištu. Nigdje nije vidio pošljunčane stazice, uobičajene klupe, a ni visoku bolničku ogradu, nego su, izašavši iz zgrade, stajali na širokoj livadi, u slobodnu prostoru. Livada se blago spuštala prema šumi (inače, koliko je znao, bolnica nije bila ni na kakvomu brijegu, u prirodi, nego usred gradske četvrti, a okruživao ju je beton) koju je osvjetljavao puni mjesec. Osjećao je miris trave, drveća i cvijeća.

- Prošećimo – predložila je. – Dovoljno smo vremena proveli skučeni. Baš dobro da sam naišla na vas, iako je čudno da ste lutali hodnikom u noćnim satima, u isto vrijeme kad i ja.

- Ne, nije čudno – odgovorio je. – Naprotiv, mislim da smo se morali sresti. Možda ću vam to i objasniti, poslije.

- Živo me zanima – rekla je ispitljivo ga motreći, ali Čavra je šutio, jer nećkao se da joj govori o onome što bi vjerojatno smatrala suludom budalaštinom. Niz mjesečinom obasjanu padinu pošli su prema tamnomu zidu šume. – Kad ovako lijepo šećemo, red je i da se upoznamo – nasmiješila se. – Ja sam Marina Sever.

Umalo je uzviknuo: "Znam, dobro te poznajem, iznenadila bi se", ali se suzdržao. – Ja čak pravo i ne znam tko sam, ali to bi zasad bila preduga priča. Uglavnom, ime mi je Dario Čavra.

- Zvuči mi poznato! – uzviknula je. – Gdje sam već čula to ime? – Zamislila se. – Vi pišete? Niste valjda onaj poznati književnik?

Čavra nije imao pojma kakvo mu je zanimanje tu, u toj dimenziji, ali bilo mu je drago da je čula za njega. Dakle, ponovno je književnik i to uspješan! Čini se da je neuspješan bio samo "kod kuće", u svom "matičnomu" svijetu. – Pa, ne znam jesam li poznat, ali...

- Napisali ste krasne pjesme, a vrlo mi se svidio i vaš esej o ljubavi i usamljenosti. Nekoliko puta sam ga pročitala. – Zastala je. – Sviđa mi se misao da je ljubav jedini oblik vječnosti, pa makar i na kratko vrijeme. Paradoksalna misao da je vječnost zapravo kratka i prolazna kao i sve drugo zvuči mi vrlo tužno, ali je lijepa.

- Da, u vrijeme kad sam to pisao – objasni Čavra samopouzdano, kao da je doista autor toga eseja, ili kakav je to već bio tekst – zbilja mi se činilo da se ljubavni par osjeća vječnim, bezvremenim i da je to jedan od bitnih osjećaja istinske ljubavi. Naravno, nisu vječni, jer ubrzo probije stvarnost i počinje ih nagrizati, iluzije postupno nestaju, ali na određen način *jesu* vječni, pa makar samo na neko vrijeme, u prvotnomu samozavaravanju, dok ljubav traje, ili dok su mladi, jer mladi su uvijek vječni.

- Jamačno ste s nekim osjetili tu "vječnost"? – pretpostavila je, postrance ga pogledavši. – Nakratko?

- Razmjerno kratko. Nekoliko godina bio sam oženjen djevojkom u koju sam se ludo zaljubio, ali to je zbilja bila "vječnost na neko vrijeme".

- Što se dogodilo?

- Dogodio se život, stvarnost, ja sam se dogodio. Mislim da sam je poprilično razočarao. Očekivala je drukčijega, uspješnijega čovjeka... Jeste li vi udati?

- Nisam. Jednom sam zamalo ušla u tu "vječnost", ali... – Zamišljeno je zašutjela. – Možda sam se na vrijeme izvukla, a možda...

Ako je izabranik bio imalo nalik na onoga Darija Čavru kojega sam pretvorio u onakva zloduha, itekako si se dobro izvukla, mala, pomislio je.

- A možda sam posve beznadno staromodna, pa čekam... pravoga? To baš ne govori da ću dobro proći – nasmijala se, a poslije stanke je predložila: - Sjednimo ovdje da baš noću ne zalazimo u šumu.

Bili su već gotovo na kraju livade, pred šumom nad čijim krošnjama je plovio pun mjesec. Sjeli su na meku travu. – Ovo će vam se pitanje činiti neobičnim – počeo je – ali jeste li ikada imali osjećaj da postojite, da živite... i negdje drugdje?

Pogledala ga je sa zanimanjem, ali i ispitljivo. – Trebala bih se začuditi tom pitanju, ali nekako... razumijem što hoćete reći. Da, imala sam dojam da sam živjela i da živim drugdje, kao ista osoba, ali... u drukčijim okolnostima, ispunjenija, osoba koja živi život... za koji je stvorena i koji joj odgovara. Teško je to objasniti, vrlo teško... Ali zašto me to pitate? I vi imate takav dojam?

- Mislim da je to čest osjećaj – odvrati Čavra. – Kao što sam rekao, možda ću vam jednom više pripovijedati o tome, ali sad vam ne želim dosađivati.

- Ne dosađujete mi, baš naprotiv. Tko bi rekao da ću u dosadnoj bolnici sresti čovjeka s kojim ću voditi zanimljive razgovore. I to na noćnoj livadi, pred bujnom, mirisnom šumom, iako smo u bolnici! Ludo, zar ne?

- Možda i nije. Sjećate li se pojedinosti iz tih... drukčijih života?

- Ne, samo pojedinih slika i... sveopćega osjećaja ispunjenosti. Sve mi je to vrlo mutno, osim... – Nakratko je zašutjela, a onda je nastavila, gle-

dajući pred sebe: - Ponekad, u noćnim morama, činilo mi se da ležim... negdje drugdje, ne u ovom svijetu, ako razumijete, ali također u bolnici, no stanje mi je bilo mnogo gore. Nisam se mogla kretati, bila sam posve nepomična, a znala sam da sanjam. Bio je to san u snu, mora u mori...

- Možda i sada sanjamo – primijetio je.

Iznenađeno ga je pogledala. – Mislite?

- Nije isključeno, tko zna, samo što je ovo ipak ljepši san. Rekli ste da i vi vjerujete da živimo više usporednih života i proživljavamo brojne mogućnosti, a ne samo ovaj jedan život, koji je često bijedan i pun razloga za frustraciju. Negdje smo možda slobodni, mladi i ludo zaljubljeni.

Nasmijala se, ne odgovorivši. Neko je vrijeme gledala tamne krošnje. – Smijem li vas pitati zašto ste ovdje – prekinuo je tišinu – mislim, u bolnici?

- Na pretragama sam. Već neko vrijeme povremeno osjećam neobičnu slabost, čak nesvjestice, a liječnici ne mogu pronaći uzrok. A vi?

- Slična stvar, također pretrage... – odgovorio je neodređeno. – Nadam se da nije ništa ozbiljno, a ni s vama. Zapravo dobro je da smo u isto vrijeme primljeni u bolnicu i da smo se sreli.

- Možda i jest. Nikad još nisam srela nekoga poput vas.

- Sigurni ste? Jeste li sigurni da se negdje nismo sreli, ili smo se barem *morali* sresti?

- Prilično sam sigurna, jer dobro pamtim lica. Ne vjerujem da smo se već upoznali – ponovno se nasmijala – barem u *ovomu* svijetu.

- A u nekom drugomu... ili drugima?

- Kao u znanstveno fantastičnomu romanu?

- Možda. U nekome od onih usporednih svjetova o kakvima govore znanstvenici, gdje živimo mi, ili naši dvojnici. No, možda smo i sada u jednomu od takvih svjetova, možda ležimo u bolnici, nepokretni i jadni kao što ste sanjali, a ovo oko nas je zapravo to *drugdje*, s drukčijim, boljim mogućnostima.

- S mogućnostima za znanstveno fantastični roman? – upitala je, ironično podigavši obrve. – Ili za ljubavnu priču?

- Zašto ne za oboje? Pogledajte ovu noć oko nas, livade, šumu... Vrlo lijepo šećemo, a izašli smo iz bolnice, eno je na brijegu. Ne čini li vam se to čudnim? No svakako, trebali bismo to iskoristiti.

- Iskoristiti? Kako?

- Ovako.

Uvijek je bio pomalo ukočen, nesiguran – konačno, žena ga je nazvala nesposobnim autistom, no sad je zagrlio Marinu spontano, bez ustručavanja, bez bojažljiva premišljanja o tome kakva će biti njezina reakcija, kao da je to unaprijed znao. Zagrlio ju je i poljubio, dugo i naravno, a ona mu je isto tako spontano odgovorila, bez iznenađenja, nećkanja ili protivljenja, kao da se doista odavno poznaju, a zapravo su se i poznavali, obadvoje su to osjećali negdje u dubini bića. Negdje, u dalekom (a možda i vrlo bliskomu) svijetu čak su bili u braku, nadahnjivala ga je za istančana, zapažena književna djela.

Bili su mu to najljepši trenuci u životu, tu, pod zvijezdama, na noćnoj livadi, trenuci puni dosad zatomljene i kako je već vjerovao neostvarive ljubavne siline, koja je odjednom veličajno eksplodirala. Nije ga bilo briga je li sve to stvarno, ili nestvarno, postoji li uopće ta žena, iako je sad bio uvjeren da dimenzije *jesu* stvarne, da su znanstvenici u svojim najsmjelijim zamišljanjima imali pravo, a netko ili nešto mu je, zbog nečega, omogućilo uvid u te svjetove.

Žestoko, posve naravno, bez zadrške davao je i primao nježnost, ljubav, dubinu strasti, sve ono što već dugo (ili čak nikada) nije mogao nikome dati, nego je čamio zatvoren u pogrešnoj dimenziji u kojoj se rodio i proživio cijeli dosadašnji život, a kamo je najmanje pripadao. Uvijek je osjećao bolnu, uzaludnu, nejasnu i kako je smatrao, besmislenu čežnju za... nečim drugim, *drugdje*, a onda se uvjerio da ta duboka, nesnosno jaka čežnja ipak nije neutemeljena.

Negdje... tu, u noći, na mirisavoj travi, u onoj kući pokraj mora, možda čak i u dimenziji otpora i rata, čak i u onoj prije samoga smaka svijeta – ipak je za njega negdje bilo prave pripadnosti, ostvarenja i punine...

Ležali su kao u djeliću one vječnosti o kojoj je govorila, o kakvoj je on navodno pisao, vječnosti koja traje samo neko blaženo vrijeme, no

dok su smireni i ispunjeni ležali jedno kraj drugoga, uistinu kao da su bili oduvijek i zauvijek.

A onda je, dakako, ponovno ležao sam i posve nepokretan u bolničkom krevetu, a kad je otvorio oči ugledao je sredovječnu bolničarku koja je zveckala flašicama. Ponovno je zatvorio oči, jer nije htio da vidi da se probudio, nije mu se razgovaralo s njom poslije onoga što se dogodilo na livadi. No tu je negdje bila i Marina, na "kardiologiji, u sobi trideset dva". Obadvoje su bili tu, makar kako nemoćni, nepokretni i beznadno rastavljeni, a nešto što ga je održavalo da se posve ne raspadne u dubini bića uporno mu je ponavljalo da mogućnost postoji, unatoč svemu, kako god se sve to činilo nevjerojatnim.

(*Nastavlja se*)

Dušan PAVELA*

Pjesme

Što je to

Što je to
što nas, ljude
već od malenih nogu
ovozemaljskim putom
razmiče i razdvaja
i jedan od drugoga
sve više udaljava?

Što to
između nas
odbojnost stvara
i mržnju potpiriva
i umjesto toplinom
naša srca
sa hladnoćom zapljuskiva
i u led ih okiva?

Što nas to
na suprotne strane odvodi
i u ruke nam
oštre mačeve stavlja
i onda, kada smo
po ocu i majci
rođena, braća prava?
Što nas to
u krvnike pretvara?

I što to
dobrotu ne podnosi
milost ne poznaje
poniznosti se izrugiva
ljubav u korijenu siječe
dok istovremeno
nasilju okrutnom
svim mogućim maskama
lice ukrašava?

O, što to
s nama, tako
lako upravlja,
kao da smo igračke
a ne, stvorenja umna,
i sve postupke svoje
neviđenom snagom
brani i opravdava?
I živi li to u nama
ili po potrebi
dolazi izvana?

* Dušan Pavela, Biskupa Jurja Dobrile 9, 21.000 Split.

Knjiga srca moga

Ja imam knjigu
koju godinama
sa užitkom čitam,
a da, još je
pročitao nisam.

I ne stoga
jer vremena nemam,
pa stranice njene
rijetko listam,
nego zato
što beskrajno je
štivo njeno.

A najviše me veseli
što mi uvijek nudi
priču novu
i baš onu
koju moje
srce želi.

Ako je i ti
istinski poželiš
imati je možeš
prijatelju dragi.
I ne moraš je
u knjižnici tražiti
niti od koga posuđivati,
a kamoli novcem kupovati.

Samo u večernje
vedre sate
iz kuće iziđi van.
I negdje u osami
u miru svome
uzdigni čelo
i u zvjezdano nebo
dobro se zagledaj.

Tada pusti maštu
da beskrajem, slobodno luta.
A onda će ti
vidike otvarati
i strastima neslućenim
dušu zapljuskivati,
od kojih će ti
dah zastajati.

I vidjet ćeš
da će i tebi
postat knjiga omiljena.
Danju želja
a u noći
žudnja ozbiljena.

Graditelj

Ja dugo
gradim grad
a još
snage imam
umorio se nisam.

Ja dugo
gradim grad
a moj bližnji
u gradnji me često
ometa i usporava,
a kadikada iza mene
izgrađeno poruši,
umjesto da mi ruku
pomoći pruži.

Ja dugo
gradim grad
i svoj križ
na leđima nosim,
ranama odolijevam
patnjama prkosim.

Ja dugo
gradim grad
i u njega
srce tkajem,
ovome, životu svome
smisao dajem.

Ja dugo
gradim grad u sebi
najbolje što mogu
i što znam,
u nebo zagledan
vječnošću očaran.

Samoća

O, samoćo
slatka li si,
dok u tebi
o životu sanjam,
dok se
iz tvog zagrljaja
skrušen u molitvi
iz dna duše
Bogu klanjam.

O, samoćo
gorka li si,
kad me teške
brige more
a ja nekom
jadat bi se htio
ali izjadat se
nemam kome.
I ne stoga
što u okruženju mome
ljudi nema,
već, što
nitko od njih
ne razumije govor
srca moga.

Iz bolesničke sobe

Čvrsto stegnut
u kliještima rane,
evo, opet
u bolničkom krevetu
odbrojavam, ko godina
duge dane.

I ponovo
gledat moram
blisku borbu
života i smrti
a da još mi
slike strašne
od boravka prošlog
u ovome zdanju,
niti malo
pred očima
izblijedile nisu.

Duša moja spokojna je
dok mač sudbine
klati se, nad
mojom glavom.
Ali tijelo negoduje
odupire se i migolji
i Bogu se moli
da mu jadnu, još jedanput
za životom ovim
žudnji udovolji.

Još bi ono, malo
pa makar i o štapu
vucaralo se ulicom
i gradskom vrevom.
Još bi ono, neostarjelo
bar ponekim
trenutkom sretnim
nadoknađivalo vrijeme
u patnjama izgubljeno.

Jelka PAVIŠIĆ

Na počasnoj straži

(kratka priča)

Volim otići ponekad na Misu u staru baroknu crkvu Svete Marije na Dolcu. Ova crkvica, doduše, djeluje pomalo zapušteno; vapi za uređenjem i restauracijom njenih fresaka, a napose apside, pa se pitam već godinama, kada će i ona doći na red! Uređuju se, hvala Bogu, mnoge crkve, i u Zagrebu i izvan njega. Evo; katedrala nam je zasjala novim sjajem otkad je kamen njezine fasade izbrušen i očišćen od čađe što ih na ovaj svijet talože plinovi iz automobila (bez kojih više ne možemo zamisliti život), te od kojekakvih taloga što ih sobom donose vjetrovi i kiše, koji danas, u vremenu potpuno poremećenih atmosferskih strujanja, više nisu čisti i osvježavajući, već nam sa svih dijelova kugle donose zagađujuće i otrovne plinove što ih u silnim količinama izbacuju industrijska postrojenja, a što je sve cijena suvremene civilizacije i kulture. (Ne zvuči li to apsurdno '...zagađujući i otrovni plinovi industrijskih postrojenja suvremene civilizacije i kulture!?' Ne podsjeća li to na civilizaciju koja se okrenula sama protiv sebe!?) No, htjela sam reći kako sam sretna da se obnavljaju mnoge crkve u koje već godinama zalazim i koje sam dva – tri desetljeća gledala kako vlažne i oronulih zidova propadaju iz godine u godinu. Ali, došlo je ipak vrijeme kada su se crkve opet smjele graditi i obnavljati, pa se to dogodilo i s našom poznatom crkvom Svete Katarine na Gornjem gradu. Ovamo sam davnih godina dolazila na studentske Mise subotom i jako se dobro sjećam hladnoće koja mi je podilazila tijelom, u toj vlažnoj crkvici, čiji je pod bio goli kamen, a barokni su zidni ukrasi drijemali ispod sive patine. A onda je najednom i ona bljesnula u svome bijelo-rozom sjaju, sa mističnim tamnosmeđim ispovjedaonicama, u svoj svojoj ljepoti koja zaustavlja dah. I dok se sada približavam Crkvi Svete Marije na Dolcu, razmišljam kako će valjda jednom tako biti i s ovom crkvom. Iako, nikoga od onih koji u nju dolaze po Marijinu

utjehu ne odbijaju njezini sivi zidovi i ostarjeli oltari, jer Marijino srce je uvijek tu.

Žurila sam Tkalčićevom ulicom, danas popularnom zagrebačkom šetnicom koja uvijek vrvi ljudima. Iako je bilo hladno, i stolovi ispred kafića bili su puni, a ulicom je prema Trgu tekla rijeka ljudi koji su odlazili u centar tražeći zabavu. Promatrala sam usput tu galeriju zanimljivih kostima, koji su trebali biti svečani, kako bi se uskladili s dobom godine, a bilo je Božićno i novogodišnje vrijeme, te sam se susretala s raskošnim kratkim bundicama ispod kojih su jedva virile kratke i tanke suknjice, na dugačkim vitkim nogama. Visoke pete njihovih cipela užurbano su lupkale po kamenu i spretno mimoilazile svaku jamicu ili koju drugu zamku, opasnu za njihovu visinu. Uz moje je lice lepršala svila šarenih šalova, a iz dubokih se dekoltea širio miris jakih parfema. Bundice su bile u pratnji crnih svjetlucavih odijela, pripijenih niz tijela koja su pompozno gestikulirala, uz glasno nastojanje da svojim dosjetkama i komplimentima fasciniraju bundice i maštovite šešire ispod čijih su se velikih oboda vidjele tek napadno našminkane usne, ali se zato dobro čuo njihov glasan i zavodljiv smijeh. Svaka je figura htjela impresionirati i osvojiti drugu, svaka je nastojala svratiti pozornost na sebe, svaka je htjela za sebe djelić ovih iskričavih dana obasutih umjetnim zvijezdama i sudjelovati makar koji trenutak u uzbuđenju toga posebnoga, iako tako kratkog vremena, nastojeći mu dati svoj doprinos onako kako se činilo da će to biti najbolje u skladu s njim. Zrak kao da je bio pun uzbuđenja i velikih očekivanja.

A ja sam osjećala da se, nekako, ne uklapam u ovu atmosferu, u svojoj prilično običnoj jakni i krznenim zimskim čizmama. Evo, ni svileni šal nemam... No, požurila sam prema crkvi da ne zakasnim na Misu.

Iako nije bio blagdan, crkva je bila puna, kao, uostalom, i svaki dan, a pjevanje je na koru vodio jedan stari tenor koji je sve svoje duge godine ostavio u službi pjevanja u ovoj crkvi. Njegov je glas već odavno podrhtavao i teško je hvatao visoke tonove, ali on se hrabro odupirao vremenu i svome odlasku s ove časne službe. No, kad se već nije našlo mlađih koji bi zamijenili ovaj glas na odlasku, onda se možemo tješiti time da Gospodin zasigurno ne sluša koliko je taj glas savršen ili ne, nego mu je

mnogo važniji žar srca iz kojega on izvire. I, uostalom, simpatično je slušati taj drhtavi tenor u toj staroj crkvi koju uglavnom posjećuje stariji naraštaj; gornjogradske gospođe koje su ovdje zasigurno bile i krštene, prodavačice s tržnice koje dolaze k Mariji sa svojim molitvama da se ne vrate kući praznih ruku, i mnogi drugi ljudi koje je put danas naveo baš ovamo.

Progurala sam se sve do prvih klupa, kako bih mogla vidjeti oltar i što bolje sudjelovati u svetoj Misi. Stari je svećenik već bio za oltarom i svojim je drhtavim glasom molio uvodne molitve; jedan je muškarac posluživao kod oltara, a dvije su gospođe, jedna za drugom čitale čitanja, onda i Molitvu vjernih. Nakon toga vratili su se svi na svoja mjesta blizu oltara, i Misa je polako odmicala u miru i pobožnosti. Bili su ovi ljudi oko oltara vjerni sluge ove stare crkve, koje sam u toj službi zatekla uglavnom svaki put kad bih došla ovamo. No, danas mi je za oko zapeo jedan mladić koji je stajao u njihovu krugu. Nisam ga prije viđala. On nije posluživao i nije bio u ministrantskom odijelu; samo je mirno stajao, kao neka počasna straža u svečanim prigodama. Doduše, on sam nije djelovao baš svečano, morala sam konstatirati kad sam ga malo bolje pogledala. Njegovu su odoru činile malo prevelike i, u svakom slučaju potpuno izvan mode, sive hlače, koje je morao dobro stegnuti remenom da mu ne bi spadale na bokove, te tamnoplava ili crna, prilično otrcana vesta čiji su poširoki rukavi visjeli na njegovim mršavim rukama. No, košulja koju je nosio ispod veste, i čije su orukvice bile uredno zakopčane, malo je ublažavala taj nesklad između preširokih rukava i njegovih mršavih ruku. Na vestu je obukao još i sako, kojega je zasigurno nosio već dugo, dugo. Djelovao je, moralo se priznati, u najmanju ruku, neobično, u toj svojoj, nekako, starinskoj odjeći, u kakvoj bi se zasigurno malo koji mladić pojavio među ljudima. Ipak, nije mi se činilo, koliko sam to mogla vidjeti onako ga usput promatrajući, da bi izraz njegova lica odavao nekakav osjećaj nelagode zbog te stare odjeće i iznošenih cipela, dok je bio ovako potpuno izložen pogledima cijele crkve. Pozorno je pratio Misu i razgovijetno molio sve molitve. I čak se činio veselim, taj mladić iz nekoga drugog svijeta u kojem nije bilo traperica ni tenisica, a pogotovo ne majica s poznatom markom, odjeće koja je danas za sve mlade

"zakon". Ni to što mu nisu dali nikakvu službu za oltarom nije ga činilo nezadovoljnim. Naprotiv, kao da se stalno blago smješkao. No, ja nisam znala da će njegov trenutak tek doći.

Kako se Misa bližila kraju, naposljetku je došla i sveta Pričest, kojoj je mladić prvi pristupio i odmah se potom vratio na svoje mjesto, mirno i dostojanstveno, pobožno sklopljenih ruku, kao da je zaista njegova dužnost bila ta da stoji ondje u stavu počasne straže nekom neobičnom kralju koji nije mario za svečane odore, pa je, eto, našao baš njega da ga postavi na ovo mjesto, blizu svoga trona. Sve me je više zanimao taj mladić za kojega nikako da otkrijem razlog zašto je bio postavljen, evo baš tu kod oltara.

Nakon svete Pričesti provela sam neko vrijeme u molitvi kod pokrajnjega oltara, a onda sam se vratila na isto mjesto kod prve klupe. Svećenik je upravo završio pričešćivanje i kad se uvjerio da više nema nikoga tko bi čekao, vratio se polako i oprezno k oltaru. Tu su ga, međutim, čekale stepenice kojima se morao popeti do tabernakula, a one su mu, čini se, bile problem. No, sada je nastupio – onaj trenutak. Mladić kao da je samo taj trenutak čekao: spremno je prišao svećeniku i pružio mu svoju podlakticu, spretno ju podmetnuvši pod njegovu ruku, kako bi se svećenik mogao osloniti na nju i popeti se uza tih nekoliko stepenica. Svećeniku je ta pomoć zaista bila potrebna i on se sada mnogo sigurnijim koracima penjao stepenicama, dok je mladić čvrsto i stabilno koračao uz njega. Pričekao je svećenika dok je pospremio Presveto, a onda ga isto tako ispratio dolje. Sada je licem bio okrenut k nama vjernicima, te sam mogla primijetiti da je to mladić malo smanjene inteligencije, ili možda samo ne jako bistar. Kako bilo da bilo, on se sada smiješio širokim osmijehom, i taj njegov osmijeh nije zbog njegove ovakve ili onakve inteligencije bio ništa manje sretan, niti se pogled manje iskrio dok je njime obuhvaćao cijelu crkvu, ne bi li se uvjerio da je svatko vidio njega, kako on, baš on, pruža ruku svećeniku dok se penje i spušta stepenicama oltara. Radost koja je zračila s njegova lica bila je radost maloga, nevinog djeteta koje je načinilo svoje prve korake, te je zbog toga pothvata silno radosno i tu radost želi podijeliti s onima koji ga gledaju. To je očekivao i ovaj mladić s djetetom u duši. Kad sam uhvatila njegov pogled, dok je

tako kružio crkvom, uzvratila sam mu srdačni osmijeh, i on je to vidio, a ja sam jedva suspregnula suze radosnice. Tako smo se zajedno radovali njegovoj velikoj službi za oltarom Kralja koji nije mario za svečane odore.

Ostala sam nakon ove Mise u crkvi mnogo duže nego što sam to planirala; bila sam nekako... razdragana. Ovaj je mladić, ovo je dijete razgalilo u mojoj duši neke možda zapretane, a svakako na neki način zanemarene osjećaje: osjećaje priprostosti i jednostavnosti, one jednostavnosti koja ne pretendira da mnogo razumije, da dade nešto posebno i da primi nešto posebno; koja uopće ne pretendira. To je ona jednostavnost srca koja Bogu daje samo ono što ima, ali daje sve ono što ima, i ne razmišlja je li to veliko ili malo, je li značajno ili beznačajno, je li dostojanstveno ili ne. Ona daje Bogu svoje najbolje i tome se raduje, čisto i nevino. Kao dijete. Kao dijete koje je živjelo u duši ovoga mladića. Ispraćajući ga pogledom dok je odlazio u sakristiju, u svijesti mi je plivala samo jedna misao: Kad bismo barem svi bili djeca! Kad bismo bili kao djeca!

A zapravo, svi smo mi jednom bili djeca i možda smo to još uvijek, negdje duboko u svojim dušama, samo smo zasad, privremeno, ostavili to dijete da spava kako nam ne bi smetalo dok se želimo malo zabaviti na svoj način. A onda smo se počeli nadati da će ono što duže spavati i ostaviti nas na miru dok ne osvojimo svijet i ne ispunimo svoje planove, pa smo konačno i u svome umu i srcu potpuno potisnuli svijest o tome da dijete još uvijek u nama spava – suviše zaokupljeni prividnim sjajem oko nas, šarenilom svilenih marama, mirisom parfema, brigom oko toga da nas se vidi, da se svidimo, da uspijemo, da na sve stignemo..., da napravimo savršeno..., da postignemo najviše... A dijete čeka. Strpljivo čeka da ga ponovno pronađemo... Jer nam je ono sudbina. Jer je ostalo duboko u našoj duši, koja je jedina vječna. I, zato pišu one sudbonosne riječi: "Ako ne budete kao djeca..."

Sišavši opet na ulicu, koračala sam polako, nekako sretna i ponesena ovim tako neobično običnim doživljajem u crkvi. Sada sam imala želju da malo pomnije promotrim lica koja su prolazile pokraj mene, pitajući se, ne ću li možda ipak ispod toga sjaja, ispod svile i pudera, ispod nam-

ještenih osmijeha, ne ću li možda ipak ugledati kako se tu negdje ipak smiješi neko dijete. Ono koje se smiješilo na licu mladića kod oltara. Možda..., htjela sam vjerovati... Htjela sam barem vjerovati...

Vera GRGAC*

Pjesme

Pater noster*

Vu ime Oca i Sina...
Na stolu
Molitvena kniga.

Ti ki jesi na nebese,
Svete Ti je ime,
Došla bi vu dvore Tve.

Fiat voluntas tua**
I na nebu i na zemle
Naj bou vuola Tva.

Kruha
Dej nam denes i zutra,
Griešni smo zvana i znoutra.

Dej otpusti nam griehe
Ze svou dobruotu
Ka vejlika je.

Napast je furt nad nami,
Svemogouči dej nas brani
I sakega zla Ti nas zbavi.
Amen!

* lat. Otec naš
** lat. naj bou vuola Tva
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

* Vera Grgac rođena 1954. u Zagrebu. Živi na obiteljskom imanju u Novakima Bistranskim. Stručna je nastavnica u Školi za medicinske sestre Vinogradska, Zagreb. Objavljene zbirke pjesama: *Bistra, stara i naša* (Bistra, 2009.), *Zakaj, za kaj* (Klanjec, 2011.), *Zgubleni ludi* (Klanjec, 2012.). Zastupljena je u zbornicima recitala: Krapina, Križevci, Marija Bistrica, Rešetari i Sveti Ivan Zelina, te u časopisima "Hrvatsko zagorje", "Milosti puna", "Hrvatsko slovo", "Glas Bistre", te u *Škrinjica - mala antologija suvremene kajkavske duhovne poezije* (Varaždin 2010.). Sve pjesme objavljene u ovom broju preuzete su iz knjige: *Zakaj, za kaj* (2011.).

Memento homo*

Od trave vlati
Niti vekši
Niti mejnši
Ti
I
Ja
I jesi
I niesi
Same čovek!

O
Zmisli se čovek
Ti
I
Ja
Same zemla smo
Če
Duše nam fali
Ove naše tiele
Mojst
I niesmo mi!

*lat. zmisli se čovek
"Hrvatsko zagorje", br. 1– 2, Krapina, rujan 2010.
"Glas Bistre", Bistra, svibanj 2011.
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Hominibus plenum – amicis vacuum*

Nešče je zdavna moudre rekel,
I vriedele je to ščere
I denes,
A jošče više zutra:
Kad se največ drži
Do vajnskega glanca,
A sê više troule je znoutra
I privid je čude vekši
Od blagostajna,
Više se ne drži do poštejna,
Domače rieči ni do znajna
I saki dan "Homo homini
Je mejne prijatel,
A sê više – lupus!"**

* lat. čude ludi – male prijatelu
** lat. čovek čoveku vouk
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Vita nostra*

Život naš
Živeti ne znamo,
Bejžimo,
Furt hura, v duše bura,
A za koj,
Kam,
Po koj?
Joj mene, joj!

Smrt,
Smrtne stajne,
Očajajne,
Krič,
Olakšajne.
Male znamo:
Kulike tajne
I neznajne!

* lat. život naš
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Naš Božič

On i ja.
On – ajngelek bieli,
Polek trepeče svieče
I božične kekse dišeče.

On,
Ajngelek bieli,
Z roukicu glavu je potprl
Kak da neke reči bi štel.

On,
Ajngelek bieli,
Moučeči poruku pošila:
One koj je bile, tega več nie.

Polek ajngeleka
Trepeče svieče dvie,
Sê skupa na maminem stolu,
A mame več douge nie.

Kat bi jošče
Mama z nami bila,
Toplina bila bi čude vekša
I ajngelek bi više zdigel krila.

On i ja.
On – ajngelek bieli,
Moučeči smo spustili souzu
I rekli si: naj bou vesel nam Božič cieli.

"Hrvatsko zagorje", br. 1– 2, Krapina, rujan 2010.
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Majka Buoža od Kamenite vrat

Lontar i kipic
I Kamenita vrata,
I svieče goriju i trepečeju
Od jutra
Do kmice
Saki dan.

Tu naviek je nešči
Ki za neke prosi
Ili falu daje
I souzu spusti.
I prejde i stoji,
I traje to več
Par stuo liet
I trajale bou
Dok trajal bou sviet!

"K Bogu koji razveseljuje", Križevci, 2009.
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Bogek, dej nam čednosti

Kulike tega preleti nam
Čez glavu
Saki dan,
Saku nuoč.

Pomet i srce,
Razboritost i um,
Jene pak druge
Z nami furt se vrti.

Vrti nas denes
I ščere
I zutra
I zvana i znoutra.

Jempout za hasen,
Čude pout za niš.
Nejgda pretisne,
Potem kak perce letiš:
Zbrajaš,
Deliš, vrtiš, živiš
I moliš Bogeka da čednosti ti da,
A vu sebe si pak misliš:
Nou, naj ne bou to sat odma!

"Hrvatsko zagorje", br. 3 – 4, Krapina, prosinac 2008.
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Premišlajne

Teda nejgda
Oke me fkani
I omekne mi se
Misel jena,
Pak si premišlavam
Kulike žmekek
More biti života križ.

Ounda se lecnem
I poklam tega
Zorneše vidim,
Pak
Se nazopet pitam:
Zake
Ludi gaziju po cvietju
Da bi našli smet?!

"Hrvatsko zagorje", br. 1–2, Krapina, rujan 2010.
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Ščere, denes i...

Duoj zna,
Je li nam bou
Zutra
Potrebit
Taj posel na tielu,
Kad male duoj
Posluša
Kak se čuti
Duša.

Največ smo zadovolni
Če čujemo

Koucaje srca
I gledeč
Skule zvana,
A fina nit
Ka smisel daje
Ostane
Ze strane
I nestane,
A pri tem se kounemo
Da duša i tiele
Jedine je!

"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Zakaj, za kaj

Kaj si premišlavaš,
Kaj ti nie po vuole?
Niesmo vre zamousani, em to saki vidi.
Zdigni glavu gore, stepi sram i priznaj:
Sami smo si krivi!

Al' naj se s tiem miriti!
Glasne reci duoj si
I da v Zagorju sî su tvoji dome.
Dej do znajna sakemu
Da je ta Europa zdavna bila pri nas
I da ne znaš zake čakaju ju kuome.

To kaj si dosat moučal
Nie od neznajna.
Ounda da i oni i ti si knige pisal
I bil si prefrigan
Pak si po skrivečki,
Vuz nihov latinski, i svuoj librum čital.

Kat smo več pri knige,
Baš mi je sejene imaš ju il' nemaš,
Ali je prevažne, to ti reči muoram:
Pamti sake slove tere si prečital
I detetu boudi saki dan vučital
Da nega ne bi gneli kak su tebe šteli.

Naj se niš srditi če te ne razmeju
I ti bi reči mogel istu bedastuoču.
Dobre si pregruntaj pak bouš odma videl:
Nihove vrline da su tebe griehi
I odma ti bou jasne da imaju zluoču.
Ti se moudre nasmiej, za korak se odmekni;
Douge jim bou trebale da bi te dostigli, kamoli pretekli!

"Hrvatsko zagorje", br. 3 – 4, Krapina, prosinac 2008.
"Hrvatskozagorski književni zbornik", Klanjec, 2009.
"Ljetopis škole za medicinske sestre Vinogradska", Zagreb 2010./2011.
"Zakaj, za kaj", Klanjec, 2011.

Prof. dr. sc. Marijan BOŠNJAK

Zlorabe tumačenja moralnih zakonitosti

Povijestno je poznato da su brojne civilizacije, pa i carstva, doživjeli slom na vrhuncu svoje slave i moći. Opijenost bogatstvom, slavom i moći vodila je zanemarivanju i ugrožavanju moralnosti, usljed čega razdoru i propasti. Mojsije je Božjim nadahnućem uspio Židovima izvedenima iz egipatskog robstva nametnuti Dekalog, pa ih spasiti od moralne propasti. Postupajući u skladu s Dekalogom uspostavljaju se skladni odnosi među ljudima, pa smanjuje vjerojatnost razdora ljudskih zajednica. Dekalog, ili kako ga se općenito češće spominje pod nazivom "Deset zapovjedi Božjih", uistinu se može držati najboljim svjetskim ustavom svih vremena. Prema biblijskim navodima, Izgon iz Raja Zemaljskog uslijedio je kao posljedica odstupanja od moralnosti, tj. postupanja suprotiva Božjim uputama. To sam i prije pisano već isticao, ali potreba je to i ponoviti, jer na djelu su procesi koji ne obećavaju ni dobrobit ni sklad.

Začuđuje nelogično i neobzirno nasilje usmjereno prema ugrožavanju moralnosti i pogodovanju sofisticiranog slabljenja biologijske i duhovne vitalnosti žitelja Republike Hrvatske. Dojam je da nije riječ o slučajnostima već sustavnosti. Svjetskih je razmjera, ali po negativnim posljedicama pogađa i Hrvatsku. Moguće je i sustavno suprotstavljanje, ali pretpostavlja sklad i jačanje moralnosti.

Iz nesklada i amoralizacije proizađu međusobna mržnja i sukobi. Mržnji je suprotiva ljubav, a nju je Isus Krist poglavito zagovarao.U odsutnosti ljubavi sukobi mogu eskalirati do ratova. Ovi mogu biti različitih oblika, jačine i razmjera, čak i takvi čije razmjere nije moguće pouzdano predvidjeti, poglavito ako znanje biva usmjereno prema proizvodnji i primjeni razornih sredstava, oružja različitih svojstava. Golem je spektar već postojećih poznatih, ali i mogućih oružja. Njihova primjena otima se nadzoru pa prijete opasnosti. Te su veće ako se teško prepoznaju. One duhovne i biologijske naravi su najzagonetnije. Vjerom i ljubavlju uspijeva se otklanjati duhovne zablude, ali i otupljivati oštrice biologijskih oružja. Uspješnost ovisi o prepoznavanju kako njihove pojave tako i njihovih svojstava.

U Svijetu i u nas pojavljuju se pisane rasprave o korisnosti i štetnosti cijepljenja ljudi, poglavito djece, poradi prevencije mogućih zaraznih bolesti pa i pojave različitih karcinoma. Upozorava se i na mogućnosti suprotivih učinaka onima koje se kao benigne promiče. S druge strane zamjetna je nebriga vladajućih struktura glede sprječavanja različitih intoksikacija hrane, nadzora GMO proizvoda, nadzora tržišta kojekakvih lijekova, pri čemu nisu isključene opasnosti od testiranja novih pripravaka na hrvatskoj populaciji. Spominje se i vakcinacija djece protiv antraxa (bedrenice), pri čemu nema spomena o davno poznatoj nezgodi, koja se dogodila u Sverdlovsku (Jekaterinburgu) prigodom vježbi ruske vojske, kada je tisuće osoba oboljelo pošto se zarazilo uzročnikom antraxa. Nisu samo mikrobi koji se mogu upotrijebiti kao biologijsko oružje. I viši organizmi pa čak i ljudi, mogu poslužiti kao biologijsko oružje. U borbi protiv zaraznih bolesti čovjek je uspio otkriti i proizvesti različite antibiotike, različita mehanizma djelovanja. Prvi otkriveni, a još uvijek učinkovito primjenjivani su tzv. penicilinski antibiotici, koji djeluju na reprodukciju osjetljivih mikroba. Dakle, sprječavanje reprodukcije je antibiogeno. Znači, podvrgavanje neke ljudske populacije procesima depopulacije je antropogenocidno, odnosno etnogenocidno, ako se selektivno neki etnos diskriminira i namjerava istrijebiti, ili mu udio u ukupnoj populaciji smanjiti. Naglašenije pogodovanje životnih uvjeta nereproduktivnih jedinki u odnosu na reproduktivne također je oblik genocidna djelovanja. Tako se i favoriziranje "gay pride" manifestacija može držati oblikom pogodovanja primjene antropogenocidnog biologijskog oružja.

Političari svojim djelovanjima mogu pogodovati različita ponašanja ljudi. Ona u smjeru dobrobiti i sklada među ljudima, ali i ona sasvim oprečna. Ako svojim djelovanjem djeluju razorno na obstojnost naroda ugrožavajući optimalnu populacijsku reproduktivnost, optimalno prirođeno djelovanje i optimalne egzistencijske mogućnosti pojedinih osoba,

koji tom narodu pripadaju, poglavito ako takvim djelovanjem pridonose ekspanzivnim ciljevima susjednih naroda, koji ugrožavaju narod i ono što mu pripada, njihovo djelovanje postaje slično onom nastalih tumora koji mogu biti i zloćudni. Zar nije zloćudno nametanje tzv. fiskalizacije djelatnostima koje se fiskalizacijom ugrožava?! Ako se zagovara nenormalno, postane upitno jesu li zagovornici normalni?! Normalno je da se zdravo narodno tkivo pokušava tome oduprijeti tako da onemogućuje dalji rast tumora, ili da ove kirurški uklanja ako su zloćudni. To znači da treba odmah, pošto se očituju zloćudne posljedice, pristupiti prijevremenim izborima, kako ne bi došlo do potrebe drastičnijih akcija. Vršne upravne strukture, dakle i pojedini ministri, trebaju djelovati skrbno za pravedne interese svoga naroda, nikako kao podložnici ministara država koje predatorski ugrožavaju državu i narod o kojima su dužni skrbiti. Dojam je da se nešto takva događa hrvatskom narodu i hrvatskoj državi.

Naravno je voljeti svoj narod ne mrzeći druge, a obveza je svih državljana da djeluju domoljubno promičući dobrobit. Nije naravno pogodovati razgrađivače države, a zapostavljati ili čak ugrožavati one koji su se za nju žrtvovali. Na sreću, nema mjesta beznađu, jer ustrajavanjem u očuvanju obitelji i zauzimanju za optimalne životne uvjete žitelja svih dobi, uz promicanje moralnosti i pravednih postupanja, olabavit će se postolja nečastnih uzurpatora ovlasti koje im nisu povjerene. Smijemo se nadati da će uvjeti u EU pogodovati tome procesu.

Prof. dr. sc. Marijan BOŠNJAK

Strukovna moralnost je imperativ opstanka

Prema biblijskim navodima, izgon iz Raja zemaljskoga uslijedio je čovjekovom zabludom. Postupivši suprotno uputama svoga Stvoritelja povjerova Zlomu i bje izgnan. Sam se izgnao ne poslušavši riječ Božju, jer spoznavanje mora biti u skladu s uputama Božjim. Ako nije, nagovori Zloga će usmjeravati čovjeka obmanjujućim putem muka i propasti. Vjernicima je to poznato, pa pokušavaju postupati po uputama Božjim. Glede vjere u Svemogućeg Boga ljudi se svojim stavovima razlikuju pa su im i postupanja različita. Razlikujemo moralno ispravna postupanja, tj ona usmjerena prema općem dobru, skladu i uvažavanju naravnih zakonitosti, i ona koja nisu u skladu s moralnošću ili su čak amoralna i vode neskladu i propasti.

Vjerujem pa sam sklon i tvrditi da mudrost dolazi od Boga i da se na njoj temelji naša sposobnost spoznavanja i stjecanja znanja. Od Boga je činiti dobra djela, dakle i stečeno znanje vrlinski primjenjivati, a opako je stečeno znanje zlorabiti. Iskustveno smijemo tvrditi da ovosvijetno čovjekovo spoznavanje započinje njegovim rođenjem, a u njemu najbliskijem okolišu. S odrastanjem povećava se količina spoznatog. Razvili su se i sustavi školovanja i prijenosa iskustva, pa se spoznalo da stjecanje znanja i djelovanja trebaju biti različito usmjerena da bi se spoznaje produbile i povećale sposobnosti specifičnih djelovanja, čime i sveukupna djelovanja ljudi. Došlo je do strukovne raspodjele pa zbog toga i do potrebe usklađena djelovanja pojedinih struka. S porastom sveukupnih spoznaja uzdizana je razina strukovne osposobljenosti, ali usporedno s tim i strukovna diferencijacija prema dubljem poznavanju sve specifičnijeg. Sveopći tehnički napredak je te procese ubrzavao, ali i usmjeravao ljude prema naglašenijoj komunikaciji tehničkim pomagalima i otuđivanju ljudi jednih od drugih, zanemarivanju moralnosti, ali i pogodovanju pohlepe i devijantnih ponašanja. Postupno vodeću društvenu ulogu sve više zauzimaju skalarno obrazovane strukture nesklone pogodovanju

moralnosti, ali i jako angažirane u inhibiciji i podčinjavanju struka stvaralački vektorske izobrazbe, čime i pogodovanju gospodarstveno, kulturologijski i etički negativnih procesa. Ponekad se stječe dojam da samozvani elitnici provode sofisticirane etnogenocide. Pogoduje se i nesklad među ljudima, što ostavlja destruktivne posljedice po opstanak i etički ispravan sveopći napredak ljudskih zajednica. Sklad i međustrukovna suradnja su preduvjet uspostavi optimalnih društvenih odnosa, pa zato i optimalna progresa. Nitko nije toliko mudar i sveopćih sposobnosti da se drugima nametne mudrostno apsolutistički i najprodubljenije u odnosu na većinu struka. Ono što ne može nijedna osoba, mogu zajedno i usklađeno mudri i učinkoviti u različitim strukama. Najgore je kad se glavnini nametnu stvaralački jalove, a potrošački neobzirno rasipne društvene strukture, samozvano proglašene elitnima. Sve su učestalije pojave biologijski i reprodukcijski jalovih struktura naglašene agresivnosti, koje zahtijevaju usmjeravanje ljudskih zajednica prema biologijskoj, duhovnoj i moralnoj destrukciji, a time i egzistencijski opasnim kontaminacijama zdravih ljudskih zajednica. Treba naime razlikovati egzistencijska prava pojedinih osoba od egzistencijskih prava naroda i srodnih zdravih zajednica. U skladu sa svim tim treba optimirati strukovne, obrazovne, starostne i sveopće odnose u ljudskim zajednicama čime i u ekologijsko biologijskim sustavima kojima te zajednice pripadaju.

Dopustivo je sada razglabati o optimalnim djelovanjima svake strukovne osobe. Najbolje je početi od sebe. Temeljno sam strukovno diplomirani kemijski inženjer, ali sam stekao i primjernu poslijediplomsku izobrazbu u područjima biokemije, mikrobiologije, proizvodnih tehnologija, ostvario stupanj doktora znanosti i dostigao status sveučilišnog profesora. Dokazao se i kao voditelj proizvodnog pogona, inovator, znanstvenik, itd. Osjećao sam se moralno obveznim da učinkovito i savjestno djelujem na području moje zaposlenosti, koje je bilo u skladu s mojom strukovnom orijentacijom, ali svakako i surađujući s osobama drugih struka u skladu s poslovnim potrebama i postizanju optimalna moralno ispravna poslovnog i društvenog cilja. Držim da sam postupao ispravno i po kriterijima ovlaštenih i slučajnih promatrača. Zahvalan

sam Bogu što mi je darovao sposobnosti i što me je zaštitio da ne odlutam u krivom smjeru.

Na ulazu u Delfijsko proročište je pisalo: "Upoznaj samoga sebe" (Nisu me naučili kako je to pisalo starogrčkim jezikom, a sam se nisam potrudio da i to spoznam). Zato na temelju svojih osobina i ponašanja prosuđujem i druge, bilo jesu li kakvi jesu ili kakvi bi trebali biti. Dojam, koji sam stekao glede meni poznatih osoba srodnih struka nije suprotiv pretpostavljenom strukovno i etički ispravnom. Proizlazi da je dopustivo dotaknuti i osobe strukovno različitije. Djelovanja inženjera bilo koje struke odražavaju se mjerljivo, pa postupanja koja nisu u skladu sa strukom i strukovnim kodeksima bivaju prepoznata, poglavito ako zbog nemara i neznanja dođe do nezgoda ili čak tragičnih posljedica. Amoralno je pogodovati prepoznatljivo loša postupanja. Osobe koje su se odlučile svoje djelovanje usmjeriti prema odgoju i obrazovanju zaslužuju u pravilu visok stupanj uvažavanja i poštivanja, kad god svoj posao obavljaju savjestno, a poglavito ako je to popraćeno i prilagodbom prema svakoj osobi koju se odgaja i kojoj se upućuje znanje na primjeran i skrban način. Bez liječnika i zdravstvenog osoblja bili bismo prepušteni beznađu. Liječničko je zvanje plemenito, a liječnici su velikom većinom savjestni ljudi, koji svoje liječničke, obiteljske i društvene obveze savjestno obavljaju. No ne može se tvrditi da nema iznimaka, a upravo su iznimke medij na kojima javnostno utjecajne osobe oskudne moralnosti i nezavidna znanja nerijetko ugroze moralno i strukovno uzornu maticu. Iako sam osobno bio u rijetkim prigodama susresti i ponekog liječnika neprimjerena znanja, čak i sujetna, ta činjenica ne može zasjeniti golemost dobra koje liječnici učine za dobrobit ljudi. Da mi se Božjom voljom nije posrećilo u nekoliko slučajeva, da u kritičnom trenutku budem podvrgnut liječničkoj obradbi, ne bih došao u situacije da sudjelujem u činidbi mnogo toga dobra i koristna drugima. Ne bih došao ni u situaciju da sada napišem ikoji redak. A svjedočio sam situacijama nadljudskih napora i iscrpljivanja vlastitih organizama koje su liječnici jedva uspijevali preživjeti spašavajući živote mnogim ljudima u neprikladnim uvjetima. Nezgoda je što iz farmaceutičke i quasi farmaceutičke industrije do

liječnika pristignu osim ispravnih i one površne, ponekad i obmanjujuće informacije, koje ugroze optimalno liječničko djelovanje.

Mogu se redati osvrti i na čitav spektar različitih struka. Nijedna nije suvišna niti se atributi savršenosti mogu apsolutno pridati ikojoj skupini, ali prigovora ima. Poboljšanja su moguća. Zabrinjavaju posljedice eskalacije neoliberalizma i pogodovanja doktrine etički nenadzirana tzv. slobodnog tržišta. Pogađaju pripadnike svih struka. Neke periferno, češće formalno nego stvarno, ali mnoge i egzistencijski ugroze do mjere čije posljedice će se negativno odraziti na cjelokupni trend. Najgore je kad nestruka podjarmi struku, odnosno kad se nestručnjaci jalove mudrosti nametnu vrstnim stručnjacima vrlinske djelotvornosti, o kojima ovise trajanje i napredovanje dane ljudske zajednice na pripadnom prostoru. Svakako je poželjno da su i strukovni odnosi u društvu uravnoteženi i usklađeni. Postoje i strukovne dodirnosti koje olakšavaju strukovnu suradnju čime i međusobno obogaćivanje znanjem. Nije dobro kad se u društvu uspostavi oskudica vrlinskih osoba stvaralačkih struka, a eskalira broj nepotrebnih nadzornika, poglavito ako više pogoduju nazadku nego napredku, ako se ne odlikuju moralnošću. Zanemarivanjem poljodjelstva, individualne i industrijske proizvodnje dobara, pa različitih radinosti, ugrožava se egzistenciju i obstojnost naroda i države. Pravednost je i njezino promicanje preduvjet stabilnosti, redu, skladu i napredku svake zajednice, ali je pogrješno zaključiti da će s porastom broja pravnika biti više pravednosti. Država neupitno treba biti pravna država, ali ne smije postati pravnička na štetu drugih. Poglavito ne smije postati političarska i quasi političarska, jer ovih ubrzo bude previše, pa se usmjere na skrb o sebi umjesto na skrb o narodu i povjerenoj im zajednici. Nerijetko pogoduju više neskladu nego skladu. Neki ekonomisti su si uvrtili u glavu da su meritorni i nadređeni svima drugih struka pa kokodaču bez da išta kažu. Savjetuju one kojima njihovi savjeti ne trebaju. Od njih se razlikuju pravi ekonomisti, koji djeluju u suradnji s drugim stručnjacima pa uspijevaju pridonositi probitku, stabilnosti i napredku, kad ih se posluša pa omogući provesti zamisli. Nisam stekao dojam da su pogodovani. No, zato ipak dojam da djeluju oni koji rasprodaju obiteljsko. Neki se čak i natječu u tome.

Pravednost u postupanju zna biti gora izvan naše domovine. Neki sudci u Haaškom tribunalu najprije odluče pa krenu u prilagodbu tumačenja podastrte dokumentacije donesenoj odluci. Činidbu zločina uistinu se ne smije pogodovati, a svaki zločin treba procesuirati, ali i razlikovati agresorske od izazvanih zločina. Kad se procjenjuju događaji s prevelike vremenske distancije vjerojatniji su iskrivljeni prikazi onog što se događalo nego ako su procjene obavljene neposredno po onome što se događalo. Ako se to radi s namjerom, vjerojatno je riječ o obmanjivanju. Dobro se zna tko je započeo agresiju i s kojim ciljem. Zna se dobro tko je u BiH pogodovano ostvario svoje ciljeve, a tko su kao žrtve najvećma ispaštali. Njih se kažnjava, jer je agresorska strana samo djelomice ostvarila svoje ciljeve. Tkogod je učinio zločin neka za njega skladno zakonima i utvrđenim činjenicama te okolnostima činidbe i odgovara. Ali se nikome ne smije prišivati što mu ne pripada. Gospodo sudci, nije vjerojatno, a poglavito ne istinito, da je Franjo Tuđman uzrok i katalizator zločina počinjenih u BiH. Da jest, bi li mu na posljednji ispraćaj došao iskazati poštovanje Predsjednik Turske, koji je umio procijeniti zasluge hrvatskog Predsjednika za opstanak bošnjačkih muslimana i zbrinjavanje izbjeglica iz BiH, pa konačno i za sprječavanje novog genocida, kojeg bi agresor izvršio da je osvojio područje Bihaća?! Tijekom rata sudjelovao sam u nizu dobrotvornih akcija dostave lijekova i dijela prehrambenih potrebština izbjeglima i ranjenima pa se uvjerio da su u iste prostore nesegregirano bili smješteni katolici, muslimani i pripadnici drugih konfesija, kako u mjestima Republike Hrvatske tako i u posjećenom području BiH. Postupano je pravedno, o čemu su se uvjerili i inozemni donositelji humanitarne pomoći. U pamćenje mi se usjekla jedna situacija zatečena u jednoj splitskoj bolnici. U istoj bolesničkoj sobi bili su istovremeno smješteni ranjeni hrvatski vojnik, ranjeni pripadnik Armije BiH (musliman) i ranjeni pripadnik jedne srpske vojne postrojbe. Sva tri su pripadala međusobno zaraćenim vojskama, ali ipak bili jednako bolnički tretirani. Predpostavljam da su sva tri prizdravila i kao takvi upućeni svojim domovima. Ako su još živi, Bože im daj zdravlje. Sklon sam predpostaviti da su sva trojica bez osobna grijeha glede počinjenih zločina u ratu. Smijem se stoga zapitati: Gospodo tribunalski sudci upitne savjestnosti,

koje ste vi struke? Postupate li istinski pravedno?! Ako da, daj Bože da i pravedno presuđujete. Možda će vam to postati olakšano, ako svrnete pogled na jednu od stranica jednog od Websterovih riječnika engleskog jezika (The New International Webster's Dictionary & Thesaurus, Trident Press International, 1999, Chicago, USA). Pronaći ćete informaciju o Svetom Rimskom Carstvu (Holy Roman Empire) s podastrtom malom mapom, na kojoj se može pročitati ime CROATIA u susjedstvu jugoistočne granice Carstva.

Putem Interneta lako će se pronaći podatke o krunidbi prvog hrvatskog kralja po primitku kraljevskih insignacija od Svetog Otca. Riječ je o krunidbi Kralja Tomislava na Duvanjskom polju smještenom u južnom području tadašnjeg Hrvatskog kraljevstva, a koje je sada u sastavu države BiH. Zbilo se to početkom 10-og stoljeća, nakon što Hrvati tu već stoljećima obitavahu. Zar je nevažno odkada su autohtoni Hrvati zakonito na svojem zemljišnom prostoru?! Zar svoje područje ne smiju braniti od nasrtaja onih kojima ne pripada. Nisu se pojedine skupine Hrvata i Bošnjačkih muslimana samoinicijativno sukobile. Netko blizak agresoru je to potpirio, da oslabi snagu onih koji su se branili.

Na kraju poruka svima kojima je povjerena skrb o drugima na bilo kojoj razini: Potrudite se da ljudi žive skladno, dostojno čovjeka, u zdravu okolišu i djelotvorno. Ponešto su mi poznate biologijske i termodinamičke zakonitosti pa se usuđujem tvrditi da se punim *engagementom* svih ljudi postiže mnogo više, nego selektivnim pogodovanjem samozvanih elitnika upitne mudrosti i oskudne moralnosti. Svatko smije postati bolji pa i elitnici. Uvjeti u EU to omogućuju.

Siječanjske bilješke

1.) Filip Hameršak: *Tamna strana Marsa*, Zagreb, 2013.

Pisac, kojega i inače zanima vojna tematika, za predmet je istraživanja izabrao djela sudionika u Prvom svjetskom ratu, kako kaže podnaslovom Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat. U autobiografije u širem smislu ubraja također dnevnike, memoare, pisma, anketne listove te sačuvana usmena kazivanja. Predmet je izabrao jer ga zanima što to u ratu pokreće ljude i što na njih utječe. Kako pak misli da su autobiografija i rat, i kao književna tvorevina i kao vrelo za povijest Prvoga svjetskoga rata iz osobnoga vidika, odviše složeni da bi se proučavali samo s književnoga ili političkoga i vojnopovijesnoga polazišta, drži da ga treba proširiti na više drugih znanstvenih područja (primjerice društveno, humanističko, medicinsko, prirodno) i s njima preplesti. To je i primijenio na svoj predmet nazvavši ga "pogledom odozdo" ili dijelom "vojničke povijesti odozdo", naime s vidika nižih časnika, dočasnika i običnih vojnika, kao najuputnijim pristupom. Naposljetku, uvjeren je u korisnost prikaza pojedinih predmetnih cjelina za razumijevanje "individualnoga suočavanja s ratnim tegobama, političkim i društvenim mijenama te svjetonazorskim potresima" ne samo u tom ratu nego i za potonja dva u novijoj hrvatskoj povijesti. Pri tom je čitatelja uputio osvrtom na opće inozemno i domaće štivo, a i ono o Prvom svjetskom ratu. Pristupajući svojemu istraživanju udubio se također u teorijsko-metodološko štivo o povijesnoj znanosti (historiografiji) pa tako i o autobiografiji. Kritički raspravlja krenuvši od "krajnjega, radikalno skeptičkoga predstavnika postmodernističke teze o literarnosti same historiografije" britanskoga teoretičara Keitha Jenkinsa. S pravom se odupro podcjenjivanju vrijednosti društvenih i humanističkih znanosti i samodopadnoj bezuvjetnosti "vlastite metode nad metodama" kakvo je i moderno "bujanje krajnjega spoznajnoga skepticizma" što se uspjelo nametnulo kao jedna od meto-

da humanističkih i društvenih znanosti "nerijetko i s ultimativnim pretenzijama, uživajući naravno sve akademske beneficije". Zastupa gledište kako su "temeljna, opća istraživačka pravila ista ne samo u pojedinim historijskim pristupima, nego i u egzaktnim, društvenim i humanističkim znanostima, i u svojoj biti izvedena iz svagdašnjega, tzv. zdravoga razuma" te da se ne treba slijepo držati ili nametati ikoje metodološko stajalište ili pogled kad ih je više u nastojanju da se cjelovitije prouči povijesno zbivanje i ljudski postupci. Unatoč stvarnim ograničenjima u istraživanju i tumačenju povijesti, pisac s pravom upozorava na temeljne vrijednosti tradicije povijesne znanosti od kritike izvora do sustavnosti i jasnoće povjesničarskoga rada te zaključuje da ne treba "u potpunosti odbaciti svaku mogućnost znanstvene, spoznajno, a ne samo društveno, politički ili književno relevantne historije". U skladu s tim ni nakupljanje znanja, „dobro staro akumuliranje znanja" kako kaže pisac, što nije ni neupitno nezavisno ni potpuno društveno uvjetovano, ne može se poreći nepromišljenim tvrdnjama. Što se pak tiče književnosti, pisac prihvaća kako čak i književno izmišljeno, izmaštano, iako ima svoje granice, može biti "jednom od osnovica podobnih za krajnje obzirnu rekonstrukciju prošlosti". U drugom dijelu knjige pisac potanko raščlanjuje, navodi, uspoređuje te uz kritičke opaske ocjenjuje i zaključuje, ustvrdivši da "kao što svaki autobiografski iskaz nije ni više ni manje od svojevrsnoga reziduuma (ostatka) ishodišne osobe (subjekta), tako se i ova knjiga u krajnjoj crti može svesti na pokušaj da se individualno dugotrajno iščitavanje toga razmjerno opsežnoga no još uvijek nepoznatoga korpusa nadomjesti izdvajanjem određenih referentnih naglasaka, ujedno i njihovom komparacijom s onim što možemo doznati iz drugih izvora", vodeći se pritom kronologijom djela, žanrovskom pripadnosti i društvenim položajem autora. Obradio je zapisane i objavljene iskaze, prozno objavljene knjige što su ih napisali Hrvati s hrvatskoga narodnosnoga područja i oni drugih narodnosti koji su živjeli na tom području ili službovali u s njega popunjavanim jedinicama. One su, kaže pisac, većinom realistički pisane autobiografije u užem smislu. Autori, većinom pričuvni pješački časnici i dočasnici, po društvenom su položaju uvojačeni školovani ljudi seoskoga ili malogradskoga podrijetla, svećenici, učenjaci, profesori, liječnici, farmaceuti, šumari, političari, novinari, publicisti i književnici (Ilija Božičić, 1914. – godina prvoga izdanja, Mirko Livadić, 1916., Juraj Oršić, Branko Knežević, 1917., Pero Blašković, 1917., 1939., Ivo, Jelavić, Vinko Barčot, 1919., Petar Grgec, 1919., 1940.-1941., Dane Hranilović, M. M[arinić], 1922., Lujo Lovrić, 1922., 1923., Miroslav Krleža, 1922., 1956., Marko Jakovljević, Ante Kovač, Viktor Kralj, 1923., Živko Prodanović, 1927., Dušan Obradović, 1928., Stanko Tomašić, Grgo Turkalj, 1930., Hrvoje Grgurić, 1931., 1932., Slavko Diklić, 1932., Ante Messner-Sporšić, 1934., Mate Blažević, Jovan Korda, Antun Vrgoč, 1937., Drago Ćepulić, 1940., Mile Budak, 1941., Ivan Ribar, 1948., 1965., Marko Orešković, 1950., Josip Broz, u V. Dedijer, 1953., 1981.,Vladimir Maček, 1957., Lavoslav Kraus, 1973., Josip Badalić, 1981., Mirko Sančević, 1982., Josip Horvat, Gabro Cvitanović, 1984., Frane Dubravčić, 2002., Ivan Merz, na mreži postulature 2011. Njihovi tekstovi pokazuju kako se gledalo ili raspravljalo o ratu, njegovim uzrocima, opravdanosti, tijeku i ishodu, smislu i besmislu, o industrijskom gomilanju sve ubojitijega oružja i golemim ljudskim žrtvama, o miru, je li se pomišljalo na njega kao stanovitu svjetsku prekretnicu. Pisac kaže da mu je cilj bio više ilustrirati nego rasplesti splet motivacijskih okolnosti običnih boraca u čemu svoje mjesto imaju i organizacija i ideologija i prisila ali i sve širi kulturni pa i više psihološki čimbenici. Dijeli ih na one s političkim ciljem i one bez njega, ali slojevite i ključne. Politički promatrane, veoma se u kritičnosti prema Austro-Ugarskoj Monarhiji razlikuju autobiografije tiskane za rata od onih nakon njega i njezine propasti, osobito u 1920-ima. Ocjenjujući dugo razdoblje u kojem su poratno objavljivane, kaže da su tad najveću priliku za objavljivanje imali tekstovi više ili manje jugoslavenskoga ili komunističkoga značaja. Piše tako o odnosu autobiografa prema Monarhiji i njihovoj lojalnosti habsburškom vladaru, njihovu mišljenju o položaju Hrvatske u Monarhiji, koji probitci ih povezuju, tko želi samo da se Monarhija reformira, a tko pak da se raspadne, što misle o južnoslavenskom povezivanju i korisnosti jugoslavenske države i budućnosti Hrvatske u njoj, a što o srbijanskoj politici. U svem zapaža mijene što se rat više duljio, kako u porastu nezadovoljstva prema Monarhiji i slabljenju lojalnosti caru, tako i u različnosti pogleda na državno povezivanja

Hrvata i Srba. Zaključuje da se motivaciju autora barem djelomice može naći i u prihvaćanju nekoga političkoga cilja, bilo da je riječ o otporu talijanskim teritorijalnim presezanjima ili suzbijanju srpskoga nacionalizma i otporu stvaranju Jugoslavije ili Velike Srbije. Osobne motive vidi u dužnosti, kako one zbog institucionalne stegovne prisile i straha od kazne tako i one prihvaćene, jer se, kako pisac kaže, dobar dio autografa barem neko vrijeme za Austro-Ugarsku borio ili htio boriti iz internalizirane dužnosti što je više vezano osobito uza svjetonazorski uvjetovani pojam osobne časti (kako preživjeti a ne izgubiti samopoštovanje, ponos) te uz osobnu vjernost caru, utemeljenu već u vojnoj prisezi, također uza smisao vlastitoga poziva, duhovne i zdravstvene skrbi za suborce ili suzatočenike (vojni svećenici, liječnici) te fiziološku samoobranu, uzajamno pomaganje, u čemu on vidi motive snažnije od institucionalne prisile. No, upozorava i na dužnost, ne iz dubljega uvjerenja, nego iz samoljublja, želje za društvenim uzdizanjem pa i iz pustolovnosti, ali i kao nesvjesnu reakciju. Ratna svakidašnjost, udaljenost od zavičaja, odvojenost od obitelji, rijetki dopusti, strah od smrti ili teškoga ranjavanja, napori, umor, nesanica, oskudica, glad sve je to utjecalo na borbenost, moralno popuštanje, pojave praznovjerja i snaženje vjere, ali i uzrokovalo emocionalni ili psihički slom te napuštanje bojišta. U zapiscima o junaštvu pisac nalazi isprepleten sklop hrabrosti, nesigurnosti, straha, srdžbe, osvete, obrambenoga nagona za preživljavanje, ali opet i osobne časti i uzajamnoga pomaganja. Autobiografi također svjedoče kako o ljudskim odnosima i postupcima prema neprijatelju u borbi, zarobljenicima i izbjeglicama, ali isto tako o neljudskima, nasilju preko granica osobne časti i prisilne dužnosti, primjerice o protupravnoj osveti mimo, pa čak i protiv službene zapovijedi, te nasilju nad nemoćnima, nad civilima pojedincima, ali i cijelim selima, ubijanju, pljački, paležu, što se ne može opravdati ni osobnom časti, ni nagonskom samoobranom, ni tvarnim probitkom. Moralno se popuštanje očituje u nevjerstvu i slobodnijem odnošenju s mjesnim ženama, a stanovitu utjehu na ratištu moglo se potražiti, dakako, i u alkoholu i duhanu, a poneki čak u svojim čitalačkim navikama, pa i pisanju. Tako je pisac iz svjetonazorskoga, ideološkoga i političkoga zrenika, te svagdanjega soldačkoga života i smrti cje-

lovito predočio tu autobiografsku cjelinu. Njegova opsežna knjiga (724 stranice), obilato ilustrirana (40 tabla; snimke pisaca, naslovnica i prizora s ratišta, zemljovidi, slike i crteži) odražava hrvatsku ratnu zbilju u različitosti zamisli, stajališta i postupaka pojedinaca, ali i općenitije dotadašnje političke procese, zanose i zablude glede budućnosti, a sve u strahotama Velikoga rata i njegova prijelomna kraja.

2.) Ivo Banac: *Hrvati i Crkva*, Zagreb, 2013.

Značaj je ove knjige kao "kratke povijesti" uvjetovao njezin opseg, razvedenost i pristup. Pisac se prihvatio obradbe razdoblja modernosti, koja – kako kaže – u nas pretpostavlja sukob sa sekularnim ideologijama, nositeljima protivničkih materijalističkih svjetonazora, poput fašizma i komunizma. Kako su pak Crkva i vjera tijesno povezane s nacionalnim osjećajem i modernim hrvatskim identitetom, povijest se hrvatskoga naroda teško može zamisliti bez Katoličke crkve, pa će on "pokušati ukazati na glavne učinke modernosti u hrvatskom katoličanstvu od Preporoda do danas" kad se za općenite nacionalne integracije oblikovalo moderno katoličko hrvatstvo. Za preporodni pokret kaže da je riješio otvorena pitanja nacionalne integracije – političko hrvatstvo i kulturni ilirizam – ali da je u složenu procesu "vjera postala tek obilježje narodnosti". Za sukoba Crkve i modernoga društva papinski poticaj rješavanja društvenih pitanja na osnovi katoličkoga učenja urodio je pojavom ili jačanjem katoličkoga političkoga pokreta što je do Hrvatske dopro potkraj XIX. st. promičući novu nacionalnu ideologiju "u kojoj se katoličanstvo predstavljalo samom jezgrom hrvatskog identiteta". Predočena je na Hrvatskom katoličkom kongresu 1900., kojemu je pečat dao vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler. S druge strane, markantna je pojava bio krčki biskup Anton Mahnič, kritičar liberalizma i zagovornik osnivanja hrvatske katoličke stranke, zapravo graditelj preduvjeta za katolički paralelizam. U promijenjenim prilikama u novoj državi prvotno je, za razliku od katoličkih masa, pozitivno raspoloženje prema njoj većine katoličke elite – kleričke i laičke – zbog baštinjenoga srbijanskoga poimanja i stvarnosti odnošaja crkve i države, uzurpiranja vlasti te praktičnih pro-

tukatoličkih poteza i propagande, zamijenilo razočaranje. Općenita politizacija katoličkih prilika očitovala se u stranačkoj politici sudjelovanjem mnogih svećenika, ponajviše u Hrvatskoj pučkoj stranci, ali kako je nacionalno pitanje postalo presudnim, više nije bilo mjesta katoličkomu i idejnomu pluralizmu. Radićeva Hrvatska seljačka stranka postat će glavnom strankom hrvatskih katolika, a nakon atentata na Radića i njegove smrti 1928., uvođenja diktature 1929. i zabrane političkih stranaka, Katolička se crkva našla među protivnicima režima. Pojave totalitarnih ideologija i njihovih državnih tvorba u Europi te protivna stajališta papinstva, napose promicanje Katoličke akcije pod okriljem koje su se imale okupiti sve laičke organizacije te depolitizacija katoličkoga pokreta, to "veliko europsko hrvanje", kako ga nazva pisac, osjetili su se u Hrvatskoj kako u naklonosti tako i u otporu fašizmu. Bio je to i početak Stepinčeva razdoblja. Pisac ga karakterizira kao netipična prelata, čovjeka čvrste i nepokolebljive vjere, koji je vjerovao kako se može bolje djelovati u demokratskim zemljama, koji je bio protivnik kako nacizma tako i boljševizma, koji je držao da se u Jugoslaviji mora riješiti vjersko pitanje, a ne Hrvatima uskratiti političku i vjersku slobodu, koji je bio uvjeren u vrijednosti hrvatskoga patriotizma. Karakterizira ga kao crkvenoga u biti apolitičkoga dostojanstvenika koji je zbog svojega pastoralnoga i upravnoga djelovanja bio meta tendencioznih napadaja i koga će političke kontroverze pratiti do kraja života. Za državni projekt asimilacije srpskoga pučanstva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj putem prijelaza na katoličanstvo kaže kako nije imao velik uspjeh, a kako je pak iziskivao suradnju katoličkoga klera poslužio je kao argument za katoličku kolaboraciju s režimom. Spomenuvši stanovito suzdržano protivljenje katoličkih instancija, ističe zabranu hrvatskih franjevačkih provincijala iz 1941. franjevcima da budu članovi ustaškoga pokreta, da sudjeluju u progonima Srba i Židova, te u nasilnim i masovnim prevođenju pravoslavnih na katoličanstvo. Kao primjer otpora režimu i zaštite progonjenih napose ističe Stepinčevu propovijed 1943. u kojoj je također osudio rasizam i pokušaje manipuliranja Crkvom, pa zaključuje da "ostaje činjenica da je rijetko koja javna ličnost, dostupna poput Stepinca fašističkoj odmazdi, na takav način nastupala u Hitlerovoj Europi". Vjersku pak politiku jugoslavenskih komunista, ustvrđuje pisac, obilježuje raspon između iskorjenjenja i instrumentalizacije. Za rata je usporedo s ubijanjem crkvenih osoba i uništavanjem objekata bilo stanovitih ustupaka, a nakon njega su za uspostavljanja nove vlasti u masovnim likvidacijama stradali i katolički svećenici. Primjer privremenoga prilagođivanja komunista za poratnoga učvršćivanja na vlasti bio je i njihov odnos prema Stepincu, ali već u rujnu 1945., kad su katolički biskupi Jugoslavije objavili svoje Pastirsko pismo, sa završnom ocjenom da se stanje Katoličke crkve razlikuje "samo imenom od stanja otvorenog progonstva Crkve", "komunistički se režim suočio s nezadovoljstvom i osjećajem obespravljenosti što ga je proizvela revolucionarna strahovlada". Uskoro je Stepinac zatvoren, optužen i na montiranom procesu osuđen 1946. Istaknuvši njegovo dostojanstveno držanje za istrage i suđenja te ustrajanje uz uvjerenje, izneseno u obrani, da "Katolička crkva ne poznaje diktata ali poznaje iskrene i poštene sporazume" i da bez takvoga sa Svetom stolicom, "ne će koristiti nikakvi procesi, pa niti ovaj proces" pisac zaključuje da je tako i bilo, ali ne bez duga razdoblja susljednih sustavnih progona. Trebalo je potom proći nešto vremena dok nije sazrela ideja o prednosti popuštanja crkvenomu vodstvu. U 1960-ima došlo je vrijeme koncila, vjerske slobode i obnove, velike prekretnice u povijesti Crkve. Do obnove vjerskoga života došlo je i u nas, a promjene su se napose izrazile u bujanju crkvenoga izdavaštva i graditeljstva, participaciji laika te prigodnim masovnim vjerničkim okupljanjima. Nacionalno gibanje 1970.-1971. nije mimoišlo ni koncilsku Crkvu, kao ni nakon njegova sloma optužbe za spregu s nacionalistima, zabranama i napadajima, ali za duge "hrvatske šutnje" "Katolička je crkva bila jedina autonomna ustanova na raspolaganju hrvatskomu društvu, zapravo jedini prostor kojim režim nije ovladao", zaključuje pisac. U završnim poglavljima govori o zbivanju potkraj 1980-ih i u 1990-ima dajući pregled crkvenih stajališta problematizirajući vrijeme raspada Jugoslavije te potonje političko i ratno zbivanje. Završno kaže: "Unatoč svim dvosmislenostima, Crkva je ostala glavnim moralnim arbitrom hrvatskog društva, bez obzira na to što su Hrvati, pa i Crkva, prečesto bili na objema stranama modernih podjela". U krilu nove demokratske nacije predstavnici hrvatskog libe-

ralnog građanstva postupno su se pomirili s aspektima religije korisnima za poredak i društveni mir. Katolički je pak "otpor modernosti s vremenom ustupio mjesto prešutnoj pomirbi sa sekularnom državom i njezinim ustanovama, ne samo kad se država mogla ili htjela predstaviti domorodnom ili narodnom. Tamo gdje mira nije moglo biti, za trajanja antikatoličkih režima, naročito u komunističkoj Jugoslaviji, Crkva se borila za svoj integritet i uspjela nadvladati."

Širokim kistom, rekao bih, zahvatio je Banac u tematiku ove, jedne od bitnih sastavnica moderne hrvatske povijesti od sumraka feudalizma do dvojbena svitanja globalizma ne bježeći od njezina problematiziranja u raščlambi od kritičnosti do pozitivna vrednovanja, razumijevajući je u složenu procesu europskih mijena i općenita prestrukturiranja, u stajalištima i djelovanju crkvenih institucija, njezinih svjetovnih organizacija te najistaknutijih pojedinaca u, moglo bi se kazati, podvojenosti između vjerskoga poslanja i nacionalnih potreba i htijenja.

3.) Osvrt na memoarske zapise jednog neimenovanog srpskog diplomata u Hrvatskoj

Dopala mi u ruke knjiga srbijanskoga veleposlanika, njegovi dnevničko-memoarski zapisci iz 2000-ih. U Hrvatsku je došao da zastupa srbijansku politiku i probitke, da pridonosi zbližavanju u tom smislu i da se zauzme za Srbe u Hrvatskoj koji su, po njemu, u nepodnošljivu položaju. Svoju je zadaću opisao na početku knjige i naveo na kraju: "Srpska zajednica ovde: moja je politika od početka bila da Srbi trebaju biti lojalni građani Hrvatske, sa punim opsegom ljudskih i manjinskih prava. Izneo sam, čim sam uzeo dužnost, da je njihova prva adresa Zagreb, potom Brisel, onda Beograd." Kako je u tom nastojao, što je pravo ili krivo činio, koliko je uspio, nije me zapravo zanimalo. Kao i inače, u takvu štivu ima tu zanimljiva i dokumentarna, suvišna i jednosmjerna, duhovita i banalna, ima ogovaranja i previše jelovnika te, dakako, samodopadnosti. Budući pak da sam ju čitao u poslijepodnevnoj dokolici i najposlije pomislio kako nije vrijedna prave raščlambe ni za to potrebna vremena, svoje sam nasumične marginalije, u kontekstu ili izvan njega,

kako se želi, ovako rasporedio kao nekakvu predodžbu o knjizi i piscu uz ispriku što sam ispustio i naslov knjige i ime pisca. Prema onoj: *što, a ne tko*. Boravak u veleposlaničkom sjedištu nije mu ostao u lijepoj uspomeni. Njemu je prva godina u Zagrebu bila "najgora godina" u životu. U nekoj je prigodi zapisao: "Zašto sam se, uopšte, vratio u Zagreb". U drugoj, kad se iz Beograda u Zagreb vratio s inozemnim kolegom i upitao ga što misli o oba grada, s nasladom je zapisao odgovor kako se tom gospodinu Zagreb čini provincijskim. Zemlja pak, koja ga je ugostila, Hrvatska, piscu je "konzervativna zemlja", "desna", "najjednonacionalnija zemlja regiona", obilježuje je "naci-isključivost prethodnih godina", u njoj "filoustaše nadiru sa svih strana", "na prekretnici je, da li će napred ka Evropi, ili natrag, ka Tuđmanu, i Paveliću". Hrvatsko je pak društvo "istinski i duboko ksenofobično". Napose prema Srbima. Općenito drži da se Srbima hoće uzeti "i ono malo slobode što je imaju". Usput, pišući o svojem nastojanju da ubrza i pojača povratak Srba u Hrvatsku, za povratničke barake kaže "ličilo je na Dahau". Razumljivo je da su mu Jasenovac i tamošnji zločini često na umu i da o njima piše, pa i ovako. Kad spominje srbijanskoga člana "Hitlerove komisije" [međunarodno povjerenstvo sudskih medicinara i patologa], "što ga je stajalo glave kad su Rusi stigli do Beograda", na primjedbu poljskoga veleposlanika o hrvatskim liječnicima u povjerenstvu koji su također stradali, dodaje: "Nije samo spomenuo da ih je u Katin, u inspekciju poslao Pavelić. I da su na putu u Katin prošli pored Jasenovca. O kojem nisu nikome podneli nikakav izveštaj." Ili: "Spomenuo je kardinal [J. Bozanić, koji je za Beograd "novi Stepinac"] i Jasenovac, ali ne i genocid nad Srbima, ali ne i holokaust nad Jevrejima, te *predigre* Blajburga. Naveo je i velikosrpski projekt, ali ne i Pavelićev, koji je i alfa i omega u ovom epu zla. Itd. Premeštanje teza, ignorisanje činjenica, nedostatak smisla za kompleksnost." Noviju hrvatsku povijest obilježili su "arogantni stvaraoci". Tuđman, jedan iz "velikoga hrvatskoga trokuta" s Brozom i Stepincem, s Miloševićem je "pas istorije". Za splitske demonstracije 1991. kaže da su "Split uvele u velered gradova antisrpskog terora", hrvatski vojnici su činili "zločine neopisive surovosti" i "danas slobodno šetaju Hrvatskom", "Oluja" je progon i stradanje Srba, lov na Gotovinu je opravdan,

a: "Ako se održi tužba [proti generalima u Hagu], ode njihova [hrvatska] pesma o slavnoj domovinskoj pobedi". Srbima, što to ne vide, "praktično jedini saveznik u ovom pitanju" jest Carla del Ponte. Muči ga najposlije hrvatska tužba protiv Srbije zbog genocida. Usput: dok su mu izgredi srbijanskih navijača navodni, oni hrvatskih, prema tvrdnji "provjerenih ljudi", su nepobitni, dojam iz Maksimira kad su igrali srbijanski nogometaši sažeo je "kao na stadionu u Berlinu 1936.", a rukometno mu je prvenstvo u Zadru za srbijanske igrače "potencijalni krug nacionalističkoga pakla". Po dužnosti i inače imao je živ društveni život. Nije me baš zanimalo gdje je i s kim sve bio, što je sve doživio, pojeo i popio. Sa svim tim političarima, diplomatima, činovnicima, crkvenim osobama, civilima i vojnicima, namjernicima. Zanimljiviji su mi bili oni iz hrvatskoga znanstvenoga i umjetničkoga života, što ih jednom nazva "najboljim Zagrebom", "mojih prijatelja" i "uglednih Hrvata". Ima ih tu iz književne, novinarske, publicističke, redateljske i glumačke, likovne, glazbene i povjesničarske družbe, njih dvadesetak, ali prema onoj *nomina sunt odiosa* ne bih ih spominjao. Tu, među drugima, promiče književni teoretičar i publicist što je "izbegao pred Tuđmanom", kupio apartman u Veneciji "budem li opet morao bežati", književni kritičar "koji je sa Srbima i Beogradom sasvim ok", medijski sveđ prisutni komentatori, jedan "hrabar, dosledan, uporan" drugi i politolog, "poljubili smo se po srpski", prijateljica i "ikona hrvatskog novinarstva", povjesničar koji mu "nešto govori u uho". S druge strane tu je filmski redatelj, "prononsirani desničar", film drugoga redatelja je "šovenski manirizam", a televizijski komentator i publicist jednostavno "majmun", da ne nabrajam dalje. Na kraju nešto drugo: dan hrvatske diplomacije spomen je na onaj kad je "neki papa knezu Branimiru dao neku bulu", pismo ženi Katarini prije pogubljenja napisao je Nikola, a ne Petar Zrinski, Šarićev prijevod Biblije (1941./42.) je "Pavelićev", a u Dubrovniku je pravoslavnu "našu crkvu", premjestivši je, smjestio baš na Stradun. Što reći na kraju ovoga usputnog bilježkarenja? Pisac "mondijalista", kako sam sebe naziva, možda jest umiven komunist, ali mi se čini, da nije i sasvim opran srbijanski diplomat. Pomišljao sam i na to ne vrijedi li za pisca ono što je zamjerio

Bozaniću, a učinilo mi se također kako pisci uspomena počesto ne samo da varaju druge, nego i sami sebe.

4.) Časopis *Kaj*, 2013.

U povodu 45. obljetnice časopisa i njegova pokretača, Božica Pažur napisala je članak *Hommage Stjepanu Draganiću* (br. 1-2, 3-7) o tom književniku, filmskom scenaristu i redatelju. Ustvrdivši kako je osnutak časopisa njegovo životno djelo, kaže: "Znao je prepoznati trajne kulturne vrijednosti – sažete u sveukupnoj kajkavskoj jezično-umjetničkoj i govornoj podlozi kao temeljima nacionalne kulture i znanosti, uvidjevši u kajkavskom kontekstu njezin višestoljetni (i suvremeni) integrativni temelj." Marija Roščić Paro tomu prilaže njegovu bibliografiju (8-11). Pažur je autorica i članka *Postmoderna kajkavska poezija Verice Jačmenice* (br. 1-2, 12-15) kojemu prilaže pjesnikinjin ciklus *Ne tuj de ne cvetaju kupine* (16-22). Vanja Budišćak, *Impresionistički epiteti u pjesništvu Dragutina Domjanića,* ustvrđuje kako je pjesnik "velik dio svojih stilskofiguralnih rješenja, podjednako u štokavskoj i kajkavskoj lirici, utemeljio upravo na upotrebi epiteta" (br. 3, 19-43). Ivan Zvonar, *Varaždinska književnoznanstvena trilogija Jože Skoka* (br. 4-5, 3-10), osvrće se na njegove knjige *Garestinski hortus verbi* (2012.), čitanku ulomaka 67 pisaca povezanih s Varaždinom od XVI. st. do naših dana, i *Garestinski panopticum* (2013.), stanoviti zbornik naslovnikovih radova i različitih zapisaka te osvrta na njegova djela. Vanja Budiščak, *Pesme horvatske* Katarine Patačić (br. 4-5, 39-65), za tu "prvu nenabožnu knjigu pjesama", rukopisnu zbirku iz 1781. (tiskana 1991.), kaže da "reflektira kasnobarokni i rokoko (stilski) ukus" XVIII. st. "istodobno se oslanjajući i na tradiciju kajkavskih anonimnih pjesmarica".

Pjesmama se javljaju Zdenka Maltar i Ivica Jembrih Cobovički (br. 4-5, 11-24) te Milan Frčko (br. 6, 3-14, s preuzetim ulomkom o njemu Davora Šojata, 17-24), kraćim prozama Z. Maltar, Božica Brkan, Željka Cvetković i Ivica Jembrih Cobovički (br. 1-2, 23-32) te B. Brkan, Mario Kolar i I. Jembrih Cobovički (br. 6, 21-28), a putopisnim zapiscima Božica Jelušić, Tomislav Marijan Bilosnić, Jozo Vrkić, Z. Maltar (br. 1-2, 36-

54) te Đurđa Lovrenčić, Radovan Brlečić, I. Jembrih Cobovički i Biserka Goleš Glasnović (br. 4-5, 67-84). Na Bilosnićeve putopise osvrće se Igor Špišić tekstom *Benediktinac u jakoj utakmici s prostorom i vremenom* (br. 1-2, 55-58). U rubrici Kaj & ča čakavske su pjesme *Malin od življenja* Ljerke Car Matutinović (br. 3, 45-56).

Krešimir Regan, *Srednjovjekovne obrambene građevine porječja Krapine (II.)*, cjelovit je prikaz prošlosti i stupnja uščuvanosti tih građevina južnoga Zagorja u sjevernom porječju Krapine (br. 1-2, 77-107; prvi dio tiskao je 2007. u br. 4-5). Dunja Šarić, *Zaštićena materijalna i kulturna baština Hrvatskoga zagorja,* piše o licitarsko-medičarskom i svjećarskom obrtu te izradbi dječjih igračaka (br. 1-2, 109-126), Jadran Jelić, *Radionica tamburica Andrije Cara i nasljednici,* o zagrebačkoj radionici što je osnovana 1894. i što se ugasila 1932. (br. 3, 57-68), Vesna Župetić, *Uloga Vojka Miklaušića u oblikovanju tradicijske kulture Turopolja,* o tom skupljaču narodnoga blaga (Veliki Rat, 1916. - Donja Lomnica, 1963.) i njegovoj knjizi *Plemeniti puti.* Velika Gorica 1994. (br. 3, 69-81), Robert Ivančan, *Uz 160. obljetnicu školstva u Brezničkom Humu 1852.-2012.* (br. 4-5, 85-112), povijesni pregled, Vladimir Miholek, *Etiološki osvrt na neke izvorne đurđevačke frazeme* (br. 6, 29-42), prinos poznavanju kajkavske frazeologije, Đuro Franković, *Franjo Marčetin, Perunova epikleza* (br. 6, 43-50), a Marko Bedić, *Bleiburg i križni put 1945. godine* (br. 6, 51-68), nastoji o tadašnjem zbivanju "dati što objektivniju sliku iz vlastitoga kuta gledanja".

Trpimir **Macan**

Partizansko-komunistički zločini u Donjem Poneretavlju

Prikaz: Ivan JURIĆ, *Partizanska i komunistička represija i zločini prema Hrvatima u Donjem Poneretavlju (nekadašnji kotar Metković) 1941.-1990.*, izd. Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Metković, 2012.

Nakon knjige "Borbe i stradanja Hrvata kotara Metkovića 1918.-1945.", s popisom poginulih, pobijenih i stradalih pripadnika raznih vojska i civila stradalih također od raznih vojnih formacija oružano sučeljenih u Drugome svjetskom ratu, objavljenoj 1997. godine, dr. sc. Ivan Jurić, nastavno prethodnom radu, istražio je partizanske i komunističke zločine od 1941. do 1990. u nekadašnjem kotaru Metković i taj rad prošle godine (2012.) objavio pod naslovom "Partizanska i komunistička represija i zločini prema Hrvatima u Donjem Poneretavlju (nekadašnji kotar Metković) 1941.-1990.". Autor je u ovoj prigodi, na osnovi relevantnih podataka, priredio popis svih Hrvata i Hrvatica koje su u razdoblju 1941.-1990. pobili partizani i komunisti.

U uvodnom dijelu knjige ukratko je prikazao politička i ratna zbivanja na području Donjega Poneretavlja u Drugome svjetskom ratu: kapitulaciju i podjelu Kraljevine Jugoslavije, proglašenje Nezavisne Države Hrvatske, upravljanje i upravnu podjelu NDH, talijansku (1941.) i njemačku (1943.) okupaciju kotara Metkovića, pojavu i djelovanje jugoslavenskoga komunističkog pokreta u kotaru Metković, osnivanje partizanskih postrojbi i organa komunističke civilne vlasti narodnooslobodilačkih odbora te uspostavu komunističke vlasti u kotaru Metković, sigurnosne prilike u kotaru sredinom 1945. godine, jugoslavenske komunističke vojne sudove u tijeku rata i u prvim godinama nakon njegova završetka, nazive i zadatke jugoslavenskih represivnih službi te uklanjanje vojničkih groblja okupatorskih pripadnika. Potom slijedi pregled civilnih osoba, njih 45, koje su jugoslavenski komunisti u metkovićkom kotaru osudili na smrt po kratkom postupku i strijeljali pojedinačno, od 1942. do 1944., prikaz zločina jugoslavenskih komunista noću 16./17. i

20./21. studenoga 1944. nad devet osoba na groblju Sv. Ivana i u predjelu Vagi u Metkoviću, te 1945. u blizini Opuzena, u Vidonjama, a petoricu Metkovćana odveli su u Split i tamo strijeljali. Iako se u jednom podatku navodi da su komunističke vlasti u studenom 1944. na groblju Sv. Ivana ubili "najmanje 80 nedužnih ljudi, čestitih i poštenih Hrvata katolika", u knjizi su navedena 43 imena tih žrtava. Posebno su prikazani ubijeni i stradali na Križnom putu, s područja metkovićkoga kotara, njih 158, s osobnim podacima, pa i mjestom smrti, gdje je to bilo moguće ustanoviti. U posebnom poglavlju autor prikazuje i razmatra zapovijedi i izjave naredbodavaca zločina o Bleiburgu. Prve su: zapovijed vođe partizansko-komunističkog pokreta Josipa Broza, zvanog Tito, koju je 14. ožujka 1945. uputio svim partijskim komesarima vojnih postrojbi o skorašnjoj mogućnosti likvidiranja zarobljenih protivnika u trenutku komunističkoga preuzimanja vlasti u zemlji s glavninom poruke: "Ako u to vrijeme ne likvidiramo sve naše neprijatelje ta će se prilika zauvijek izgubiti". Tu su i drugi podatci te izjave komunističkih prvaka Aleksandra Rankovića, Milovana Đilasa, Sime Dubajića, Zdenka Zavadlava, slovenskoga povjesničara Mitje Ferenca i pripadnika Jugoslavenske armije Ivana Gugića, očevidca ubijanja zarobljenika u Sloveniji, koji više svjedoče o svim strahotama iz vremena blajburške tragedije ili Križnog puta hrvatskoga naroda 1945. godine.

U poglavlju "Križarske skupine u Hrvatskoj" autor je, nakon opće informacije o križarskim skupinama čiji pripadnici – križari, kamišari, škripari, jamari kako ih se sve nazivalo – nisu prihvaćali jugoslavensku komunističku vlast, podsjetio na skupinu Ivana Milasa, trideset pripadnika, na planini Žabi i skupinu Pave Magzana u Metkoviću. Te skupine nisu djelovale oružano, nego politički uvjeravajući stanovništvo da se komunistička vlast ne će dugo održati. Potom je autor prikazao likvidaciju križara na planini Žabi i na Glibuši kraj Metkovića 1946., strijeljanje osam križara iz Donjeg Poneretavlja 1946. izvan Metkovića, kontroverze oko tobožnjega križarskoga vođe na planini Žabi Ivana Milasa čijim se imenom, pretpostavlja se, koristio u skupinu ubačeni neki udbaš, suđenje nekim križarima iz skupine Ivana Milasa i njihovim jatacima 1946. u Metkoviću te suđenje križarskim jatacima iz Krvavca 1946. U poglavlju

"Političko djelovanje klera" autor je prikazao komunistički odnos u vrijeme Drugoga svjetskog rata prema katoličkom svećenstvu koga se optuživalo "o navodnom njihovom djelovanju u službi okupatora i domaćih izdajnika". Potom je prikazao stradanje katoličkih svećenika nakon rata pod komunističkom vlašću u kotaru Metković opisujući slučajeve don Rade Jerkovića rodom iz Kule Norinske, umorenog 1950. od strane Udbe u Splitu; plinskoga župnika fra Božidara Šimića, ubijenog 1943.; bagalovićkoga župnika don Petra Bašića, umrlog 1950. u splitskoj bolnici od posljedica komunističkoga kamenovanja; slivanjskoga župnika don Petra Antića na koga su dvojica komunista izveli atentat, ali ga je, iako teško ranjen, preživio, te slučajeve šest neretvanskih župnika osuđenih na vremenske zatvorske kazne. Prikazao je i slučajeve splitsko-makarskog biskupa mons. dr. Frane Franića kome su komunisti 1953. i 1956. na vrlo grub način onemogućavali obavljanje pastoralne službe u neretvanskom području. Potom slijede prikazi osnivanja župe Sv. Nikole biskupa i problem izgradnje crkve u Metkoviću, osnivanja župe Blažene Djevice Marije i problem izgradnje crkve u Pločama, skrnavljenje i devastiranje sakralnih objekata u neretvanskom području te osudu 1981. godine don Josipa Bebića na novčanu kaznu "zbog zloupotrebe štampe i drugih vidova informacija". Potom slijede tekstovi o konclogorima nakon 1945. u Poneretavlju i drugdje u Hrvatskoj, o komunističkom obračunu 1944. godine s članovima HSS-a, kada su ih strijeljali na desetine, o progonu uglednoga prvaka HSS-a dr. Nike Bjelovučića (1893.-1968.) koga su zbog hrvatskoga domoljublja progonili svi režimi dvadesetoga stoljeća, o postavljanju spomen-poprsja Stjepanu Radiću 1971. pred Domom kulture u Metkoviću i njegovu nasilnom premještaju 1973. u tamošnji Gradski park, o kažnjavanju sedamnaestero gimnazijalaca 1959. u Metkoviću što su sa župnikom fra Ivanom Ambrusom na zajedničkoj večeri proslavili završetak razreda, potom "otkriće" tzv. proustaške skupine u metkovićkoj gimnaziji i progon gimnazijalaca Stojana Vučićevića, Ante Brečića i Ivana Taslaka, koji je završio upravnim progonom sve trojice na dvije godine na otočić Sveti Grgur, o komunističkoj represiji prema članovima "Matice hrvatske" u Metkoviću, o uništavanju knjige dr. sc. Trpimira Macana "Iz povijesti Donjeg Poneretavlja", objav-

ljene 1972. u nakladi Matice hrvatske Metković, procjeni političko-sigurnosne situacije u općini Metković 1975. i 1979., o mreži Udbe i Kosa u Pločama i njihovoj procjeni političko-sigurnosne situacije, sve vezano uz mnoge osobe proglašene neprijateljima jugoslavenskoga komunističkog sustava. Tu je tabelarni pregled svih poginulih, ubijenih i nastradalih u Drugome svjetskom ratu u kotaru Metković, ukupno njih 1308, od čega 769 vojnika i 539 civilnih osoba. Na kraju knjige nalaze se kao dodatak prilozi koji, uglavnom, neki vrlo potresno, svjedoče o svemu iznesenom u knjizi.

Autor Jurić je zaključio da se partizansko-komunistička presija i zločini nad Hrvatima u Donjem Poneretavlju u tijeku Drugoga svjetskog rata i poraća zasnivaju na komunističkoj ideologiji koja se je mogla održati samo na način da je svoje protivnike likvidirala ili zatvarala u kaznionice "gdje su bili izloženi mučenjima, teškim fizičkim radovima, psihičkim torturama i na drugi način". U tijeku rata smrtne kazne, "ponajviše strijeljanjem", donašane su po kratkom postupku, izricali su ih najviše partizanski vojni zapovjednici, a osuđeni nisu imali pravo na obranu, ubijene se ostavljalo na mjestu strijeljanja i pokapalo ih se bez ikakva obilježja, a za grobove mnogih rodbina nikada nije doznala. I nakon osnivanja vojnih sudova postupci s optuženima nisu se bitno mijenjali. Sudci koji su izricali osude obično nisu bili kvalificirani za te poslove, a bili su imenovani iz redova seljaka i radnika. Komunisti su u tijeku i nakon rata u Donjem Poneretavlju strijeljali velik broj civila, obično pripadnika oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske i njihove rodbine, intelektualaca, svećenika, redovnika, uglednijih i imućnijih građana. Takvim su postupcima nametali strah u narodu i nitko nije bio siguran za život. Represivni komunistički sustav infiltrirao se je u obitelji, rodbinu i prijatelje tzv. narodnih protivnika. Na udaru sustava našla su se hrvatska nacionalna društva (Matica hrvatska, HKD "Napredak"), izdavačka djelatnost, društva s nacionalnim imenom te razne prosvjetne institucije, a na vodeća mjesta u značajnijim gospodarskim poduzećima, sudstvu, policiji, vojnim uredima, lokalnoj upravi, školstvu i drugim ustanovama postavljani su Srbi ili hrvatski komunisti bez odgovarajuće stručnosti. Zbog komunističke presije mnogi su Hrvati ilegalno ili s putovnicom odlazili preko granice, njihova su mjesta zauzimali Srbi, a to je pridonijelo i padu nataliteta u Hrvata. U prigodi imenovanja ulica, škola, športskih i drugih društava davana su imena jugoslavenskih komunista, a ne zaslužnih Hrvata. Za zločine koje su jugoslavenski komunisti učinili nad Hrvatima nitko nije procesuiran itd.

Nakon sažetaka na engleskom, njemačkom i talijanskom jeziku slijede pregled skraćenica, izvori i literatura kojima se autor služio, recenzije dr. Zvonimira Šeparovića i Tomislava Jonjića te kazala osobnih imena i naziva zemljopisnih pojmova što posebno pridonosi ukupnoj vrijednosti knjige i olakšava korištenje njome.

Knjiga "Partizanska i komunistička represija i zločini prema Hrvatima u Donjem Poneretavlju (nekadašnji kotar Metković) 1941.-1990." je važan historiografski prilog za istraživanje stradanja Hrvata u vrijeme komunističke presije i komunističkoga totalitarnoga sustava od 1941. do 1990. u naslovljenom području, ali i za opće istraživanje povijesne sudbine Hrvata u naslovljeno vrijeme. Izvrstan je primjer za istraživanje slične tematike i u drugim područjima.

Dr. sc. Anđelko **Mijatović**

Blaženi Alojzije Stepinac sveti je simbol svih hrvatskih patnji i stradanja, ali i pravednih pobjeda

Prikaz: Josip VRANEKOVIĆ. *Dnevnik. Život u Krašiću zasužnjenog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca (5.XII.1951.-10.II.1960.).* Priredio i bilješkama popratio dr. Juraj Batelja. Izd. Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreb, 2011., 900 stranica.

Uvjerena sam da svi hrvatski katolici, kao i katolici šitom svijeta dijele upravo navedeno mišljenje u naslovnoj rečenici, koja glasi da je "kardinal Alojzije Stepinac sveti simbol svih hrvatskih patnji i stradanja, ali i pravednih pobjeda", u koje su uključene i najnovije. Dijele ga zacijelo i mnogi drugi naši suvremenici, također i u svetom kršćanskome uvjerenju. *Stepinac je nebeski pobjednik*!

Pred nama je još uvijek premalo poznata knjiga koja je objavljena u Zagrebu sredinom 2011. godine, i koju je napisao krašički župnik Josip Vraneković pod naslovom "DNEVNIK – Život u Krašiću zasužnjenog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca". Brojni podatci u Dnevniku odnose se na razdoblje od 5. prosinca 1951. pa do 10. veljače 1960., dakle dana kada je nadbiskup Stepinac sveto preminuo u Krašiću. Ističem da je ovu izvorno vrijednu i povijesnu knjigu priredio te brojnim i dragocjenim bilješkama popratio mons. dr. Juraj Batelja, postulator postupka proglašenja blaženim i svetim. Knjiga je tiskana u nakladi Postulature blaženoga Alojzija Stepinca u Zagrebu.

Na prvim stranicama knjige, dakle Vranekovićeva *Dnevnika* ističe se *Pozdravno slovo* iz pera zagrebačkoga nadbiskupa i kardinala mons. Josipa Bozanića u kojem nalazimo i ove riječi: "Čitanjem Vranekovićeva Dnevnika, život blaženoga Alojzija snažno osvjetljuje naš hod u novosti Kristova života". Potom malo dalje kardinal piše: "Neprocjenjiva vrijednost ove knjige jest u činjenici što otkrivajući teškoće s kojima se susretao blaženi kardinal Stepinac za vrijeme uzništva u Krašiću, mi istovremeno otkrivamo dubinu, vjernost, ozbiljnost i marljivost osobe župnika Vranekovića koji je sve promatrao iz prikrajka, osobe koja je zaslužna što

mlade generacije današnjice mogu još iz jednog ugla svratiti pogled na jedno žalosno, ali i ponosno razdoblje u povijesti Katoličke crkve u Hrvatskoj." Pozdravno slovo naš je uzoriti kardinal mons. Bozanić završio i ovim poticajnim riječima: "Neka stoga Vranekovićev Dnevnik u svakom čitatelju stvori raspoloženje opraštanja, ljubavi, novog, kršćanskog načina razmišljanja i življenja, a sam Stepinac željom blagopokojnog pape Ivana Pavla II. neka bude 'kompas' našem kršćanskom životu."

Slijedi i *Uvodno slovo* što ga je napisao dr. Juraj Batelja, postulator, koji je, kako je spomernuto, knjigu priredio za tisak i Vranekovićev rukopis popratio s korisnim bilješkama kojih im 494. One uvelike upotpunju naše razumijevanje sadržaja Dnevnika, kako u smislu komentara ili pak dopune događaja onoga vremena, tako i donošenjem biografija sudionika istoga vremena, osobito onih koji su dolazili u dotacaj s kardinalom Stepincem, i koje najvećim dijelom ne ćemo drugdje naći. I ne samo to. *Uvodno slovo* dr. Batelje prava je mala povijest života i djela Bl. Alojzija Stepinca s jednog drugog aspekta predočena na tridesetak stranica. Autor je ovu biografiju sastavio ponajprije u smislu uvoda u čitanje *Dnevnika* i koju je satkao u sedam dobro komponiranih poglavlja. Zbog njihove vrijednosti neka mi bude dopušteno ovdje navesti njihove naslove redom kako slijede, također i iz razloga što upravo oni i ponajbolje govore o bitnim obilježjima sadržaja *Uvodnoga slova.* Riječ je dakle o sljedećim poglavljima: *Premještaj nadbiskupa Stepinca na izdržavanje kazne iz Lepoglave u Krašić,* koje ima i dva manja podnaslova. Prvi je: *Nadbiskupova prosudba sudskoga postupka,* a drugi: *"Nisam vlastan igrati se interesima Katoličke Crkve",* koji je ustvari poznata glasovita rečenica samoga kardinala Stepinca na komunističkome sudu. Sljedeća poglavlja u *Uvodnom slovu* imaju sljedeće naslove: *Progoni jačaju vjernost Kristu,* što se također potvrdilo i u Kardinalovu životu i radu, i na što pomno upozorava i sam moms. dr. Juraj Batelja. Sljedeće poglavlje ima naslov: *Premješten u nadi skore smrti,* koja se očekivala zbog kardinalove izmučenosti u Lepoglavi, zatim slijedi poglavlje: *Svećenička staleška udruženja,* u kojemu dr. Batelja iznosi negativno stajalište kardinala Stepinca prema tome udruženju i želi da se svećenici ne dadu zavesti i ulaziti u njih, pa niti pod vidom "tobožnjega dobra". Opisao je mons. dr. Batelja i mučne komuniničke

prisle za ulazak u takova udruženja i u drugim komunističkim zemljama toga vremena. Slijedi također dragocjeno poglavlje: *Tehničke napomene uz izdanje Vranekovićeva dnevnika*, koje su ustvari vrlo korisne upute čitateljima, te zaključno poglavlje u kojemu opisiuje hrabri lik krašićkog župnika pod naslovom: *Osobnost vlč. Josipa Vranekovića*. Uz isticanje da su i Vranekoviću "Puščani metci fijukali pokraj glave, policija ga je pratila u stopu, otuđivala mu nezakonito i nepovratno dokumente i crkvene novce, prijetila mu i ucjenjivala ga", Batelja ističe da je i usprkos tome, Vraneković "ostajao uspravan i ispravan". Štoviše, vjerno je opisao i u najvećoj tajnosti sve događaje i osobne susrete s kardinalom Stepincem. Tako primjerice njegove susrete s djecom, sa časnim sestrama Služavkama Maloga Isusa, koje su na koljenima dočekale kardinala Stepinca kad je stigao iz Krašića, kardinalove susrete s liječnicima, od kojih ga nekoji nisu htjeli ispravno liječiti, zatim kardinalove propovijedi. Također da je neumorno ispovijedao u crkvi u Krašiću, kao i druge brojne primjere Kardinalova kreposnoga života, i na kraju i samu njegovu svetačku smrt. Pri svemu tome, ističe mons. dr. Batelja, župnik Josip Vraneković, premda i sam bolestan, "zanemario je liječiti sebe", i to stoga, "da bi zasužnjenoga Kardinala manje boljele njegove rane prouzročene bolešću i progonom. Bio je pravi Šimun Cirenac; poput onoga iz Evanđelja koji pomaže Isusu nositi križ."

U posljednjem poglavlju *Uvodnoga slova* pod naslovom, *Svrha izdavanja Vranekovićeva dnevnika*, dr. Batelja navodi više vrijednih i dragocjenih razloga, među kojima najprije ističemo uvodnu rečenicu koja glasi: "Vranekovićev dnevnik nije uobičajena knjiga" i to iz više razloga. Ona je prvorazredni "priručnik za bolje poznavanje povijesti Katoličke crkve u Hrvata u hrvanju s bezbožnom komunističkom ideologijom i partijom te velikosrpskim hegemonizmom i unitarizmom". I stoga je upravo ovaj *Dnevnik* bio i jedan od važnih dokumenata u postupku za proglašenje blaženim i svetim zagrebačkoga nadbiskupa i kardinala Stepinca, kako također navodi dr. Batelja. Štoviše, i sam bl. Alojzije Stepinac "bijaše mišljenja da župnik Vraneković objavi svoje bilješke", jer se suglasio i s time, da ih Vraneković pomno bilježi. Pri tome je vrijedno spomenuti da dr. Batelja izrijekom navodi, da "sadržaj ovog *Dnevnika* ima značaj duhovnog štiva", u što će se, uvjerena sam, vrlo lako moći uvjeriti i svaki njegov čitatelj.

Središnji dio *Dnevnika* jesu gotovo svakodnevne kraće ili duže zabilješke koje je strpljivo zapisivao krašićki župnik Josip Vraneković. Kao primjer navodimo zabilješku od 1. XII. 1952., dakako samo odabrane odlomke: "Danas kod zornice bilo je dosta svijeta. Iza Evanđelja kod sv. Mise okrenem se prema vjernicima. Kardinal je klečao na svom mjestu u svetištu i objavim: 'Dragi župljani! Javljam vam vijest, koja je razveselila naš narod, cijelu Crkvu i sav svijet, da je Sveti Otac papa Pio XII. ovih dana našega Preuzvišenog gospodina Nadbiskupa imenovao kardinalom Svete Rimske Crkve. [...]. Kao što smo do sada, tako ćemo i od sada još više moliti Gospodina i Presvetu Bogorodicu da nam Njegovu Uzoritost Kardinala i Nadbiskupa našega još dugo poživi na dobro Crkve i naroda, da ga blaženim učini na zemlji i ne da na volju njegovim neprijateljima. Na tu nakanu pomolimo se." – "Izmolili smo tri Očenaša [...]. Svijet je kao ukopan slušao ovu vijest, makar su to već mnogi znali." (str. 128).

Evo još nekoliko odabranih primjera iz *Dnevnika*, iz kojih doznajemo kako je započinjao kardinalov radni dan, ali i dnevni život:

4. XII. 1952. "Adventska ispovijed. Kardinal zanosno govori o Sv. Barbari. Ispovijedao je od 5 i pol do 10 sati." (str. 129).

7. i 8. XII. 1952. Kardinal "neumorno ispovijeda u crkvi. – Novine i dalje sipaju na nj najodurnije laži." (str. 130).

Naime, listanjem ove prekrasne knjige vidjet ćemo da su ovdje navedeni takoreći iz dana u dan susreti i razgovori vlč. Vranekovića s bl. Alojzijem Stepincem. Ali i neumorno svećeničko djelovanje kardinala i u ovako teškim uvjetima. Premda bolestan, i nepravilno liječen, služio je svaki dan Sv. Misu, te u nedjelje i blagdane redovito propovijedao i ispovijedao. Uz to je pisano odgovarao na brojna pisma svećenika, samostana, vjernika, i mnogih drugih. Tu su i prikazi njihovih skromnih proslava u Krašiću, malih svečanosti, kako je to već moglo biti u zatočeništvu, i pod stalnom prismotrom policajaca. Tu su i redovite bilješke o kardinalovu zdravlju, posjetima ljudi, vjernika i nevjernika, među kojima su i visoki crkveni dostojanstvenici, također i liječnici koji su kardi-

nala sustavno trovali, ili pak davali lažne dijagnoze, Među dnevnim bilješkama vlč. Vranekovića nalazimo i veoma poticajne Kardinalove riječi, ili pak njegove odgovore osobama iz različitih društvenih slojeva, ali iz kojih uvijek sjaji Kardinalova bezrezervna predanost Bogu i opraštanje onima koji su ga nevina osudili, i štoviše i njegova molitva za njih, po primjeru Krista Raspetoga.

Tako je, primjerice, 23. travnja 1955. vlč. Vraneković zabilježio, kako kardinal "sa mnogo pisama odgovara na čestitke i različita pitanja. Njegova je misija: molitva i onda putem pisama, koja su prave poslanice, podizati duh kod vjernika i klera" (str. 397). Potvrđuje to i dnevnički zapis vlč. Vranekovića od 12. rujna 1959. u kojem čitamo: "O Bulat D. I. šalje danas Eminenciji svoj elaborat (o apostolatu molitve), da bi ga Eminencija pročitao i popratio svojim opaskama. Jednako tako i dr. H. Stehno šalje Eminenciji 3 životopisa biskupa Langa, da bi Eminencija napisao nešto o njemu, kao u formi okružnice, prigodom 35. godišnjice njegove smrti. Eminencija rado prihvaća i jedno i drugo. Odmah je počeo čitati Bulatovo djelo i sudeći po prvim stranicama – veli on – to je dobra stvar." (str. 766-767).

Da je položaj nadbiskupa Stepinca bio osobito težak svjedoče i druge brojne činjenice, od kojih ovdje navodimo. Tako primjerice, vlč. Vraneković bilježi 17. svibnja 1957. "Stražar nas danas sasvim iz bliza prati. Bogu hvala. Eminencija je na to miran. Govorimo tiho. Koji puta i latinski, pa francuski" (str. 543). Ili pak, 14. rujna 1959. "Danas je Eminencija izašao malo u vrt da vidi malu gospodarsku zgradu, što ju je susjed podigao. Veseli se, što je taj siromah po malo podiže. Prije mu je pomogao, sada bi mu rado pomoći ali nema s čime. Čim je stupio u vrt, odmah milicionar mijenja mjesto i približi se ispod vrta, da ga prati – odnosno izaziva i vrijeđa" (str. 768). Nažalost policijske pratnje izbliza morao je Kardinal zajedno s Vranekovićem trpjeti gotovo svaki dan.

Na kraju ovoga, mislim da možemo slobodno reći, i svetoga *Dnevnika* iz kojega smo naveli tek nekoliko odabranih primjera, nalazi se i poglavlje pod naslovom: *Zadnji dani života Njegove Uzoritosti dr. Alojzija Kardinala Stepinca* (str. 829), koje vlč. Josip Vraneković započinje rečenicom: "Od 5. prosinca 1951. godine neprekidno do sretne i svete svoje smrti

boravio je Eminencija kardinal na župnom dvoru u Krašiću. [...] Sve pojedinosti, što smo ih zapazili kod njega, posebno od nedjelje 7. veljače o. g. pa do smrti u srijedu 10. veljače u 14,15 sati, govore, da je u punini bio Božji čovjek i sav u Bogu" (str. 829). U nastavku ovoga poglavlja Vranković opširno govori o herojskoj strpljivosti kardinala Stepinca, i o drugim pojedinostima, postupcima liječnika, kao i njegovim molitvama, ali i blaženoj smrti, što nažalost ovdje ne možemo opširnije iznositi.

Potom je na kraju Vranekovićeva *Dnevnika* mons. dr. Batelja priložio još nekoliko manjih, ali također vrijednih poglavlja pod naslovom DODATAK, I.-VI. i koje je dijelom sam napisao. Osim prvog poglavlja pod naslovom DODATAK I. u kojem dr. Batelja donosi u stvari stručni *Prijevod izričaja* (str. 846-853) koji su jednom ili više puta zabilježeni u Vranekovićevim svakodnevnim dnevnicima, želeći i ovime olakšati čitanje ovoga *Dnevnika* i to tumačeći ponajprije strane riječi francuske i latinske. Naime te su riječi Kardinal i Vraneković koristili, ako bi im sasvim blizu došao dežurni policajac, i slično. Sljedeća tri poglavlja su uglavnom ocjene, i to pohvalne, od strane visokih crkvenih dostojanstvenika, kao i blagopojnog kardinala Franje Kuharića o Vranekovićevom Dnevniku.

DODATAK V. donosi dragocjen "Popis sestara Družbe služavki Maloga Isusa koje su za vrijeme zatočenja nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca u župnoj kući u Krašiću u njoj boravile te posluživale kardinala, župu i župnika" (str. 867). Riječ je o pet časnih sestara, poimence s. Saleziji Golubić, s. Honorati Matica, s. Nikolini Vozel, s. Akvilini Pavuša i s. Bonaventuri Bašić. Vrlo je lijepo od dr. Batelje, da je uz ime svake sestre priložio i njezin sažeti životopis.

DODATAK VI. donosi veoma pohvalno "Svjedočanstvo kardinala Franje Kuharića, nadbiskupa zagrebačkoga, o djelovanju sestara služavki Maloga Isusa za vrijeme zatočeništva kardinala Alojzija Stepinca u Krašiću povodom smrti časne sestre Honorate Matice" (str. 868-869), koja je obavljala službu predstojnice, a umrla je u Zagrebu 3. prosinca 1974.

Uz izraze kršćanske sućuti provincijalnoj glavarici u Novoj Vesi u Zagrebu, tada s. Akvilini Pavuša, koja je ranije služila u Krašiću, kardinal izrijekom piše, da "ekipa sestara služavki Maloga Isusa, koja je pod

njezinim predstojništvom služila u Krašiću u to vrijeme ulazi u povijest naše Crkve" [...]. Za kardinala Stepinca "bila je velika utjeha, kad je tu zajednicu sestara pod vodstvom s. Honorate doživljavao u njihovoj slozi, jedinstvu i ljubavi. Radovao se dobrom duhu, duhu molitve i poniznog služenja sestara." U istome pismu kardinala Kuharića čitamo i sljedeće riječi: "Zanimljivo je da je s. Honorata, kako ste mi rekli, bolovala od iste bolesti od koje je umro i blagopokojni kardinal. Vaša Družba može zaista zlatnim slovima upisati u svoju povijest boravak sestara u Krašiću uz Kardinala."

DODATAK VII. donosi poimenični "Popis liječnika koji su liječili u Krašiću zasužnjenog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca" (str. 870-871). Među njima je i ime prof. dr. Johna Lawrence, priznatog svjetskog stručnjaka iz SAD-a, koji je nekoliko puta dobio od prim. dr. Branislava Bogičevića, liječnika u Vinogradskoj bolnici u Zagrebu, krivotvorene liječničke nalaze. A niti poslije, neposredno prije kardinalove smrti dr. Lawrence, i unatoč inzistiranja, nije dobivao potrebnu i valjanu liječničku dokumentaciju.

Na samom kraju ove knjige, odnosno Dnevnika, autor mons. dr. Juraj Batelja priložio je i *Kazalo osobnih imena* abecednim redom koja se spominju u knjizi, i s oznakom brojeva stranica gdje se nalaze. Ističem da je tako uređeno *Kazalo* uvijek i dodatni ures svake dobro uređene knjige.

Uz veliku zahvalnost dr. Batelji na uloženome trudu pri izradi i objavljivanu *Dnevnika* iz pera župnika Josipa Vranekovića, ističem i činjenicu, da je objavljeni *Dnevnik – Život u Krašiću zasužnjenog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca,* izvorno svjedočanstvo teških i nebrojenih bezakonja koja su dovela do mučeničkog života nevino osuđenoga čovjeka. Objavljeni *Dnevnik* sada i javno svjedoči svu pokvarenost komunističkih progonitelja i njihovih suradnika, kao i cjelovitog sustava ondašnjih vlasti. Ili kako je također napisao i sam postulator mons. dr. Juraj Batelja: "Pisma su najvjerodostojniji svjedok nečije nutrine i duhovnih puteva usavršavanja." Razumije se, ponajprije Bl. Alojzija Stepinca. Osim toga, ovaj je *Dnevnik* kako također pomno ističe mons. Batelja, "osobita radost i ponos Crkvi u Hrvata i narodu, jer se iz pepela i prašine uzdizala jedna veličina i narod koji je sačuvao svoju svijest i ishkodio

samostalnost." Misli se zacijelo na nedavni i pobjednički Domovinski rat u kojem je sudjelovao cijeli hrvatski narod, također i onaj iz Bosne i Hercegovine, pa i šire, uključujući i naše iseljenike, kao i na međunarodno priznanje Hrvatske danas već daleke 1992. godine. I to ponajprije od Svete Stolice 13. siječnja 1992., te dva dana poslije i od zemalja ondašnje Europske zajednice. Premda se hrvatski narod i njegova Katolička crkva u vrijeme Stepinčevih progona i uzništva nisu u svijetu spominjali, ipak svijet je znao, kako također navodi dr. Batelja "da u Lepoglavi, potom i u Krašiću, u kutku zarobljene Hrvatske kuca srce koje ljubi svoj narod i čuva svjedočanstvo o dragome Bogu."

Neka nam ovaj s toliko svete ljubavi uređeni *Dnevnik* od svih koji su na njemu radili, bude i stalni poticaj da i dalje doista nastojimo ostati vjerni Bogu, Crkvi i svome narodu, te kršćanski služimo svima u svijetu koje susrećemo u otajstvu naše svakidašnjice.

Dr. sc. Agneza **Szabo**

Vrijedna knjiga o povijesti rimokatoličke župe Koprivnički Ivanec

Prikaz: Ružica MEDVARIĆ-BRAČKO. *Život i običaji u župi Koprivnički Ivanec*. Vlastita naklada. Sunakladnik BALTAZAR. Koprivnica, 2011., 175 stranica.

Pred nama je osobito vrijedna monografija koju je autorica posvetila župi, iz koje i sama potječe. Knjiga se sastoji od devet pomno uređenih poglavlja, koja su ovdje sustavno predstavljena, i donose nam dragocjene povijesne podatke širokoga spektra, koji se odnose na različite grane života i rada stanovnika ove rimokatoličke župe. Kako autorica dokumentira, ona se spominje već u 12. st. i premda prolazeći kroz brojne *scile i haribde,* hoćemo reći duga i teška iskušenja, uspjela ih je prevladati, i održati se sve do danas. Nadamo se i u buduće.

Pođemo li redoslijedom kompozicije ove knjige, onda najprije ističemo prvo poglavlje pod naslovom "Pogled u prošlost" koji je u stvari sažeti pregled najvažnijih povijesnih događaja na koje se autorica kratko osvrće. Riječ je ponajprije o pretpovijesnom razdoblju toga kraja, zatim dobu Rimskoga Carstva, a potom i razdoblju kada se i na ova područja počinju doseljavati Hrvati. Oni dolaze već početkom 7. st. poslije Krista, i vrlo brzo nakon doseljenja počinju primati kršćanstvo.

Autorica pomno ističe kako su već u 12. st. djelovali na ovom području nekadašnji slavni redovnici Ivanovci, koji su već u 13. st. ovdje osnovali župu Koprivnički Ivanec, posvećenu Sv. Ivanu Krstitelju, a koja se, zajedno s crkvom u najstarijim sačuvanim pisanim vrelima, prvi put spominje 1334. godine.

U doba okrutnih turskih provala, župa Koprivnički Ivanec našla se također na meti njihovih prodiranja i pljačkanja naroda, ali ta je župa ipak nakon pada Virovitice pod tursku vlast (1552. godine) ostala izvan dometa ove okupacijske vlasti, premda se narod od straha razbježao. Nakon skorašnjeg osnivanja hrvatsko-slavonske vojničke granice, ova župa ulazi u njezin sastav, i tako je ostalo sve do njezinog konačnog

ukidanja, istom 1881. godine. Autorica opisuje težak život pučanstva u ovom vremenu, koje je bilo opterećeno stalnom potrebom obrane zemlje. Po oslobađanju zemlje od turske vlasti krajem 17. st. slijedi sve brojniji dolazak stranaca u ove krajeve. Vrijedno je spomenuti i priloženu demografsku tablicu o kretanju broja pučanstva u to vrijeme, ali i poslije. Prema pomno predočenim podatcima, od 1700. godine, dakle nakon oslobođenja cijele Hrvatske od tursko-osmanlijske vlasti, pa sve do sredine 19. st., odnosno godine 1857., broj ljudi nije se u župi uopće povećavao. Za cijelo to vrijeme ostao je isti – bez promjena! Od godine 1857. pa sve do pred kraj 1900. godine, broj je također bez promjena: godine 1857. iznosio je 1015 osoba, a godine 1900. samo 1048 osoba, premda autorica ne iznosi uzroke takovoga stanja. Međutim, od 1910. godine brojnost pučanstva u župi Koprivnički Ivanec ubrzano se povećava, pa već godine 1910. taj broj iznosi 1562 osobe. Tako je vjerojatno zbog dolaska stranaca, što navodi i autorica, ili možda zbog proširenja župnoga teritorija, premda se tijekom sljedećih godina ovaj uspon nije održao. Tako su godine 1921., zacijelo i zbog posljedica Prvoga svjetskoga rata, na području iste župe bila svega 1493 stanovnika, a godine 1931. taj se broj znatnije povećao i iznosio je ukupno 1743. stanovnika. I ovoga puta porast je uvjetovan vjerojatno dolaskom stranaca. Međutim, ovaj uspon žiteljstva na području župe Koprivnički Ivanec više nikada, pa ni do danas nije postignut. Kako također pomno navodi autorica, godine 1948., dakle po završetku Drugoga svjetskog rata, na području rimokatoličke župe Koprivnički Ivanec bio je 1641 stanovnik, i taj se broj nekako održao do 1961. godine kada na području iste župe nalazimo 1636 stanovnika, a od tada slijedi ubrzano opadanje pučanstva. Tako su godine 1971. na području iste župe bila 1542 stanovnika, godine 1981. svega 1510 stanovnika, a godine 1991. taj se broj naglo smanjio na 1369 osoba. Godine 2001. tu obitava svega 1286 osoba. Kako sam spomenula, autorica ne navodi uzroke ovoga doista katastrofalnog demografskog stanja u župi Koprivnički Ivanec, ali je ipak jako vrijedno što je barem pomno iznijela ove podatke, pa makar i tako porazne.

Drugo poglavlje, koje možemo smatrati i središnjim za ovu knjigu, ima naslov "Rimokatolička župa Koprivnički Ivanec". Protkano je obi-

ljem vrijednih i zanimljivih činjenicama. One se ponajprije odnose na svakidašnji život naroda ove župe. U njihovu žarištu svakako je župna crkva Sv. Ivana Krstitelja, kao i poimenični podatci o župnicima, koje autorica donosi, te vijesti koje nam svjedoče da je nova drvena crkva u čast Sv. Ivana Krstitelja podignuta na mjestu stare crkve sredinom 17. st. (godine 1659.). Prema zapisu iz vizitacija zagrebačkoga kanonika Andrije Vinkovića saznajemo, "da se nad (glavnim) oltarom nalazi slika Bl. Djevice Marije s malim Isusom, a postrance kipovi Sv. Margarete i Sv. Agate". Nadalje, "crkva nema zvonika, ali je dobro pokrivena. Još nije posvećena. Kraj crkve je župni dvor i groblje." Autorica dalje opisuje posjede zemlje i livade koje pripadaju župi, kao i dijeljenje svetih sakramenata, zatim sprovode, vjenčanja, blagoslove kuća, itd. Uz više puta obnavljanu drvenu crkvu, župljani su, kako navodi autorica, odlučili sredinom 18. st. podići novu zidanu crkvu, i to su učinili u vremenu od 1742. do 1748. godine, za vrijeme župnika Mije Mikšića. Župa je tada imala 284 kuće.

Upravo ova nova crkva u čast Sv. Ivana Krstitelja, jednobrodna je građevina i jedna od najvrjednijih u cijeloj Podravini, kako pomno navodi autorica. Poznati slikar Jožef Anton Lerchinger iz Štajerske oslikao je svetište iluzionističkim slikama s biblijskim motivima i tekstom u tehnici "in secco" u suhi mort, za razliku od pravih fresaka koje se rade u živi mort. Freske prikazuju život Ivana Krstitelja od rođenja do smrti, s odgovarajućim napisima, odnosno kraćim biblijskim tekstovima ispod svake slike. Crkva je uskoro dobila ostalu opremu, ponajprije propovjedaonicu, zatim krstionicu, i drugo. Početkom 19. st. crkva je dobila orgulje, a jedno stoljeće poslije, godine 1915., dobiva nove, koje je izradio Josip Brandl iz Maribora. Središnje mjestu u svetištu crkve zauzima freska iznad glavnog oltara koja pokazuje kako Ivan krsti Isusa na rijeci Jordanu. Dakako, crkva je poslije ukrašena kipom Srca Isusova i kipom Srca Marijina, a još otprije rese ju manji kipovi svetaca, kao što su Sv. Antun Padovanski i Sv. Katarina, te Sv. Terezija, Sv. Ivan Nepomuk i drugi.

Autorica daje pregled uređenja župnoga groblja, darove vjernika svećeniku, rad kršćanskih udruga u župi, među kojima je i Škapularsko društvo u čast Bl. Djevice Marije, zatim ističe pjevanje u crkvi, crkvene

zastave koje su se nosile za vrijeme procesija. Potom donosi kraće životopise župnika, kao i odabrane primjere iz života i rada časnih sestara Kćeri Božje ljubavi, te ostala vrijedna svjedočanstva o duhovnome životu naroda: polazak djece na vjeronauk, svečanosti primanja Prve sv. pričesti i Potvrde, vjenčanja i sprovode, odlazak vjernika na nedjeljnu sv. Misu, koja se u prijašnja vremena *nije propuštala ni pod koju cijenu*. Zatim opisuje župne procesije, kao i radosna hodočašća vjernika u Mariju Bistricu te u Ludbreg, u svetište Predragocjene Krvi Isusove, na Trsat, pa čak i u Lurd. Spominje i hodočašće u Rim, u povodu proslave 1000. obljetnice Hrvatskoga kraljevstva, odnosno krunidbe kralja Tomislava (925.-1925.). Tim je povodom zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer vodio veliko hrvatsko nacionalno hodočašće u Rim. Za toga hodočašća Pavao Medvarić student bogoslovije u Zagrebu, i rodom iz župe Sv. Ivana Krstitelja iz Koprivničkog Ivanca, imao je čast, kako navodi autorica, biti u Hrvatskoj delegaciji koja je pod vodstvom zagrebačkoga nadbiskupa dr. Antuna Bauera darovala papi Piju XI. zlatni kalež s grbovima Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, a urezani su i likovi Svete braće Ćirila i Metoda i hrvatskih blaženika Nikole Tavelića i Marka Krizina.

Uz ove vijesti, kao i vijesti o radinosti vjernika na polju i u kući te u ostalim domaćinskim poslovima, autorica navodi i poroke naroda, a to su, *nažalost, bile psovke*. Kako piše autorica, sve do svršetka Prvoga svjetskoga rata, dakle 1918. godine, psovka nije bila raširena u našem narodu, a niti u ovoj župi. "Kod ljudi je bio prisutan strah od Boga, budući da je psovka, ne samo odraz nepristojnog ponašanja, već i grijeh. Prvi su počeli psovati muškarci koji su se vratili iz Prvog svjetskog rata. Poslije tog rata većina mladića je naučila psovati u vojsci," autorica ne kaže kojoj i u kojoj to nametnutoj nam državi, ali nastavlja da je tako bilo "i nakon Drugog svjetskog rata". Žene u pravilu nisu psovale, ističe autorica, "a bilo je nezamisivo da psuju djeca". Psovanje i izgovaranje prostih riječi smatralo se vrlo nepristojnim ponašanjem, i roditelji su strogo kažnjavali svoju djecu koja bi iz škole ili ulice 'donijela' neku psovku. Autorica se također poziva na jednu kazivačicu, koja je vjerojatno iz mjesta Koprivnički Ivanec, a koja je svjedočila da "u svojoj mlados-

ti do 1935. godine nije čula ni jednu psovku u svojoj obitelji". Osim toga, "psovku su brže prihvaćali oni koji su prestali ići u crkvu, a takvih je tridesetih godina bilo sve više"; misli se na prošlo stoljeće. Uz još neke primjere, autorica ističe da "većina povratnika iz Amerike nije više išla u crkvu, premda su prije odlaska redovito išli". Nadalje, autorica kaže, da su psovku donosili ljudi koji su radili u rudniku, "odnosno naučili su psovati od mladića iz drugih krajeva, s kojima su zajedno radili". O kojim je krajevima riječ, autorica ne navodi.

Razumije se, vrlo su vrijedna i ostala poglavlja u ovoj knjizi, kojih je osim spomenuta dva, još sedam, ali koje nažalost ne možemo ovdje tako opširno izlagati. Ipak, zadržat ćemo se na nekojim odabranim primjerima. Tako u poglavlju 3., pod naslovom "Obrazovanje i prosvjećivanje" nalazimo niz vrijednih povijesnih činjenica o školama, učiteljicama i učiteljima čija se imena kao i zasluge pomno navode, zatim o njihovu požrtvovnom ali i odgovornom radu s učenicima, te o higijeni u kući i obiteljima. Također se govori i o zaraznim bolestima, osobito u prošlosti, koje su nemilice harale. Autorica vrlo lijepo piše o značenju i ulozi različitih tečajeva u prosvjećivanju naroda, osobito kod žena kojih je sve do početka 20. st. veći broj bio nepismen. Osim čitanja i pisanja, na tečajevima se učilo kuhati, pa i šivati, te kako se sprema zimnica, i sl.

U ovom poglavlju nalazimo i potpoglavlje s naslovom "Rad za dobobit sela", u kojem autorica navodi brojna dobrovoljna društva, kao što su Vatrogasno društvo ili pak razni glazbeni sastavi, koji pomalo dobivaju i politička obilježja jer ih je sve više organizirala Hrvatska seljačka stranka. Ta stranka će gotovo u svakom selu općine Koprivnički Ivanec osnivati ženske udruge pod naslovom: "Hrvatsko srce Kunovec", ili "Ivanečko srce", ili pak Udrugu folklora, i sva će ta društva nestati nakon 1945. godine, premda će se neka preurediti u Aktive žena s ideološkim stremljenjima. Dakako, osnivane su i brojne športske udruge, koje će svoj rad nastaviti i nakon 1945. godine, razumije se, u drugim uvjetima. Autorica spominje i katolička društva, te humanitarna društva koja su djelovala do pred kraj Drugoga svjetskog rata.

U četvrtom poglavlju "Burno 20. stoljeće" ističe se nekoliko povijesnih događaja i procesa 20. stoljeća osobito značajnih za župu Koprivnički Ivanec, kao što su Kunovečka buna, koja je izbila 1903. godine zbog postavljanja nezakonitih promađarskih insignija u doba vlade bana Khuena Héderváryja, koji je iste godine ostavio Hrvatsku, jer je dobio mjesto mađarskog premijera u Budimpešti. Posljedice ove bune zabilježene su na spomen-pločama u čast poginulima, koje su postavljene na župnoj crkvi u Ivancu, ali istom 1928. godine. U istome poglavlju riječ je i o teškim posljedicama Prvoga svetskog rata, kao i velikom broju poginulih mještana u ratu, od kojih su neki imali troje ili četvero djece, koja su tako ostajala bez svojih očeva.

Osobitu pažnju autorica je posvetila i brizi za siromašnu djecu nakon Prvoga svjetskog rata, i to osobito onu bez roditelja koja su dolazila iz Dalmacije, Dalmatinske zagore, Like i Istre i dakako i iz Bosne i Hercegovine. Ovu veliku humanitarnu akciju, kako navodi autorica, vodila je Zagrebačka nadbiskupija i svećenici po župama. Dobrim su dijelom brigu o toj djeci preuzeli bračni parovi koji nisu imali djece, jedno ili dvoje, već prema svojim mogućnostima. Autorica navodi i njihova imena. Kad se materijalna situacija popravila, djeca su vraćena svojim roditeljima. U ovom poglavlju riječ je i o migracijskim kretanjima stanovništva, od kojih su mnogi i nakon 1918. godine ponovno odlazili u Ameriku, tražeći posla, osobito u doba velike svjetsko ekonmske krize koja je u usponu od 1928. godine, i koja je i na svoj način dovela do izbijanja Drugoga svjetskog rata.

Vrijedno je pažnje i peto poglavlje pod naslovom "Gospodarstvo" u kojem su dobro ususatvljena bitna obilježja mjesnoga gospodarstva, kao što su trgovina i obrt, zanati i zanatstvo, sastav i uređenje domaćinstva, materijalni uvjeti života i rada na selu i tamošnjega privređivanja, a daje se i izgled kuća u 20. st. i ostalih stambenih prostorija s brojnim elementima iz područja etnografije, osobito u pogledu kulture stanovanja. Tu je riječ o gospodarskim zgradama, a zatim o gospodarskim spravama za potrebe stočarstva, peradarstva, ratarstva, za uzgoj žitarica, povrća i voća, te o vinogradarstvu. Govori se i o uzgoju konoplje, te izradi konopljinog platna, a zatim o podjeli poslova, i tako redom.

Osobito je vrijedno poglavlje pod naslovom "Trgovina i trgovci" u kojemu autorica opisuje strukturu i značenje "Seoskih dućana" spomi-

njući brojne zanimljivosti i korisnu robu koja se mogla kupiti. Tu je još "Pijaca u Koprivnici", gdje su žene uglavnom prodavale perad, mliječne proizvode, te kašu i voće, a navodi se i zanimljiva pojedinost da se od 1925. godine uvode u upotrebu za prenošenje kupljenih stvari slamnati "cekeri" i košarice od šiblja.

U poglavlju pod naslovom "Domaćinstvo" naglasak je na prikazu "kaj se jelo i pilo" u naša nekadašnja vremena. Osim domaćega kruha te mlijeka i mliječnih proizvoda, bile su tu i različite vrste juha, tjestenina, mesa, ribe i jaja, umaci, salate, kao i jela od prosene i hajdine kaše, te najrazličitija slatka jela. Autorica je opisala i običaje "kolinja" proizvodnju bučinog ulja, zatim kuhinjske peći, te posude, pribor i sprave za pripremanje jela, želeći baš na taj način – pisanom riječi sačuvati od zaborava i bogate kulturološke vrijednosti i nekadašnje običaje i načine življenja u našemu narodu.

Na osobito lijepi i zanimljiv način autorica je u zasebnom poglavlju pod naslovom "Odijevanje" opisala prekrasne narodne nošnje rimokatoličke župe Koprivnički Ivanec, zasebno mušku, a zasebno žensku nošnju koja plijeni svojom ljepotom. Ona se nosila sve do početka Drugoga svjetskog rata, kako se to lijepo vidi i iz priloženih fotografija. Dijeli se na svakodnevnu i blagdansku, koja se nosila samo na sv. Misu. Uz prelijepe opise navedenih vrijednosti, zanimljivo je spomenuti kako autorica navodi da su godine 1957. prve djevojke počele nositi hlače, a dolazile su iz viših razreda osnovnih škola. Žene starije od 55 godina počele su nositi hlače po kući, a u crkvu tek poslije 2000. godine! U isto vrijeme prestale su nositi i marame na glavi. Dakako, autorica navodi još mnoštvo zanimljivosti o odijevanju i uređivanju žena, također i o ljepoti i korisnosti odjevnih predmeta, ali i obilježjima prelijepih ručnih radova, koji su zaseban ures u žena ove župe.

U zaključnom poglavlju pod naslovom "Život i običaji" riječ je o bogatsvu i ljepoti međusobnih odnosa u obitelji, o odgoju djece koji je bio prožet kršćanskim vrijednostima. Također se govori o svetkovanju blagdana, o molitvama i postovima, o blagoslovu kuća, o kršćanskome primanju smrti u obiteljima, i tako redom. Osim građe prikupljene iz kazivanja starijih župljana, ovdje dolazi do izražaja i autoričino osobno

iskustvo života na selu, i to ovim poglavljima daje osobnu autentičnost i istinitost, ali i čar i ljepotu.

Knjigu kao zaseban ures dopunjuju pomno odabrane fotografije o gotovo svim najvažnijim događajima o kojima je riječ u knjizi. Uz zahvalnost autorici na uloženome trudu pri pisanju ove knjige, koju je izdala u vlastitoj nakladi, ističem da je pred nama doista vrijedna knjiga koja će biti od velike koristi svima koji je budu čitali.

Stil kojim je pisana knjiga "Život i običaji u župi Koprivnički Ivanec" sustavan je i koncizan, ali sa smislom za detalje, za svaku riječ, zabilješku, misao ili pojavnost koji su dragocjeni za razumijevanje životnih uvjeta, materijalnih mogućnosti i duhovnih nazora predaka, pa i samih povijesnih događaja.

Stanovnici Koprivničkog Ivanca, Kunovca, Goričkog, Botinovca i Pustakovca, naselja župe Koprivnički Ivanec i ujedno općine Koprivnički Ivanec, dobili su knjigu za sve naraštaje. Stariji čitatelji i srednji naraštaji u njoj će pronaći obilje sadržaja koji će ih podsjetiti na mladost, a sjećanja su nasušna ljudska potreba. Preko spoznaja o tome kakvi smo bili nekada, lakše razumijemo tko smo, i kakvi smo uopće. Zbog preglednosti i edukativnosti knjige, mladi čitatelji pak, lako će i brzo pronaći sadržaj koji ih zanima te knjigu mogu koristi i kao literaturu za školske radove o zavičaju.

Dr. sc. Agneza **Szabo**

Održan 5. susret hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" u Križevcima

U velikoj dvorani Hrvatskoga doma u Križevcima, u subotu 7. prosinca 2013., održana je završna svečanost 5. susreta hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić", na kojoj su, nakon što je prethodno proveden natječaj, dodijeljene nagrade, više je književnih radova javno izvedeno te je predstavljen zbornik najuspjelijih radova "Zavežljaj ljubavi". Riječ je o nacionalnom književnom natječaju i susretu za duhovnu književnost protkanu kršćanskim vrednotama u kratkim književnim vrstama: poeziji, kratkoj priči, putopisu, eseju i monodrami.

U žanru poezije prva je nagrada dodijeljena Denisu Peričiću iz Varaždina za pjesmu "Marija rodi", druga nagrada Ružici Anušić iz Zadra za pjesmu "Gost", a treća nagrada Zdenki Maltar iz Novoga Marofa za pjesmu "Skriti angelus". Pokrovitelj te nagrade bila je Galerija hrvatske sakralne umjetnosti "Laudato" i katolički portal "laudato.hr", a nagrade je dodijelila stručna suradnica galerije i portala Marija Pandžić.

U žanru kratke priče prva je nagrada pripala Zdenki Čorkalo iz Splita za priču "Umor umornih", druga nagrada Slavici Sarkotić iz Lekenika za priču "Kristali nad gradom", a treća nagrada Živki Kancijanić iz Vodnjana za priču "Mala tajna". Pokrovitelj te nagrade bio je "Glas Koncila" koji je i nakladnik zbornika, a nagrade je dodijelio glavni urednik i o. d. direktora mons. Ivan Miklenić.

U žanru putopisa prva je nagrada dodijeljena Darku Gašparoviću iz Rijeke za putopis "Put u Lanišće", druga nagrada dodijeljena je Igoru Šipiću iz Splita za putopis "A gdje je tu čovjek?", a treća nagrada Mirku Ivanjeku iz Prigorja Brdovečkog za putopis "Od Marije do Marije". Pokrovitelj te nagrade bio je "Veritas – Glasnik Sv. Antuna Padovanskoga", a nagrade je uručila izaslanica "Veritasa" Lejdi Oreb.

U žanru eseja prva je nagrada pripala Božidaru Prosenjaku iz Velike Gorice za esej "Siromaštvo", druga nagrada dodijeljena je Ružici Martinović-Vlahović iz Slavonskog Broda za esej "O siromaštvu u svijetu stvari", a treća nagrada Zdravku Gavranu iz Zagreba za esej "Voljeti siromaštvo!?". Pokrovitelj te nagrade bila je Hrvatska karmelska provincija, a nagrade je dodijelio tajnik provincije, karmelićan Dražen Marija Vargašević.

U žanru monodrame prvu je nagradu primio Tomislav Šovagović iz Zagreba za monodramu "Oprosti im, makar znaju što čine", druga je nagrada dodijeljena Antoniji Jončić iz Splita za monodramu "Ča je to mižerja", a treća nagrada Renati Dobrić iz Kaštel-Sućurca za monodramu "Oči su pune, ma je duša prazna". Pokrovitelj te nagrade bila je Hrvatska dominikanska provincija, a nagradu je uručio provincijal, dominikanac Anto Gavrić.

Predstavnici pokrovitelja dodijelili su 1500 kuna prvonagrađenom autoru, 1000 kuna drugonagrađenom i 500 kuna trećenagrađenom autoru te po jedno svoje književno izdanje. Nagrađeni su autori u svoje domove ponijeli i izdanja organizatora natječaja i književnoga susreta Udruge za promicanje znamenitih Križevčana "Dr. Stjepan Kranjčić", pokrovitelja križevačkih župa Sv. Ane te Blažene Djevice Marije Žalosne i Sv. Marka Križevčanina, Grada Križevaca i Turističke zajednice Križevci. Uime domaćina nagrađenima su čestitali zamjenik križevačkoga gradonačelnika Tomislav Katanović, koprivničko-križevački župan Darko Koren, križevački župnici Stjepan Soviček i Dražen Hladuvka te član Upravnog odbora Udruge "Dr. Stjepan Kranjčić" Roko Bašić.

Književni susret održao se i uz potporu Grada Križevaca, Koprivničko-križevačke županije, "Radnika d.d.", "KTC-a d.d.", Veterinarske stanice Križevci, Turističke zajednice Križevci, Gradskog muzeja Križevci, Pučkog otvorenog učilišta Križevci, Medičarsko-svjećarskog obrta "Zozolly" iz Marije Bistrice i Klemm sigurnosti iz Zagreba.

Sama svečanost započela je u popodnevnim satima primanjem autora i sudionika u križevačkoj Gradskoj vijećnici. Okupljene je uime domaćina pozdravio zamjenik križevačkoga gradonačelnika Tomislav Katanović, a predsjednik stručnog ocjenjivačkog suda dr. sc. Vladimir Lon-

čarević govorio je o radovima prispjelima na natječaj te je predstavio zbornik izabranih radova "Zavežljaj ljubavi".

Uslijedilo je misno slavlje u župnoj crkvi Sv. Ane koje je, uz koncelebraciju petnaestak svećenika, predvodio bjelovarsko-križevački biskup mons. dr. Vjekoslav Huzjak. Misno je slavlje bilo vezano uz 95. godišnjicu rođenja križevačkoga župnika na glasu svetosti Stjepana Kranjčića po kojemu književni natječaj i susret nose ime. U propovijedi je biskup Huzjak naglasio da se u javnom prostoru neprestano kritizira Crkva, da je bogata, da ne vidi ljude u potrebi, da se bavi samo novcima, odnosno da su vjernici i klerici i laici izgubili osjećaj za čovjeka. "No, te kritike upućuju ljudi koji do čovjeka ne drže ništa. S druge strane, iz Crkve se nikada nije čulo da je protiv života ili dostojanstva ljudske osobe" – rekao je biskup Huzjak poručivši da su umjetnici glas Božjeg nadahnuća, samoga Boga koji progovara po njima, često tiho, nenametljivo i da je kultura, koja nije okrenuta Bogu, osuđena na propast.

Nakon toga je održan književni susret na kojem su dodijeljene nagrade, a više je radova i javno izvedeno u interpretaciji dramskih umjetnika Biserke Ipše i Dubravka Sidora. U glazbenom dijelu programa nastupio je Vokalni sastav "Allegro". Voditeljica i scenaristica bila je Tanja Baran, a izvršni producenti križevački župnici Stjepan Soviček i Dražen Hladuvka.

Nakon natječaja koji je bio otvoren od 15. svibnja do 15. kolovoza 2013., stručni ocjenjivački sud: dr. sc. Vladimir Lončarević, mr. sc. Božidar Petrač i Drago Bosnar sve je radove, bez znanja o autorstvu, pročitao i odredio koji će radovi biti nagrađeni, koji javno izvedeni, a koji objavljeni u zborniku. Na natječaj se javilo 138 autora iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Italije, Slovenije i Srbije, s ukupno 224 rada (120 pjesma, 59 kratkih priča, 13 putopisa, 20 eseja i 12 monodrama). Od pristiglih radova, 38 je radova izabrano za objavu u zborniku, 12 je radova javno izvedeno, a 15 nagrađeno.

dr. sc. Tanja **Baran**

U Križevcima održan 2. susret hrvatskoga dječjega duhovnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" (2. Dječji Kranjčić)

U križevačkom Hrvatskom domu, u subotu 27. travnja 2013., održana je završna svečanost 2. susreta hrvatskoga dječjega duhovnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" za književno i likovno stvaralaštvo učenika osnovnih škola u Republici Hrvatskoj. Tom su prigodom dodijeljene nagrade učenicima najuspjelijih radova, likovni su radovi prikazani na prigodnoj izložbi "Anđeli u nama", dio književnih radova javno je izveden, a najširi je izbor radova po žanrovima (poezija, proza igrokazi) objavljen u zborniku "Izvor nade". Glazbeni doprinos susretu dao je velik zbor Osnovne škole Ljudevita Modeca, učenici Glazbene škole Alberta Štrige, Križevci, te kantautorica popularne glazbe Danijela Sisgoreo-Morsan. Nakon toga su profesori Nada Babić i Igor Brkić u Osnovnoj školi Ljudevita Modeca održali okrugli stol "Kršćanske vrednote u dječjem stvaralaštvu", a susret je završen turističkim obilaskom Križevaca.

U žanru poezije prvu je nagradu stručnog ocjenjivačkog suda za pjesmu "Vjerujem" osvojio Luka Pejić (mentorica Vesna Rabak), učenik 5. razreda Osnovne škole "Turnić" iz Rijeke. Druga je nagrada pripala Luki Kosiću, učeniku 4. razreda također iz riječke Osnovne škole "Turnić" (mentorica Vesna Rabak) za pjesmu "Isusa zovi". Treću je nagradu osvojila učenica 8. razreda Osnovne škole "Drago Gervais", Brešca, Lara Ujčić (mentorica Karolina Hauptfeld) za pjesmu "U Božjem zagrljaju". Nagrade za poeziju nagrađenim je učenicima i mentoricama uime pokrovitelja "Glasa Koncila", koji je i nakladnik zbornika, uručila izvršna urednica izdanja Vlatka Plazzeriano.

U žanru proze prvu je nagradu stručnog ocjenjivačkog suda za priču "Moja najljepša haljina" osvojila Ana Baran, učenica 3. razreda iz Brestja kraj Sesveta. Drugu je nagradu osvojila Nika Petriš, učenica 4. razreda Osnovne škole Dragutina Domjanića iz Svetoga Ivana Zeline (mentorica Željka Peras), za prozni rad "Sanjala sam san", dok je treća nagrada pripala učeniku Nikoli Puhinu (voditeljica Ljiljana Bušić), iz 6. razreda I. osnovne škole Vrbovec, za prozni ostvaraj "Moja božićna priča (bez sni-

jega i, uhu ugodnih, božićnih pjesama)". Nagrade za prozu uime izdavačke kuće "Kršćanska sadašnjost" uručio je direktor mr. sc. Robert Šreter.

U žanru igrokaza prvu nagradu stručnog ocjenjivačkog suda osvojio je učenik 6. razreda Osnovne škole Mahično, Mateo Valić (mentorica Klara Čohan) za igrokaz "Što je vjera?". Druga nagrada za igrokaz "Vjera i nada" pripala je Doroteji Matoc (voditeljica Marija Prikratki), učenici 8. razreda Osnovne škole Vinica, a treću nagradu za igrokaz "Smisao Božića" osvojila je učenica 6. razreda iz Križevaca, Dora Rebić. Nagrade za igrokaz darovala je izdavačka kuća "Verbum".

Prvu nagradu za likovno stvaralaštvo stručnog ocjenjivačkog suda za rad "Vjerujem u Isusovo uskrsnuće" osvojila je Josipa Henizelman, učenica 8. razreda OŠ "Josip Kozarac" iz Josipovca Punitovačkog (mentorica Anica Popović). Drugu nagradu za likovno stvaralaštvo za rad "Rođenje" osvojio je učenik 7. razreda Centra za odgoj i obrazovanje "Ivan Štark" iz Osijeka, Matej Petković (mentorica Zorica Đuranić), dok je treću nagradu za rad "Vjerujem u bolji svijet" osvojila Petra Šupuković (mentorica Vesna Rabak), učenica 3. razreda Osnovne škole "Turnić" iz Rijeke. Nagradu za likovno stvaralaštvo uime Galerije hrvatske sakralne umjetnosti "Laudato" iz Zagreba uručila je stručnjakinja za odnose s javnošću "Laudata" Marija Pandžić.

Više je učenika i njihovih mentora dobilo nagrade izdavačkih kuća "Alfa", "Profil" i "Školska knjiga". Pokrovitelji završnoga susreta bili su Grad Križevci, Koprivničko-križevačka županija i Zagrebačka banka d.d., a u organizaciji su sudjelovale križevačke župe Sv. Ane te Blažene Djevice Marije Žalosne i Sv. Marka Krizina-Križevčanina, kao i Glazbena škola Alberta Štrige Križevci, Srednja škola "Ivan Seljanec" Križevci i Grafocentar d.o.o.

Završnoj je svečanosti prethodio natječaj koji je bio otvoren od 15. listopada do 15. prosinca 2012. godine. Na poziv organizatora Osnovne škole Ljudevita Modeca i Udruge za promicanje znamenitih Križevčana "Dr. Stjepan Kranjčić", koji su predložili da tema ovogodišnjeg natječaja bude vjera, u Križevce je pristiglo 218 književnih te 95 likovnih radova iz 68 škola s područja cijele Republike Hrvatske. Na književni natječaj javio

se 181 učenik iz 54 škole te 33 učenika koji su se na natječaj javili samostalno. Natječaj je obuhvaćao tri žanra (poezija, proza, igrokaz) te je pristiglo 109 pjesama, 96 proznih radova i 13 igrokaza. Na likovni natječaj javilo se 86 učenika iz 30 škola te 9 učenika koji su se na natječaj javili samostalno. Stručno ocjenjivačko povjerenstvo za književni natječaj u sastavu: Sonja Tomić (predsjednica), Nada Babić i Vojmil Žic te stručno ocjenjivačko povjerenstvo za likovni natječaj u sastavu: Sonja Tomić (predsjednica), Tomislav Buntak i Vojmil Žic, nakon što je pročitalo i pogledalo radove bez znanja o identitetu autora, odlučilo je da će na završnoj svečanosti u Križevcima u subotu 27. travnja 2013. nagrađena biti 33 rada (glavne i dodatne nagrade), da će 20 književnih radova biti javno izvedeno, a 20 likovnih radova izloženo na izložbi "Anđeli u nama". Za objavu u zborniku "Izvor nade" stručno je povjerenstvo izabralo 56 književnih i 20 likovnih radova.

Susret hrvatskoga dječjega duhovnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" jedini je natječaj i susret za dječje duhovno književno i likovno stvaralaštvo na nacionalnoj razini u Republici Hrvatskoj za djecu osnovnih škola. Nazvan je prema križevačkom župniku na glasu svetosti Stjepanu Kranjčiću koji je i sâm pisao književne radove katoličke tematike. Organizatori su raspisali natječaj na krilima uspješnoga natječaja i književnoga susreta za duhovnu književnost na nacionalnoj razini za odrasle - Susreta hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" koji će se ove godine održati peti put.

Dječjim susretom "Stjepan Kranjčić" želi se potaknuti stvaranje suvremenih dječjih duhovnih književnih (poezija, proza, igrokazi) i likovnih radova protkanih kršćanskim vrednotama.

Podrobnije se o svemu može doznati na internetskoj stranici www.djecji-kranjcic.hr.

dr. sc. Tanja **Baran**

Svetojeronimske vijesti

2013., rujna. – Robert Skenderović prikazao je u časopisu "Scrinia Slavonica" (2013., br. 13, str. 558-55) knjigu Ivana Armande, "Istaknuti hrvatski dominikanci", koju je 2012. godine objavilo naše Društvo.

***

2013., rujna 27. – Stjepan Mesarić u "Međimurskim novinama" (17./2013., br. 941, petak, 27.IX.2013., str. 51) donosi člančić o duhovnom velikanu Svetom Jeronimu, u kojem piše da se rodio u Stridonu, što je po nekim istraživačima današnja Štrigova u Međimurju. Dalje piše: "U Štrigovi se nalazi velebna crkva Svetog Jeronima, a ovog trenutka profesor Ivica Rašić dovršava knjigu o Jeronimovom rođenju u Štrigovi".

***

2013., listopada 2. – Iz tiska je izišao prvi dvobroj časopisa "Marulić" za 2013. godinu (god. 46./2013., br. 1-2, 224 stranice). Zbog novčane nestašice i preustroja u radu Društva, taj je dvobroj tiskan sa zakašnjenjem, i to u tiskari Grafika Markulin iz Lukavca. Objavljen je u nakladi od 600 primjeraka. Pripremilo ga je uredništvo u sastavu: Tvrtko Klarić, Jerko Grgec i Petar Grgec, mlađi. Svoje su radove u njemu objavili: Ivan Armanda, Slaven Bačić, Marco Barone, Nikola Bićanić, Đuro Bošnjak, Katarina Čeliković, Davor Dijanović, Branimir Dorotić, Jozo Erpačić, Jelica Farkaš, Pavao Galić, Juraj Gracin, Marko Grba, Jerko Grgec, Milan Jesih, Mladen Jurčić, Tvrtko Klarić, Lisija, Carole MacRury, Timjana Mahečić, Andreja Malta, Tomislav Maretić, Dubravko Marijanović, Nada Martinko, Ljerka Mikić, Marela Mimica, Mato Nedić, Lidija Pavlović-Grgić, Živko Prodanović, Josip Stanko Rabar, Smiljana Rendić, Boris Rotar, Ajka Tiro Srebreniković, Dražen Stojanović, Željko Vegh, Mirko Vidulić, Vlado Vladić, Marijan Vogrinec, Luka Vukušić, Darija Žilić i Bruno Zorić.

***

2013., listopada 19. – Najdugovječniji radnik u HKD-u Sv. Jeronima, Stanko Novina, koji je od 1. siječnja 1970., pa do 31. ožujka 2013. radio kao trgovac u Ćirilometodskoj knjižari u Zagrebu na Kaptolu br. 29, navršio je 19. listopada 2013. godine 65 godina života, te je stekao uvjete za starosnu mirovinu.

***

2013., listopada 22. – U utorak, 22. listopada 2013. u prostorijama Češke besede u Zagrebu, Šubićeva 20, predstavljena je knjiga svetojeronimskoga člana Janka Bučara, "Pisma iz vedrine duha", napisana povodom 10 godina objavljivanja, 50 godina odpora, 60 godina života i 200-tog darivanja krvi. Knjigu su predstavili dr. Tomislav Sunić, Mate Kovačević, Nevenka Nekić, Ivan Boždar, Nada Landeka, Zlatko Jevak, Josip Mozer i sam pisac. U dramskom dijelu programa sudjelovao je Tomislav Martić.

***

2013., listopada 27. – U svom poznatom nizu "Katolički oblikovatelji kulture", Vladimir Lončarević objavio je u "Glasu Koncila" od 27. listopada 2013., članak o Smiljani Rendić (*27.VIII.1926., †26.V.1994.), nekadašnjoj suradnici u časopisu "Marulić", u kojem je pisala o prihvaćenosti Drugoga vatikanskog sabora, te o pitanjima međuratnoga i poratnoga razvoja hrvatskoga katoličkog laikata. Njezina pisama, upućena Srećku Beziću 1985. godine, objavljena su u prvom ovogodišnjem dvobroju "Marulića".

***

2013., listopada 30. – Općinski radni sud u Zagrebu izrekao je 30. listopada 2013. prvostupanjsku presudu u korist Hrvatskoga književnoga društva Sv. Jeronima, u sporu koje je naše Društvo pokrenulo protiv Republičkog sindikata radnika Hrvatske, jer je bezrazložno uskratio suglasnost na odkaz ugovora o radu svome sindikalnom povjereniku zaposlenom u našem Društvu. Postupak je vodio i presudu donio sudac Dario Partl.

***

2013., studenoga 3. – Vladimir Lončarević piše i o Miri Preisler (*22.VI.1908., †12.XII.1982.) kao jednoj od "Katoličkih oblikovatelja kulture" ("Glas Koncila", od 3. studenoga 2013.). Mira Preisler svojim duhovnim pjesništvom i pisateljstvom za djecu zauzima istaknuto mjesto među promicateljima kršćanske duhovnosti u hrvatskoj književnosti. Dugi niz godina surađivala je u "Danici", a onda i u "Maruliću".

***

2013., studenoga 6. – Iz tiska je izišla knjiga "Danica 2014. – hrvatski katolički kalendar". Tiskana je u tiskari Grafika Markulin iz Lukavca, u nakladi od 15.000 primjeraka. Uredio ju je Petar Grgec, mlađi. Svoje su radove u njemu objavili: Nedjeljka Andrić-Novinc, Bosiljka Bačura, Anica Barković, Marija Belošević, Ivan Benak, Nikola Bićanić, Damir Borovčak, Sonja Breljak, Lojzo Buturac, Ivanka Ćulap, Marija Dalmatin, Marica Đureković, Petra Fišter, Nikola Garašić, José González Horrillo, Jerko Grgec, Petar Grgec mlađi, Petar Grgec stariji, Veronika Hasan, Amalka Herceg, Nada Herceg, Blaženka Hunjadi-Bašek, Pavao Jelovac, Luka Jokić, Željko Jurčić, Evica Kraljić, Zdenko Kremer, Marinko Marinović, Andrija Mažić, Boris Nazansky, Pero Parker, Zdravko Pavlović, Smiljana Rendić, prim. dr. Ivica Ružička, Smiljka Sax, Marko Šeparović, dr. Agneza Szabo, Anđa Tomašević, Lovre Torbarina, Silva Trstenjak, dr. Stanislav Vitković, Magdalena Vlah-Hranjec i Vera Zemunić.

***

2013., studenoga 6. – Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu, koji je osnovan 1989. godine, proslavio je 6. studenoga 2013. svoj Dan i svoju srebrnu obljetnicu, 25 godina postojanja. U sklopu proslave dodijeljen je počasni doktorat dr. zn. Agnezi Szabo, članici našega Društva. To je drugi počasni doktorat koji je ta visokoškolska ustanova u svom 25-godišnjem radu dodijelila; prvi je dodijelila slovačkom isusovcu Ferdinandu Takaču (2002. godine), a sada hrvatskoj povjesničarki i promicateljici kršćanskih vrijednosti, dr. zn. Agnezi Szabo.

***

2013., studenoga 8. – Višegodišnji suradnik svetojeronimskih izdanja, Ivan Armanda obranio je 8. studenoga 2013. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu magistarski (licencijatski) rad pod naslovom "Povijest samostana sestara dominikanki Gospe od Ružarija u Šibeniku", i tako stekao akademski naslov magistra znanosti. Rad je izradio pod vodstvom akademika Franje Šanjeka, a u ispitnom povjerenstvu, pored akademika Šanjeka, bili su prof. dr. Slavko Slišković, kao predsjednik, i prof. dr. Josip Šalković, kao član.

***

2013., studenoga 8. – U Sisku, u biskupskom Velikom Kaptolu, u petak, 8. studenoga 2013., predstavljena je knjiga "Zrin 70 godina poslije komunističkoga genocida ili zločinački antifašizam protiv hrvatskog pučanstva" pisca Damira Borovčaka, inače člana našega Društva. O knjizi su govorili sisački biskup dr. Vlado Košić, ravnatelj Zaklade za gradnju crkve u Zrinu mons. Marko Cvitkušić i sam pisac. To je druga knjiga Damira Borovčaka u nizu "Hrvatski martirologij Sisačke biskupije", koja na 180 stranica donosi zbir povijesnih činjenica i svjedočanstava o strašnom i jezovitom zločinu koji su komunisti i tzv. antifašisti 1943. godine učinili nad mještanima Zrina i nad samim mjestom. Obširan prikaz predstavljanja donosi *IKA Tjedni bilten* od 13.XI.2013. — Knjiga je nakon toga predstavljena u Osijeku, 19. studenoga 2013. i Drenju, 20. studenoga 2013., o čemu izvješćuje *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije* (141./2013., br. 11-12 /2388/, str. 992).

***

2013., studenoga 13. – Upravni odbor HKD-a Sv. Jeronima održao je 13. studenoga 2013. svoju 10. sjednicu, na kojoj je predsjednik izvijestio o izdavačkom podhvatu kalendarskih izdanja za 2014. godinu. Zbog odbijanja poslovne suradnje od strane tiskare "Denona d.o.o" do podmirenja naših dugova prema njoj, prvi dvobroj "Marulića" (uredili Tvrtko Klarić, Jerko Grgec i Petar Grgec), te sva kalendarska izdanja (priredio i uredio Petar Grgec) tiskana su u tiskari "Grafika Markulin". Časopis "Marulić", 46./2013., br. 1-2, iz tiska je izišao 2. listopada 2013.; džepni kalendar "Danica 2014.", jednolistni kalendar "Danica 2014." i dvanaestlistni ka-

lendar "Danica 2014." iz tiska su izišli 11. listopada 2013., a knjiga "Danica 2014. – hrvatski katolički kalendar", 6. studenoga 2013.

***

2013., studenoga 14. – U prepunoj dvorani Matice hrvatske predstavljen je, 14. studenoga 2013., "Ričnik zapadnoercegovačkoga govora" Ante Kraljevića, člana našega Društva i odbornika Upravnoga odbora našega Društva. "Ričnik", koji je iz tiska izišao početkom listopada 2013., objavili su Ogranak Matice hrvatske u Širokom Brijegu i nakladnik DAN d.o.o. iz Zagreba. Ocjenjivači rukopisa su dr. Sanja Vulić s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i dr. Ivan Jurčević s Filozofskog fakulteta u Osijeku i Filozofskog fakulteta u Mostaru. Pogovor je napisao dr. Antun Lučić s Filozofskog fakulteta u Mostaru, a urednik je dr. Vjekoslav Boban. Na predstavljanju su govorili urednik Vjekoslav Boban, Damir Zorić u ime domaćice Matice hrvatske, ocjenjivačica dr. Sanja Vulić, dr. Ivana Kurtović-Budja i sam pisac. Između pojedinih govornika zapjevana je izvorna hercegovačka ganga. Knjiga je od iznimne kulturne i jezične važnosti za zapadnu Hercegovinu u cjelini, te područje Tomislavgrada, Livna i Kupresa. Pisac je na njoj radio, uz prekide, trideset godina.

***

2013., studenoga 23. – Institut za crkvenu glazbu "Albe Vidaković" Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu proslavio je 50. obljetnicu svoga utemeljenja i rada (1963.-2013.). Trodnevna proslava održana je uz blagdan Sv. Cecilije, zaštitnice crkvenih glazbenika, 21.-23. studenoga 2013. Završna proslava održana je u subotu 23. studenoga. Na svečanoj akademiji u dvorani "Vijenac" Nadbiskupijskog pastoralnog instituta u Zagrebu (Kaptol 29), nastupio je pjevački zbor samoga Instituta, a govorili su nadbiskup Josip Bozanić, rektor Sveučilišta dr. Aleksa Bjeliš, dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta dr. Tonči Matulić, predstojnica Instituta Mirta Kudrna i donedavni dugogodišnji predstojnik Instituta mo. Miroslav Martinjak. Profesorica Anica Slavka Sente predstavila je prigodnu knjigu o pedesetogodišnjoj povijesti Instituta, "Zlatna prošlost", koja je iz tiska izišla neposredno prije proslave. Podijeljene su zahvalnice zaslužnim članovima Instituta, među kojima su mo. Miroslav Martinjak i prof. Ivan Golčić, inače članovi našega HKD-a

Sv. Jeronima. Časopis "Sveta Cecilija", koji od 1969. godine objavljuje Institut, izlazio je dugi niz godina u nakladništvu našega HKD-a Sv. Ćirila i Metoda, odnosno Sv. Jeronima (1969.-2001.).

***

2013., studenoga 29. – Nikola Bićanić, naš član i vrijedni suradnik, prikazao je svetojeronimski godišnjak "Danica 2014." u hrvatskom tjedniku "Hrvatsko slovo" pod naslovom "Stazom zaslužnih prethodnika" (HS, 19./2013., br. 971, od 29.XI.2013., str. 22). Ističe da je to 133. godište Danice, pa je prema tome Danica najdugovječniji i najpoznatiji pučki katolički kalendar u Hrvatskoj. U uvodnom odlomku piše o "danima u kojima Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima prvi put u njegovoj 145 godina dugoj povijesti nagrizaju opasni unutarnji nesporazumi, razmimoilaženja i sukobi...". Premda je član, Nikola Bićanić, očito, nije upoznat sa stanjem u vlastitom Društvu, pa piše o nagrizanju Društva, što nije točno. Radi se o obnovi Društva, čemu se protive zaposleni radnici, koji brane samo vlastite probitke, a nije riječ o razmimoilaženju oko možebitno više smjerova razvoja našega Društva. Osim toga, takve poteškoće u našem Društvu nisu se sada pojavile prvi put. U povijesti dugoj gotovo stoljeće i pol bilo je već takvih poteškoća i vodstvo Društva ih je dosada uvijek uspješno rješavalo.

***

2013., prosinca 7. – Peti susret hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" održan je u subotu, 7. prosinca 2013. u Križevcima, kojom je prigodom predstavljen zbornik nagrađenih radova, s naslovom "Zavežljaj ljubavi" (Križevci, prosinac 2013.), koji je uredio Vladimir Lončarević. U svojoj uredničkoj riječi, Lončarević je pohvalio petogodišnje natjecanje u duhovnom stvaralaštvu pod nazivom "Kranjčić", iza kojega stoji Udruga za promicanje znamenitih Križevčana "Dr. Stjepan Kranjčić", pod vodstvom dr. Tanje Baran, te je naglasio: *Danas, nakon pet godina uzornog priređivanja, "Kranjčić" nam se čini to važniji i stoga što nažalost gubimo, kako se čini – Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima – najstariju kulturnu udrugu kontinuirana djelovanja u Hrvata nakon Matice hrvatske* (str. 14). Drago nam je čitati uspjehe udruge "Kranjčić", ali isto tako sa zadovoljstvom možemo ustvrditi da nije točno to što

je urednik Lončarević napisao o Hrvatskom književnom društvu Sv. Jeronima. Ono se, doduše, nalazi u novčanim poteškoćama zbog nerazumskoga trošenja novca prvih dvanaest godina ovoga stoljeća, ali se od 2012. godine obnavlja i nastavlja sa svojim neprekinutim djelovanjem.

***

2013., prosinca. – U listu "Mi - katoličko glasilo" za mjesece studeni i prosinac 2013. (br. 11-12) Marijan Jelenić piše o vrsnom latinistu, svećeniku Porečke biskupije, Josipu Tonu (Giuseppe Del Ton), rođenom u Vodnjanu, koji je od 1932. godine radio u vatikanskom Tajništvu latinskih pisama. Odlikovao se kršćanskim krepostima i raznim duhovnim darovima. Premda je cijeli članak posvećen tom vrsnom svećeniku, tekst u podnaslovu spominje i Sv. Jeronima: "Čini se, Sveti je Jeronim najveći duhovni genij ponikao na našem tlu. Uz Svetog Augustina ostavio je najveću pisanu baštinu. Nakon njega, po mom se sudu, veličinom ističe Giuseppe Del Ton, također iz Istre kao i Sveti Jeronim." Dakle, pisac Jelenić slijedi mišljenje da je Sv. Jeronim rođen u Istri, što prema istraživanju pavlina Josipa Bedekovića nije točno, već je točno da je Sv. Jeronim rođen u Štrigovi, u Međimurju. Bedekovićevo djelo, objavljeno 1752. godine na latinskom jeziku, mnogim prošlim i sadašnjim povjesničarima i piscima nije poznato, pa stoga unose zabunu o mjestu Jeronimovoga rođenja. No, u svakom slučaju Sv. Jeronim je rođen na hrvatskom tlu, pa je u pravom smislu hrvatski svetac Katoličke crkve.

***

2013., prosinca. – Pred Božić 2013. iz tiska je izišao 14. broj časopisa "Stadler", što ga izdaje Postulatura sluge Božjega Josipa Štadlera u Sarajevu. Sa svoja dva članka u njemu surađuje dr. Agneza SZABO, članica HKD-a Sv. Jeronima. U članku *Iz povijesti štovanja Sv. Josipa u hrvatskome narodu i doprinosima sluge Božjega Josipa Stadlera* (str. 27-33) piše kako se Josip Štadler 1869. vratio iz Rima u Zagreb, te je postao "ugledni član Književnoga društva Sv. Jeronima (1870.), kraće vrijeme urednik njegova Koledara i ljetopisa *Danica* (1872.) i njegov blagajnik (1874.-1877.)". Dalje piše o djelatnosti Društva: "Društvo je tiskalo vrijedne knjige o kršćanskoj duhovnosti i temeljnim vjerskim pitanjima, gorućim radničkim i socijalnim pitanjima. Također o vrijednostima i značenju kršćanske obi-

telji i braka, o časti i dostojanstvu materinstva, o primjerima iz života svetaca, osobito o štovanju Sv. Josipa; o potrebi razvoja gospodarstva, opasnostima od pijanstva i drugih poroka koji su razarali obitelj, i na štetu djece."

***

2013., prosinca 25. – Sretan Božić i blagoslovljenu novu godinu Hrvatskom književnom društvu Sv. Jeronima čestitali su i zaželjeli pisanim putom: Anita Pavić; Ivan Bulj, zatvorenik u Lepoglavi; mons. dr. Vjekoslav Huzjak, bjelovarsko-križevački biskup; Stjepan Brebrić, ravnatelj "Kršćanske sadašnjosti"; mons. Josip Mrzljak, varaždinski biskup; Josip Bačić iz Dobrne (Slovenija); dominikanci iz Zagreba-Borongaj; Pejo Orkić, poglavar Hrvatske salezijanske pokrajine; Jerko Ivanković; dr. Đuro Hranić, nadbiskup đakovačko-osječki i dr. Marin Srakić, umirovljeni nadbiskup đakovačko-osječki; s. Miroslava Bradica, vrhovna glavarica Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskog; Uprava društva "Narodne novine"; Tomislav Mikrut iz Osijeka, Ante B. iz Podace, te Josip Jakov Planinić.

srzc

Pregled sadržaja

Jelka Pavišić: Riječ urednice 3-4

Znanstveni i istraživački radovi

Agneza Szabo: Franjo Budicki, dobrotvor škola i predsjednik Društva Sv. Jeronima 5-18
Alojz Jembrih: Uz 300. obljetnicu smrti Pavla Rittera Vitezovića. Dio I. 19-44
Stjepan Razum: Molitvenik "Kruh nebeski" 45-79
Nevenka Kauzlarić: Povijest grkokatoličkog samostana u Marči. Posvećeno Marčanskoj Bogorodici 80-85
Alojz Jembrih: Pet Štrosmajerovih pisama Slovencima 86-90
Veronika Mila Popić: Sestre milosrdnice u službi ranjenika: 1845.-1945. 91-109
Jelka Pavišić: Noć preobraženja – analiza zbirke pjesama s. Mirjam od Isusa 110-122

Književni tekstovi

Mladen Jurčić: Posljednje putovanje (IV.) – nastavak romana 123-141
***Dušan Pavela**: Pjesme 142-145
Jelka Pavišić: Na počasnoj straži (kratka priča) 146-151
***Vera Grgac**: Pjesme 152-157

Razmišljanja

Marijan Bošnjak: Zlorabe tumačenja moralnih zakonitosti 158-160
Marijan Bošnjak: Strukovna moralnost je imperativ opstanka 161-166

Prikazi knjiga

Trpimir Macan: Siječanjske bilješke 167-178

Anđelko Mijatović: Partizansko-komunistički zločini u Donjem Poneretavlju 179-183
Agneza Szabo: Blaženi Alojzije Stepinac sveti je simbol svih hrvatskih patnja i stradanja, ali i pravednih pobjeda 184-191
Agneza Szabo: Vrijedna knjiga o povijesti rimokatoličke župe Koprivnički Ivanec 192-199

Prikazi kulturnih događanja

Tanja Baran: Održan 5. susret hrvatskoga duhovnoga književnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" u Križevcima 200-202
Tanja Baran: U Križevcima održan 2. susret hrvatskoga dječjega duhovnoga stvaralaštva "Stjepan Kranjčić" (2. Dječji Kranjčić) 203-205

Vijesti

Stjepan Razum: Svetojeronimske vijesti 206-213

Pregled sadržaja 214-215

MARULIĆ – Hrvatska književna revija. Časopis za književnost i kulturu, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Urednica: Jelka Pavišić

Pisci u ovom broju:

Tanja Baran
Marijan Bošnjak
Vera Grgac
Alojz Jembrih
Mladen Jurčić
Nevenka Kauzlarić
Trpimir Macan
Anđelko Mijatović
Dušan Pavela
Jelka Pavišić
Veronika Mila Popić
Stjepan Razum
Agneza Szabo

ISSN 0350-4220
9 770350 422005
Cijena 70 kuna